

исторически бее тее лър

МАЙКЪЛ
КЪРТИС
ФОРД

мечът на

АЩЛА

МАЙКЪЛ КЪРТИС ФОРД МЕЧЪТ НА АТИЛА

Превод: Яна Василева

chitanka.info

Майкъл Къртис Форд е с научна степен по икономика и лингвистика, но неговата голяма страст е историята на древна Гърция и Рим. И петте му романа са исторически бестселъри, прочетени от милиони по света. Преди да се посвети на писането, той работи като общ работник, музикант, консултант, банкер, учител по латински език и преводач...

Легендата разказва как пастир случайно намерил на полето меч и го занесъл на Атила. Той се зарадвал на подаръка и помислил, че е посочен за владетел на света, а чрез меча на Марс му е осигурено превъзходство във всяка война.

Двама велики мъже и две цивилизации в жесток конфликт през последните години на Римската империя.

451 г. Паметната битка при Шалон. Решава се бъдещото развитие на Европа и света пред следващото хилядолетие и половина. Хуни срещу римляни, хунският вожд Атила срещу римския пълководец Флавий Еций.

Автентична атмосфера, сетивни усещания за мирис, вкус, светлина, допир, болка или страх провокират у читателя реално участие в баталните сцени, бита и ежедневието на древните герои.

В този роман читателят е „очевидец“ на последните години от историята на Римската империя.

Невероятен спектакъл за мъжество, триумф и поражения, любов и омраза, пресъздаден в първокласен исторически роман.

„Киркус Ривю“

За Иамон, Изабел и Мари-Амандин

Que potest digria cause tantorum motibus inueniri? Ant quod odium in se cunctos animauii armari? Probatum est humanum genus regibus vivere, quando unius mentis insano impetu, strages sit facta populorum, et arbitrio superbi regis, momento defecent quod tot saeculis natura progeniuit.

Каква причина може да вдигне на крак толкова много народи? Каква омраза ги подтикна да вдигнат оръжие едни срещу други? Това доказва, че човеците живеят за кралете си, защото един безумен порив на едно-единствено съзнание поражда изстреблението на цели народи, а една прищявка на един-единствен горд владетел стига да погуби за миг това, което природата е творила векове наред.

Йорданес

БЛАГОДАРНОСТИ

Истинската признателност е нещо рядко срещано и прекрасно — огледален образ на истинската щедрост, която е още по-рядка. С четирите романа, заради които не спрях да досаждам на приятели и на семейството си с молби за поправки, за сведения, които да ми дадат като историци, или за редакторското им мнение, както и поради търпеливостта, която всички те проявиха към моята нетърпеливост, вече знам какво представлява истинската щедрост. Марк Ъшър я притежава в излишък заради многострадалното си внимание към историческите подробности и упоритото желание да изчита първите ми чернови, без да се възмуцава от незнанието ми. Мир Бахманияр също я притежава в изобилие, защото прочете текста неведнъж, а няколко пъти, заради безотказната си готовност да ми помага в изграждането на трудни моменти от сюжета и заради непоклатимата си решителност да запази вълците живи. Алан Невис притежава не само острия ум на търговец и такива познания за индустрията, каквито човек би очаквал от един блестящ литературен агент, но е благословен и с чувството на непреклонен оптимизъм и ведрина по отношение на перспективите, които ще се откриват пред мен в бъдеще, и великодушно ме ободряваше с тези си качества. А моят редактор, Пийт Уолвъртън, не само притежава упоритост, достойна за някой костелив военен, да настоява за коригирането на слабите места в един все още неоформен ръкопис, но и щедро ми отпускаше време и средства за всички подробности, свързани с безупречното издаване на моите книги.

Творческият процес включва и моменти на терзания и чувство на безсилие, но има и големи преимущества и точно тях — това, че имах възможност да работя вкъщи, да обучавам децата си, да правя онова, което обожавам — посвещавам на семейството си: на Иамон, чийто компютър и атлетична дарба ме поддържат във форма; на Иса, чийто музикален талант и одухотвореност продължават да ме удивяват и засрамват; на моя хун — Мари, чиято жизнерадост и безусловна обич

поддържат приоритетите ми стъпили здраво на земята; и на съпругата ми Кристина, без която щеше да има само празнота и сивота. В лицето на семейството си открих истинска щедрост. Надявам се, че в мое лице те са открили истинска признателност.

М. К. Форд

септември 2004 г.

ИСТОРИЧЕСКА БЕЛЕЖКА

Рим съществувал в продължение на 1200 години, а крахът му не настъпил внезапно. Всъщност той назрявал в продължение на десетилетия, ако не и на столетия. През IV в. Римската империя вече била разделена на две части, които в по-малка или по-голяма степен следват културното разделение между елинизираното Източно Средиземноморие и келтските територии на Западна Европа. Императорите, които царували в двата нови центъра, били или кръвни родственици, или се сродявали чрез брачни връзки и до известна степен — било по-голяма, било по-малка — водели политика на сътрудничество. Всеки от двата центъра считал себе си за пълноправния културен и интелектуален наследник на първоначалната единна Римска империя. Източната част, чийто център бил Константинопол, просъществувала чак до 1453 г. под името Византийска империя, но съдбата на западната част, със столица последователно Рим, Милано и Равена, била по-различна: Западната Римска империя скоро паднала под нашествието на германите и техния вожд Одоакър, който бил наполовина хун. Това станало през 476 г., едва дваайсет и пет години след събитията, описани в тази книга.

Датите и статистиките на историческите изследвания обаче не могат да представят истинския размер на хаоса, съществувал в Западната Римска империя цяло столетие преди нейното окончателно рухване. Десетилетия наред източните граници на Римската империя били подложени на масивния натиск на непрестанно прииждащи германски племена по течението на реките Рейн и Дунав. Рим положил героични усилия да запази териториите си — подсилвал пограничните си гарнизони, предприемал дипломатически маневри и дори периодично позволявал на внимателно подбрани племена да преминат през империята. Но въпреки всичко положението продължавало да се влошава все повече и повече. Римският император вече не можел да проведе една мащабна военна кампания, да завземе територии и да прогони германските племена, както ставало в миналото. Рим бил

твърде слаб, а племената — твърде многобройни. По-големият проблем бил, че нямало къде да ги прогонят, защото самите те били тласкани на запад, почти умиращи от глад и отчаяние, от една нова, загадъчна и ужасяваща сила, дошла наскоро от изток — хуните.

Вътрешнополитическото положение в империята било не по-малко нестабилно от външното. По това време Сенатът вече изцяло бил изгубил влиянието си и някогашният енергичен и действен орган на управлението се бил превърнал повече или по-малко в клуб на беловласи старци. Върховната власт в Западната Римска империя била в ръцете на императора и неговия двор, който страдал от политически междуособици, фаворизирането на роднини и общ упадък. Легионите били слаби и дезорганизирани. В по-голямата си част били съставени от помощни отряди от чужденци и наемници и дори предвождани от генерали от неримски произход. Обширни територии като Британия, Северна Африка и Панония, в миналото сред най-ценните владения на Рим, вече се били изплъзнали от прекия контрол на императора и управници ставали местни вождове — докато не ги покоряло някое от неспирно нахлуващите варварски племена.

В този период на хаос и брожения в двата края на познатия на тогавашните хора свят се родили двама мъже, чиито съдби се преплитат и сблъскват по начин, рядко срещан в историята. Всеки от тях посвоему бил исполин, чиято личност и сила на характера го извели на върха като предводител на народа му. И макар да се възхищавали един на друг и дори някога приятели, всеки от тях виждал стремежите си възпрепятствани от другия и осъзнавали, несъмнено с неохота, че светът е твърде тесен за двамата.

Така се подготвя сцената за битката при Каталаунските поля (по-добре позната под съвременното си френско име „битката при Шалон“) — една от най-съдбовните и катастрофални битки в цялата история на човечеството не само заради многобройните бойци и оръжия, не само заради огромните територии (цяла Европа!), за властването над които била водена тя, но преди всичко заради това, което днес наричаме *западна цивилизация* и чието оцеляване зависело от изхода от битката. Защото, макар Римската империя действително да паднала двайсет и пет години по-късно, тя се насладила на един вид меко приземяване: нейните политически структури, културата и традициите ѝ, сградите, религиозните институции и законите ѝ до

голяма степен се запазили и поставили основите на Средновековието и по-късно на нормите на съвременния свят. Ако обаче изходът на битката при Шалон бе различен, основателно бихме могли да сметнем, че цялото това древно наследство е щяло да бъде изгубено и унищожено, а останките — разпръснати по четирите посоки на света с ненавист, която човечеството не е виждало дотогава. И животът ни днес би бил неизмеримо по-различен, а също така и по-беден поради тази загуба.

Това е разказът за битката при Шалон.

ПЪРВА ЧАСТ

ПЪРВА ГЛАВА

КАТАЛАУНСКИТЕ ПОЛЯ, ГАЛИЯ, 20 ЮНИ 451 Г.

I

Мракът на небето се сливаше с тъмнината на околните поля и гори, а дъждът се лееше над сцената на огромно нещастие, на каквото светът рядко бе ставал свидетел. Сякаш самите богове плачеха за залязлото величие на империята и за самите себе си.

Четвърт милион войници вървяха с мъка в нестройни редици по черния път, който отдавна се бе превърнал в размекната кал. Светът на всеки от тях се бе смалил до пространството, обгърнало собственото му тяло: тежките стъпки на подкованите сандали, струйките вода, които се стичаха по шлема в очите му, студената броня на войника пред него, която докосваше, за да се увери, че все още следва правилната посока в тъмнината. Колкото и често да тренира един войник и да се обучава с легиона си, колкото и далеч да потегля на поход в сгъстен строй редом с хиляди бойни другари, колкото и ожесточено да се бие като част от огромна армия, дали ще оцелее, зависи не от другарите или враговете му, а единствено от него. Не друг, а той самият трябва да понася студения дъжд, стичащ се по гърба му, острата болка в хълбока, където все още е забит отчупеният връх на пронизалото го копие, или пък страха дълбоко в стомаха си, че тази нощ, нощта на агония и изтощение, тази нощ може никога да не отстъпи място на утрото.

Нито една светлинка не трепкаше на небето, макар в далечината, на хоризонта, където беше разположен вражеският лагер, искрите на сто хиляди огньовете да пронизваха черния мрак като падащи звезди, сякаш небето и земята бяха разменили местата си. Единствената светлина наоколо идваше от насмолените борови факли, побити в размекнатата пръст на канавката на голямо разстояние една от друга, или от умирация пламък на някоя запалителна метателна топка, който бавно се разтапяше в локва от мазна течност. Тези гаснещи пламъци

като че ли само засилваха мрака, а докато колоната бавно се виеше покрай тях, те хвърляха треперливи сенки по окървавените лица, сгърчени в гримаси на страдание и болка.

Това не беше болка от телесните рани, защото легионерът привиква към тях. Мъжът, който служи на Рим със силата на ръцете си, примирено оставя част от себе си във всеки поход — тук някой пръст, отсечен от германски меч или от дърварската секира на някой непохватен другар по оръжие, там част от рамото си, отнесено от вражески снаряд или от зъбите на някой непокорен кон; разделя се с окото си или с красивата извивка на носа си, или пък с някой зъб, загубен в сбиване или поразен от гангрена, или пък заради неприятния подарък, получен от някоя болна от сифилис проститутка. Но може би е справедливо войникът да остави нещо — нещо от себе си в замяна на живота и богатствата, които отнема. Ветераните бързо се научават как да се запазят невредими, защото един войник не може да оцелее през двайсетгодишната си служба в легионите и да продължава да губи по някоя важна част от тялото си всяка година, защото, когато дойде време да се порадва на мизерната си пенсия — ако доживее до нея, — вече ще се е превърнал в половин човек. След няколко години всеки натрупва опит и се научава да удържа смелостта си. Не да бяга от дълга си, разбира се, но се научава да не поема ненужни рискове — когато отива на пост, да избира по-безопасни позиции, в атаките да остава малко по-назад от предната линия, да бъде нащрек за стрелци по фланговете, вместо да приковава цялото си внимание върху врага пред очите си. „Гледай на изток!“ — крещи му вътрешният глас на опита, защото в ръкопашен бой римлянинът може да умъртви всеки враг с отличните си умения и техника, докато силата — дори прочутата физическа сила на алеманите — в действителност намалява от яростта и жаждата им за кръв. Но един хладнокръвен пресметлив стрелец, прицелващ се скрит зад някое дърво, може да бъде избегнат само благодарение на опита. Когато човек се раздели с няколко ценни телесни придатъка, предпазливостта става негова втора природа.

Не, болката, изписана по тези лица, далеч надхвърляше обикновеното физическо страдание. Броните, които носеха войниците, бяха очукани и опръскани с кръв, крайниците на повечето от мъжете бяха или превързани, или въобще ги нямаше, или висяха под

неестествени ъгли... Не се чуваше ни говор, ни песен, нито дори обичайният хор от оплаквания на войска, тръгнала на поход.

Единствено неспирният тропот и шляпане на половин милион крака, които вървяха из широката кална река.

Това мълчание беше загадка, защото се случваше изключително рядко. Мълчание сред римляни, та дори и мълчанието на един-единствен римлянин, представлява противоречие в самата си същност — състояние, което също като суха пръст наред тучна поляна или красива жена, отправила се на път сама, представлява нещо несигурно по самите закони на природата. Това мълчание е празнота, която трябва да бъде запълнена. И като че Стентор^[1] — този забравен бог на врявата и глъчката — се бе размърдал в просъница и бе съзрял необяснимия си пропуск, защото от предните редици се надигнаха решителни гласове. Изтощени, войниците се запрепъваха и запрестъпваха по-колебливо по лепкавата кал. Всеки от тях искаше да поспре и да се заслуша, да усети облекчението от мисълта, че животът съществува и отвъд самотния и тъмен свят, който плътно ги обгръщаше, но и никой не искаше да загуби контакта с рамото на човека пред себе си или да падне в калта, където колоната от невидими сенки, идващи зад него, щеше да го стъпче.

Гласовете се чуваха все по-ясно, накъсвани от ругатни и мощния рев на мулетата, недоволни от условията, в които ги караха да вървят напред. Колона каруци с мъка се придвижваше срещу войниците, като си пробиваше път между изтощените ранени. Мълчаливо и неохотно, пипнешком и като се ориентираха по това, което чуваха, а не по това, което виждаха, мъжете се запрепъваха към канавката отстрани на пътя и останаха в потока кална вода, треперейки от студ, докато колите минаваха една по една. Всяка беше теглена от чифт мулета, чийто път се осветяваше от фенер, окачен на дълъг прът, извит над гърбовете на животните. Жълтеникавите светлилки танцуваха немощно и бледо по лицата на воините от помощните части, които крачеха редом с каруците. Всички те бяха млади и неопитни — просто момчета, набързо зачислени от близкото село преди ден-два, които нямаха дори оръжие и броня. Широко отворените им очи гледаха измъчените войници, покрай които минаваха, с невъобразима почуда.

Водачът на обоза — един едър центурион — вървеше отстрани на пътя с широки крачки и безразборно шибаше мулетата, момчетата,

които ги караха, и войниците, като се опитваше да проправи път на колоната. Изнурените войници, които едва преди няколко часа се бяха изправили срещу най-свирепите врагове, които бе срещала Римската империя, сега се свиваха в мрака, за да избегнат ударите на камшика, размахван от един от техните хора. Всеки си има задължения, а войниците бяха изпълнили своето. Работата на този центурион беше да преведе колоната, затова и офицери, и войници отстъпваха пред него и пред плющия му камшик.

Докато колоната вървеше напред, центурионът обхождаше върволицата трополеци коли и крещеше напътствия със своя отсечен, монотонен войнишки глас:

— Примирието ще трае до изгрев-слънце. Не закачайте хуните по полето — те търсят своите ранени. И не забравяйте предупреждението на генерала: никакви грабежи! Когато хвана да претърсва умрелите, дори и хуни да са, ще го набия с камшик.

Колоната се нижеше мъчително бавно нагоре по ниския хълм, изправил се пред тях в тъмнината. Морето от легионери се разделяше и отново се събираше зад гърба им в строен римски ред. Единственият звук в мрака бяха приглушените проклетия на изтощените ветерани, когато дойдеше техният ред да спрат болезнения си ход, да застанат в канавката и да слушат монотонните подвиквания на центуриона.

— Само този хълм остана. Примирието е до изгрев-слънце. Имаме осем часа да приберем ранените. Закарайте мулетата до хребета. Почти стигнахме... Боже милостиви!

Щом стигна върха на възвишението, центурионът спря и погледна бойното поле. Без да съзнава какво върши, той вдигна ръка към челото си и пръстите му направиха кръстния знак, а върволицата коли зад него постепенно спря.

Пред римския воин се разкриваше страшната гледка на невъобразима касапница. В гаснещата светлина на кипящите локви, оставени от метателните запалителни топки, широкото поле бе застлано с черни, потръпващи сенки — всъщност не сенки, а човешки тела. Не бяха хиляди или десетки хиляди, а стотици хиляди мъже и коне, наполовина потънали в кипналата кал, а дъждът биеше по проснатите им тела и разбъркваше калта, телата и мрака на нощта в гъста каша, в която земята се сливаше с телата, а телата — с мрака.

След един дълъг миг, в който можеше само безмълвно да се взира в страховитата картина под краката си, центурионът започна да различава отделните подробности. Полето се движеше като огромно клокочещо блато, което бавно се извиваше и бълбукаше като повърхността на тресавищата в Саксония. Някои от сенките се влачеха, други пълзяха с мъка; трети немощно протягаха ръка, като че се зовяха едни други; повечето не помръдваха. Сред телата плахо сновяха диви кучета и свине. Центурионът видя, че неговата част не е единствената пристигнала на мястото: други групички каруци и носачи вече усилено работеха, пренасяха ранените на носилки и трупаха мъртвите на купчини.

В безмълвен ужас, младите войници от кервана се скупчиха зад центуриона и занадничаха иззад гърба му. Гледката бе ужасна и кръвта на младежите се смрази. Центурионът обаче бе решителен мъж, който не си губеше времето в излишни съзерцания и размишления.

— Хайде на работа! Призори примирието свършва. Искам да сте прибрали всички ранени дотогава. До *един*! Мъртвите ще изгорим после.

С изплющяването на камшика и подновените проклетия на легионерите, изтикани в канавката, върволицата каруци се заклати по пътя нагоре към хребета и започна бавно и предпазливо да се спуска към подножието на разкаляния хълм, където талигите се пръснаха, устремени към най-големите купове от тъмни сенки, осеяли бойното поле.

Двама млади гали, зачислени в санитарното поделение на римската армия едва преди три седмици, бавно си проправяха път през калта, заслушани в стенанията на ранените.

— Не се записах в легионите, за да измъквам римляни от калта — каза единият.

— Млъквай. Въобще не си се записвал. Татко ни нареди, защото префектът му заповядал да ни прати. Ти какво очакваше — да те направят легат ли?

— Не, но поне да вляза в боя. Да убия някой и друг хун...

— Казах ти да мълчиш. Помогни ми да обърнем този.

Братята се наведоха и изсумтяха, докато повдигаха падналия по очи войник, за да го обърнат. Калта, в която бе потънало тялото му, неохотно охлаби хватката си и полетя надолу с жвакащ звук.

— Мъртъв е, остави го. Да проверим ей онзи там. Видях, че помръдва крака си.

Поставиха ранения върху мръсната носилка и изсипаха товара си в каруцата, докато мулетата стояха безропотно под поройния дъжд. Раненият римлянин тихо стенеше в ритъм с люлеенето на носилката, а двамата гали, които кълняха всеки път щом се спънеха или залитнеха, с нищо не облекчаваха страданието му.

— Внимавай, глупак такъв! Не виждаш ли, че ръката му е почти откъсната?

— Привържи я към гърдите му, за да не се клати така. Аз ли трябва да върша всичко?

Опряха носилката на сваления капак на талигата, стовариха ранения от пропитото с кръв платно върху пода ѝ и го наместиха плътно между други двама, които бяха прибрали по-рано.

— Има място за още двама. Тръгвай...

— Виж онзи там. Движи се...

Братята се приближиха с носилката и се наведоха, за да видят лицето на мъжа на бледата светлина.

— Я, тоя бил хун. Под калта е жълт като слънчоглед. И е полугол. На хуните не им стига умът дори да си сложат метални ризници.

— Ти пък да не би да носиш ризница?

— Тихо! Идват хуни!

Галите застинаха, както бяха приведени над падналия, и се взряха в тъмнината. На няколко крачки от тях две фигури крачеха през полето и мократа повърхност на тъмните им кожени ризници проблясваше на светлинките от разпръснатите огънове. Освен дългите колкото човешки бой копия, които носеха, друго оръжие по тях не се виждаше. Те също спираха и се навеждаха, за да проверяват телата, паднали ничком в калта.

— И те ли го правят?

— Кое — да прибират ранените ли? А защо не?

— Ами как ще ги пренасят? Няма нито носилка, нито кола.

Докато галите ги наблюдаваха, хуните побутнаха с крак едно тъмно тяло, за да го обърнат. Ръката на ранения немощно трепна. Единият от хуните, явно по-старшият, изръмжа на гърления си език нещо на другия и отиде да провери още няколко ранени, които се бяха

раздвижили наблизо. Другият се спря за миг, като че чакаше командирът му да се отдалечи, а после внимателно опря върха на копието си до гърлото на ранения, който лежеше в краката му, и с цялата си тежест се отпусна върху него. Внезапен спазъм повдигна ръката на падналия, след което тя се отпусна безжизнено в калта. Хунът хвана дръжката на копието и го изтегли. Тогава вдигна очи и видя двамата гали, които го следяха с поглед. За миг остана неподвижен, подпрян на копието си, като че потънал в мисли, а братята скришом заопипваха коланите си, надявайки се да не са забравили да окачат на тях кинжалите в ножниците им. Тогава, с широка усмивка, която изглеждаше жълта на светлината на огньовете, хунът леко кимна и закрачи към другаря си, който сочеше към друг ранен войник.

— Всемогъщи боже! Видя ли? Убиват своите! Да ги убием ли?

— Да ги убием ли? Виж им оръжието, човече! Виж им броните — тия не са наборници като нас, а истински войници.

— Ама...

— Забрави. Центурионът каза да стоим настрана от хуните. Остави ги да си гледат тяхната работа. Ние ще си гледаме нашата. Хайде, да вървим.

Зад тях едно от мулетата изпръхтя и двамата подскочиха.

— Почти няма място в каруцата. Да качим още двама и да се връщаме в лагера.

Двамата мъже отново започнаха да си проправят път през касапницата, но от мрака се чу немощен глас:

— Ей, римляни! За бога, елате тук...

Една ръка се повдигна вяло от купчина трупове, до която галите нарочно не се бяха приближили, тъй като близо до нея нямаше никаква светлина. Мракът не им позволяваше да различат нито една от несъмнено ужасяващите подробности.

— Там има някой жив. Бързо...

Двамата се спуснаха, хванаха ръката, изтеглиха ранения изпод труповете и го положиха по гръб в калта.

— Нищо не виждам. Да го издърпаме ей там.

Двамата братя се наведоха, ругаейки калта, в която потънаха, и като вдигнаха ранения върху носилката, бавно се запътиха към колата. Но когато минаха край един пращящ огън, по-големият изведнъж

изруга и пусна товара. Брат му, изненадан от неочакваната промяна, залитна назад и също остави носилката.

— Глупак! Защо го пусна?

— Виж го! Хун е!

Двамата внимателно се вгледаха в него на слабата светлина. Раненият носеше римски боен шлем, но не и броня, а вълнена туника и ботуши на конник.

— Вярно — дърт хун, пък и грозен. Задигнал е римския шлем отнякъде. Да го махаме от носилката.

— Чакай. Извика ни на латински.

Силната кашлица на ранения прекъсна препирнята, която се вихреше над него. Той с мъка се опита да се приповдигне между двата пръта на носилката, на която лежеше.

— Римляни, моля ви... почакайте! — задъхваше се той на онзи недосялан латински, на който говореха войниците. — Трябва да ви кажа нещо...

Галите клекнаха пред него.

— Вести ли? Вместо тебе на тази носилка трябва да сложим някой римски войник. Казвай, старче, и да свършваме.

— Ще ги съобщя само на генерала ви.

Галите го гледаха невярващо.

— Искаш да те отнесем при генерал Флавий Еций? Просто така? Всеки хун би поискал същото.

— Ха! По-добре така, отколкото собствените ти хора да ти прережат гърлото, нали?

Галите се изсмяха, но раненият хун пак се закашля и здраво се хвана за прътовете на носилката, за да не го изхвърлят.

— Моля ви... вземете кесията ми. Виси на връв от пояса ми...

Единият от галите внимателно се огледа, да не би някой да ги наблюдава, после се наведе, опипа тънкия кръст на хуна и откъсна кожената кесия. Изправи се и скришом погледна в нея.

— Центурионът забрани грабежите.

— Но старецът има пари — златни монети.

— Сигурно ги е задигнал заедно с шлема, преди самия него да го наръгат в корема.

Хунът пак проговори.

— Моля ви... няма много време.

Войниците се спогледаха и кимнаха в съгласие. После се наведоха над носилката, заклатушкаха се обратно към каруцата и грубо изтърсиха хуна вътре. След като поразбутаха ранените, стоварени на дъното, те отстъпиха крачка назад, за да оценят свършената работа.

— Какво ще кажеш? Има ли място за още един?

— Да, хайде.

Галите бавно се отдалечиха, за да потърсят още някой ранен римски войник, но след няколко крачки застинаха на място, чули нещо.

Тропот на копита и виещи кучета: към тях бързо се приближаваха конници. В тъмнината, под дъжда, човек губи всякаква ориентация — врявата може да идва от всяка посока. Смутени, те се обърнаха на място. Не за пръв път чуваха тропота на копита, но воят не беше на обикновени хрътки, а по-плътен и гърлен, смесен с яростно ръмжене. Двата войници застанаха нащрек и отново почнаха тревожно да опипват коланите си. Изведнъж три огромни северни вълка с дълга козина, която се вееше като грива, се стрелнаха покрай един огън наблизко, дърпайки въжетата, с които хуните ги държаха. Галите наблюдаваха изумени.

— Видя ли? Не са ли това...?

— Чувал съм, че хуните отглеждат вълци, също като генерал Еций, но не вярвах на приказките...

Грамадните зверове прескочиха няколко тела, после с ръмжене се спряха при камарата трупове, от която преди малко галите бяха измъкнали стария хун. Зверовете останаха там, като пръхтяха, душеха и ядосано обикаляха купчината. Изглеждаха объркани.

От небето отново се изсипа порой дъжд и точно когато галите наведоха глави, за да прикрият лицата си, от тъмнината като гръм изскочиха десетина хунски конници, които крещяха на грубия си език. След миг запъхтените им коне, които риеха земята с копита, вече бяха заобиколили галите. Властната фигура на командира им се извиси над ужасените момчета. Мъжът не носеше броня, а същата мръсна ризница от изхабена кожа като останалите хунски бойци. Единствено сплъстената козина по края на яката и ръкавите на ризата му свидетелстваше за високия му чин. Беше широкоплещест и мускулист. От цялата му външност се излъчваше овладяна физическа сила, която не подхождаше на яростта, изписана на лицето му. Той погледна към

снишилите се гали. Очите му горяха на светлината на факлите като очите на лъв, който се взира хищно в жертвата си от някой нисък клон.

Предводителят кимна на един от конниците и двамата подкараха животните си покрай галите, спряха зад гърба им и притиснаха дългите си кинжали до гърлата им. Младите наборници се вцепениха от ужас — само конете да шавнеха, и те и двамата щяха да се окажат с прерязани гърла. Гледаха нагоре, без да смеят да мръднат, и дъждът биеше право в лицата им. Командирът се подсмихна зловещо, хвана главата на по-младия гал, вдигна я грубо нагоре и размаха оръжието пред ужасения му поглед — стоманено острие, с майсторски изкован назъбен ръб, каквото галът никога преди не беше виждал. Потрепери от ужас, защото този ръб му заприлича на зъбите на хищен звяр.

— Говорете, римски псета! — изръмжа водачът на отличен латински. — Да сте виждали отгук да минава един стар хун?

Галите едва се държаха на крака от страх. По-младият понечи да продума. *Остави плячката! Спасявай си кожата!* — крещеше вътрешният му глас. Но преди да е успял да гъкне, водачът го пресече:

— Ако разбера, че римляните са помогнали на този човек по какъвто и да било начин, прекратявам примирието. Главите ви ще украсят прътите на шатрата ми. Претърсете каруцата им.

Когато хуните ги пуснаха, галите се свлякоха на земята, прималели от ужас. Двама конници скочиха от конете и тръгнаха към каруцата с горяща факла. Но точно когато я приближиха, един задъхан остготски войник долетя в галоп от тъмнината.

— Кралю! — викна той задъхан — Вълците вият след прясна следа! Ако побързаме, може да намерим стареца жив!

Двамата гали се спогледаха изумени. По-големият прошепна скришом на брат си:

— „Кралю“? Това е самият Атила!

Хунският предводител обърна коня си и изкрещя някаква заповед на странния си език. Ездачите се оттеглиха в галоп, а двамата хуни, които бяха тръгнали да претърсят каруцата, бързо се метнаха на конете си и последваха останалите. Водачът задържа свирепия си поглед още миг върху братята и прокара пръсти по назъбеното острие, като че мислеше за нещо. После яростно зашиба коня и последва хората си в галоп.

Слисани, галите закрачиха обратно към каруцата. Вторачиха се в ранения възрастен хун, а той ги гледаше с премежен поглед, като губеше съзнание и после пак се свестяваше. Струйката кръв, която изтичаше от крайчеца на устата му, блестеше на бледата светлина. Войниците се поизпъчиха, опитвайки се да си възвърнат предишната важност. По-големият перна стареца по крака.

— При все че ни довлече всички тия бели, ще трябва да те откараме в лагера. Дано си струва.

Така, с едно тяло по-малко в колата, те обърнаха мулетата и се отправиха обратно по дългия път, по който бяха дошли.

* * *

От двете страни на тясната пътека, превърнала се в дълбоко набраздено кално корито, бяха опънати стройни редици палатки и пред всяка от тях тлееше огън, на който десетимата войници, които спяха вътре, приготвяха храната си. Пушекът се стелеше ниско над земята, сякаш дъждът го притискаше, а светлината на огньовете и факлите пробягваше по изтощените лица на уморените легионери, които влизаха в лагера и се пръсваха по своите части. Пред една голяма палатка — полевата болница на лагера — бе строена дълга редица каруци, а около кротките мулета забързано сновяха мъже, които крещяха заповеди и тичешком пренасяха билки и инструменти за лечение от едно място на друго. Усърдно разтоварваха каруците от зловещия им товар, а пространството пред палатката се запълваше с все повече стенещи войници. Полагаха ги по гръб толкова близо един до друг, че санитарите трябваше да ги обръщат настрани, без значение къде са раните им, за да освободят място за неизброимите ранени, които не спираха да пристигат. За тези страдащи мъже нямаше дори подслон от дъжда. Много бяха в безсъзнание, а будните стенеха немощно, молеха за одеяла, за храна, зовяха жените и майките си.

Двамата гали бяха застанали при пункта за разтоварване и спореха с командира си. Едрият центурион изглеждаше обезумял от ярост.

— Да ви поразят всички проклети богове на Галия, тъпащи такива! Днес генерал Еций загуби повече от сто хиляди души. Сто

хиляди, по дяволите! А вие искате да му замъкна някакъв полужив дърт хун, защото поназнайвал латински? Конярят ми говори по-добър латински от това дърто псе, но не го представям на Еций!

Двамата се свиха, но по-големият заговори смирено:

— Кълна се, господарю, самият Атила го търсеше. Сигурно знае нещо...

Разгневен, центурионът кълнеше слабоумието на галите, леденостудения дъжд, който обливаше гърба му, смазващата умора, която го бе обзела след цял ден непрекъснато сражение, а сега — задълженията си покрай талигите с мъртъвците, които не му бяха дали възможност да си почине дори през нощта.

— Атила! Не на мене тия. Пак си сръбнал гроздов сок, малкият. Размърдайте си проклетите задници и се хващайте на работа. Остава ни половината нощ. С хуна ще се заема веднага, а после — и с вас двамата.

Войниците наведоха глави, плеснаха мулетата и поеха по дългия път обратно към полето, за да напълнят празната каруца с още ранени. Докато се отдалечаваха, газейки в калта, центурионът ги гледаше с отвращение, а после със същата неприязън погледна и хуна, който беше в несвяст.

— А тебе какво да те правя, по дяволите?

Наведе се и се опита да го свести, като го пляскаше по бузите.

— Говори, хуне. Не те чувам. По дяволите!

Центурионът вдигна стареца, като че беше чувал с пшеница, метна го на рамо и тръгна.

Палатката беше голяма, проветрива и добре осветена. Ако се преценяваше по условията на военния лагер, бе просторна и удобна, но по всякакви други стандарти биха я сметнали за мръсна, разхвърляна и тясна. По масата и по грубите дъски на пода бяха разпръснати карти и документи, а адютантите, които непрестанно влизаха и излизаха, изтръскваха водата от себе си и не гледаха къде остъргват калните си ботуши. Дъждът удряше по прогизналото платнище, а вятърът го люлееше така силно, че то вибрираше като кожата на барабан и принуждаваше всички вътре да викат, за да се чуват един друг. Мебелировката и книжата, припряно нахвърляни на купчини, бяха

сложени настрана от шевовете на палатката, защото под тях дупките от иглата, които, макар и обилно намазани със свинска мас и восък, пак пропускаха пороя и там, където се съединяваха отделните парчета на платнището, се образуваха дълги ивици дъждовни капки. При всеки пристъп на вятъра, издул палатката, и при всеки случаен допир до стените ѝ, по главите на хората вътре се изсипваше студен порой от капки, а плющенето на дъжда навън от време на време се смесваше с гневните ругатни вътре.

На една маса в средата на палатката генерал Флавий Еций разговаряше с шест-седем от своите офицери. Всички бяха прогизнали и мръсни. От шестнайсет часа не бяха сваляли броните си и нито се бяха къпали, нито бяха яли нещо след завръщането си преди малко от бойното поле.

Мрачни и изтощени бяха лицата им, но Еций оставаше спокоен и непоколебим. Беше висок, строен, с благородна осанка и обноски на патриций, но без празния поглед и театралниченето на човек, който незаслужено се е добрал до поста си. Излъчваше съдържана увереност и компетентност и от застаналите пред него офицери струеше напрежение, докато ги разпитваше какво е положението.

— Колко са жертвите?

Трибунът Пелий, ветеран от Дакия, присвиваше очи над скъсаното парче пергамент, което държеше в ръка, като се опитваше да разбере какво означават цифрите, които преди малко беше надраскал набързо в съответствие с рапортите, получени от центурионите му.

— Генерал Еций, предварителното преброяване, което направихме, преди да се стъмни, сочеше триста хиляди жертви на бойното поле. Не знаем колко са нашите и колко — хуните...

Всички присъстващи си поеха дълбоко въздух. Макар всеки от тях да беше закоравял ветеран, привикнал към сблъсъка със смъртта и към необходимостта да праща войските си в неутолимата, раззината паст на сражението, тази цифра беше нечувана. *Триста хиляди?* В цялата история не бе имало битка, която да погуби за един-единствен ден толкова много хора.

Друг трибун, Антонин, се покашля и продължи доклада.

— Господарю, санитарните отряди вече прибират оцелелите от полето. Когато се върнат, ще имаме по-точна информация.

Пелий продължи рапорта си оттам, откъдето бе прекъснат.

— Най-лошото, господарю, е, че според докладите крал Теодорих е бил открит под купчина мъртви хуни.

Щом чу новината, Еций ги погледна ужасен.

— Теодорих? В какво състояние е бил, трибуне?

— Мъртъв — отвърна Пелий. — Видели го как пада от коня си, поразен от копието на един остгот. Изправил се и продължил да се бие, но накрая го сломили. Имал тежки рани навсякъде. Загинал смело, бил се като *primus pilus*^[2].

Еций смаяно клатеше глава.

— Безумец! Имам достатъчно мъже, които да се бият като центуриони. Имах нужда от Теодорих, за да предвожда войската като крал.

Замълча за миг, преценявайки този нов обрат.

— Вестготите са най-многобройният ни съюзник, а сега остават без предводител.

Антоний се наведе и каза с приглушен глас:

— Така е, господарю — всичките двеста хиляди. Из лагера вече се говори за това. Вестготите са смутени, останали са без водач. Някои се заричат пред най-големия му син, Торисмунд, че ще отмъстят, а други казват, че ще се върнат в Толоса^[3], за да подготвят погребението му.

Еций остана все така спокоен. Не каза нищо. Мислеше. По лицата на останалите се бе изписал потресът на хора, загубили всичко. Най-сетне Пелий се покашля:

— Генерал Еций, трябва да вземете решение — колебливо каза той. — Кралят на вестготите е мъртъв. Неговата двестахилядна войска може да откаже да се бие повече. Загубихме...

— Отлично чух какво каза — прекъсна го Еций. — Нищо не сме загубили.

Разговорът внезапно беше прекъснат от викове отвън. Мъжете наостриха уши да чуят за какво е врявата и станаха да проверят.

— Свободни сте — процеди през зъби Еций и се изправи. — Антоний, разбери по-точно какъв е броят на жертвите и ми докладвай на следващата стража.

Той си проправи път покрай останалите към входа на палатката и раздразнен от това ново прекъсване, измърмори:

— Сега пък какво става, да му се не види?

Отметна парчето платнище, което служеше за врата, и излезе на дъжда.

В калната река отпред един центурион се караше с двама от стражите на Еций, които му бяха попречили да се приближи до палатката на генерала. Старият хун лежеше в краката на центуриона, увит в прогизнало одеяло. Очите му бяха полуотворени. Той трепереше и се оглеждаше замаяно наоколо. Еций разблъска хората си и се приближи към спорещите мъже.

— Какво означава това, центурионе? Нямах ли си работа в нощ като тази?

Центурионът се сепна, изненадан от появата на самия главнокомандващ.

— Генерал Флавий Еций! Приветствам те, господарю, от името на Десети легион, с най-голяма почит. Санитарният отряд под мое командване се натъкнал на този хун, който — и той подритна изпадналия почти в безсъзнание човек, който простена от болка — настоява да говори с теб. Твърди, че има изключително важна информация, господарю.

Еций погледна с любопитство към хуна, но лицето му си остана все така безизразно. Раненият вдигна към него поглед, станал по-ясен, а очите му се разшириха — познал го беше. С мъка измъкна ръката си от гънките на подгизналото от вода и кръв одеяло, което го обгръщаше като плащаница, и протегна към Еций свития си юмрук.

Римлянинът се наведе и също протегна длан, в която хунът пусна нещо. Генералът се изправи и приближи предмета към светлината на факлите, за да го разгледа. Беше зъб от някакъв звяр, гладък и пожълтял, с прокарана през него обикновена кожена каишка. Често срещан талисман сред хуните. Но върху него имаше *тамга* — инициала на притежателя му, което беше необичайно за толкова обикновен предмет. Еций го поднесе по-близо до светлината. Едвам успя да различи една грубо издълбана буква — „Е“.

Изумен, генералът се сепна и се взря в стария хун на земята. В първия момент не беше разпознал това лице, но сега вече нямаше съмнение. Този счупен нос, който бе зараснал съвсем накриво...

— Центурионе, внеси човека в палатката. Веднага! Стража, доведи лекар.

Стражът хукна. Центурионът се наведе, отново подпря хуна на рамото си и закричи към входа на палатката. Еций влезе веднага след него.

Вътре центурионът се наведе, положи хуна върху одъра на генерала, пъшкайки от усилието, и се изправи с изпъната в стегнат поздрав ръка. Еций му кимна разсеяно и се приближи до одъра, но центурионът не помръдна. Генералът се извърна да го погледне — този як ветеран, целия в кал и мокър до кости, с туника и броня, изцапани с кръвта на ранения, когото беше донесъл дотук. Центурионът стоеше прав, с изпъната ръка и безизразен поглед, отправен право напред.

— Свободно. Медал ли чакаш?

Войникът трепна леко, свали ръката си, но остана на място и тогава Еций изведнъж разбра защо. За пръв път от часове наред този мъж бе влязъл на сухо и не му се бързаше обратно към полето.

Изречението на генерала се смекчи.

— Марш към палатката на стражите. Кажете на ковача, че аз те пращам за чаша горещо вино. Знаем, че го крие зад огнището.

— За пленника ли, господарю? — попита центурионът.

Еций се извърна.

— За пленника ли? Той дори не е на себе си. Изпий го ти и се връщай на полето!

Центурионът кимна с все така безизразно лице и безучастно излезе навън. Еций постоя заслушан в лепкавите стъпки, които се отдалечаваха. После дълбоко въздъхна, взе една лампа с масло, оставена наблизко, и се наведе над хуна. Макар светлината на лампата да падаше право върху лицето му, очите на ранения дори не трепнаха.

Еций внимателно разгледа лицето му, като попиваше тези черти, които така добре познаваше и които така се бяха изменили с годините. Нима и той самият се бе преобразил толкова много? Лицето и тялото на човека съзряват, после увяхват и с времето стават почти неузнаваеми. Но дали същността му си остава непроменена, както когато замахнеш с брадвата и удариш по ствола на дървото, а после пак и пак, докато най-сетне стигнеш до сърцевината от времето на похода на Юлий Цезар? Този старец, който лежеше пред него — същият човек ли бе, когото познаваше някога? Като приятел ли идваше? Или не?

Върху палатката се изсипа оглушителен порой, като че рояк стрели се удари в твърдата повърхност на някой щит. Еций дръпна един стол и седна до одъра, но тъкмо тогава платницето на изхода пак се повдигна и нахлу нов поток дъжд.

Един цивилен с нещастен вид залитна вътре и почти се препъна в огромно кълбо козина, свито на тъкана рогозка посред пода. Раздразнено, кълбото трепна, вдигна очите си с проблясващи жълти пламъчета и изръмжа заплашително.

— Луцила! Тихо! — заповяда Еций.

— Поздрав, генерал Еций — каза тихо човекът, изплашен. — Наредил си да дойде лекар. С цялото ми уважение, господарю, вълкът ме плаши.

— Опитомена е. Дни наред не е яла лекари.

С разширени от ужас очи мъжът се промъкна внимателно покрай ръмжащото животно, което го следеше с хищен поглед.

Най-после успявайки да остави Еций между себе си и звяра, лекарят се отправи към мангала по средата на палатката с бавни, премерени движения, като че се опитваше да си възвърне накърненото достойнство. Свали плъстеното си наметало, по което капчиците блестяха като мънички перли, и го праметна на облегалката на един стол. После бавно свали плъстената си шапка и като прокара пръсти през косата си, посипа върху горещия метал на ръба на жарника още капчици, които заподскачаха и запрацяха. Накрая отправи поглед към Еций, който го наблюдаваше с хладни очи, кимна в знак, че е готов, и приближи одъра, за да погледне болния, за когото го бяха повикали. Внезапно по лицето му се изписа отвращение.

— Генерал Еций, този човек е хун!

Еций въздъхна дълбоко.

— Нищо ново не ми казваш.

Лекарят примигна удивен, после извърна поглед. Между жълтите очи на вълка и безстрастния поглед на генерала му се стори, че лицето му е опърлено от пламъка на театрални фенери. Смутен, той се наведе и започна да рови из медицинските си принадлежности, като си мърмореше ядосано под нос, след което с неохота се зае да развива прогизналото одеяло, в което беше увит хунът, и да реже вълнената му туника. Докато внимателно отстраняваше плата и го режеше там,

където засъхналата кръв го беше залепила за кожата, лекарят хвърли поглед към Еций и поклати глава в недоумение.

Генералът се наведе над рамото на лечителя, за да види сам какво е състоянието на пленника, и потрепери. Отстъпи и вдигна поглед към тавана, сякаш се мъчеше да събере мислите си. После мина покрай приведения лекар, наведе се, хвана главата на хуна и извърна лицето му към себе си.

— Какво има? Защо си тук?

Гласът му стресна ранения и треперещите му клепачи се отвориха. Погледът му обаче оставаше нефокусиран и устремен някъде безкрайно далеч. Устните му се раздвижиха с мъка.

— Трябва да кажа на Флавий... Трябва... да кажа на Флавий!

— Какво да ми кажеш? Защо дойде, старче?

Лечителят се изправи, внимателно отстрани ръката на Еций от лицето на хуна и почтително, ала решително го избута настрана. Генералът отстъпи крачка назад, но очите му не се отделяха от очите на стария човек. Докато внимателно закрепваше за метални щипци една извита скоба, лекарят говореше на Еций, за да го информира и да отвлече вниманието му от ранения.

— Не му остава и един ден, генерале. Ще се изненадам, ако изкара нощта. Ако смея да попитам, кой е той?

За миг Еций спря, преди да отговори:

— Този човек...

Изведнъж, разбрал, че не може да намери думи, той се загледа някъде към другия край на палатката, в празното пространство.

— Този човек — поде той — беше хун.

— Беше? — подсмихна се лекарят. — Според мене той и сега си е чист хун. По-истински хун от него — здраве му кажи. И така, какъв е сега?

Еций сведе натъжен поглед към умирация и не каза нищо. За един дълъг миг лекарят остана загледан в него, а после, боейки се, че генералът може да е забравил въпроса му или да е решил да не му отговаря, събра смелост да прекъсне мислите на главнокомандващия.

— Генерал Еций, тъй като това ме вълнува от професионална гледна точка, а и... от любопитство, какъв е сега този човек?

Еций въздъхна и се изправи. Овладя лицето си и впери поглед в лечителя.

— Изминаха трийсет години. Повече от трийсет. Не, лечителю, този човек не е обикновен хун.

— О, значи го познаваш? Да не сме пленили някой вражески офицер?

Еций поклати глава отрицателно.

— Не просто офицер, макар наистина да е и такъв. И офицер, и нещо друго. Опази го жив, лечителю, на всяка цена.

Погледът на лекаря засия от доверието, което този велик човек имаше в него.

— Значи този хун е извънредно важна личност?

Еций кимна и отново се наведе да огледа лицето на ранения.

— Лечителю — каза той, — сега този човек е може би най-важната личност в цялата Римска империя.

[1] В митологията глашатай на гърците в Троянската война. — Б.ред. ↑

[2] Командир на първа кохорта от римски легион. — Б.ред. ↑

[3] Старо име на днешния град Тулуза — Б.ред. ↑

ВТОРА ГЛАВА РАВЕНА, 409 Г.

I

Трикпиниумът^[1] не беше най-големият в палата, но пък беше подреденият с най-голямо разточителство. Личната зала за пиршества на императора тук, в неговата столица Равена, бе украсена с най-скъпите и бляскави материали от близо и далеч, подобаващи на вкусовете на суверена на Западната Римска империя. Стените горяха в топлите червени и оранжеви отблясъци на мозайките, върху които бяха изобразени нимфи и сатири и всеки път щом човек ги погледнеше, някой едва доловим и все пак очарователен детайл проблясваше с инкрустацията на скъпоценни камъни и задържаше окото — блясъкът на златния подгъв по края на късата туника на нимфата, която тя със смях е оставила да се свлече до земята, сладострастието в лазурния поглед на сатира, който се усмихва похотливо на група лудуващи в потока девиси, искрите на граната в зърното на гърдата на замечтаната дриада, полегнала върху козите крака на Пан^[2] с неговата лукава усмивка. Светлината струеше от стоте светилника, пръснати из залата, от висящите полилеи, от скъпите свеци от пчелен восък по масите и от позлатените стенни свещници, внимателно закрепени на поставките си и изрисувани с оптическа илюзия, която позволяваше заблудата, че ги държат създанията, танцуващи по стенната мозайка. Светлината струеше отвсякъде, а топлината на пламъците, мирисът на пушека и вонята на потъналите в пот тела създаваха упойваща и задушлива атмосфера. Замайващата миризма на благовонията като че раздвижваше тези фигури с човешки ръст и те оживяваха в пълното си опияняващо и чувствено великолепие.

В различните части на залата петдесетина сенатори и подлизурковци, които се подмазваха пред силните на деня, се бяха излегнали удобно върху позлатени ложета и индийски копринени килими, надаваха пиянски смях, надигаха скъпоценните сарацински

бокали със стогодишно вино и се тъпчеха с ядки и смокинови сладкиши. Прелестни слугини, облечени в къси ефирни туники и с прически като тези на морно отпуснатите нимфи по стената, доливаха вино в чашите и разтриваха плещите на гостите, докато те похапваха от изисканите ястия.

В предната част на залата четирима музиканти яростно се мъчеха да догонят ритъма на най-новите музикални безумия, дошли от Гърция, които понастоящем изпълваха амфитеатрите на Равена, а покрай ложетата се въртяха сирийски танцьорки, полюшваха се с прелъстителни движения, облечени в оскъдните си одежди, а гърдите им, покрити с масло и искрящи скъпоценности, потрепваха и лъщяха на светлината от светилниците. От своя трон от полирано дърво, подплатен с меки възглавници, император Хонорий наблюдаваше пиршеството с израз на гордост и задоволство. Имаше защо. Едва на двайсет и шест години, той вече се беше прочул из цялата империя с разточителството си в развлеченията и с изкуството на драматурзите, музикантите и реторите, които държеше край себе си като свои главни съветници. Още повече се славеше с великолепните птици, които отглеждаше. Те произлизаха от древна чистокръвна порода, донесена преди години от Персия, и Хонорий бе преустроил специално за тях един вътрешен двор зад баните на двореца, превръщайки го в невиджано разкошно жилище за пернатите.

Тази вечер той беше домакин на едно от прочутите си пиршества, които устройваше всяка седмица. Но макар че вкусът му по отношение на дрехите и на обзавеждането на палата му бе извънредно изтънчен, предпочитанията му в интимната област бяха подчертано плебейски. Дори и сега по-наблюдателните сред гостите забелязаха, че най-могъщият човек в империята похотливо оглежда една млада прислужничка. Щом долови интереса му, скромно облеченото момиче побледня и предпазливо се оттегли настрана, за да се отдалечи от погледа му.

Изведнъж барабаните и флейтите на музикантите гръмнаха и в залата влязоха върволица слуги с огромни подноси и дъски, върху които бяха подредени основните ястия на пиршеството: цял печен глиган, подпрян с метални пръчки, за да стои изправен, сякаш тича, с малко седло от изкусно оформен хляб. Върху него седеше жива африканска маймунка, която влезе бодро в залата, ухили се на

възхитените възгласи на присъстващите и скочи върху близкия полилей, откъдето с писъци и крясъци се прехвърли на гредите на тавана. Глиганът, който беше яздила при влизането си и който все още стоеше изправен на подноса, бе заобиколен от четири печени лебеда с глазура от мед. Главите и шиите им бяха закрепени така, че да създадат илюзията за плуване. Всяка от птиците бе потопена в по-малък поднос с дивечово месо в синьо желе, яйца, гладко обелени ябълки, праскови и круши, оформени като дребни рибки, които плуват във водата. В други блюда бяха подредени купчини сочни задушени зеленчуци, плодове, сладка, които се охлаждаха върху лед, донесен с много усилия от Южните Алпи миналата пролет, захаросани плодове и кубчета мед. Очите на гостите се отваряха все по-широко в почуда — това изобилие от изискана храна само увеличаваше и бездруго забележителната слава на императора като прахосник.

Докато слугите разпределяха отрупаните блюда, Хонорий почука с нож по бокала си и извиси глас над все по-оживените разговори и комплименти:

— Придворни поете! Моля, изречитирай ни някоя поема, за да ознаменуваме това приятно събиране!

В ъгъла на залата една мрачна, безвкусно облечена фигура бавно се надигна и обърна замъгления си поглед към гостите. Макар че явно вечеряше сам, без компанията дори на някоя от масажистките, поетът бе пил през цялото време и вече бе пиян. Като се олюляваше леко, той вдигна бокала си за наздравица към императора. Залата утихна, но не напълно — тук-там гостите шепнеха обиди и поетът обиколи с гневен поглед хората около себе си в опит да открие източника на подигравките, които едва дочуваше.

— Поема — подхвана заваляно той, като изправи глава и зае важна стойка. — Шедьовър, истинско произведение на изкуството, което ще премине през вековете и ще засенчи дори Катул и Вергилий, създаден точно тук, пред очите ви...

Прекъснаха го хихикането в залата и грубото подвикване от страна на групичката гости, която седеше срещу него:

— ... и под носа ти!

Чу се как някои грубо се освободи от стомашните си газове, негодуванието на седналите наоколо, както и смехът на поотдалечените. Поетът обаче само примигна объркан и продължи смело

напред, решен да не обръща внимание на освиркванията и възбудата на публиката.

— Тост за нашия обичен покровител, божествения император Хонорий!

Лицето на поета прие съсредоточено изражение и той почна бавно да рецитира. Отначало несигурно, но скоро се вживя и увереността му взе да нараства.

*— За Хонорий, императора наш,
велик предводител, изпълнен с кураж:
пършествата му са хубави като мираж,
а девойките...*

Тук поетът спря, за да помисли, а всички гости и слуги в залата преместиха очи от него към императора, който точно в този момент се възползваше от това, че декламирането беше отклонило вниманието от него, и скришом плъзгаше ръката си по бедрото на една изплашена слугиня. Но щом видя всички погледи да се обръщат към него, императорът поруменя и веднага отпусна ръка, като се направи, че се опитва да почисти несъществуващо петно от скута на момичето. Вдъхновение озари лицето на поета и той се усмихна:

— ... а девойките по него чезнат в захлас!

Залата прокънтя от смях и одобрителни подвиквания, гостите се нахвърлиха върху храната и празненството продължи. Слугинята се възползва от вълнението, за да избяга, а императорът скришом даде знак на своя съветник Дидим да се приближи до него.

— Да, августе?

Възрастният евнух, който както винаги беше облечен в безупречна копринена одежда и се усмихваше угоднически, се наведе ниско над рамото на господаря си.

— Дидиме, запомни, моля те. Трябва да сменим този безобразен поет. Само ни поставя в неудобно положение.

Дидим замислено потропа с дългите си тънки пръсти по масата, после послушно кимна и изчезна безшумно.

Хонорий отново привлече вниманието на пируващите:

— Сенатори и изтъкнати мои гости, ще трябва да решим един въпрос, преди да започнем със същинското веселие. Нашият *magister equitum*, главният офицер на конницата на легионите ни, генерал Гауденций Еций...

При тези думи висок мъж на средна възраст влезе в залата през една странична врата. Раменете му бяха изправени, а изражението — непроницаемо. Ако се съдеше по външността му, произхождаше от някое от германските племена — снажен, със светли коси и внушителна осанка. Празничните му броня и одежди и строгото му поведение издаваха висок военен чин, а по стойката и изражението на лицето му личеше колко неловко се чувства при вида на разпуснатостта, която го посрещна. Изглежда, искаше само да съобщи вестите, които носеше, и да се оттегли колкото се може по-бързо.

— Августе — започна той с решителен глас, — вождът на хуните Руа^[3] се съгласи с условията за съюз.

Императорът се усмихна и обиколи залата с поглед, наблюдавайки как гостите му ще приемат тази новина. При споменаването на хуните се надигна глъчка и след миг няколко пиянски гласа се опитаха да заглушат шума в надпревара за вниманието на останалите гости.

— Хуните ли! Та нали сключваме договори само с човешки същества!

— Видяхте ли ги в триумфалното шествие миналата година за победата ни над славяните? Кой беше определил реда на шестващите в парада? Ти ли, Дидиме? Онези великолепни вестготи с бради и мрежести ризници, всеки от тях беше висок почти два метра, и язدهа точно зад онова дребно кривокрако копеле Улдин и мърлявите му хунски конници.

— Ха! Дребни дяволи със сплескани носове, с цепки за очи и жълти лица, все едно са избягали от императорския бестиарий на Капри — трябва да бъдат натикани обратно в клетките.

— Получи се чудесен контраст с вестготите, Дидиме. Имаш набито око за естетиката!

Дидим се перчеше доволен и погледна към императора.

Хонорий му отвърна с одобрителна усмивка, но очите му бяха празни, а изражението — разсеяно. Слугинята се беше престрашила отново да го доближи и се наведе, за да отнесе един празен поднос, а той изпъна шия и погледна в туниката ѝ. Щом прозря намеренията на императора, момичето разтревожено се изправи и подносът затрепери в ръката ѝ. Разочарован, императорът се обърна към войника, който стоеше мълчалив, с изправен гръб и наблюдаваше действията на своя главнокомандващ с неприкрито презрение.

— И така, Гауденций, нали сега вече имаме официален съюз с тези създания, тези... хуни?

— Тъй вярно, господарю — отговори отсечено офицерът.

— И... смятаме ли, че е разумно да сме в такива близки отношения с тези дяволи?

Дидим отново се изкикоти, този път по-силно, и прекъсна въпросите с високия си изискан глас:

— О, самите хуни имат поговорка, августе: по-добре чакалът вътре в шатрата да излезе да се изпикае навън, отколкото чакалът вън от шатрата да влезе да се изпикае вътре.

Залата прокълтя от гръмналия смях и същите пиянски гласове отново се надигнаха, за да привлекат вниманието върху себе си:

— Да не е камила? Чувал съм, че хуните се бият на камили...

— Така стават високи почти колкото истински хора.

Гостите продължаваха да се смеят, а на лицето на императора като че отново се появи одобрителна усмивка. Но раздражението на Гауденций ставаше все по-явно, докато слушаше разговорите и подигравките. Лицето му се изопна и той почна нервно да пристъпва на място. Не можеше да прекъсне всичко това. Подобни събития често бяха изпитание за него, но той винаги успяваше да запази мълчание, както и достойнството си, ала този път беше твърдо решен да ги принуди да го чуят. Той пристъпи напред и извиси гласа си над безредното бърборене.

— Уверявам те, августе, че те не яздат камили.

Веднага се чу яростното пуфтене на двама-трима от гостите, но Гауденций не спря.

— Яздат коне, макар и породата им да е доста грозна и дребна според римските разбирания. Те са най-добрите конници на света. Най-добрите.

Императорът смигна на гостите, които бяха най-близо до него, и погледна офицера с развеселено лице.

— Генерал Гауденций — поде той насмешливо, — искаш ли да се присъединиш към пиршеството ни, както се включи в разговора ни? Сигурен съм, че ще се намери ложе за така добре информиран офицер като теб.

Последва грубият кикот на гостите, но Гауденций като че не забелязваше, че го подиграват, и се поклони почтително на императора.

— Благодаря ти, августи, но трябва да потегля веднага щом...

— Най-добрите конници на света, значи? — прекъсна го императорът. — Това ще да е забележителна гледка: тези изкусни ездачи, яхнали зверовете с дебели търбуси и къси крачка. Като сенатор на дърто муле с хлътнал гръб. Хм, това е идея за предстоящия фестивал!

Императорът сръга сенатора до себе си, който силно се изчерви. Избухна нова вълна на дружен смях.

— Августи — включи се ученият евнух Дидим, — хуните нарочно отглеждат конете си така, че да придобият подобна физика. Те искат конете им да приличат на... ами, повече на овце, а не на коне. Гърбовете им са широки, защото ездачите им изобщо не слизат от тях. Всичко правят върху тях — спят, готвят и дори се сношават!

В залата настана тишина и очите на императора светнаха, защото за първи път тази вечер чуваше нещо интригуващо.

— Това е удивително! — каза той, смеейки се. — Дидиме, нима каза, че дори... тъ... Готвят? Виж, да се сношават върху кон, мога да си го представя, пък дори и да го одобря, но... какво каза... *готвят* ли?

— Действително готвят, августи, така да се каже — отговори евнухът. — Вземат парче сурово месо, обикновено конско, както съм чувал...

— От някой много хилав звяр, на който не могат да се чукат! — прекъсна го един пиян гост от дъното на залата.

Евнухът не обърна внимание на това прекъсване.

— Та, както казах, те вземат сурово парче месо и го поставят под хълбоците си, върху запотения гръб на коня, като меко седло, и така яздят цял ден.

Императорът помълча, като че очакваше някой да вземе и тези думи на подбив, след което с изненада погледна Дидим.

— А кога точно го сготвят, Дидиме?

Дидим се усмихна тържествуващо.

— Това е тяхното готвене, августе! Докато яздят, месото омеква, осолява се и се затопля. И хуните ядат месото ей така. Това е най-изтънченото проявление на хунската кухня!

Всичка бяха вперили поглед в евнуха, без да знаят дали говори сериозно, или се шегува. Като гледаше гневно Дидим, Гауденций пристъпи напред.

— Това са пълни глупости. Месото се слага там, за да се излекуват раните на коня, причинени от седлото. Хуните може и да са алчни и жестоки, но съвсем не са глупави. Нека ти напомня, августе, че миналата година хунските конници изстребиха враговете ни при Флоренция, което римските легиони не можаха да направят сами. Ако хуните не се бяха намесили на наша страна, сега може би щяхме да наливаме вино на сбирщина жълтобради остготи, ако не и нещо по-лошо.

Императорът присви очи при това припомняне на случката, която за малко да завърши с нечуван провал.

— А това са още по-големи глупости, генерале. Хуните извадиха късмет. И преди пеши варвари са устоявали на връхлитащи конници. Няма причина да мислим, че не са го направили и онзи път...

— Не, августе, нямаше как да го направят. Не и срещу ездачи със стремена. Не и срещу хиляди хуни на коне, които нападат рамо до рамо и си служат със стремената, за да подпират оръжията си и да подсигурят нападението си. Няма пеши войски на света, които да могат да устоят на подобна сила.

Императорът повдигна вежди и се вторачи в генерала, макар че не можеше да се разбере дали е изненадан от дързостта му, или е заинтригуван от споменаването на това ново оръжие — тези стремена. Въздухът се нагнети с осезаемо напрежение, защото в залата настана пълна тишина.

Хонорий изведнъж я наруши с подигравателна усмивка:

— Благодарим ти, че ни осветли с това безценно припомняне, генерале.

Гауденций кимна и се покашля, без да забелязва растящото раздразнение на императора.

— Августе, позволи ми да продължа. Влязохме в съюз с хуните и ще е необходимо да разменим заложници, за да гарантираме съгласието и на двете страни. Вождът Руа предложи да прати в Рим младия си племенник — най-големия син на Мундзук, предишния вожд на хуните. Трябва да посочим равностоен заложник от наша страна.

В залата настана пълна тишина и всички сведоха очи, за да не ги срещне погледът на императора. На никого не се нравеше възможността да бъде пратен да живее години наред в хунския лагер или да бъде принуден да прати там някой свой роднина. Императорът оглеждаше всички и размишляваше.

— Това действително е проблем — въздъхна най-накрая той. — В последните години влязохме в толкова много съюзи, за да запазим мира по границите си, че вече трудно се намират подходящи кандидати за тези размени на добра воля.

След като помисли още миг, върху лицето му се появи лукава усмивка.

— Драги ми Гауденций, ти имаш малък син, нали? Момък на тринайсет-четиринейсет години, ако паметта не ме лъже?

Гауденций бе впери студен поглед в императора.

— Флавий е четиринейсетгодишен, августе.

Хонорий издържа погледа на офицера си без капка разкаяние.

— За мен е чест, Гауденций, да приема твоето благородно предложение да дадеш сина си за заложник на хуните. Кажи ми, генерале, страда ли младият Флавий Еций от същата неспособност като теб да показва подобаващата почтителност пред висшестоящите?

Гауденций не отговори веднага, внимателно обмисляйки какво да каже. Макар Хонорий да не бе толкова зъл, колкото много от предшествениците си, един погрешен отговор можеше да му струва кариерата — или живота.

— Синът ми действително не одобрява безполезното ласкателство.

Този път императорът се забави с отговора, като че внимателно подбираше думи, с които да отвърне на това скрито обвинение.

— Не точно това имах предвид, но няма значение — усмихна се той на всички насядали около масата. — Вечерта е прекрасна и моето търпение е голямо.

После отново се обърна към Гауденций и го стрелна с гневен поглед.

— Предлагам да обсъдиш със сина си най-важните въпроси по отношение на учтивостта и етикета, генерале, но може би точно ти не си най-подходящият човек, който да му даде подобни уроци. Недодяланите обноски може да са голямо предимство в хунския лагер, но мога да те уверя, че подобно поведение не води до дълга кариера или дълголетие тук, в Равена.

Гауденций кимна отсечено, завъртя се на пети и се запъти към изхода.

— А, още нещо, генерале — извика императорът към него.

Гауденций спря и се обърна. Безизразното му лице не издаваше нито мислите, нито чувствата му.

— Твоят Флавий няма да тръгне веднага — продължи императорът. — Искам няколко месеца да прави компания на младия хун тук. Да го накара да се чувства у дома си, да му помогне да свикне с промяната. Нашите зложници не са *затворници*. И ние трябва да правим всичко възможно, за да се чувстват добре дошли.

— Както наредиш, августе — отговори Гауденций с леден глас.

Императорът го изгледа мълчаливо.

— Генерал Еций, отношенията ни с хуните не са маловажни за бъдещето на Рим — каза той после. — Нека видим дали можем да научим това момче да не бъде толкова... хун. — И присви ноздри в погнуса при произнасянето на думата.

— Тъй вярно, августе. А би ли желал да узнаеш името на този млад хун, който ще дойде да живее тук в двореца?

Императорът кимна и погледна Дидим, който внимателно четеше екземпляр на договора. След миг служителят му доволен вдигна очи, отбелязвайки с пръст едно място на пергаментата.

— Аха — оповести Дидим — Тук пише, че името на принца е Бледа.

Гауденций кимна.

— Бледа. Синът ми Флавий за Бледа. Така да бъде.

Поклони се бързо пред императора, обърна се и излезе от залата, без да продума повече. Зад гърба му отново се надигнаха разговорите и смехът.

[1] Трапезария, използвана от античните гърци, етруските и римляните. — Б.ред. ↑

[2] Древногръцки бог, покровител на пастирите, свързан с плодородието и похотливостта. Отличава се с това, че има кози крака, рога и опашка. — Б.ред. ↑

[3] По-известен с името Ругила. — Б. ред. ↑

II

Копитата на хунските коне трополяха по калдъръма на улицата в Равена, а ездачите им изглеждаха толкова свирепи и странни в омазнените си кожени ризници, с вързаните си на опашки коси и тантурестите си коне, че за смаяните минувачи приличаха на създания, които не принадлежат към човешкия род. Това беше зууна — ескадрон от сто хунски конници, съпроводжани от центурия римски конници от преторианската гвардия, пременени в излъскани до ослепителен блясък брони. Безупречно чистите им яркочервени плащове се вееха зад тях. Начело на тържествената процесия яздеше един *aquilifer* — знаменосец, който носеше римския орел и гласът му кънтеше над шумните пазарлъци на търговците и тропота на колите и каруците.

— *Cedite*^[1]! Сторете път на гостите на императора! *Cedite!* Сторете път на хуните!

Гражданите на Равена се отдръпваха настрани и гледаха поразени шествието. Кортeжът сви към вътрешния двор на палата, хуните слязоха от конете си и с равнодушен вид приседнаха до тях. Изглеждаха спокойни, но очите им зорко следяха всичко наоколо, ръцете им бяха напрегнати и готови да сграбчат дръжките на мечовете. Римските войници седяха сковано върху гърбовете на неспокойните си коне и на свой ред наблюдаваха чужденците с внимателни погледи, в които се четеше отвращение. Никой не продумваше.

Ненадейно двукрилата порта на двореца се разтвори широко и през нея, като изкреця някакъв поздрав, излезе евнухът Дидим, разкрасен с изящна прическа, пременен във фина източна коприна и изписал на лицето си широка приветствена усмивка специално за случая. Придружаваха го група младежи с всевъзможен цвят на кожата и на дрехите — чернокож юноша от Нумидия с традиционната за неговото племе кралска мантия от леопардова кожа; среброкос славянин с розова кожа, който намусено присвиваше очи под яркото слънце; неколцина араби и варвари с развени от вятъра роби; и двама дългурести червенокоси младежи, които се подхилкваха и бутеха един друг. Гауденций също беше тук, както и синът му Флавий — слаб, но широкоплещест момък, който някак се отличаваше от останалите

момчета. За разлика от чуждестранните принцове, които бяха облечени в цветните традиционни премени на своите народи, той носеше обикновена бяла туника от фина вълна, без бродерия и без скъпоценности. Подобно на баща си беше вчесал назад кестенявите си коси, в които нямаше украшения, така че челото му се откриваше. Тъмните му очи се открояваха на фона на маслинената кожа, която бе наследил от майка си — благородничка от Милано.

Докато Дидим вървеше към тях, един нисък мускулест младеж в предните редици на хунския ескадрон грациозно слезе от коня си и скочи на плочата под краката си леко като котка. Ездитните му ботуши от мека кожа на кошута не вдигнаха почти никакъв шум. Той пристъпи напред с увереността на човек, свикнал да бъде обект на постоянно наблюдение и всеобщо възхищение, макар пращното му облекло да не се различаваше от това на телохранителите му. Гъстите му черни коси, привързани с обикновен кожен шнур, стигаха чак до кръста. Единствено богато инкрустираната кама, окачена на колана му, и увереността на стъпките му го отличаваха като член на владетелското семейство, което управляваше голямото му племе. Покритото му с прах лице беше силно загоряло, имаше високи скули с плетеница от нанесени за украса белези, а широкият му нос бе толкова плосък, че едва се издаваше над линията на веждите. За момчетата в двора, които го наблюдаваха, най-поразителни бяха очите му — цепки, толкова тесни, че изглеждаха почти затворени, но без бръчиците, които се получават при присвиване. Само блясъкът, който от време на време просветваше в черните му, искрящи от интелигентност зеници, издаваше, че е нащрек.

Гауденций познаваше тези очи от многото си срещи с хуните и често завиждаше на преимуществата, които те осигуряваха на притежателите си. Тези очи никога не позволяваха да прочетеш мислите и чувствата на човека насреща ти, така че когато преговаряш с него, можеш да се уповаваш само на думите му — нещо, на което Гауденций гледаше с недоверие, макар че да се довериш на думата на хун по принцип беше по-сигурно, отколкото да повярваш на представителите на някои други народи — в това число, поне според него, и на много римляни.

Момчето пъргаво пристъпи напред, мълниеносно направи преценка на Дидим, а после бавно стори нисък поклон, без за миг да

свали очи от евнуха. Останалите принцове бяха вперили поглед в него, безмълвни и неподвижни, с отворени уста при вида на този потомък на владетели, пристигнал в Равена, центъра на световната власт, не в лектика с копринени завеси, а върху плувнал в пот дребен кон, покрит със засъхнала кал, облечен не в пурпурни одежди, а в овча вълна и кожа, и заобиколен не от почетна стража, а от ескадрон воини със свирепи погледи.

Странният вид на конниците и безмълвният поклон на младежа не смутиха Дидим и той се понесе към дружината, за да я поздрави, като доволно плесна с ръце.

— Добре дошли, чуждоземни приятели, приветствам всички ви! О! Най-новото попълнение сред гостуващите принцове на съюзните ни страни! Истински представител на хунския владетелски род! Млади принце, можеш да предадеш документите си по-късно, затова нека сега все още неофициално ти представя някои от бъдещите ти другари. Принцът на келтите от Лондиний Вортигерн...

Устата на по-високото от червенокосите момчета се изкриви в лукава усмивка, която разкри липсващ зъб, след което направи нисък поклон, или по-скоро подигравателно подражание на поклона на младия хун.

— Принцът на бургундците Гундиок; Флавий Еций, който скоро ще отпътува за твоята родина; а ето ги и останалите царствени нехранимайковци, с които, разбира се, скоро ще станете добри приятели. А това е изтърсакът в нашето малко семейство: принц Теодорих, син на краля на вестготите Аларих.

Дидим посегна към групата на момчетата, откъдето издърпа за яката дребен тъмнокос хлапак и разнежено разроши косите му. Със своите дванайсет години Теодорих беше най-малкият от другарите си, пък и беше дребен за възрастта си.

Дидим се усмихна.

— Аларих постоянно заплашва, че ще превземе Рим. За щастие, присъствието на младия ни приятел тук гарантира сигурността на империята.

Ядосано, момчето разтърси глава и гневно погледна Дидим, който не му обърна внимание.

— Момчета — обърна се той към групата опулени младежи, които стояха зад него в очакване, — нека ви представя — принца на

хуните Бледа!

При тези думи конниците застинаха на място, а младият хун изведнъж се сепна и почна да мести изумения си поглед ту към Дидим, ту към Гауденций. Тогава един от ездачите в началото на колоната — набит, як офицер на около четирийсет и пет години, слезе от коня си и спокойно тръгна напред. Без да се церемони, той застана с гръб към смутения принц и с тих глас заговори на Дидим и Гауденций, така че да го чуват само те. Но реакцията на евнуха на думите му прозвуча грубо в ушите на всички присъстващи.

— Това не е принц Бледа, така ли? — изсъска той — Но ние се споразумяхме! Генерал Гауденций, не се ли споразумяхме за ранга на заложника?

Гауденций кимна в съгласие и заговори на офицера със строг тон:

— Действително, имахме уговорка. Нима хуните нарушават споразумението за заложниците, преди дори то да бъде изпълнено?

Офицерът не трепна, не примигна дори, а остана изправен, с излъчени гърди и вдигната глава, гледайки Гауденций право в очите. Изобщо не обърна внимание на Дидим, който беше почнал да кърши ръце, и извиси гласа си толкова, колкото силен беше и гласът на генерала:

— Споразумяхме се да разменим заложници, равностойни по важност — грижливо обмисляйки всяка дума, произнесе хунът на неправилен латински. — Тогава не знаехме, че вашият император няма синове и не може да ни изпрати толкова ценен заложник, колкото Бледа, който е наследник на трона. Но в знак на добрата си воля към Рим крал Руа изпраца по-малкия брат на Бледа.

— Атила.

Гауденций го гледаше гневно.

— А кой си ти, че така добре знаеш каква е волята на краля?

Невъзмутимо хунът леко сведе глава в поклон.

— Капитан Тургрид от личната конна стража на краля, бивш войник от помощните римски легиони по Дунав, освободен с почести след изпълнение на военния си дълг под командването на вашия император. На твоите услуги.

Гауденций не сваляше поглед от него, без да продума, докато Дидим не наруши неловкото мълчание:

— Ще изясним това недоразумение по-късно — запъна се той. — И междувременно, след като сте изминали толкова много път, нямам друг избор, освен да приема заложника, когото уважаемият ви крал е сметнал за уместно да ни прати. И така, принце... Атила ли каза, че ти е името? Сигурно си уморен и огладнял от пътуването. Моля, заповядай в нашия скромн дворец.

При тези думи Вортигерн излезе напред и отново се поклони превзето.

— Да, гладен е! — възкликна той на своя келтски латински език — Ей сега ще му донеса нещо за хапване!

Дидим се сепна и погледна младежа с очи, в които се четеше лека тревога.

— Благодаря, Вортигерн, но няма да е необходимо...

Но младият келт вече беше избягал, кикотейки се. Дидим безпомощно, а може би и с облекчение сви рамене.

— Междувременно, момчета, оставям ви да се запознаете. Генерал Гауденций, бих искал да разговарям с теб, ако обичаш, за настаняването на тези, въ... знатни конници...

Евнухът и генералът се спряха отстрани и момчетата продължиха заедно, бъррейки оживено, а Атила изостана след тях и погледна веднъж-дваж през рамо, като че се надяваше някой да го помоли сам да носи багажа си или да му даде да прави нещо, с което ръцете му да са заети. Зле започна всичко — едва слезе от коня си, и почнаха да се съмняват в неговата стойност дори в тази тъй недостойна роля на заложник. Миналата пролет той дни наред спори с краля, чичо си, какво унижение ще преживее, ако бъде изпратен при чужд народ при такива условия — той, който беше най-ловкият стрелец с лък и най-добрият борец от рода, най-изкусният ловец и най-бързият ездач. Той, който измежду синовете на баща си беше най-близък с краля, защото, макар традицията и законът да отреждаха властта на Бледа, всеки знаеше, че мъдростта и благословията на краля щеше да получи Атила. Но крал Руа само се усмихваше на негодуванието му.

— Младият Бледа остава тук, при мен — беше му казал кралят. — Той е слаб и не е пригоден за дългото пътуване и за живота в Равена. Единствен ти заслужаваш тази чест, защото от двама ви само ти можеш достойно да ме представиш пред римляните.

В този ден за първи път Атила прокле чичо си, макар че го направи, когато остана сам с коня си в полето. И сега, след като трябваше да понесе срама, на който го бе подложил този малоумен римски евнух, той отново го прокле.

Теодорих припикаше редом с дългокракия Флавий Еций и скришом поглеждаше към новодошлия.

— Хун! — развълнувано шепнесе малкият. — Как мислиш, дали говори латински?

— Нямам представа — сви рамене Флавий. — Я го попитай.

Малкият се приближи до Атила с дружелюбна усмивка, но точно преди да го заговори, нещо прелетя над главите им и с плясък падна в краката на Атила. Момчетата изведнъж спряха, втренчени в парчето сурово кърваво месо върху мраморния под. Вортигерн и другарят му стояха на ниска тераса над тях и се смееха.

— Ето го обяда ти, хуне — извика подигравателно Вортигерн. — Дано се чувстваш като у дома си.

Атила вдигна гневен поглед към двамата келти, които избягаха със смях, и в лицето му нахлу кръв. Останалите момчета стояха безмълвни и местеха очи ту към месото, ту към изражението на Атила, до момента, в който Теодорих не се сдържа и прекрати тишината, като отприщи сдържания си смях. Това се оказа достатъчно за останалите, за да избухнат и те във всеобщ кикот. Разярен, Атила отиде с широки крачки до младия вестгот и силно го блъсна. Стъписано, момчето залитна назад, но веднага се съвзе, нахвърли се върху Атила, удари го с глава в гърдите и го блъсна в стената на прохода. Атила яростно го отблъсна.

— Тебе ти е смешно? — изкрещя той на недодялан войнишки латински. — Тебе ти е смешно? Ще ти покажа кое е смешно, малка бяла маймуно...

И Атила се спусна върху настървения Теодорих, който, макар и дребен, бе готов да се отбранява. Атаката на хуна обаче бе задушена още в зародиш, защото между двамата застана Флавий. Теодорих заля и двете по-големи момчета с най-груби ругатни, но Флавий не го и слушаше, защото се опитваше да укроти и него, и Атила.

— Вортигерн хвърли месото, хуне. Тео няма нищо общо с това. Бий се с някого, който ти подхожда по...

Преди да успее да довърши, Флавий се строполи на земята като чувал зърно от светкавичния удар, който Атила стовари в лицето му. Смаян, римлянинът вдигна очи, едното от които започна да се подува, а Атила се надвеси над него с кръвожаден поглед.

— Който ми подхожда по ръст ли? — подхвърли подигравателно той. — Някой като тебе?

Флавий скочи на крака и се нахвърли върху своя нападател, но макар да беше силен и пъргав, като най-добър борец в *контуберниума* хунът лесно избягна нападението му. Флавий бързо се окопоти, но тъй като бе свикнал с отмерения ритъм на борбата на манежа, не беше подготвен за скоростта и яростта на нападението, което се стовари върху него. Атила беше като вихрушка — ту отскачаше, ту се нахвърляше, ту скачаше напред и го риташе с обутите си в ботуши крака, замахваше яростно с юмруци, а после се вкопчи в колената на римлянина и така го спъна, че той се просна на земята с празни ръце и замаяна глава.

Флавий остана стъписан. Техниките от свободната борба, които беше научил от гръцките си инструктори, можеха да се използват само при борба лице в лице — той можеше да счупи пръстите на противника си на един дъх, да го накара да се превива от удар с коляно в слабините, да го удуши бързо или бавно, според случая. Но какво можеше да стори, щом едва можеше да *види* противника сред цялото това подскачане и въртене, а какво остава да го хване и да го души? Атила се равняваше на цял легион, връхлиташе върху противника си от всички страни, бъхтеше го и го насиняваше с бързите си ритници в ребрата и с кокалчетата на юмруците, забити в устата. Но макар главата да го цепеше и образите да почваха да се размиват пред очите му заради ударите, които се сипеха върху него, Флавий упорито продължаваше да се бори. Момчетата ги наобиколиха и закрепяха, за да ги настървят.

— Хайде, Флавий, можеш и по-добре!

— Повали го с юмрук, Флавий, можеш да го стигнеш!

— Дръж го здраво, Флавий! По-силен си от тоя хун!

Накрая Флавий непохватно се завъртя, за да нанесе удар толкова отдалече, че и най-неопитният борец би го забелязал навреме, и тогава Атила го оттласна с всичка сила, което извади римлянина от

равновесие. После се шмугна зад него, скочи на гърба му и в здрава хватка приклеци гърлото му с ръката си.

— Предай се, римлянино! — извика Атила.

Със зейнала уста Флавий се блъсна с гръб в каменната стена, за да се отърси от нападателя.

— Няма... да... стане!

Атила изрева от болка от удара в стената, но притисна още по-здраво гърлото на Флавий.

— Казах... предай се!

Ала Теодорих повече не можеше да гледа как хунът надделява над по-едрия си противник и щом разбра, че Флавий е в беда, младият вестгот отново се впусна в борбата, като на свой ред скочи върху гърба на Атила и го приклеци в същата хватка, в която самият той държеше римлянина. Така тримата, един върху друг, се залюшкаха из коридора, а лицата им вяха червени като лицата на гали под африканското слънце.

— Предай се, хуне! — кресна Теодорих в ухото на Атила.

Атила изръмжа и се опита да се извие, за да отърси тези силни дребни пръсти, като в същото време притисна Флавий още по-здраво с ръце и крака. В този момент, дочули врявата, дотичаха Гауденций и Дидим, крещейки на момчетата да престанат.

— Какво става тук? Кой започна всичко? — изрева Гауденций, а Дидим подскачаше като подплашен паун и кършеше ръце заради тази нечувана варварска проява на сред двореца.

Проснати един срещу друг на пода на коридора, където паднаха, след като Гауденций ги разтърва, Флавий и Атила се гледаха един друг. Погледът на хуна беше предизвикателен: очакваше противникът му да го издаде на баща си и да чуе какво е наказанието, което щеше да последва. Бе прекарал в Равена по-малко от час — как можа всичко да се обърка така ужасно за толкова кратко време?

— Очаквам отговор! Кой започна всичко това?

Флавий вдигна глава под развълнуваните, нетърпеливи погледи на останалите момчета.

— Никой, татко — излъга той. — Ние само... се боричкахме. Хунът ми показваше някои нови движения.

— Боричкахте се, така ли? И тримата изглеждахте готови да се убиете един друг. Но стига толкова. Сдобрете се и се махайте оттук.

Момчетата се изправиха на крака с гневни погледи и с ръце, плътно притиснати до тялото.

— Можех да те надвия — съвсем тихо каза Атила. В очите му се четеше предизвикателство.

Флавий го изгледа присмехулно.

— Да, заедно с телохранителите си — отвърна той също толкова тихо.

— Помирете се, казах! — повтори Гауденций сърдито.

Флавий погледна Атила със здравото си око и неохотно протегна ръка.

— Добре се биеш, хуне — процеди през зъби той. — Ще ми се да ги науча тези движения.

Атила го наблюдаваше с хладен поглед и повдигната с любопитство вежда.

— Римлянин да се бие като хун?

Флавий стисна зъби и утвърдително кимна и тогава, след миг колебание, Атила сърдито стисна ръката на римлянина. Сред екот от одобрителни викове останалите момчета отново подхванаха разговорите си и продължиха по прохода.

Изведнъж Флавий се отдели от другарите си и изтича обратно към мястото, където преди малко стана сбиването. Гауденций и Дидим се бяха върнали в атриума, където уреждаха настаняването на хунския отряд. Щом намери мястото, където стана спречкването, Флавий спря, огледа се и в един ъгъл до стената видя онова, което търсеше — кървавото парче месо, от което тръгна всичко. Вдигна го с два пръста и се затича след шумните си другари.

[1] Отдръпнете се! (лат.). — Б.ред. ↑

III

Един час след спречкването в двореца една млада слугиня подсушаваше Атила в банята, като внимаваше да не притиска драскотините и синините по гърба му. Той понесе тази процедура стоически, но когато един друг роб, помощник на фризьора на Дидим, се опита да забърше лицето му с напоена с благоухания гъба, младият хун видимо потръпна. Изтегнати върху ложета наблизко, Теодорих и Флавий го наблюдаваха с развеселени усмивки, макар римлянинът от време на време да трепваше от болка, когато преместеше парчето месо, което внимателно държеше до лицето си.

— Щом го държиш това месо на окото си — отбеляза Атила на своя монотонен, внимателен латински, — трябва бъдеш доволен, че келт не сложил подправки по него.

— Хмм — изсумтя Флавий и вдигна месото, за да го огледа изпитателно, — келтът няма толкова акъл, че да се сети за това. Или пък може да е решил, че вие, хуните, харесвате суровото месо по този начин.

Атила сбърчи нос.

— Много неук. Слагаме много подправки на месо — червен пипер, кимион, сол, разбира се...

— А как го готвите? — лукаво попита Теодорих.

Атила го погледна с презрение.

— Мислиш, че готвим на гърбове на конете, под краката си?

Теодорих виновно сведе очи.

— Така говорят.

— Ами, те прави — отговори Атила, а после внезапно се извъртя и цапна по ухото слугата, който се бе приближил от другата му страна в пореден опит да го намаже с благоуханното масло.

— Ако този с гъбата пак ме доближи, натиквам му го, където слънце не огрява.

Слугата изскимтя от болка и се отдръпна на безопасно разстояние, докато Флавий се тресеше в беззвучен смях.

— Принц Атила, сега ще те разведем из града — смени темата той. — Това е най-пропадналото място, което можеш да си

представиш. Видя ли тресавищата и издигнатия път, по който ги прекосихте? Равена се намира на морския бряг, затова може да бъде нападната само по суша. Ето защо не ни трябва никаква защита, освен откъм пътя. Наричат Равена града, в който стените са ниски, а водата — висока, където кулите плават, а корабите стоят.

— И където жабите и комарите са най-видни граждани — засмя се Теодорих.

— И чиито богини закрилници са Фебра и Скаба — подхвърли Флавий.

За миг Атила замълча, озадачен от имената на божествата.

— Треска и Краста? Наистина ли градът е такова блато?

— Да, беше едно време — призна Флавий. — Тези богини имат древен олтар на форумата...

— Чакай само да видиш форумата! — прекъсна го Теодорих — Най-големият в света!

Атила хвърли гневен поглед към роба с гъбата и той замръзна на място, като че яростта на хуна го бе приковала към стената.

— Ами ти, Теодорих — подхвана Атила с подозрение в гласа, — твоят баща Аларих, враг на Рим, а теб позволяват разхождаш се по улици?

Флавий отново се засмя.

— „Позволяват“ ли? Теодорих тая дума не я знае. Дидим го заболяха ръцете да го бие всеки път, когато избяга от двореца, и сега евнусите се преструват, че не са го видели, когато се измъкна навън. А излезе ли на улицата, веднага се слива с тълпата, като че ли е най-обикновен синковец на някой патриций, тръгнал да си търси белята. И с теб ще е така.

Атила изсумтя, докато прокарваше пръсти по белезите на скулите си.

— Мисля, че римляни виждали много малко хуни.

— Ще свикнат с теб — рече кратко Флавий, стана и оправи туниката си. — Хайде. Какво се бавиш?

Атила разтърси глава в ръцете на момичето, което беше приключило с подсушаването на дългите му коси и сега се опитваше да разреши възлите, които се бяха заплитали седмици наред, с гъстите зъбци на гребен, изработен от черупка на костенурка.

— Друзила — сгълча я Флавий. — Остави го на мира!

Атила въздъхна с облекчение и бързо нахлузи чистата римска туника, която го чакаше на закачалката.

Половин час по-късно момчетата стояха посред великолепия форум на Равена, Флавий сочеше Траяновия акведукт и разкошната Порта Орея на отсрещната страна, а в далечината — пристанището, издадено навътре в морето и пълно с кораби, дошли от всички краища на земята. Имаше и много други кораби, изтеглени за поправка на сух док в огромните корабни работилници. Във въздуха се носеха гласовете на продавачите, които хвалеха стоката си, а по пътя си момчетата трябваше да избягват всевъзможни препятствия — ръчни колички, пълни с осолена аншоа и мариновани миди, роби на разни търговци, които крепяха на главите си кули от хитро подредени един в друг калаени съдове за готвене, подрънкващи на всяка тяхна крачка, и жарници с дървени въглища, поставени върху колички, върху които се печеха заешки кълки и диви птици от околността и излъчваха прекрасен аромат. През тълпите си проправяха път жонгльори и акробати и с викове привличаха вниманието на минувачите, а многобройни гадатели си съперничеха за дланите и монетите на хората. На една страна двама мургави мъже с тюрбани на главите и със затворени очи седяха на едно килимче и напяваха странна мелодия, а една змия се извиваше, хипнотизирана от писъка на гайда. На друга — танцьори от Африка подскачаха и се въртяха под неистовия ритъм на барабани, а между тях, без дори да го закачат, се промъкваше стар чародей със слепи очи, преобърнали се в орбитите си, и предлагаше услугите си за забъркване на любовни еликсири, възвръщане на мъжката сила и вадене на зъби.

В покритите галерии по всички страни на площада бяха наредени постоянни магазинчета и гостилници, пред чиито врати стояха клакьори, хвалеха качеството на стоката и всеки се стремеше да вика по-високо и по-красноречиво от останалите. На парцела, който се намираше най-близо до пристанището, група предприемчиви ефески проститутки. Бяха отворили долнопробен бордей до тъмната стена на огромната базилика. Когато момчетата минаха покрай тях, те сладострастно разлюляха бедра и засочиха към редиците малки дървени бараки с навеси от платнища, които едва побираха по едно-единствено съвременно легло.

— Това е центърът на Равена — центърът на цивилизацията! — гордо отбеляза Флавий и с широк театрален жест показва цялото внушително пространство. — По-голям е дори от форума в Рим. Цял свят се стича тук. Хайде!

Но Атила се спря и се огледа учуден наоколо.

— „Център на цивилизацията“ — подсмихна се той. — На хубаво място е този „форум“. В моята страна също имаме форум, просторно място. Ще го видиш, като отидеш, Флавий.

— Да вървим — прекъсна го Теодорих. — Ще ви покажа нещо, което и двамата не сте виждали.

Младият вестгот бързо си запроправя път по *cado maximus* — главната артерия в центъра на Равена, която се простираше в права линия от север към юг.

— Това са занаятчийските сгради — съобщава Теодорих на Атила, като сочеше към една странична улица отляво. — А надолу има още пазари.

Тези обяснения не бяха необходими, защото носът на Атила веднага му подсказа кое какво е. Във всички големи градове разходката, направлявана от обонянието, обикновено е най-живописна и може би най-удовлетворяваща, защото по мириса човек разгадава какъв е характерът на всяка уличка, в която се разклонява главната артерия. По една се носеше смрад на гнили плодове и зеленчуци, над друга тегнеше киселата миризма на кожи, които занаятчиите щавеха в момента. Някои улички притъпяваха сетивата с въглищния дим от огнищата на ковачите, а други задавяха минувачите с миризмата на живи сърни, съсели, птици и костенурки, затворени в малките си дъсчени клетки в очакване да ги продадат като храна или като домашни любимци.

Теодорих ускори крачка и двете по-големи момчета се затичаха да го догонят. Въпреки набитата си мускулиста фигура Атила беше бърз и подвижен и се провираше като скоклив заек из задръстените от хора улици, под магарешки каруци със зеленчуци, покрай отегчени преторианци, които обхождаха търговските улици на гърбовете на конете си. Хищните черти на лицето му и дългите му буйни коси стъписваха минувачите, а децата спираха и сочеха трите тичащи момчета. Когато излязоха от форума и се озоваха в жилищните квартали, Теодорих хукна още по-бързо, като прекосяваше като вихър

дворовете и се катереше като маймуна по градинските стени, Флавий и Атила упорито се стремяха да не изостават, но сред множеството скоро изгубиха следите на младия вестгот, а и един на друг. Изведнъж Флавий се спря в навалищата на една уличка, объркан се надигна на пръсти и се опита да види какво става напред над сергиите и навесите, които като гирлянди обточваха няколко улички пред него.

— Атила? — извика той.

После погледна в една странична уличка и промърмори:

— Къде се дяна?

— И аз не го виждам! — възкликна Теодорих, докато се промушваше през тълпа млади мъже, които крещяха и залагаха на зарове в един ъгъл, встрани от зоркия поглед на преторианците.

— Изгубих го в онази улица.

Флавий се оглеждаше тревожен.

— Баща ми ще ме убие, ако се върнем без него. Специално ми заръча да го пазя. Досега не бил стъпвал в римски град...

В този момент нещо го перна по темето, Флавий залитна напред, вдигна ръка към главата си и очите му се разшириха от учудване, когато напипа остатъка от изгнила круша, която беше оставила размекнатата си каша по косата му. Извърна се като светкавица назад и видя ухиления Атила, който стоеше само на три крачки от него там, където най-малко го очакваше, и невъзмутимо ръфаше друга, по-свежа круша.

— Гледай на изток! — ухили се той. — Римските ви плодове хич не ги бива.

Намръщен, римлянинът клекна и започна да бърше главата си в края на туниката на Теодорих. Момчето запротестира на висок глас и се опита да се отскубне от него, но Флавий улови ръката му, притисна я зад гърба му и я задържа така, докато свърши.

— „Гледай на изток“? — промърмори заплашително той. — Това пък какво значи?

Атила се усмихна.

— Стара хунска поговорка...

Изведнъж Флавий пусна Теодорих и се спусна към Атила, но тъй като беше по-бърз, хунът предусети намерението му и пъргаво отскочи настрана. Засмени, тримата отново се втурнаха напред, прескачайки и избягвайки всички пречки по пътя си, докато Теодорих ги заведе до

една неукрасена порта, издълбана в солидната южна стена на града. Тук те спряха за миг, за да се огледат, и се гмурнаха в тълпите, които се стичаха в посока, противоположна на тяхната — от обработваемите земи към града. Започнаха да си проправят път напред, избягвайки множеството двуколки и ръчни колички, които трополяха към пазара. Като преминаха през подобната на фуния порта покрай разсеяните стражи, те най-после се озоваха навън, отвъд стените, Флавий се надяваше тук да поспрат и да се порадват на топлото утринно слънце и свежия въздух, освободен от смрадта на останалия зад тях град, но вместо това спряха внезапно — Теодорих със странно тържествуващо изражение, а Атила — с рязко поемане на дъх. Флавий погледна право пред себе си удивен.

От двете страни на прашния път, който водеше до портата, една зад друга висяха редици от тела на десетки обесени, всяко на няколко крачки от останалите, и бавно се полюшваха на вятъра на скърцащите конопени въжета. Съсухрените им лица бяха застинали в разкривени гримаси, безмълвни крясъци, дори насмешливи усмивки — изопачение на израженията, които са имали приживе. Бяха срещнали смъртта си доста отдавна и пътниците и търговците, много от които се движеха по този път всеки ден, не обръщаха почти никакво внимание на тази страховита гледка, макар да минаваха толкова близо, че ако протегнеха ръка, можеха почти да пипнат ходилата на мъртвците. Живите така бяха свикнали със зловещото присъствие на мъртвите, че обръщаха на бесилката не повече внимание, отколкото биха обърнали на плет от изсъхнала хвойна. Атила гледаше втрещен.

— Кои са тези? — попита той дрезгаво след няколкото мига, през които не можа да откъсне очи от страховитата гледка насреща си.

— Дезертъори — отвърна Флавий. — По-рано ги разпъвали на кръст, но Константин го забранил преди почти цял век.

При тези думи Теодорих добави ентусиазирано:

— Сега просто ги бесим!

Тръпки побиха Атила, но той пристъпи внимателно към най-близкия труп. Лицето му беше извърнато встрани от пътя, почти долепено към вертикалната греда на грубо скованата бесилка, като че дори в смъртта криеше очите си от любопитните минавачи — глупакът в класната стая на мъртвците, наказан да стои позорно в ъгъла. Атила предпазливо докосна стъпалото на мъжа с мръсна, лющеща се кожа и

черни нокти, тялото бавно се завъртя и празните орбити на изкълваните му от гарваните очи се опулиха безжизнено към натрапника. Момчето внимателно се загледа в лицето му и изведнъж ахна от изненада, а после възкликна:

— Вижте лицето — белезите на скулите — този е хун! Защо бесите мои хора?

Флавий погледна по-внимателно обесения затворник и хвърли озадачен поглед към Атила.

— *Бил* е хун, но е постъпил в легионите. Римският войник си е римски войник. Погледни — по дрехите се познава, че онзи е бил гот, а онзи след него — франк.

— Те роби ли са били във вашата войска?

Флавий се смръщи.

— Не и тези. Хуните и готите служат като наемници и Рим им плаща. Но ако избягат, с тях се отнасят както с дезертиралите римляни.

Атила мина няколко метра надолу по пътя под редицата бесилки, като внимателно оглеждаше всяко тяло.

— Всички са чужденци. Не виждам тук да има римляни.

— Ами, тук наистина няма много римляни — отговори му Флавий търпеливо. — Във войската вече не служат много римляни. Разбираш ли, моят собствен баща е от Панония и е старши стратег на конницата. Стилихон, който предвождаше всички легиони, преди да го убият миналата година, беше вандал.

— Това не го разбирам. Защо римляните не служат? Как може един мъж да не служи в армията на родината си?

Флавий сви рамене.

— Явно империята разполага с достатъчно варвари, които да го правят.

Щом чу думата „варвари“, Атила рязко вдигна глава и по лицето му пролича обида. Но Флавий му смигна обезоръжаващо:

— Свиквай — засмя се той. — В крайна сметка по бащина линия аз също съм варварин.

Атила го гледаше, без да се усмихне.

— Хайде, охлюви такива! — извика им енергичният Теодорих. — Флавий, ела да му покажем цирка. След два дни ще има състезание с колесници. Може да ги видим как тренират!

Флавий и Теодорих се затичаха и се смесиха с върволиците търговци и коли, които бавно се точеха през градската порта. Но преди да тръгне, Атила докосна стъпалото на трупа в знак на почит.

— „Бил е хун“ — повтори шепнешком той думите на Флавий. — Сега е просто един мъртвец.

IV

— По своята същност заложникът трябва да е важна фигура в подчинения народ — негодуваше императорът. — Другите заложници са първи наследници на трона в страната си.

Атила пламтеше от гняв. Представянето на документите му не мина добре. Латинският му беше твърде слаб, за да може да се защити или поне да отговори както трябва на въпросите, които му задаваха. При все това отлично разбираше посоката, в която се развиваше спорът.

— Хуните не са подчинен народ! — изтърси той. — А аз не съм обикновен заложник. Аз съм Атила, син на Мундзук, син на Турда, син на Скемен, син на Ете, син на Опос...

Гауденций го сръга с лакът, за да млъкне, и се поклони почтително на императора.

— Всъщност Атила има право, августе — каза той. — Тъй като хуните не са ни подчинени, изглежда, нямат особено голяма полза от съюза си с нас и затова не искат да поемат риск, като ни пратят своя престолонаследник.

Хонорий мереше момчето с леден поглед.

— Нагъл хлапак. Тия имена са безсмислен брътвеж. Може ли народ без писмо да познава дедите си? Дори неговото име не е нищо повече от някаква варварска...

— На моя език Атила означава „желязо“ — прекъсна го хунът.

— Тогава нашето желязно момченце ще трябва да се научи на обноски, както и на скромността на римляните — изсумтя императорът. — Дидим е прав. Сега той е наша грижа, но не проумявам как ще гарантира примерното поведение на народа си, щом сам по себе си е толкова незначителен. Направи го римлянин, Гауденций. Така може би ще ни е по-полезен в бъдеще, когато се върне при своите.

— Аз съм войник, августе, а не педагог. Да оставя ли командването на конницата, за да направя римлянин от нашия хун?

— Не, няма да оставяш легионите — отвърна Хонорий с равен тон. — Момчето ще живее с твоето семейство, в твоя дом и ще учи

риторика, право и математика при дворцовите преподаватели.

— Тогава ще го запиша в първо ниво, заедно със сина ми.

— Не — каза императорът след кратък размисъл, — уверен съм, че второ ниво е напълно достатъчно за човек с неговия ранг.

Без нито дума повече Гауденций и Атила се обърнаха и излязоха от приемната зала. Официалното представяне на документите беше завършено и Атила въздъхна с облекчение, когато излязоха на свежия въздух на двора.

— Не мисли, че с това всичко приключва — каза му грубо Гауденций, докато вървяха по гладките плочи към другата част на двореца, където живееше семейството му, когато той беше в града.

— Това второ ниво, първо ниво... не разбирам какво...

— Скоро ще разбереш.

Когато вдигна поглед към лицето на Гауденций, Атила видя как той гневно стиска зъби.

Дворцовата образователна система, както много други подобни институции във великите владетелски дворове по света, беше разделена на две отделни нива. Първото беше за синовете на императорското семейство, но тъй като самият Хонорий нямаше синове, в него попадаха и по-далечни роднини — братовчеди, синове на най-високопоставените командири във войската, както и принцовете, които императорът държеше като зложници. Впрочем те бяха най-многобройни от всички. В първо ниво бяха записани трийсет-четирийсет младежи на различна възраст и на тяхно разположение се намираха най-прочутите преподаватели, най-прецизният научен инструментариум и най-съвършените инструменти за творене на музика и всички други изкуства в целия свят. Оттук тръгваха бъдещите императори и крале.

Второто ниво беше отредено за децата на останалите представители на императорския двор — вестноосци, управители, съветници и специалисти в най-различни области и дисциплини, които живееха в двореца със семействата си, тъй като се предполагаше, че императорът държи да са му подръка в случай на нужда. То също разполагаше с отлични условия, които, макар и не в същата степен като в първото, действително бяха от много високо качество. Това, което липсваше тук обаче, бе увереността сред ученици и педагози, че са *достойни* за тези условия, защото, откакто се помнеха, децата във

второ ниво бяха щастливци, но по-низши, привилегировани, но бездарни. Те бяха във второ ниво и... от втора ръка. Повечето ученици и родителите им се примиряваха с това положение и бяха искрено признателни на императора за възможността да попаднат при преподаватели, чиито качества в цялата империя действително отстъпваха единствено на тези от първо ниво.

Но за Атила бе смъртна обида.

Първия ден, когато с Флавий излязоха от дома му и прекосиха двореца, той се изуми, когато Дидим се появи, раздели го от Флавий и го насочи към атриума, където преподавателят от второ ниво се готвеше да изнесе лекция. Обзе го гняв, щом разбра, че ще го изолират от останалите принцове зложници и че ще го обучават със синовете на дворцовия астролог.

Гневът му бе толкова силен, че на следващия ден отказа да излезе от стаята си.

Разбира се, Гауденций още от самото начало знаеше, че момче с гордостта и упоритостта на Атила никога не би се примирило с подобно принижаване. Накрая, тъй като не успя да накара императора да осъзнае в колко унижително положение е поставил Атила, просто реши сам да се заеме с проблема — изготви необходимата заповед за прехвърлянето, подписа я лично в качеството си на най-старши дворцов офицер и я връчи на Дидим, който отговаряше за преподавателите и от двете нива. Евнухът прие документа с отвращение, като че ли бе съставен от прокажен, но позицията му в двора не му позволяваше да се възпротиви, а и смелостта му не стигаше дотам да се оплаче на Хонорий. Две седмици след пристигането си в Равена Атила започна да посещава лекциите на преподавателите в първо ниво.

Но вредата вече бе сторена. Обидите се трупаха една върху друга и трудностите не свършиха с допускането на хунския принц в първо ниво. Латинският на Атила беше тромав и недодялан, не знаеше гръцки — езика, на който бяха много от лекциите, — липсваха му дори основни познания по четене и писане, а какво оставаше за класическите литературни и философски произведения, с които съучениците му бяха закармени от съвсем малки. От друга страна, плоското му лице, смуглата кожа и дългата коса съвсем не го правеха по-симпатичен нито на тях, нито на преподавателите и липсата на

европейско благородно потекло му пречеше да изисква същото отношение, както към останалите момчета.

Единствено Флавий се отнасяше учтиво, а и някак по братски към него, отначало от жалост, но с течение на времето — защото почна искрено да му се възхищава и да изпитва приятелски чувства. Двамата прекарваха дълги вечери в трапезарията на жилището на семейството на Еций и Флавий неуморно преподаваше на другаря си основните знания, необходими за римското обучение. Атила на свой ред се отплащаше за услугата по време на сутрешните им упражнения преди зазоряване, като учеше своя приятел на майсторските бойни хватки, които така силно бяха поразили Флавий при първата им среща. Римлянинът бързо се учеше на изкуството на ръкопашния бой и за няколко седмици дори успя да се доближи до сръчността на Атила в някои тактически ходове.

Напредъкът при двамата обаче не вървеше с еднаква скорост. Хунът не проявяваше необходимото търпение в учебните си занимания, а заради ученето и задълженията си в двореца Флавий можеше да му отделя твърде малко време и тези обстоятелства осуетяваха усилията на Атила да настигне останалите. И действително, Гауденций скоро осъзна, че няма друго решение, освен да наеме учител за своя повереник, за да му помага следобед, което щеше да му струва сериозни разходи. Така и направи, но надигащото се негодувание на Атила ставаше все по-неудържимо с всеки изминал час, в който беше принуден да присъства на мъчителни занимания в затворено помещение, превил гръб над неразбираемите задачи по риторика и граматика, които му поставяше съсухреният стар грък, нает за негов учител. Дори Флавий не успяваше с търпеливото си приятелство да смекчи трудностите, които ученето създаваше на Атила, и гнева, който те пораждаха у него. Хунският принц трябваше да стиска зъби всяка сутрин, когато посещаваше лекциите с другаря си, и да понася ударите по кокалчетата си от учителите, които не търпяха недодялания му говор и мълчаливо подминаваха подигравките и подмятанията на другите момчета за косата и дрехите му. Това беше жалко съществуване и гневът на Атила кипваше всеки път, щом се сетеше за обширните тревисти равнини на родината си и обходеше с поглед затворените опушени стени в този странен дворец, управляван

от евнуси. Единственият му приятел тук беше Флавий, единственият баща — Гауденций.

Но на Флавий не му оставаше много време в двореца. Хунските стражи, които доведоха Атила, настояваха да поемат обратно към дома с римския заложник, преди реките да придойдат с есенните дъждове. Време беше да се приготви за пътуването си на изток.

Шест седмици след пристигането на Атила Флавий, в новата си излъскана римска броня и с прясно боядисан вълнен офицерски плащ, непохватно се качи върху дребния боен кон и същият ескадрон свирепи хунски воители, който бе придружил дотук принца, сега наобиколи него. Момчето се стараяше да запази достойнството си и да задържи лицето си безизразно, ала самата липса на изражение по иначе усмихнатото му, открито лице издаваше колко е напрегнат. На няколко крачки от него стояха групичка изпращачи, а майка му, красива и изящна в дворцовите си одежди и накити, изведнъж загуби самообладание и падна в ръцете на съпруга си, обляна в сълзи. Гауденций обаче остана прав и стоически безмълвен. Той само сковано обгърна с една ръка разтрепераните рамене на жена си.

Флавий понечи да каже нещо, но мъчителните чувства — тъгата, страхът, очакването, вълнението, които едновременно и безредно бушуваха в душата му, го оставиха без думи. Гауденций видя объркването на момчето и го разбра. Кимна му безмълвно и бързо за сбогом, обърна се и поведе ридаещата си жена към двореца, без да се извърща.

Флавий погледна капитан Тургрид, водача на хунската свита, и кимна, че е готов. Безмълвни, в безупречен строй, ездачите като един обърнаха конете си като ято скорци, пред които изведнъж се е изпречило препятствие, и те затрополиха по улицата, без да е необходимо да ги подканят опасно.

Застанал сам зад групата зяпачи, Атила примирено слушаше буйната групичка на бутаците се варварски принцове, към които се очакваше да се присъедини — но за колко време?

За толкова, колкото неговият крал и римляните му наредят.

— Хайде, хуне! Да вървим да похапнем месце!

Напевният говор и грубият смях на келта веднага се познаваха и Дидим се изкикоти развеселен.

— Мълчи, Вортигерн! — сгълча го евнухът — Всички имаме любима храна, дори и хуните!

Атила стисна юмруци, но лицето му остана безизразно, а погледът му — впит в покритите с кожа гърбове на войниците от зууна, които се отдалечаваха и най-накрая се скриха зад далечния ъгъл на стената на двореца. Когато погледна подигравателните гримаси на своите мъчители, яростта му закипя. Ще дойде време, когато ще им даде да се разберат на тези чужденци — на всички, включително и на римляните, — които бяха истинските варвари.

Но не сега. Преглътна гнева си, обърна се, бавно подмина принцовете и влезе в двореца.

V

Последното римско селище, през което Флавий премина, беше Виминациум, по калните брегове на Данувий, условната граница между най-далечните предни постове между Римската империя и владенията на хуните. Този град в далечината, който Тургрид накратко представи като речен снабдителен пункт, го порази със своята бедност и унилоост. И наистина, отдалече беше взел паянтовите колиби от пръти и плет по края на реката за кошари. Разбра, че това са жилища, едва когато хунските конници възхитено започнаха да сочат към прътовете, които ги крепяха над водата. Той не можа да си даде сметка за предимствата на този нов начин на строене, преди с очите си да види как обитателите им ловят риба с върви, докато са вътре в постройките, и как пестят пространство, като издърпват улова през същите дупки на пода, през които вършат телесните си нужди, Флавий начаса реши да не опитва никаква гозба, в която има риба от реката.

Макар селището формално да се намираще под контрола на римляните, нашественици от двете страни на реката го ограбваха толкова често, че желанието на местните жители да подобрят участта си, като строят или вложат средства в нещо трайно, бе отминало смайващо бързо. Уличните канавки бяха задръстени от нечистотии, баните бяха в руини, а из разбитите галерии на пазара тичаха полудиви озверели кучета. Младите хора побягваха оттам в мига, в който им се откриеше такава възможност, и населението на града се състоеше предимно от старци, слабоумни и такива, които просто искаха бързо да спечелят някоя монета, мамейки минаващите пътници. Народността на жителите беше неопределима — това беше смесено население, град на мелези, в чиито черти личаха следи от хунски и остготски произход, както и белези на десетина други народи. Разговорите, които Флавий чуваше по улиците, бяха изпъстрени с лошия латински на отдавна пенсионираните ветерани от римските легиони, някои от които се бяха възползвали от евтината цена, на която се продаваше земята в тази местност, за да се установят със своите пенсии, мълчаливите си жени и чорлавите си деца тук, в този последен бастион срещу варварите.

С пристигането си Флавий и стражите постлаха спалните си рогозки на центъра на разкаляния форум, за да могат на сутринта да се спазарят за провизии на седмичния пазар.

— Това място е като края на света — сподели Флавий с Тургрид.

— Така е — отвърна хунът. — Тук е краят на *твоя* свят.

Прекосяването на реката беше организирано от хунски лодкари, чието задължение бе не само да прекарват пътници през жълтеникавата шир на Данувий, но и да не допускат хуните и съюзниците им от северния бряг да навлязат в римските територии на юг без позволение. Лодкарите имаха издълбани еднодръвки, които наричаха с гръцката дума *τοποχυλι*, и с тях прекарваха пътниците, а конете и товарите стигаха до другия бряг на разкривени салове с хлабаво завързани едни за други пръти, през които водата се плискаше и товарът, както и подплашените животни прогизваха. Флавий изтърпя изпитанието, по време на което избълва всичката лошо стотвена храна, която едвам погълна сутринта на закуска. Утешаваше се с мисълта, че щом трябва да бъде заложник, е добре, че го пращат при народ като хуните, който обитава сушата, защото, ако го бяха дали на морски народ, той щеше да загине още при първото плаване. Малко по-късно с истинско облекчение направи първите си крачки на чуждия бряг.

И все пак нямаше достатъчно време, за да се наслади на малката си победа, защото свитата му, която тихо се радваше на завръщането си в родната земя, се устреми напред със забележителна бързина и скоро оставиха реката зад гърба си. Докато напредваха по утъпкания път към хунската столица, гледката първо удиви, а след това изуми Флавий — безкраен простор и невъобразима необхватност на степта, която се простира във всички посоки, докъдето поглед стига. От географските трудове, които беше чел, Флавий знаеше, че тази земя, макар през лятото да притежаваше безпределна красота, през зимата можеше да е зловеща и пуста, а суровият ѝ климат правеше хората и животните, които живееха в нея, корави и мълчаливи.

През първата нощ, в която лагеруваха отвъд реката, Флавий за кратко се отдалечи от своите другари на разстояние, от което гласовете им не достигаха до него. За пръв път в живота си не чуваше нищо, не виждаше нищо, не усещаше никакъв мирис и вкус. Отвсякъде беше обгърнат в мрак, без факла или дрезгавина на хоризонта, без човешки глас или миризма на животно, без вкуса на прах във вятъра. Като дете

често затваряше очи и запушваше носа и ушите си, за да се лиши от някое сетиво, от някое свое възприятие, единствено заради непознатото усещане. Но да загуби и четирите си сетива едновременно, и то не защото той си го причинява, а заради липсата на дразнения около него, силно го разтревожи. Когато осъзна какво се е случило, му се стори, че е загубил опората под краката си или пък са му останали само те — единственият му досег със земята и материалния свят. Свлече се на колене и почна с длани да пипа земята, да поднася буци пръст към лицето си, за да усети мириса на прясна почва. Тогава до слуха му стигна глухото гукане на полска птица, която гнездеше наблизко с малките си; полъхна вятър и прошумоля из високите треви, а мекият вкус на цветен прашец полепна по ноздрите и устните му и той разбра, че си е възвърнал сетивата и отново всичко е наред.

На сутринта, когато вдигаха лагера, Тургрид го повика при себе си. В ръцете му висеше дълъг вързоп, увит в намаслено платно, и мълчаливо го подаде на момчето.

— Какво е това? — учуди се Флавий.

— Сега си в Хуния — строго му отвърна капитанът, — ще растеш в двора на владетеля. Такъв дар нашите момчета получават, щом навършат десетата си година. Закъснял си, но ще ги настигнеш. Кралят ти го праща като дар за добре дошъл, а аз го нося, откакто тръгнахме от Хуния преди месеци.

Флавий клекна, постави вързоба на земята и внимателно разгърна плата. Вътре намери копие с дръжка от ясеново дърво и проблясващ костен връх, дълго навито въже, изплетено от ивици плат, и великолепен гладък лък като тези, които беше виждал провесени на гърба на съпровождащите го войници, но никога не бе имал възможност да разгледа отблизо. Доволен, той взе оръжието и внимателно го обърна в ръцете си.

— Това е за мене, така ли? От краля? Не съм виждал пък като този...

— Това е боен лък — отвърна му Тургрид, — изработен от най-добрите ни майстори. Работили са над него цели десет години.

— Десет години!

— Десет години, за да подберат най-хубавото дърво, най-хубавия рог и кост, да ги изсушат хубаво, да ги издялат в правилната форма, да

опънат еленовите сухожилия за външната част и да определят съотношението между огъваемите и твърдите части на оръжието. Това не е проста задача.

За пръв път, откакто бяха напуснали Равена, Тургринд изговаряше толкова много думи една след друга и Флавий с изненада се вгледа в разсеяното изражение на офицера, вперил очи в необикновеното оръжие.

— Погледни — продължи Тургринд, като взе лъка от ръцете на Флавий, — това е рефлексен лък: когато опънеш тетивата, извивката му се обръща. Сърцевината му е от ясен — стабилна и издръжлива, от външната страна са сухожилията, за да го правят разтеглив, а еленовият рог от вътрешната страна му дава гъвкавина. Улучва целта от двеста и петдесет крачки.

— Двеста и петдесет! Това е... — Флавий бързо пресметна наум — ... почти два пъти колкото римските лъкове!

Той гледаше лъка изумен.

— Силата му идва от съчетанието на материалите. Търпението и издръжливостта на дървото, бързината и хитростта на елена, смъртоносна сила на огромните рога на лопатара...

— Да, виждал съм съставни лъкове и преди.

— Хм, но не и като този. Виждаш ли тук седемте костни плочки от двата края, които заздравяват ушите и дават по-стабилна основа на тетивата? Двете рамена не са еднакво дълги — това дава на стрелата по-голяма сила, а на ездача — по-голяма лекота, докато язди.

— Докато язди ли? Ще стрелям, докато яздя? Но аз съм само заложник! Как ще се науча да...

— Ще се научиш така, както се научават нашите момчета — отвърна Тургринд. — При хуните няма гости без работа, били те и заложници. Няма да си стоиш в стаята и да се оплакваш колко нечестно се отнасят с теб в сравнение със съучениците ти. Всеки печели залька си, като служи редом с останалите.

Флавий важно кимна с глава.

— Отлично. Да започваме ли?

Тургринд го погледна подозрително:

— Веднага ли?

Флавий грабна лъка и почна да опъва тетивата.

— Да, веднага. Ето, сега нали яздим. Можем да се упражняваме в стрелба, докато пътуваме.

Тургрид му взе оръжието и го прибра в платнището.

— Беше го обърнал обратно. Ще започнем с по-лесните оръжия. Взemi копието. Щом си римлянин, сигурно знаеш как се мята *пилум*?

Флавий се усмихна. Като всяко римско момче, той беше почнал да мята различни видове копия, откакто беше проходил. Огледа се около себе си и на разстояние от трийсет крачки видя да виси, окачен на импровизиран триножник от войнишки копия, мех за вода от козя кожа, голям колкото торса на мъж.

— Гледай — предупреди той Тургрид и се наведе да вземе копието, което лежеше в краката му. Опитва тежестта му, като леко го раздвижи веднъж-дваж в ръката си, за да намери центъра на тежестта му. Тогава, доволен от захвата си върху дръжката, се обърна към меха. Последва дълъг миг на съсредоточаване, в който като олимпийски атлет, подготвящ се да метне копието си, той се прицели внимателно, застанал точно в онази стойка, на която го бяха учили инструкторите му по гимнастика. Успокои дишането си, изтегли бавно назад дясната си ръка, като повдигна лявата пред гърдите си като противотежест, и с мощен вик запрати копието.

То полетя бързо и силно. Удари се в едно от копията на триножника, отскочи с пукот, отклони се към горния край на меха и разцепи кожата, от която бликна вода.

Флавий извика от радост:

— Видя ли? Прободох го в плешката! Чак кръвта му шурна. Този войник няма да се бие още дълго!

Тургрид стоеше с безизразно лице, вперил поглед в повредената кожа. После се запъти към триножника, окачи кожената си шапка върху един бодлив храст до главата си, хвана копието, което се беше забило в земята, и подсвирна.

Сред стадото коне, които пасяха във високата трева наблизо, кобилата на Тургрид вдигна глава, изцвили в отговор, дотича при господаря си, завря муцуна в гърдите му и го подуши. Той бързо се метна на седлото и вмъкна ходилата си в стремената, Флавий го наблюдаваше недоумяващо. През цялото време Тургрид не каза нито дума.

Той тихо премлясна с устни и излезе в тръс от лагера. Като измина двеста крачки, спря, обърна коня и без да спре дори за миг, за да се адаптира към внезапната промяна на посоката, сръга коня с пети и се спусна напред.

Приведен ниско над шията на животното, така че главите им почти се допираха, воинът се спусна към триножника със стремителна бързина. Когато прелетяваше покрай тях, мъжете се отдръпваха от пътя му и го следяха с любопитни погледи. На шейсет крачки от целта той изведнъж пусна юздите и се изправи на стремената, докато конят под него продължаваше да тича. С едно-единствено бързо, плавно движение отметна ръката си назад и запрата копието.

Събрало бясната скорост на животното и силата на хуна, копието профуча напред като почти невидим вихър. То изсвистя покрай изумения Флавий, мина през средата на малката шапка, прелетя между наредените близо едно до друго копия на триножника, без да докосне нито едно от тях, и се заби в едно обрасло с трева хълмче, като зарови в меката пръст шапката, забодена на върха му.

Флавий обаче нямаше време да се развълнува от изумителното хвърляне, защото точно когато Тургрид профуча край него на коня си, ръцете на момчето изведнъж се оказаха притиснати до тялото, а самото то — повдигнато във въздуха. Приземи се тежко на рамото си и ударът изкара въздуха от дробовете му. В същия миг осъзна, че го влачат стремглаво през високата трева. Устата и очите му се напълниха с пръст и бурени и в мъглата от болка и стъписване пред очите му се мяркаха изработените от козя кожа гамаша на войниците, покрай които го влачеха, а през бученето в ушите си чуваше виковете и подигравателния им смях.

Стори му се, че измина цяла вечност, преди скоростта да почне да намалява и движението най-после да спре. Лежеше зашеметен, останал без дъх, и чувстваше как ожулванията от влаченето започваха да горят по хълбока и раменете му. Чифт ръце незабавно се протегнаха към него, за да го изправят на крака. Остана объркан, когато видя над себе си Тургрид, седнал на коня си. Хунът вдигна над главата си клупа, с който допреди миг го държеше впримчен. Беше същото въже от плетени парчета плат, като онова сред многобройните оръжия, подарени му от владетеля.

— Това е бойна примка, малкият — обясни бодро Тургрид. Синините и видимото объркване на повереника му очевидно изобщо не го притесняваха. — Пилумът не е лошо оръжие, разбира се, но ако само нараниш някого в рамото, той все пак ще успее да те намушка със сабята си. Малко оръжия са по-полезни при схватка на кон от близко разстояние от бойната примка.

Гневът на Флавий растеше с нормализирането на дишането му.

— Можеше да ме убиеш! Що за луд си ти?

— Римляните нямат примки, нито готите, нито гепидите, нито аланите. С тях ние улавяме и обздваме дивите коне. Много са малко народите, които го правят. Използваме ги и срещу враговете си. Ако исках да те убия, щях да закрепя примката на върха на конното копие за по-добра опора и по-далечен обхват. И нямаше да я хвърля около ръцете и гърдите, а около шията ти.

Флавий го гледаше поразен. Накрая успя да продума:

— А лъкът? Кога ще ме научиш да стрелям с него?

— Когато му дойде редът — отвърна Тургрид и се обърна. — Първо ще се научиш да си служиш с копието и примката. Като нашите момчета. Хайде, време е да тръгваме.

Флавий събра оръжията си във вързопа, привърза го за седлото на коня и после с болка се покатери върху животното. В Равена той владееше оръжията по-добре от всичките си другари, а инструкторите му често го хвалеха. Но що за хора бяха тия хуни, които вече два пъти го събаряха безпомощен на земята, преди дори да е осъзнал какво става, и се присмиваха на усилията му, като че беше муха, която размазват с един-единствен удар? С тревога мислеше за засилващата се болка по раменете и хълбоците си, където цели пластове от кожата му се бяха смъкнали при влаченето, и се чудеше какви умения ще трябва да придобие, преди изобщо да бъде в състояние да се защитава сред тези хора.

С още по-голяма тревога мислеше за двете седмици езда, които им оставаха, преди да пристигнат.

Но времето течеше бързо. Откакто напуснаха онзи противен снабдителен пункт на бреговете на Данувий, Флавий не беше видял никакви следи от уседнал живот в тази обширна земя — поне до деня, в който най-сетне съзряха на хоризонта столицата на хуните.

Уморен, мръсен и толкова натъртен, че го боляха чак костите, той седеше на коня си на една височинка, от която се разкриваше равнината. С рязко движение Тургрид посочи към далечината. Изумен, Флавий гледаше разпръснатото сборище от дъсчени сгради, палатки и плъстени кубета. Шест седмици изтощителна езда из пустошта, горите и обширните равнини, за да стигнат до този град, ако разпиляният стан пред очите му изобщо заслужаваше това име.

Със своята скромност и простота гледката пред очите му представляваше по-скоро разраснало се пастирско село. Нямаше го обаче простоватото очарование на тези неуредени селища. И действително, освен че се бяха запазили бедността и нечистотията на селцето, от което без съмнение бе произлязъл този град, към тях се прибавяха и най-лошите черти на потънал в мизерия стан на бежанци, породени, както му се струваше на Флавий, от чувството за неподобна нищета. Той се вираше с разочарование в столицата и се стараяше да не мисли за годините, през които ще бъде принуден да живее тук, далеч от жизнената и пъстра Равена.

Изведнъж един отдавнашен въпрос изникна в паметта му.

— Капитане — провикна се той към Тургрид, който забави коня си, за да може римлянинът да го настигне, — ето че почти стигнахме, а аз още не знам името на вашата столица. Как наричате това място?

И наистина, когато някой споменеше за столицата на хуните — дали баща му или някой магистрат в Равена, или дори самият Атила, те я наричаха точно така — хунската столица. В отговор на въпроса Тургрид дори не удостои повереника си с поглед, а само пришпори коня си.

— Хунската столица — отвърна грубо той — няма име. Днес е тук, защото зимният сезон започва, стадата се събират и владетелят е устроил двора си тук. Другия сезон ще е изчезнала.

— Изчезнала?!... Как може един град да изчезне?

Тургрид сви рамене.

— Ще изчезне. Повечето от хората ще подкарат стадата към степта за паша. Руа и войската ще продължат с конете. Няколко роби земеделци ще останат, за да орат полята. Няма нужда от град.

— Но ще се върнат ли догодина?

— Може би догодина, може би не. Може би ще я издигнем тук, а може и нагоре по реката. Или надолу по реката. Защо му е име на

такъв град? Да не би римляните да дават име на всеки лагер, където остават да преспят легионите?

— Не, но...

— Това е.

И Флавий не можа да научи нищо повече.

Стори му се, че съвсем скоро, без да е имал време да асимилира мисълта за тази сбирщина от колиби, при която беше пристигнал и където трябваше да остане, той и войниците вече караха конете си по улиците. Това още повече засили изумлението и тревогата му. Ризницата и наметалото му изпъкваха на фона на останалите по същия начин, както зацапаните кожени ризници на хунските воители, когато минаваха по улиците на Равена. И тук, както у дома, хората спираха с вторачени погледи, които сега бяха отправени към него, а не към суровите, безстрастни лица на телохранителите му. Главната улица на столицата представляваше разкаляна тясна пътека, запусната и потънала в мръсотия. Беше пълна с крастави кучета, полудиви птици и улични хлапета, които се тълпяха в краката на конете. От двете страни на улицата застрашително се накланяха набързо сглобени постройки. След седмици яздене из гори и равнини с безмълвните конници глъчката на улицата му се стори оглушителна. В сетивата му се натрупваха едно върху друго врявата на продавачите, разносящи примитивните си нечисти стоки, пронизителните крясъци на жените, които си подвикваха една на друга, и вонята, идваща от домашните животни, застанали пред самите входи на къщите.

Флавий се наклони напред отново, за да го чуе придружителят му, който яздеше наблизко.

— Тургрид! Къде е форумът?

Хунът го погледна неразбиращо. Флавий си помисли, че Тургрид не е чул думите и повтори въпроса си бавно и отчетливо:

— Попитам къде е форумът! Нали се сецаш... откритото просторно място!

Тургрид само сви рамене и посочи на право.

— Сега отиваме в двореца на краля.

Флавий поклати глава изумен и объркан. Столица без име? Град без форум?

Ескадронът премина през строго охраняваната ограда от колове, където часовите кимаха в безмълвен поздрав, до две паянтови стъпала,

над които беше издигната скромна дъсчена постройка с грубо рендосани отвори за прозорците и комините. Според римските представи конструкцията ѝ бе съвсем недодялана. Седалището на префекта в центъра на най-незначителната римска провинция бе повеличествено от тази груба постройка. И все пак тя бе най-голямата и най-хубавата в целия град. Здравината ѝ личеше от пръв поглед по множеството дървени клинове по сглобките и подпорите под декоративната стряха — разкош, който липсваше на повечето от останалите постройки.

Сградата беше и доста по-голяма от тези, покрай които бяха минали по пътя си, но в сравнение с римските постройки си оставаше необяснимо малка, Флавий прецени, че помещенията вътре вероятно са шест на брой и че много малко от другите сгради имат повече от една-две стаи. Както по-късно щеше да разбере, той едновременно беше и прав, и грешеше, защото в палата наистина имаше място за шест помещения, но в действителност той представляваше едно голямо помещение с подвижни прегради от паравани с гоблени върху тях. Независимо от големите си размери, дворецът беше преносим, както и всички останали постройки в града. Както Флавий щеше да разбере с настъпването на пролетта, той можеше и щеше да бъде разглобен, пренесен от половин дузина каруци, теглени от волове, и сглобен в почти същия си вид. Години наред трупаха, дялаха и сглобяваха стари дъски, за да построят „дворец“, подобаващ за краля на хуните — толкова много години наистина, че дори тук, в двора, потискащият мирис на плесен по старата гниеща дървесина беше почти задушаваш и пропиваше въздуха със самото му излизане от прозорците. На места, където трошливата стара дървесина по стените най-после беше сменена, човек лесно можеше да различи наскоро поставени дъски по набъбналите зрънца смола, които избиваха по свежото дърво и заблестяваха като скъпоценности, щом ги огрее слънцето.

Флавий мърмореше раздразнен:

— И форума дори не видях! Атила каза, че имало голямо открито пространство...

В подножието на стъпалата той понечи да слезе от коня, но Тургрид го спря с пронизително изсвирване. Щом вдигна поглед,

Флавий видя, че конниците, все още на конете си, ги смушкват да се качат по стъпалата.

— Слизаме от конете само ако кралят повели — обясни Тургрид.

Като изкачи стъпалата, Флавий се обърна и погледна назад. Видя, че палатът е в края на града, и от това отлично за наблюдение място погледът му прескочи оградата от колове, мина през навалищата по улиците и стигна чак до широката празна равнина — пасищата, които се простираха до хоризонта, и степта по-нататък. Тогава си спомни думите на Атила — *огромно открито пространство* — и се усмихна.

Пред входа на двореца, най-горе на стълбите, яхнал коня си, стоеше един мъж. Той бе на около петдесет години, тоест по-възрастен от придружителите на Флавий, но със същата атлетична стойка и загрубяло лице като ветераните, които го заобикаляха. Но този мъж се отличаваше от тях — рядката му прошарена брада беше съвсем различна от оскубаните бради и нашарените с белези скули на стражите около него, а откритото му дружелюбно лице рязко изпъкваше на фона на безстрастните погледи на войниците. Това е *приветливо* лице, помисли Флавий и жизнеността, която излъчваше то, го порази. И наистина, мъжът дори *се усмихваше* и момчето почувства как го изпълва почти физическо облекчение. Тази усмивка беше първият знак на човешка топлина, която срещаше, откак напусна Равена. Крал Руа се приближи с коня си към Флавий и горещо сграбчи ръката му.

— Добре дошъл, добре дошъл, принц Флавий Еций!

Флавий се беше вторачил в него, смаян както от искреното доброжелателство, което се излъчваше от този човек, така и от неочакваното удостояване с титлата *принц*... Но преди да успее да отговори, кралят даде знак и иззад гърба му пристъпиха група музиканти и се впуснаха в дивия ритъм на нещо, за което Флавий предположи, че трябва да е приветствена музика. Гъдулки, издялани във формата на конска глава, виеха жално, две дървени свирки пищяха, а един мъж с малък барабан, увиснал на шията му, започна да свири с пръсти бързи рефрени, като че отделно от такта и ритъма на останалите музиканти. Кралят се усмихна доволно и зачака да отвърнат на поздрава му. Запъвайки се, Флавий изрече първото, което му дойде наум:

— Благодаря ти, господарю, но аз не съм принц. Моят баща е генерал от Панония в служба на императора...

Но последните му думи се загубиха в звуците на музиката и кралят загърби с махване на ръка тревогите на момчето. Липсата на кралска кръв у младия му заложник явно изобщо не го притесняваше. Но в момента, в който Флавий започна да се съвзема и си пое въздух, за да се опита отново да разясни ситуацията, една по-възрастна жена, също усмихната, пристъпи напред и докосна крака му. Кралят извика към Флавий на развален латински нещо, което прозвуча като „кralица майка“, но отново не можа да довърши, защото две млади жени, които следваха вдовстващата кралица, грациозно пристъпиха между двата коня и вдигнаха над главите си малка сребърна масичка така, че и двамата ездаци да я стигат лесно. С широка усмивка кралят взе един от двата бокала, поставени там, и го подаде на Флавий.

— Кралицата майка те кани да споделиш гостоприемството на кралското ни домакинство и те моли да вкусиш от виното и месото, които е приготвила със собствените си ръце.

Флавий внимателно наблюдаваше хунския крал и подражавайки на жестовете му, си взе парче сушено месо от купата на масичката, погълна го бързо и пресуши бокала на един дъх. Около тях се чува радостните възгласи на присъстващите и дори мълчаливите конници замърмориха одобрително.

Кралят му смигна.

— Ех, вино. Един хубав обичай, който усвоихме от приятелите си на запад — каза той. — По време на царуването на баща ми имахме само *айраг* — ферментирало кобилешко мляко, — с който да почетем гостите си. Но сега сме далеч по-изтънчени.

Кралят премлясна от удоволствие и остави бокала си, праметна крак над шията на коня и скочи на земята леко като момче.

Флавий стори същото и около него се събра тълпа от млади жени, които бърбореха, подвикваха му и го оглеждаха любопитно. Кралят хвърли поглед към музикантите, започнали да свирят още по-силно, за да се чува свирнята им над веселата врява на жените, и преди да се обърне отново към госта си, им даде знак да спрат.

— Моите съпруги — обяви той разнежен на Флавий. — Някои от тях! А това е племенникът ми Бледа, по-големият брат на Атила. Бледа, представи се, момче!

Издад гърба на краля надникна едно бледо, плахо лице, после предпазливо пристъпи напред, като се подпираше с усилие на дървена патерица, която беше толкова къса за него, че трябваше да стои прегърбен, за да може да разчита на опората ѝ под мишницата си. Явно беше, че това, от което момчето страда, не е временна травма, като да е паднало от кон. Патерицата беше изхабена от дългото ползване и дървото, за което той се държеше, лъщеше като излъскана кост. Върху лицето на момчето беше изписана несигурност, но личаха и умът, и любознателността му. То докуцука до Флавий на изкривените си крака и му се усмихна със също така изкривена усмивка. Сега Флавий разбра защо кралят бе изпратил за заложник в Равена якия Атила, а не болнавия му брат.

Кралят гледаше момчето с гордост.

— Бледа може никога да не стане велик ездач или воин — каза той, — но е разумен и ще стане мъдър владетел!

Бледа примигна, усмихна се и се върна на мястото си.

Зад жените цели дузини дребни дечица, които вече не можеха да сдържат любопитството си, се втурнаха напред, заповдигаха се на пръсти и се катереха едно върху друго в стремежа си да зърнат поотблизо високия странен чужденец. Косите на момчетата бяха обръснати и гладките им темета, намазани с масло, лъщяха на яркото слънце. Появиха се две редици девойки, които тържествено се приближиха към краля, пременени в блестящи копринени одежди, същите като на онзи посланик от Персия, когото Флавий беше видял в Равена. Косите им бяха изкусно сплетени и стигаха почти до земята. Всяко едно от момчетата държеше ръба на дълго бяло платно. Когато спряха при краля, те издигнаха платното като балдахин, който се вееше над главите им и водеше към входа на двореца.

— ... и децата ми — продължи кралят. — Добре дошъл, принц Флавий. Ще живееш тук с нас в двореца, който, както виждаш, е построен от най-добрите дърводелци сред готите. Не е необходимо да прикриваш удивлението си. И тъй като Атила, моят възлюбен племенник, беше като мой *ойлан*, мой собствен син, така и ти ще бъдеш като член на моето семейство. Всичко, което притежавам — и с един широк жест той обхвана и паянтовия дворец, и цялото си семейство, — е твое. Капитане!

Като извика тази команда, кралят силно плесна с ръце.

— Капитане на стражите! Тургрид!

Тургрид тръгна напред, като внимателно си проправяше път между множеството малчугани и жени. Движенията му бяха бързи и точни, с лекотата и увереността на атлет, което ярко го открояваше като важна фигура в двора на Руа.

— А, ето те и тебе — продължи кралят. — Радвам се, че се завръщаш невредим от пътуването.

После отново се обърна към Флавий:

— Тургрид ще те отведе в покоите ти и ще се грижи за всичко, от което имаш нужда. Още веднъж — добре дошъл, млади принце!

Флавий влезе в двореца редом с Тургрид, а след тях — цяла сюррия жени, деца и наперени музиканти. Чудеше се на странните превратности на съдбата, които го доведоха при народ без столица, в град без име и дори без форум, в дворец, който си беше дървена плевня, при крал, който имаше петдесет млади съпруги и сто деца и, изглежда, беше убеден, че всеки гост е принц. Изведнъж Равена му се стори недостижимо далечна, като че ли я бе напуснал преди цял един живот.

Мислите му го отведоха при баща му, но неочаквано споменът за лицето на Гауденций започна да се отдалечава и да бледнее. Ужасен, той бързо се върна в настоящето. Време за размисли щеше да има по-нататък.

Засега задачата му беше да изпълни дълга си като заложник в тази чужда земя. Така му бе наредил неговият император. Това щеше да прослави баща му и Рим.

ТРЕТА ГЛАВА

ХУНИЯ 409–425 Г.

I

Ездачите пришпорваха конете си из безбрежната степ като воини, които връхлитат вражеска колона, и свежият пролетен въздух прочистваше главите им от тягостната, гнила миризма, която изпълваше двореца. Придружаваха ги два огромни вълка от онези, които хуните обучават за лов. Без да се затрудняват ни най-малко, хищниците тичаха след ездачите в равен ритъм, в близост до препускащите коне. Отстрани, някак отделен от групата, яздеше един-единствен телохранител. Той беше по-едър, по-възрастен и седеше на коня си с лекотата на ветеран. От колчана на гърба му стърчеше гъст сноп стрели. Отдалеч човек можеше да вземе групата за отряд съгледвачи или може би за конни стражи, отдалечили се от пуснатите на паша конски стада на краля, които трябва да пазят. Отблизо обаче видът им бе още по-озадачаващ — с изключение на по-стария воин, никой от тях не носеше броня, каквато би могла да се очаква от съгледвачи или от стражи. Един от тях — висок и строен младеж — дори се беше пременил в избеляла туника на римски войник, а не в някоя от онези вълнени ризи с шевици, обичайни за хунските конници. Младежите нямаха оръжие, защото групата не беше нито военен отряд, нито отряд стражи.

Флавий и младите принцове от кралския двор продължиха своята бърза езда из пустата равнина още доста време, преди накрая да спрат запенените си, задъхани коне да се напият с вода при едно малко, обрасло с тръстика блато. В него газеха множество птици и щом ездачите приближиха, се вдигнаха на ято над повърхността на водата, размахвайки огромните си криле толкова близо до момчетата, че те усетиха раздвижения от перата им въздух, Флавий със задоволство сведе очи към коня си — роден в степите боен кон, отгледан в стадото на кралското семейство. Това беше най-невероятното животно, което

беше яздил през целия си живот, но с него би станал за посмешище, видеха ли го на гърба му в Равена. С огромната си несъразмерна глава, изпъкналите кръгли очи и широка челюст, от предните крака нагоре конят приличаше на муле, а твърде широките ребра, извитият гръб и копитата му бяха почти като овчи. Но най-необикновена беше рунтавата грива, която се спускаше до коленете му. По нея не се виждаха никакви украшения — тя бе само леко разресана и сплетена най-горе, за да не влиза в очите на животното, Флавий се наведе и потупа коня по шията, а той изпръхтя доволно.

Макар и грозновати, мислеше си той, конете от тази порода имат качества, които не бива да пренебрегваме. За разлика от добре познатите му изнежени римски бойни коне, които неизменно трябваше да нощуват на закрито, за да не ги нападнат куп болести, на хунските коне не им трябваша нито конюшни, нито особени грижи. Понасяха еднакво добре и жегата, и студ, приспособяваха се като камили и можеха да изминат огромни разстояния без вода и храна дори ранени, Флавий вече бе решил да купи няколко от тези животни по време на престоя си в Хуния и да ги подари на баща си, щом се завърне. Той знаеше, че конник от ранга на Гауденций ще прозре отвъд непредставителния вид на животните и ще усети красотата в тяхната неугледност.

Тургрид изтрополи с коня си зад тях и насочи животното да нагази във водата редом с коня на Флавий.

— Дълго яздихме — каза момчето печално, докато разтриваше задната част на бедрото си, където ръбът на грубо издяланото дървено седло го бе убивал, докато препускаха. Боеше се, че никога няма да свикне с тези примитивни, твърди като камък приспособления, макар другарите му да го бяха уверили, че за дългите пътувания коравото седло е най-удобно. Но седалищните му кости не бяха убедени в това.

— Дълго сме яздили ли? Това нищо не беше — измърмори Тургрид на своя тромав латински. Смъкна се странично от коня, цопна леко във водата и прекоси блатото, устремен към туфа острици, върху които се виждаше едно голямо гнездо. Посягайки с две ръце, хунът извади четири обли, нашарени с пръски яйца и хвърли две от тях на Флавий, който бе останал на коня си. Момчето ги хвана и ги заглежда с критичен поглед.

— Петнайсет мили препускане нищо ли са?

Тургрид внимателно отрязва с ножа си върха на едно от двете останали яйца, изсърба съдържанието му и схруска черупката.

— Нищо не е. И *осемдесет* мили са нищо. Или би трябвало да са нищо. Каква е ползата да яздиш цял ден, ако при пристигането си останал без дъх и си толкова схванат, че не можеш да се защитиш от първия, който замахне с копие срещу тебе? Ще те убие и тогава само дето си яздил толкова.

Усмивката върху лицето на Флавий изчезна и той уплашен сведе очи към коня си. Тургррид смекчи тона.

— Къде си се учил да яздиш? — попита той — Стремената трудно се овладяват, да?

Флавий отрязва върха на едното яйце и погледна Тургррид.

— У дома яздих римски коне, а на стрemenата се учих, като наблюдавах теб и другите, докато пътувахме от Равена до тук.

— Това не е много време. Повечето от тези момчета се научават да яздят, преди да проодат. Още от пеленачета ги привързваме на коня. Справяш се доста добре... за римлянин.

— Имах добри учители.

— Хунските ездачи са най-добрите в целия свят.

Флавий отметна глава назад и погълна съдържанието на черупката. Ъгълчетата на устата му се изкривиха.

— Може би.

Тургрид се усмихна.

— Не ми ли вярваш?

— Малък съм още, за да преценя. Като дете седях върху оградата и гледах как се обучават конниците на баща ми. И те бяха много добри. Но какво ли съм разбирал тогава.

— Седял си на оградата? Защо?

Момчето пушна другото яйце в кесията на колана си и изведе коня си от водата. Животното не биваше да пие твърде много. Предстоеше им дългата обратна езда към града, преди да се е свечерило, а коремът, пълен с блатна вода, можеше да докара на коня спазми, които да го осакатят завинаги, ако го пришпореше твърде силно. Той погледна Тургррид, озадачен от въпроса му.

— Защо седях на оградата ли? Защото нямаше къде другаде.

— Не — каза Тургррид, докато се качваше на коня си, — имах предвид защо изобщо е имало ограда?

— Защо е имало ограда ли? — попита Флавий — За да не бягат конете, разбира се!

— А защо им е да бягат? Къде ще отидат?

Флавий замълча, защото не знаеше какво да отговори, а Тургрид продължи:

— Ние, хуните, нямаме огради, не заграждаме ливадите и не поставяме никакви прегради.

Флавий се загледа в степта. Море от трева, която стигаше до коленете му, се люлееше на вълни, без нито едно дърво чак до хоризонта. Тук-там се мяркаха тъмни петна върху иначе златистия простор на равнината — големите конски стада на владетеля, които през летните месеци пасяха из тучните пасища около хунската столица. Животните на останалите, по-нисшестоящи властници и помалобройните стада на дребните дворяни и пенсионираните офицери от войската пасяха в по-отдалечени земи. Те бяха също толкова плодородни и златисти, но не така предпочитани, защото не се виждаха от столицата, която Флавий едва различаваше като петънце на хоризонта зад гърба си, над което се носеше бледосив облак, който леко се издигаше от тора над разкривените постройки.

— Всеки род дамгосва животните си със своя собствена *тамга*, за да ги разпознава. Това е напълно достатъчно. Човекът и животното бягат само ако им липсва нещо — храна, вода, другар. Ако конят получава всичко, което му е нужно — а то не е само храна, защото иска и обич, и уважение, също както човека, — той няма да избяга.

Флавий насмешливо изсумтя.

— Що за глупост. С конете може и да е така, но не и с хората. А любопитството? Ами стремежите? Не само гладът и самотата теглят човека към други пасища.

Тургрид настойчиво впери очи в него.

— Тези черти отличават човека от животните, но му причиняват и много мъка. А римската наглост, която току-що показа, е една от тези черти.

— Наглост ли? Наглост ли е да се съмняваш в едно недомислено твърдение?

— Никак даже. Нагло е да настояваш, че светът трябва да бъде ограден, без да разсъдиш какви са собствените ти основания за това твърдение.

— Ами тези пориви, за които ти казах — настояваше Флавий, — няма не е нужна сила, която да ги усмирява? Може ли Рим да удържа алеманите да не ни нападат при първа възможност, ако не ги заплашва, че легионите ще отвърнат със същото? Как щяхме да запазим целостта на легионите си, ако хората не се страхуваха, че за дезертърство ще ги обесят? Как да попречим на слугите в домакинството си да не ни убият нощем, ако не ги заплашим с екзекуция? Не са ли огради тези заплахи?

— Така е — съгласи се Тургрид тихо, докато на свой ред излизаше с коня си от водата, — но един мъдър водач може да удовлетвори или поне да овладее дори и тези пориви. Виж себе си например.

— Себе си ли?

— Ами да. Тук си като заложник, а не като затворник, нали така? Можеш да избягаш, ако наистина го искаш. Хм. Дори не е нужно да бягаш. Посред бял ден можеш да си тръгнеш. Можеш да вземеш два от моите бойни коне, за да напредваш по-бързо. Дори ще ти дам одеяло — подарък от мен. Никой няма да те спре. Но има огради, които те задържат тук.

— Като любопитството?

— Вероятно. От една страна, моите задължения са да задоволявам любопитството ти, да гледам да не се изгубиш или да си навлечеш някоя беля. От друга страна, задълженията ми са да удовлетворявам стремежите ти, за да не търсиш по-силни предизвикателства някъде другаде.

— Ами честта? Дори и да ненавиждах земята ви, дори и да не исках да знам нищо за нея. Дори да нямах стремежа да постигна каквото и да е, пак щях да остана тук, защото моят баща и моят император ми наредиха да стоя тук и аз ще им се подчиня, тъй като залагам честта си.

Тургрид го погледна с недоверие.

— Заложил си честта си? А каква награда ще получиш за това подчинение?

— Наградата ми ли? Ами, предполагам, някоя отговорна длъжност, когато се завърна, слава за баща ми, ценни връзки с хуните, такива неща.

— Не е ли тогава „чест“ друга дума за стремеж? — попита Тургрид. — Никой не прави нещо само заради честта. Важно е това,

което върви с честта, нали така? Длъжност. Слава. Ценни връзки. Искаш Рим да те забележи, щом се върнеш. Стремиш се към велики дела — да, наблюдавам как стремежът пламти в теб още от деня, когато те срещнах. Но знаеш, че ако тук не се представиш добре, ще пожънеш само срам за себе си и за баща си. Не е ли така?

— Така е — призна Флавий.

— Всеки си има огради.

Объркан, Флавий прехапа устна и се загледа напред. Младите му другари отдавна бяха напоили конете си и вече далеч пред него, го викаха на хунския си говор, който той вече почваше добре да разбира. Наистина ли честта беше друга форма на благополучие, нещо, за което да се бориш, за което да копнееш или да разменяш като злато или жени, или някакво друго имане? Тази чест със сигурност не беше това, на което го бе учил баща му. И за какъв се мислеше този хун, този варварин, който оспорваше римските разбирания, ученията, които Флавий бе възприел от великата гръцка и римска традиция, на върха на която беше поставен? Той понечи да продължи, но Тургрид вече се бе обърнал и вадеше от торбата, привързана за задната част на седлото, месо, донесено за изгладнелите ловни вълци, които ги следваха. Хунският офицер вдигна поглед и видя, че Флавий го наблюдава.

— Не е хубаво вълците да са гладни, когато в степта няма друга жива плячка, освен конете ни.

Усмихнат, той подхвърли две големи парчета еленско месо на вълците.

Флавий само кимна, без да каже нищо. Уморен от разговора, той извърна глава към пътеката, проправена през тревата от другите младежи, които бяха вече далече напред, и отново пришпори коня си в галоп.

II

Беше денят на есенното равноденствие, последният ден, в който се събират западните кланове за годишното прибиране на конете — „връзването“. Стоотици родове се бяха стекли в столицата специално за този ден. Сред тях имаше такива, които бяха вървели и яздили седмици наред от далечни краища. Димът от говеждия тор на огньовете, над които приготвяха храната, сгъстяваше въздуха и се виеше ниско над земята, както и гнилата мазна миризма от вълната на овцете и козината на козите, които се шляеха между плъстените палатки и търсеха остатъци от храна. Макар самото връзване и състезанията да бяха само за мъжете, жените бяха тези, които налагаха тона в лагера, а в ден като този, с хубаво меко слънце, те бяха извадили домакинските си пособия вън от юртите, на открито, и се смееха и весело си бърбеха, докато клечаха наред пътеките и стържеха котли, плетяха вълнени постелки и търкаха с урина мръсни черги за пода, за да премахнат петната по тях. Имаше няколко, които бяха събрали овцете си в малко общо стадо и весело дояха блеещите животни, а други наливаха в овчи мехове пенливото мляко, което щеше да ферментира и да се превърне в *айраг* или в някое от сирената на малки твърди буци, с които се изхранваха семействата през зимата, щом виметата пресъхнеха. Един беззъб старец наблизо беше хванал угоено агне, бе го разпънал на задните му крака на триножник и разпорил корема му от гръдната кост до слабините. Бръкна в търбуха му с къс закривен нож, бързо отрязва сърцето и го вдигна, още димящо, над главата си. Ухили се, докато кръвта се стичаше по ръката му, а група дечурлига се смееха и подскачаха около него в очакване на топлата вкусотия. Старецът разряза късчето на парчета и ги подметна на малчуганите, които им се нахвърлиха като изгладнели кучета, а кръвта изцапа устата им. После извади останалите вътрешности, черния дроб и стомаха и раздаде и тях, а след това се залови да разчленява трупа.

Откъм края на лагера долетяха мъжки викове и кучешки лай и всички жени за миг вдигнаха глави от работата си усмихнати. Съвсем скоро щеше да е — състезанията бяха приключили и мъжете вече щяха да почнат да се завръщат, потни и уморени, и да искат *айраг*. Време бе

да приберат камъните, с които стържат чергите, да се шмугнат в юртите, да оправят косите си и да се заловят с приготвянето на гъстата чорба. Това беше нощта на последното угощение.

Отвъд лагера, при пясъчната яма, която набързо бяха изкопани предната нощ, във въздуха все още се усещаше вълнение, макар тържественото раздаване на наградите да бе приключило и шумните препирни около печалбите от залаганията отдавна да бяха стихнали. Последното състезание по борба беше свършило преди повече от час, но там, където се преобличаха, в малкото равно сечище, опасно с вълнени черги с ярки багри, които бяха праметнати на въжета, все още стоеше един младеж. Не защото го болеше — не беше пострадал; не защото се беше отчаял — той беше победителят; а защото се дивеше на обратите в живота си.

Младият мъж разглеждаше излъскания до блясък боен щит на гепидите, с който го бе наградил кралят. Беше великолепна плячка, взета в бой преди трийсетина години, и оттогава стоеше на стената в голямата зала на двореца и често удивляваше гостуващите воители. Беше толкова различен от малките рацитени щитове на хуните, които бяха леки и покрити с корава опната кожа, за да са стабилни. Очевидно бе, че само воин с мощната физика на германите е можел да си служи с неговия трофей. Изработен от здраво дъбово дърво, обкован с гладка желязна пластина и увенчан с разкошната глава на горгоната Медуза върху *умбото* — кухата бронзова полусфера, която покрива отвора в средата на щита, — той тежеше колкото три хунски щита, взети заедно. А за разлика от рацитените щитове, създадени за воители, които се бият, без да слизат от конете си, изработката на щита на гепидите осигуряваше защита от плещите до колената дори за воин с неговия висок ръст.

Това беше прекрасна награда, която той заслужено получи като победител. След победата си в двата предварителни тура на състезанието по борба, в последната битка се изправи срещу страховит противник — хитър ветеран с почти същия ръст като него самия. Залаганията бяха разгорещени, предимно срещу него, а виковете на озверялата тълпа, наобиколила импровизираната бойна арена, още кънтяха в ушите му. Почти час двамата се бориха и изпитваха силата и издръжливостта си един срещу друг, докато умората на противника му не почна да личи. Тогава младежът пъргаво избегна опита на хуна да

го повали и го извади от равновесие с мощен удар в слепоочието, след което се хвърли върху слияния си противник с цялата си тежест и го прикова към земята, с опрян лакът в гърлото му. Държа го така, докато хунът не вдигна пръста си, за да покаже, че се предава. Докато двамата борци се изправяха на треперещите си крака, тълпата мълчеше, загледана в този изключителен мъж, който с уменията и решителността си ги бе завладял, пленил ги бе така, както те го държаха пленник.

Защото борбата беше само една малка част от победите, които бе спечелил. Оръжията ли? Той единствен сред състезателите запрати копието си в непосилно далечната мишена, докато стоеше изправен на стремената. И не само удари сламеното чучело, докато вятърът го люлееше, а заби копието право в гърлото му и така го прикова към стълба като трофей, окачен на стената, с глава, килната към рамото му. Ами обядването? Той препусна с коня си посред стадото диви коне, докарани до полуда от два ловни вълка, които щракаха с челюсти към краката им. Като избягваше подплашените кобили и буйните жребчета, той следеше жребеца водач на стадото — огромно свирепо животно с пламтящи очи. Младежът умело го отдели от останалите, метна примката около врата му и тъй като беше по-едър и по-силен от него, животното замръзна на място. Тогава с едно-единствено дръпване на въжето, закачено на върха на копието, младежът го повали на земята и се хвърли върху му като разярен лъв.

А надбягванията с коне? Единствено тук младежът не постигна първото място, макар и не защото не положи достатъчно усилия, или защото му липсваха умения. Беше с по-едър ръст от дребните и пьргави хунски ездаци и те имаха предимство, защото техните малки коне можеха вечно да тичат с такива дребосъци върху гърба си и в крайна сметка го изпревариха. Все пак завърши трети, което беше достойно представяне и не застраши цялостния му успех като абсолютен победител.

Докато раздаваше наградите, крал Руа любезно го похвали, но отреди повече думи за генерал Тургринд, който през цялото време стоя до краля и представя юнаците от различните родове, докато минаваха покрай тях. Когато най-сетне щитът беше връчен, кралят опита тежестта му в ръката си, после изсумтя, подаде го на младежа и сложи дланта си върху рамото на Тургринд.

— Добре си си свършил работата — каза тихо той на своя офицер. — Никога чужденец не е приличал толкова много на нас. Като че ли ми е роден син, мой собствен *ойлан*.

Тургрид кимна. Лицето му си остана както винаги безизразно.

— Баща му също е велик човек и отличен генерал. Но синът ще го надмине. Виждам го.

Щитът беше великолепен — достойна награда за усилията му, макар и толкова тежък, че беше сигурно, че никога няма да го използва в истинска битка или поне не в битка така, както я водеше обикновено и както се биеха хуните. Но въпреки това сега, когато състезанието беше приключило и той вече разглеждаше разкошния предмет, усети как го обзема възхищение не заради нечуваната му големина или хитроумните детайли в майсторската изработка, а заради гладко излъсканата му желязна повърхност.

Колко години бяха минали — седем, или може би осем? — откакто за последен път се погледна в огледало? Тези вещи бяха рядкост в Хуния, а в редките случаи, в които беше попадал на огледало при посещение в покоите на някоя жена или когато проверяваше стока, предлагана от пътуващи търговци, не му беше хрумвало да прояви тази дребна суета. Но сега, макар и чудновато разкривено от изпъкналата повърхност на външната част на щита и от множеството резки и драскотини, врязани в метала по време на битките, отражението, което го гледаше от повърхността на щита, накара дъха му да секне.

Големите сиви очи му бяха познати — човек никога не забравя собствените си очи и не се изненадва, когато ги види; но той се учуди от възрастта и студенината, които като че виждаше в тях. Това не бяха вече очите на момче, а на воин — железни, ледени очи. И косата му беше позната — нали я виждаше всеки ден, нали я решеше всеки ден. Но самият факт, че това беше така, че можеше да *види* косата си, както я е хванал, щеше да го накара недоверчиво да се усмихне едва преди няколко години. Коса, толкова дълга, че да можеш да я видиш? Той се гордееше с кестенявата грива, която падаше по плещите му и която сплиташе и връзваше отзад на главата си във воинска плитка, когато се подготвяше за битка или за участие в състезание. Тя беше знак за неговата роля, за положението му в сплотеното, но йерархично общество на хуните, символ, който говореше за постиженията му и за

това, че е приет в общността, също както и малката *тамга* на кралския род, с която беше дамгосана кожата над дясната му плешка.

Той остави щита на земята, подпря го на един кол и събра дрехите си, които беше съблякъл преди борбата. Докато си слагаше износените кожени навуща, ботушите от мека сърнена кожа и яркочервената вълнена риза, която обличаше за специални случаи като този събор на родовете, пусна мислите си на воля. Връзването беше приключило и сега щеше да се върне към службата си. Хубаво беше това разнообразяване на всекидневните задължения, макар и само за три дни, но все пак вече бе готов да се върне към своите обиколки и скитания из степта със *зууна*, който предвождаше — неговия ескадрон от сто воини.

Завърза последните връзки на кожения си елек, който беше облякъл върху ризата, внимателно постави на главата си шапката с козина по края и нагласи плитката между раменете си. Излезе от заграждението за преобличане и се запъти към коня си, но спря и се върна да вземе щита. Какво щеше да каже кралят, ако го беше забравил? Докато го вдигаше, той за последно хвърли поглед върху неясното отражение — почернелия и закоравял воин, облечен с кожата и козината, които носеха хунските конници, и несъзнателно, без суетност или колебливост, а от искрена радост, се усмихна.

И в отражението върху бойния щит офицерът от конницата Флавий Еций му се усмихна в отговор.

III

Тургрид и Флавий се бяха загледали в пращящия огън, докато младите войници, излегнали се наблизно, за да си починат, дъвчеха остатъците от вечерята си или безгрижно обсъждаха състезанията през деня. Конете им се шляеха безцелно наоколо, пръхтяха и душеха и от време на време се доближаваха до господарите си и нежно ги побутваха с муцуни по главите. Неколцина воители бяха полегнали близо един до друг встрани от огъня, до който седеше Флавий, и мълчаливо слушаха легендата, която Тургрид редеше ритмично и като насън на древния език.

Флавий се наслаждаваше на напевното мелодично звучене на думите толкова, колкото и на смисъла им. След осем години в хунския владетелски двор той владееше говоримия език отлично и говорът му по нищо не се отличаваше от този на някой хунски принц. Но художественият език — неясен и почти забравен, — на който се декламираха и предаваха от поколение на поколение епосите, беше съвсем различен — мистерия и загадка, която се разкриваше пред него едва сега. Много пъти беше слушал легендите на хуните, разказите за древните богове и за корените на хунската кралска династия, рецитирани във внушителните стихове, познати само на най-старите от старейшините на родовете, както и на членовете на хунското царско семейство, на които те специално се преподаваха. С всяко повторно изслушване той все по-ясно съзираше силата и красотата на думите. Не изпускаше нито една възможност да чуе хунските принцове да рецитират така, както ги бяха учили — направо по памет. Нито една дума не беше и нямаше да бъде записана. Мъжете около огъня слушаха заплени забележителния епос, макар че повечето, както и самият Флавий, можеха да разберат само най-общия смисъл, дошъл от подобие на произнасяните думи със съответствията на днешния хунски език.

Тургрид седеше с кръстосани крака, ръцете му бяха леко отпуснати на коленете в обичайната за бардовете поза, а очите му бяха вперени в огъня, без да трепват. Дори не примигваше, докато напяваше

на мъртвото наречие, което Флавий се стремеше да разбере, напрегнал цялото си внимание.

... Ще бъде намерен някой ден древният меч — мечът, измайсторен и изкован от Бащата на династията, острие, изпитано в огън, калено в лед, целунато от вятъра. Ще бъде скрит в камък, и ще го открие към Берик, Великият предводител, за когото е отредена най-славната участ, кралят, най-страшен сред хората, пред когото всички народи ще треперят. Стане ли негов Мечът на династията, ще се въздигне до боговете и сам богоподобен ще стане...

Гласът на Тургрид бавно заглъхна. Вече се чуваше само прашенето на огъня и приглушените стъпки на конете в тъмнината. Войниците, които досега слушаха разказа, почнаха да се прозяват и протягат, а след това се събраха върху една плоска скала да хвърлят жребий за нощната стража и се приготвиха за сън. Флавий остана още малко загледан в огъня, с някак вгълбено изражение. Накрая поклати глава, като че ли разваляше действието на някаква магия, и махна с ръка.

— Меч значи? Винаги съм се чудил, Тургрид, защо обвързвате съдбата на народа си с надеждата да откриете някакъв древен меч? Не с благоразположението на някой бог или със силата на войските си, или с немоцта на враговете си, а с откриването на вълшебен меч?

— Неправилно си разбрал легендата — отговори му студено Тургрид. — Вероятно защото не знаеш добре езика.

— Да не би да оспорваш моето тълкуване? Надявам се някой ден да стана предводител на римската армия, като баща ми, но това ще стане, защото съм умел тактик и имам силна воля. Никога няма да се осланям на сбъдването на някакъв мит.

— Ако това е „тълкуване“, римското ти образование е учудващо повърхностно. Ние не обвързваме съдбата на народа си с намирането на някакъв меч, вместо да се уповаваме на боговете. Напротив, намирането на меча е външният знак за благосклонността на боговете — потвърждение, че са налице всички останали условия, за да осъществим съдбата си. Това може да означава, че войските ни са

достатъчно силни, а враговете ни — твърде слаби. Може да означава, че Небесният дух е слязъл на земята и е приел формата на нашия владетел или че всички племена на земята са познали единствения истински начин на живот — този на хуните. Може да значи какво ли още не. Хората не бива да знаят точните обстоятелства.

— Не се ли чудиш какви може да са тези обстоятелства? Не се ли питаш? Не се ли вълнуваш какъв е смисълът на разказа?

— Не е необходимо. Мечът ще бъде намерен. Може да стане утре или след хиляда години. Когато се случи, ще разберем — целият хунски народ ще разбере, че обстоятелствата са на зряло, че звездите са се подредили и съдбата ни ще се осъществи. Това е загадка. Загадка, която с радост оставям, без да гадая, и вярвам в нейната сила.

Еций гледаше огъня и клатеше глава.

— Загадка, гатанка. Гатанките имат своето място и в римската култура, господарю Тургрид, но няма такава, която да решава съдбата на народите. А! Ето ти една гатанка.

Тургрид го погледна раздразнено. Тайнствената и меланхолична атмосфера, която се стремеше да създаде, се строши като крехък бокал.

— Гатанка ли? — каза той. — Искаш да разгадая някоя гатанка?

— Да, една стара римска гатанка, на която баща ми ме научи. Трябва да познаеш кой съм аз. Слушай:

*С другарите висях във лято жезко,
без капка ни от кладенец, ни дъжд.
Но стъпкаха те грубо юначаги
и хвърлиха те във тъмница отведнъж.*

*Ритници, бой, чак кръв потече,
не за мъст ме биха, а от радост,
и после в мрачна гробница ме пратиха,
да чакат и да чезна в старост.*

*Но ето че се смея най-подир,
Защото юначагите надвих.
Аз блудницата на кралица правя,
а краля сторвам на смешник.*

*Душата ободрявам,
страхливите със смелост надарявам,
и мъртвите надежди възкресявам.
А на пъкъла огньовете горещи не могат
даже да подгръват хаоса, който аз подклаждам.*

— Е — завърши Флавий. — Кой съм аз?

— Кой си ти ли?

Тургрид за миг задържа погледа си върху него озадачен. Тогава чертите му се изопнаха.

— Ей! Прекарах нощта с твоята зууна и заради теб повтарям най-великата легенда, която е била разказвана някога — за великия меч на хуните, а ти ми отвърщаш с детска гатанка. Разказвай тия гатанки на децата в двореца, когато се върнеш.

— Най-великата легенда — за древен меч? Открит от прочут крал? Това е чудесен мит, също като митовете на древните гърци, които обичах някога. Но не вярваш в него, нали? Той е измислен да забавлява, като моята гатанка, и само толкова. А ти още не си ми отговорил.

Отегчен, Тургрид отмести погледа си от огъня, в който се беше загледал, и строго погледна Флавий.

— Това е хунският епос. Това е историята за нашето минало и нашето бъдеще, както „Илиадата“ е вашият епос. Да, познавам вашата „Илиада“. Мислиш ли, че е правдоподобна? А „Одисеята“! Това вече е *истински* мит!

Флавий сви рамене.

— Мечът на династията, „Илиада“ — всичко това са митове. Не ме обиждаш, като определяш Омир като такъв, какъвто в действителност е бил — разказвач на приказки. Предпочитам да слушам за истински дела. Бих искал да *върша* истински дела.

Тургрид изсумтя. Флавий го погледна объркан.

— Какво? Какво казах?

— Че би искал да вършиш истински дела. Знай, че ще ти се удаде такава възможност.

— Какво искаш да кажеш? — попита младежът.

— Представи се великолепно пред краля по време на укротяването на коне. Иска да те направи *кър*, старши офицер, и да ти възложи истинска служба в армията си, а не да предвождаш само *зууна* като тази.

— *Римлянин* да предвожда хунската армия?

— Хун, който ще предвожда хунската армия. Вече не си римлянин нито за мен, нито за владетеля Руа.

Флавий се усмихна и отново погледна огъня.

— За мен ще бъде чест.

Разговорът им беше прекъснат от тревожното изцвилване на кон в далечината, последвано от второ, изпълнено с болка, както и от виковете на мъжете. Тургрид и Флавий се сепнаха, грабнаха лъковете си и скочиха.

— Какво беше това? — попита Тургрид, както се взираше в мрака. Взе една горяща пръчка от огъня, хвърли я на Флавий и двамата се затичаха в тъмнината към горичката, чийто черен силует се извисяваше на фона на звездното небе.

Когато се приближиха, препъвайки се и лазейки по осеяната с камъни земя, изведнъж от храстите изскочи един кон без ездач и бясно се спусна към тях. Флавий отскочи от пътя му, а Тургрид се хвърли върху животното, хвана оглавника му и заби пети в земята, като дърпаше ремъка толкова силно, че конят изви шия назад и се строполи с цвилене.

Обезумяло от ужас, животното риташе във въздуха и размахваше острите си копита; двамата мъже отскочиха назад. Светкавично, животното се изправи на крака и избяга в тъмнината, като цвилеше изплашено и ужасено. Тургрид погледна Флавий.

— Видя ли го, като излезе? Хълбоците му бяха окървавени!

— Видях — мрачно отговори Флавий. — Кой беше на пост при конете тази вечер?

Някъде пред тях в далечината ужасените писъци на животните ставаха все по-силни.

— Няма значение. Нещо става и с другите коне. Бързо!

Нагазиха в храсталаците и се спуснаха към горичката, без да се пазят от тръните и копривата, които раздираха дрехите им. Оставаше им още седмица път до дома и трябваше да запазят конете на всяка цена. Около тях се чуваха виковете на другарите им, които също си

проправяха път из гъсталака, за да спасяват животните. Флавий изруга. Нямахше излизане от проклетите храсти! Явно животните бяха навлезли в горичката от другаде, докато са следвали пасището. Когато Флавий и Тургррид заедно с неколцина други изскочиха от храсталака, видяха на лунната светлина шест коня, обърнали хълбоци към една надвиснала над тях скала. Очите им се въртяха от ужас. Едни вълк с покапала от челюстите му кървава пяна ръмжеше, приклепнал пред тях и готов за скок.

— Този е от нашите — каза разтревожен Тургррид. — Хванал е бяс.

Флавий се изправи, вдигна лъка и изтегли стрела от колчана на гърба си. Тургррид също издигна своя пък, но Флавий го спря.

— Не се тревожи. Ще го убия.

Но точно когато изрече това, ушите на вълка се наостриха и той се обърна срещу двамата мъже. Като видя, че единият се прицелва, той се сниши и се шумугна зад дърветата. Нямахше време за стрелба.

Тургррид проследи с поглед животното, докато то не се изгуби в тъмнината.

— Не може да мисли разумно — каза той. — Лудостта го тегли, няма да избяга. Ще се върне за конете.

Двамата сложиха стрела на тетивата на лъковете си и започнаха внимателно да се взират между дърветата. Дюзина други войници, които също бяха пристигнали с факли и вдигнати лъкове, съсредоточено заоглеждаха стволовете на дърветата в долната им част. Като видя, че другарите му пазят добре храсталаците, в които изчезна вълкът, Флавий тръгна към конете, които се бяха сгушили, треперещи и изплашени, до скалата, където ги бе притиснал звярът.

— Ще успокоя конете, за да можем да ги изведем. Вече изгубихме един. Няма да оставим още шест да избягат посред нощ.

Тъкмо свали лъка си и почна да се приближава към изплашените животни, над него се чу ръмжене и конете отново зацвилиха пронизително. Без да разбира откъде идва този звук, Флавий отново вдигна лъка и бързо се завъртя около себе си, а очите му шареха диво. Нищо — само мрак и ръмжене. Едва когато един от войниците вдигна високо факлата си, светлината ѝ се отрази в червените яростни очи на вълка, който стоеше най-горе на скалата, която беше заобиколил точно над главата на Флавий.

— Флавий! — извика му Тургрид. — Гледай на изток!

— Какво...?

Флавий пак се завъртя, но вече беше късно. Вълкът полетя от скалата с огромен скок и тихо разпори въздуха. Звярът го нападна откъм гърба и го блъсна на земята. Двамата се затъркаляха в боровите иглички и пръстта като кълбо от яростни викове, ръмжене, кожа и козина.

Като дишаше учестено от изненада и гняв, Флавий се освободи и се изправи на крака. Тъй като нямаше накъде да бяга, извади камата си, но вълкът не се поколеба. След като се претърколи, той бързо се изправи и отново скочи. Яките му челюсти тракаха от ярост. Сега беше върху Тургрид.

Коленете на хуна поддадоха под тежестта на звяра и той падна на земята, а лъкът и камата му отскочиха някъде в тъмнината. Животното яростно дърпаше хуна, забило нокти в земята за опора, а зъбите му потъваха все по-дълбоко в дебелия нагръдник на воина. Вълкът ръмжеше и го дърпаше, а Тургрид отчаяно го удряше по чувствителната муцуна с разкъравените си юмруци и се бореше да отдалечи от себе си острите му като бръснач зъби. Бореше се за живота си.

Хунът и вълкът се търкаляха презглава и се прехвърляха един над друг, като ту единият, ту другият се оказваше върху противника си, но човек без оръжие не можеше да мери сили с бясно животно, което не изпитва никакъв страх и няма никакво чувство за самосъхранение, а иска само да убива; иска само кръв; не изпитва никаква болка. Нямаше време за мислене, само за действие. Флавий скочи и се хвърли върху гърба на звяра и като го приклеци между краката си, с едната ръка стисна гърлото му, а с другата го заръга с камата.

Постепенно вълкът губеше сили, тавата му се завъртя, а езикът му увисна от разпенената паст, докато се мъчеше да си поеме въздух; мяташе се и риташе като жребче, за да се освободи от смъртоносния товар на гърба си. Внезапно, без никакво предупреждение, животното изхриптя и се отпусна мъртво на земята, Флавий лежеше задъхан върху него, а под двамата, почти загубил съзнание от болка, лежеше Тургрид. Лицето му бе плувнало в кръв.

Изведнъж от всички страни избухнаха викове, прекъсвани от цвиленето на все още изплашените животни и паническият им тропот с

копита, докато ги отвеждаха на сигурно място. Десетина ръце се протегнаха към Флавий, повдигнаха го над покрития с кръв труп на вълка и го изправиха на треперещите му крака. Той се огледа замаян наоколо, а войниците захвърлиха трупа на звяра извън кръга, осветяван от факлите. Тогава младежът се свлече на коляно и се взря в Тургрид, проснат неподвижен в светлината на боровите факли, които държаха над окървавеното му лице. Странното бе, че никой от войниците не се навеждаше да го докосне или да му помогне, и тогава самият Флавий, обзет от ужас, който нарастваше с всеки миг, изведнъж осъзна защо.

— Тургрид! Боже мой, той те е ухапал! Вълкът беше бесен — и те е ухапал по лицето! Тургрид...?

По-възрастният мъж не помръдваше и Флавий усети как страхът го обгръща като облак. Хвана главата на Тургрид с две ръце и обърна лицето му към себе си. Клепачите на воина леко потръпнаха, а от гърдите му се изтръгна дълбока въздишка, Флавий извика да му донесат вода и почна леко да потупва лицето му с длани, докато очите му се отвориха.

— Тургрид! Погледни ме, Тургрид! Виждаш ли ме?

Тургрид примигна и очите му се завъртяха в орбитите си, затвориха се от болка и после отново се отвориха. Постепенно зениците му се съсредоточиха и като повдигна глава, той се опита да се надигне.

— Флавий... вълкът... Убихме ли вълка?

Флавий въздъхна облекчено и приседна, а Тургрид немощно обърса лице с ръкава си и потрепери от болка. Внимателно заопипва бузите, челото си, огледа покритите си с кръв пръсти и се сви от болка едва когато докосна носа си.

— Не ме е ухапал... Тази кръв е от мен, когато паднах на земята.

Флавий се взря в лицето му.

— Носът ти е счупен — каза той безстрастно. — По-добре е от ухапване от бесен вълк.

Тогава нещо му дойде наум и бързо се изправи, а очите му засвяткаха гневно.

— Кой беше на стража при конете? — попита той със застрашителен глас, докато се приближаваше към групата войници, събрани около трупа на мъртвия вълк — Кой допусна да нападнат конете в гората?

Войниците вдигнаха поглед към него и мълчаливо пристъпиха назад, с изключение на един, който стоеше на мястото си, с наведена глава, без страхът му да личи по нищо друго, освен по отпуснатите ръце, които леко трепереха.

— Този ли? — изръмжа Флавий. — Този ли е? Генерал Тургрид за малко не плати с живота си небрежността на този, който измени на дълга си!

Останалите бавно излязоха извън светлината на факлите и се заловиха да събират другите животни. Срамът на един мъж не беше гледка, на която биха присъствали доброволно, защото провинението или злорадството, когато някой сбърка, е заразно като болест. Конникът падна на колене пред Флавий с все така наведена глава.

Флавий почти не можеше да си поеме дъх, толкова силен бе гневът му.

— Този човек не само застраши живота на командира си, но и живота на всички нас — каза той. — Няма по-тежко престъпление от това да измениш на дълга си.

Зад гърба му се чу шумолене и някой го хвана за ръката, Флавий застина, а пръстите, които стискаха ръката му, станаха железни. Разярен, той се извърна, защото пред него стоеше Тургрид и кръвта засъхваше по лицето му, което бързо се подуваше.

— И как смяташ да накажеш този човек? — спокойно го попита Тургрид.

— Според закона на хуните — студено отвърна Флавий.

— А ти знаеш ли какъв е той? Според традицията наказанието за измяна на дълга е смърт.

След кратка пауза Флавий отвърна тихо:

— Ако наистина така повелява хунската традиция...

Тургрид го прекъсна:

— Да, това повелява хунската традиция. Но не и аз.

Флавий се взираше в него с питащо мълчание, но лицето му беше в сянка и факлите не го осветяваха.

— Ти си командир на твоята зуна — продължи Тургрид — и можеш да наказваш хората си както искаш — до определен момент. Но като *твой* командир ти заповядвам да не вадиш меча си.

Облекчен, Флавий отпусна ръце и се изправи пред по-възрастния офицер.

— Както наредиш, генерале — каза тихо той.

Тургрид кимна.

— Не искам да прибавя обезглавяването на невъоръжен човек към бедите, връхлетели ни тази нощ. Аз умрях и бях съживен и не знам дали боговете ме закрилят, или ми мислят злото. Никой Бог няма да се разгневи, ако пуснем този мъж. Той ще бъде освободен.

Мъжът вдигна поглед. По лицето му нямаше облекчение, а само скръб.

— Убий ме — каза той. — Не мога да се върна.

— Няма да се върнеш — каза Тургрнд. Извади камата от колана си и пристъпи напред. Хвана дългата воинска плитка на мъжа и с рязко движение я отреза близо до корените на косата, а после я захвърли настрана в тъмнината. — Ти измени на другарите си със своята небрежност и вече не си достоен да живееш сред хуните. Върви, където искаш, но няма да се върнеш с нас.

Тогава мъжът бавно се изправи, вдигна остриганата си глава и без да погледне Флавий или Тургрнд, се отдалечи, мина през горичката и тръгна на изток през равнината.

Флавий го следеше с поглед, докато Тургрнд прекъсна мислите му.

— Хунската традиция повелява и това — каза той. — Опозорените се прокуждат. За нас това е по-страшно наказание от смъртта. Но за разлика от убийството на невъоръжен човек това наказание не тежи толкова на съдника. По-добре е да съжаляваш, че си бил твърде милостив, отколкото твърде строг.

Флавий понечи да се обърне, но Тургрнд пак хвана ръката му.

— Ти ми спаси живота. Длъжник съм ти.

— Нищо не ми дължиш. Ти щеше да сториш същото. Всеки от тези мъже би го направил.

Той откъсна парче от плата на туниката си и го подаде на Тургрнд да почисти лицето си. За миг двамата стояха безмълвни и мислеха за всичко, което току-що се бе случило. До тях хунските воини оживено обсъждаха битката с вълка и побутваха с крака тялото на огромния звяр, проснат на земята. Накрая Флавий наруши мълчанието.

— Защо хуните все повтарят: „Гледай на изток“? Така и не можах да разбера.

Тургрид изръмжа и огледа окървавения парцал, който държеше върху носа си.

— Това е просто...

— ... стара хунска поговорка — довърши Флавий вместо него. — Знам. Но какво означава? Звучи като нещо, което римляните биха казали — „Гледай на изток“, нали толкова много от враговете ни идват от изток. Но защо хуните го казват? Вие *сте* на изток. *Вашите* врагове са на запад!

Тургрид се засмя, но се задави и изплю на земята голяма кървава хрочка.

— Говориш като римлянин. Стойте си на малкия си полуостров, заобиколени от вода, погледът ви на изток стига на едва до нас — хуните, и си мислите, че ние сме края на света.

— Твърде малко са тези, които са стигали по-далеч на изток.

— А ние сме стигали. Не сте и помисляли даже какво може да има по-нататък от нас. Там е Персия — цивилизация, по-древна от римската, която познавате само по западните ѝ граници. Има индийци, планини, пустини. Серите — народът на коприната от далечния изток, защитен от огромна стена и многомилionни войски. Милиони! И накрая, казват, има голямо море, отвъд което никой не знае какви страхотии дебнат. Цялото ни минало, предците ни са там, на изток, зад нас, и ни тикат напред, защото не можем да се върнем назад. Серите и душите на мъртъвците ни не ни позволяват да се върнем назад, макар и да се опитваме. Изправяме се пред запада, защото там е нашето бъдеще, както и най-близките до нас врагове. Но на изток е това, от което наистина се страхуваме.

— Затова „гледате на изток“ — измърмори Флавий. Той наведе глава почитателно, макар и невярващо, и взе горящата главня, която му подаде един от войниците, за да осветява пътя им обратно към лагера. Но когато вдигна очи, погледът му се спря върху нещо, което проблесна на рамото му.

— Погледни.

С върха на ножа си Флавий извади един огромен кървав зъб, забит в кожените му нараменници.

— Този е бил предназначен за мен. Нищо чудно, че вълкът беше така разярен — сигурно адски го е заболяло, когато го е счупил. Ето...

С върха на ножа си Флавий грубо драсна някаква *тамга* върху зъба.

— Латинската буква „Е“ за „Еций“. Спомен от тази нощ.

После подхвърли зъба на Тургрид, а той го хвана във въздуха и го стисна в юмрука си, без да го поглежда. Погледът му беше вперен във Флавий, като че се готвеше да каже нещо, после крайчецът на устните му се изкриви болезнено в сянката на горчива усмивка.

— Грозде — каза той.

— Моля? — каза Флавий объркан.

— Твоята гатанка. Отговорът е грозде. Да не мислиш, че не знам нищо за гроздето? Дълги години служих в римските легиони. И аз съм си отвел от гроздето.

Флавий също му се усмихна в отговор и се затича да помогне на другарите си за един от подплашените коне. В сечището и в малката горичка спокойствието се завръщаше. Чуваха се само гласовете на мъжете, които вървяха напред, тихо подканваха неохотно пристъпващите животни и ги водеха по пътеката, по която бяха дошли, както и мекият ритмичен звук от движенията на последния останал войник, който се беше заловил да отдели главата от тялото на вълка и да одере кожата му.

Тургрид грубо забърса засъхващата кръв по лицето си и проследи с поглед Флавий, докато факлата му се скри в гъсталака. Тогава погледна зъба, който стискаше здраво в пестника си. Поклати глава и отново потрепери от болката в разбития си нос, после сложи зъба в пазвата си и забърза обратно към лагера.

IV

Беше студен ноемврийски ден. Силните зимни снеговалежи още не бяха започнали и сухите пращинки от равнините все още се въртяха из тесните улици, носени на гърба на мразовития хиперборейски вятър. Сиви облаци висяха ниско над земята и големите стада коне бяха събрани от летните пасища и прибрани за зимата около плъстените заслони срещу снега, вече извадени от складовете и разстлани навсякъде из пустата степ. Полските мишки и лалугерите отдавна се бяха скрили за зимния си сън, а още по-рано — седмици преди обичайното си раздвижване — скитските гъски бяха прелетели над степта, събрани на устремени към юг стреловидни ята. Дори мравките и щурците бяха направили жилищата си по-дълбоки и по-високи от обикновено — така поне разказваха децата, от чието внимание тези неща не убягваха. Един млад мъж на кон, в разкошна броня и яркочервена мантия премина през външния стражеви лагер, спря, за да се ориентира по-добре в мъглата и пушека от тора, и в лек тръс тръгна из мръсния град. Придружаваше го отряд хунски воители, чиито качулки и наметала бяха украсени с чудесни хермелинови кожи, които можеха да носят само членове на владетелското семейство. Конникът кимаше на хората, но те стояха напрегнати и мълчаливи, вперили погледите си в него. Той, от своя страна, беше озадачен от тяхното мълчание, докато изведнъж се досети и свали бронзовия римски шлем с украсения наносник и големите набузници, които скриваха почти изцяло лицето му. Сега всички с изненада се взряха в младия офицер, в белезите по загрубялата кожа на скулите му, в тесните му очи — хун ли беше той, един от тях? — но в мига, в който го познаха, избухнаха в ликуване, втурнаха се във вратите и разкривените дървени къщи и се струпяха около воина и свитата му.

Много трудно, с усмивка, той успя да се промъкне през нарастващата гръмогласна тълпа, за да стигне в двореца, където го очакваха крал Руа, придружен от огромното си семейство и почетна стража. Ездачът слезе от коня си, изкачи стъпалата на един дъх и прегърна стария крал, който като че придоби по-висок ръст и по-голяма сила в ръцете на младия мъж.

— Добре дошъл, племеннико — повтаряше възторжено Руа. — Но сиш утеха за старото ми сърце.

Като чу гласа на краля, който така и не бе забравил през всичките тези години, очите на Атила се напълниха със сълзи.

— Боговете да те благословят, чичо — нека царуваш още петдесет години!

После се обърна към Флавий, който стоеше наблизко и наблюдаваше тази среща. Двамата млади мъже стиснаха мишците си за поздрав.

— Флавий Еций — каза Атила и бавно заразглежда високия млад мъж, който стоеше пред него, облечен от глава до пети в хунски дрехи. Тържествената сериозност на лицето му изведнъж се стопи и по него заигра усмивка. — Майка ти се боеше, че си завинаги загубен сред „варварите“. Но аз й казах, че сигурно си охранен и щастлив и имаш четири невести. Можеш да ми ги представиш...

Флавий се засмя:

— Крал Руа ме накара да запазя най-доброто за тебе. Но ще трябва да се преоблечеш. Много ги е страх от римляни.

Двамата млади мъже получиха позволение на краля да се оттеглят. Самият Руа вече разговаряше оживено с капитана на хунската стража за пътуването от Равена, Флавий и Атила се обърнаха и влязоха в двореца. Атила замислено опипваше с пръсти войнишкото си наметало.

— Тази вълна е отлична, но бронята е твърде тежка. Трябва да си намеря хунска.

— Нямай грижа — отговори Флавий, — когато получихме писмото от баща ми, в което ни съобщаваше, че се връщаш, кралят нареди да ти направят нова ризница. Най-хубавата, която съм виждал. Всеки офицер ще ти завиди.

Атила се вгледа в него.

— Отлично говориш хунски. Поздравления. Няма човек на света, който да говори хунски. Освен хуните.

— Чух, че и ти говориш латински свободно.

Атила сви рамене.

— Ами! Щях да го науча по-бързо, ако се шляех из форума с блудниците. Загубени години са тия школи, пълни с толкова момчета, които се превиват над граматиките, пребледнели от изтощение. Губят

връзка с истинската си природа. Защо му е нужно на едно момче да знае повече от това как да стреля с пък, да се грижи за коня си и малко география?

Флавий го погледна, слисан от разгорещението, с което говореше.

— Баща ми те записа в първо ниво. Ти нали посещаваше занятията?

— Разбира се. Седях с осемгодишни момчета, превит като гърбав, за да скрия това, че съм по-висок от тях. Оня проклет евнух Дидим ме биеше с пръчка по пръстите, когато бягах от часовете. Така беше до деня, в който му казах, че ще му я тикна отзад, ако пак ме докосне.

Флавий се усмихна одобрително.

— Дидим отдавна си просеше някой да го постави на място.

Атила сви рамене.

— Ти щеше да направиш същото.

— Може би.

Когато влязоха в голямата зала, в която нямаше никой друг, освен един слуга, заспал в ъгъла, Атила изведнъж стана сериозен.

— Сега си свободен да се върнеш у дома. Водя други римски заложенници. Ще пристигнат утре с кервана.

Флавий мълчеше, извърнал глава.

— Не искаш ли да заминеш? — попита го Атила.

Флавий не отговори веднага.

— Разбира се, че искам, но когато му дойде времето. Когато ще бъда сигурен за позицията си в Равена, или когато ще мога сам да си я извоювам. Мога да се прибера у дома само веднъж и не искам да пропиляя тази възможност.

— Няма го в тебе онова нетърпение да се завърнеш в родината си, с което се върнах аз. Да не си се превърнал в хун?

— Винаги ще си остана римлянин. Но обстоятелствата не са еднакви за нас двамата. Хуните все още търсят своя Меч на съдбата, аз също търся моя. Ако се върна в Равена... Баща ми пише, че ситуацията не е стабилна. Не се знае какво ще бъде положението ми, ако се върна сега. Той не е сигурен и за своята позиция в двора...

Атила изсумтя отвратен.

— Позицията на баща ти ли? Дворът се управлява от евнуси и пияници. Гауденций трябва да се гордее, че няма позиция там.

— Наистина ли е толкова зле в Равена?

За миг Атила остана замислен.

— Ето ти един пример. Помниш ли птиците на императора?

Флавий потръпна от погнуса.

— А мога ли да ги забравя? Вресливи, своенравни, зловонни пернати. С по-малко мръвка и от фазаните, по-грозни и от свраки. Не мога да разбера защо е толкова привързан към тях.

— Вярвам, знаеш, че няколко месеца след като замина, Рим беше завладян и разграбен от бащата на Теодорих, Аларих, и неговите вестготи. Щом научи, че Рим е загинал, Хонорий така се разстрои, че припадна в леглото си. Преди още да е станал от него, се наложи баща ти да му обясни, че става въпрос за града Рим, а не за Рим — пилено, което Хонорий беше кръстил на него.

— Не говориш сериозно! В писмата на баща ми не пишеше нищо подобно.

— Мислиш ли, че баща ти може да запише такава случка на пергамент и да повери писмото на имперските вестноосци? Баща ти е велик и достоен човек, може би последният такъв в кралския двор. След като затвориха Теодорих...

— Теодорих е в затвора?

Атила мрачно кимна.

— Какво очакваш, щом Аларих нападна Рим? Теодорих беше заложник, за да гарантира доброто поведение на баща си. Аларих се развихри и Теодорих плати със свободата си.

— Но той беше съвсем малък!

Атила вдигна рамене.

— След като Аларих умря и нещата се върнаха по старому, забравиха за Теодорих и го оставиха да гние в килията си. Баща ти тайно го пусна, отведе го у дома си да закрепне с нас за няколко седмици и после тайно го изведе от страната — изпрати го при роднините на Аларих в Галия. И досега в двора на Равена цари такава объркване, че никой дори не забелязва, че е изчезнал пленник.

Флавий се замисли.

— Баща ми наистина е велик човек. Но за подобна постъпка можеха да го задържат за измяна.

— Цяло чудо е, че Гауденций оцеля толкова дълго — отвърна Атила. — Чудо е, че и аз оцелях, Флавий, ако си достоен мъж, Равена има нужда от теб. Но оцеляването на един почтен човек там е друг въпрос.

— Империята трябва да се промени. Може би аз ще съм този, който ще осъществи промяната. Но докато онзи шут Хонорий продължава да е император, домът ми е тук. Няма бъдеще за мен в такъв владетелски двор.

На лицето на Атила се появи лека усмивка.

— Значи моят „форум“ ти е харесал?

Флавий се загледа замислено навън към пустата степ, спомнил си някогашната шега на Атила.

— Аз съм римлянин. Но в Равена не мога да съм това, което съм тук. Ти, Атила, се връщаш в родината си по-осъществен, отколкото предполагаше, че ще бъдеш, когато беше само принц — връщаш се с почести и достойнство, без съмнение ще получиш място в кралския съвет и военен пост. И мен кралят ме удостои с всичко това. Но така ще е, докато съм при хуните. Какво ме очаква в Равена, при Хонорий? Ако положението дори на баща ми е несигурно, какво ще бъде моето? Моментът не е подходящ да се връщам.

— Може Би не си римлянин, но можеш ли някога да станеш хун? — попита го Атила спокойно — Ти не приличаш на хун. Можеш ли да мислиш като хун? Можеш ли да кроиш планове и заговори като хун?

Флавий се забави с отговора.

— Сега този народ е толкова мой, колкото и твой. С тях се храних, с тях се упражнявах... Атила?

Изненадан, той се огледа наоколо, защото изведнъж установи, че е сам — Атила беше изчезнал. Изведнъж разбрал какво става, Флавий присви очи.

— ... с тях се упражнявах... — промърмори той и тогава, като се завъртя бързо, се приведе зад една колона и чу мекия удар на меча на Атила, който попадна точно там, където преди миг стоеше той. С мълниеносна бързина Флавий изскочи иззад колоната, извади меча си и леко опря върха му между лопатките на Атила. Застанал от другата страна на колоната, обърнат натам, където преди това стоеше Флавий, Атила застина на място, после бавно се извърна с поруменяло лице.

— Добре те е обучавал Тургрид — каза спокойно той.

— Да кроя планове и заговори като хун ли? — попита Флавий. — Вероятно не. Но мога да си пазя гърба като хун. Гледай на изток!

— Имаме много да си говорим — отвърна Атила, като смени темата и се овладя. — Но това може да почака. Да вървим — вече празнуват!

Двамата прибраха мечовете си и Атила потупа Флавий по гърба, докато той го водеше навън към двора.

— Хайде да ми покажеш девиците, които си ми запазил.

На устните на Флавий трепна лукава усмивка.

— Не съм казвал, че са девици...

V

— Не е лесно да нападнем племе, чиито прадеди са били наши братя.

— Те никога не са били наши братя, чичо — отвърна Атила. — Ние нямаме „братя“. Ние сме сами за себе си, раса като никоя друга. Ние имаме съюзници, а този народ, аланите, в миналото са ни били съюзници. Някога пак може да станат такива. Към този момент обаче те предадоха твоето доверие и трябва да бъдат наказани.

— Откраднаха конете ни...

— Цели стада коне, а и овце, с хиляди. Изклаха цели села пастири, които наглеждаха животните. Навлязоха в земи, които вече две поколения са хунски владения. Трябва да накажем тези алани, чичо, или ще загубим достойнството си пред народа им и пред другите племена, които ни заобикалят. Ще загубим достойнството си и пред *своите* хора, защото дълг на краля е да ги закриля. Ще загубим достойнството си и пред Рим.

Крал Руа въздъхна и се обърна към Флавий.

— Войната е задача за младия мъж. Но понеже младите мъже може прекалено силно да желаят да я започнат, старецът трябва да определи битките. Но и двамата доказахте, че сте умели не само с оръжията, но и че сте мъдри във въздържането на нрава си. Вие сте най-младите военачалници в цяла Хуния, може би в цялата история на народа ни. Младият Атила сподели какво е мнението му за тези алани и за война срещу тях. Бих искал също да чуя ти какво мислиш, Флавий Еций.

Флавий остави чашата си с *айраг*. *Интересно*, помисли си той, *как с времето човек почва да понася отвратителното и то дори започва да му харесва*. Защото действително беше започнал да се наслаждава на тази питателна отвара от вкиснало кобилешко мляко, която принцовете в кралския двор поглъщаха като че ли без отдих. Погледна в питащите очи на стария крал. Вече няколко месеца — откак Атила се завърна от Равена — старецът позволяваше и на двамата да присъстват на съвещанията на военния съвет. И действително оказаната му чест да бъде сред главните съветници на

хунския владетел беше една от причините Флавий да бави завръщането си у дома. Но това беше сериозно. За първи път Руа молеше младите мъже за съвет и, изглежда, ги слушаше внимателно, макар че това беше по-скоро частна среща, а не съвещание с генералите и старейшините. Флавий подбираше думите си с цялото старание, което заслужаваше случаят.

— Съгласен съм с Атила — каза бавно той. — Набезите на аланите трябва незабавно да бъдат спрени и те да получат сурово наказание. Но мнението ми за това, че ще изгубим достойнството си, се различава от неговото.

Атила настръхна, но не каза нищо, само впери поглед в другаря си.

— Като понасяме набезите на аланите, можем да „загубим достойнството“ си пред съседните племена — продължи Флавий, — но не и пред Рим. В Рим не съществува понятие за „загуба на достойнството“, зад което да стои представата за гордост или морал. Рим прави разлика само между сила и немощ.

— Вярно ли е това? — учуди се кралят — Няма ли понятие за запазване на достойнството?

Флавий сви рамене.

— От писмата на баща ми личи, че императорът въобще не мисли за хуните, защото те не са заплаха за границите на Западната империя. Съхраняването на достойнството може да е важно за някои народи, но за Рим е важна само непосредствената заплаха или демонстрацията на сила. Това е трудно забележима разлика, но според мен тя е изключително важна. Предприеми каквито действия прецениш за подходящи, велики кралю, за да запазиш достойнството си пред хунския народ. Но освен ако границите на империята не са непосредствено застрашени, не очаквай Рим да се интересува.

Руа изсумтя и погледна Атила, който задълго задържа погледа си вперен във Флавий, а после кимна в знак на съгласие.

След по-малко от седмица тръгнаха, а след още две седмици бяха вече в южните степи, близо до външната граница на древните владения на Персия, сега територия на южните хунски кланове. Дватама млади мъже препускаха на светлината на пълната луна, следвани от две хиляди конни стрелци, които водеха със себе си от кралския *кешиг* — личната охрана на владетеля в столицата. Други пет хиляди конници

вървяха подире им като резерви и за смяна на конете. Движеха се с побавен, не така изтощителен ход. Предвождаха ги старият крал и Тургрид.

Докато яздеха из полюшващите се тревы на пасищата, Атила подкара коня си към Флавий. Усмихна се леко и зъбите му проблеснаха на лунната светлина.

— Яздиш като хун — каза той.

— Прекрасна похвала — отвърна Флавий.

— Не те лаская и не се опитвам да се заяждам с теб. Много умения си придобил при Тургрид. Ще ти потрябват. Аланите са свирепи воители и конницата и стрелците им са почти толкова добри, колкото и нашите.

— Надявам се достойно да се бия за краля — простичко отговори Флавий.

— Аз също. Воин е той. Почти на седемдесет години е, а продължава да придружава войските си в битка, дори и да се придвижва бавно с резервните животни. Старите му кокали вече не издържат друсането от цяла нощ препускане.

— Видя ли в далечината пушека, който се издигаше от юг, точно преди залез?

Атила изсумтя.

— Още едно нападение на аланите. Зад хоризонта беше, но достатъчно близко, за да се види ясно пушекът. Пламъците се отразяваха в облаците над тях, като при залез. Мисля, че е на около петдесет миди оттук. Можем да стигнем дотам преди изгрев-слънце. Ще притиснем враговете си в най-тъмната част на нощта, приспани от *айрага*, преситени от наслада от хунските жени, които са откраднали.

— Хората ни и конете ни ще са изморени. Яздим вече две седмици. Най-добре да намерим някое закрито място, да поотпочинем и да почакаме пристигането на краля. Можем да ги нападнем утре вечер.

Атила го стрелна с презрителен поглед.

— Тургрид не те ли е питал каква е ползата да препускаш цял ден, ако нямаш сили да размахаш меч, щом пристигнеш?

— Да, пита ме. Решението е да се оттеглиш преди битката и да почакаш, докато си възвърнеш силата, преди да атакуваш.

— Не. Трябва да продължаваш да яздиш, докато пристигнеш, и да си достатъчно силен, за да сразиш врага отведнъж, докато той си мисли, че трябва да се оттеглиш за почивка преди битката. Решението е да имаш достатъчно сила, преди дори да си започнал. Иначе въобще не започвай.

При тези думи Атила изсвири пронизително и препусна напред, а след него в мрака, осветени от луната, се устремиха две хиляди хунски конници.

Двамата млади мъже лежах по корем в тревата на върха на едно малко възвишение и се взираха във вълнистата равнина под тях, която блестеше сребриста на лунната светлина, като обширните ледени полета на север, за които бяха слушали. Малките точици — огньовете, на които аланите приготвяха храната си — проблясваха слабо на две мили на юг. Зад тях хунските ездачи стояха неподвижно на конете си, някои унесени в неспокойна дрямка, а други потънали в тих разговор, докато конете отдъхваха и пасяха.

— Ето ги — промърмори Атила. — Не видяхме следи и не се натъкнахме на ариергарда им. Тези не отстъпват след набега, а продължават да напредват в нашите територии.

— И не са случайна банда конекрадци — добави Флавий. — Това е армия. Само виж колко много огньовете. Крал Руа не е очаквал подобно нещо.

Атила погледна към небето с присвити очи.

— Два часа до изгрев. Най-тихата част на нощта. Най-доброто време за нападение.

— Те са поне два пъти повече от нас. А кралят още не е тук. Ще пристигне с резервните коне сигурно след три часа. Трябва да пратим някой да го предупреди...

Атила изсумтя.

— Докато кралят дойде, ще просветлее и ще е твърде късно да се скрием. Ще сме пропуснали момента за изненадващо нападение и няма да имаме сили да надвием армията им в схватка. Трябва да ги нападнеме сега.

— Без краля? Жив ще те одере.

Атила извърна глава и хладно огледа другаря си.

— Обучаван си като хун, но мислиш като римлянин.

Флавий се наежи.

— Казваш го като обида.

— Римляните никога не се движат нощем. Атакуват в строй, когато могат изцяло да видят врага си, или клечат зад стените от дървени прътове. Смели са, но не са находчиви. Имат кураж, но не и въображение...

— И не започват битка без заповедите на своите предводители — отвърна сърдито Флавий. — Врагът добре познава околността. Владетелят Руа също познава тези земи. Но познаваме ли ги ние? За теб това е липса на въображение. За мен е благоразумие. Трябва да изчакаме решението на Руа.

— Ако сега не нападнем, няма да има никаква битка — настояваше Атила. — Не можем да се бием срещу толкова голяма армия денем, а те ще разберат, че сме тук, преди да ни се открие втора възможност да ги изненадаме по тъмно утре. Няма какво друго да направим.

— Ние също сме армия, а не някакви грабители — отвърна Флавий. — Трябва да сме дисциплинирани като армия.

Атила не му обърна внимание и се изправи.

— Ще взема една четвърт от войниците, ще ги нападна в развърнат полукръг и ще ги ударя в тила. Там няма да има никакви стражи. Ще ти дам знак. Когато видиш да лети горяща стрела, изчакай малко, докато се разбудят и изтеглят всичките си сили в тила на лагера. Тогаваше ги удариш челно с останалата част от войниците ни.

Флавий скочи на крака.

— Полудя ли? Да ги нападнем, без кралят дори да разбере за намеренията ни?

Атила сви рамене и се усмихна, докато се мятеше с лекота на коня си.

— Мисли като хун, Флавий! Още тази вечер Руа ще вдигне наздравица за двама ни с *айраг* с чаша, направена от черепа на някой алан.

Обърна коня и се плъзна между стрелците, като заповядваше на тези от лявата му страна да го последват, а тези отдясно — да останат отзад. Изпълнен с гняв, Флавий също възседна коня си и започна да наблюдава случващото се, без да продума. След броени минути Атила

и конниците му вече се носеха из обширната вълниста равнина, където тропотът на копитата потъваше в меката земя и неподвижния въздух и изчезваше като парата, която конете издишваха от ноздрите си.

Флавий хвърли поглед на юг, към светлините на вражеския огън. Жребият беше хвърлен — сега оставаше само планът на Атила да успее. Ще трябва много да внимава за знака и да пристигне в боен ред малко след атаката срещу тила. Но как да се доближи до лагера, без да го усетят? Дори и нощем хиляда и петстотин конници, които яздят като едно цяло, ще бъдат като черна сянка върху светлите поля и аланите в предните постове на стражата лесно ще забележат тази сянка. Затова не можеше да яздят като едно цяло.

— Слезте от конете — изсъска той шепнешком на мъжете до него, а те, след като предадоха командата на останалите воители, бързо скочиха от конете си леко като котки. Меките им кожени ботуши за езда не вдигаха никакъв шум. Конниците, които бяха далеч от Флавий и нямаше как да са чули заповедта му, веднага ги последваха. После тихо го наобиколиха в подветрената страна на малкото възвишение, което се издигаше между тях и лагера на врага.

— Сега водете конете си — заповяда той с дрезгав шепот, — така на фона на небето ще се очертават по-ниски силуети. И се пръснете — на десет крачки един от друг, в редици по петдесет. Тези отпред да внимават кога ще дам знак с ръка. Тези отзад и по фланговете да наблюдават конете около себе си. Никой да не продумва! Движете се бавно.

Мъжете дадоха знак с глава, че са разбрали заповедта. Това не беше традиционният начин, по който действаха хуните, но всички разбраха какво цели предводителят им. Флавий тръгна веднага, крачейки бавно и решително до коня си, като нежно галеше шията му, за да го успокои. Не биваше да допусне животното да изцвили от напрежението, което долавяше по чисто сетивен път. От двете му страни и зад него хиляда и петстотин мъже правеха същото, като внимателно се плъзгаха през тревата, която стигаше до хълбоците им. Чуваше се единствено изпръхтяването на някой кон, недоволен от бавното придвижване, Флавий се молеше тези звуци да се загубят в полъха на лекия ветреца или да се смесят с пръхтенето и помръдването на животните в лагера на аланите.

След четвърт час тихо придвижване пеш, като спираше от време на време, за да долови звуците на някакво движение във вражеския лагер, Флавий с вдигнат над главата си юмрук даде знак на войниците да спрат. Бяха в подножието на друго малко възвишение — едно от многобройните хълмчета, които сякаш оформяха вълни, разбиващи се о бреговете на безкрайната равнина, и му пречеха да види лагерните огньове в ниското, Флавий остави коня си на мъжа, който беше от лявата му страна, легна по корем и така пропълзя последните няколко метра до върха, откъдето отново прецени колко далеч от лагера се намира.

Там, пред него, на не повече от миля разстояние се простираше лагерът на аланите. Не можеха да се приближат повече, без да ги видят, защото на четвърт миля от мястото, където лежеше, виждаше малка черна точица в тревите — без съмнение преден пост на стражата. Както обхождаше с поглед лагера, дъхът му секна. Бяха прави — това не беше банда конекрадци. Но не беше и обикновено нахлуване на войска, чиято цел е грабеж. Бързо изчисли броя на огньовете и палатките. Не може да бъде! Преброи ги пак. Дори според най-умерените му сметки беше истина — там долу, в равнината, лагеруваха поне десет хиляди души. Войници със свежи сили, необременени нито от умората от току-що изминати големи разстояния, нито с плячка, нито с пленници. Сърцето му се сви, когато осъзна с какво се сблъскват. Това беше цяла нахлуваща армия, петкратно по-многобройна от хората на Атила и от неговите хора, взети заедно.

Флавий напрегна мисълта си. С толкова многочислен враг, когато Атила атакуваше, хората му просто щяха да бъдат погълнати в търбуха на огромния лагер и да бъдат загубени още преди Флавий да успее да се втурне нататък със своите воители, за да облекчи натиска. А щом Флавий се притечеше на помощ с войската си, какво ще стане тогава? Дори Атила да го споходеше изключителен късмет, дори да успееше да отвлече вниманието на половината лагер, което бе много малко вероятно, пак оставаха пет хиляди воители, които щяха да се изправят срещу Флавий. Численото им превъзходство изглеждаше непреодолимо, дори обстоятелствата да се стечаха по най-добрия възможен начин, но ако Флавий стигнеше лагера според плана, тоест след като Атила вече е започнал нападението, най-добрата възможност

щеше да бъде пропиляна. Лагерът щеше да се е надигнал, мъжете — грабнали оръжията и битката — започнала.

Мисълта му препускаше лудо. С какви възможности разполагаше? Да избегне загубите сега, да се оттегли на сигурно в степта под командването на краля и да остави Атила сам в самоубийствения му щурм? Принцът и петстотинте му стрелци несъмнено щяха загинат, но Флавий и кралят щяха да успеят да се върнат в столицата и да съберат достатъчно голяма войска, за да отмъстят и да прогонят аланите от земите си веднъж завинаги. Как Би постъпил Атила на негово място? Какво би направил кралят? Флавий поклати глава. Не беше възможно да се мисли така, никой не можеше да влезе в съзнанието на някой друг. Нямаше избор. Можеше да поеме само по един път. Между двете нападения не биваше да има забавяне, защото то би позволило на по-многобройните алани да надвият първо едните, после другите нападатели, като бизон, който с рогата си отблъсква първо един вълк единак, а след известно време — и друг. Но ако нападнат едновременно, съгласувано, два хищника могат да повалят по-голямо от тях животно — стига да имат късмет.

Той се плъзна обратно по хълма към малката групичка конници, които тихо стояха и го чакаха в центъра на предната бойна редица.

— Предайте думите ми на останалите — каза той спокойно. — Разгърнете строя още по-широко. Искам фронт от половин миля, така че напълно да обгърнем лагера на аланите от край до край. Вървете, докато ви дам знак, и тогава яхвайте конете и препускайте напред. Но стрелите да останат в колчаните ви, а мечовете — в ножниците. Не закачайте конете им, нито хората — по-късно ще дойде техният ред.

Флавий млъкна, а мъжете го гледаха изумени, без да промълвят нито дума. Без стрели? Без мечове? Хуните никога не бяха воювали по този начин.

— Отивате към огньовете. Всеки взема главня или факла. Подпалвате всяка палатка, всеки навес, всеки куп от щитове. Всичко. Никакво плякосване. Искам суматоха; искам огнен ад. Видите ли се заобиколени от безредие и пламъци, ще разберете, че сте се справили.

След кратка пауза един от конниците каза:

— А после какво, *кър* Флавий? Какво да правим, когато всичко пламне?

Ясно беше от какво е породен този въпрос, но толкова рядко се случваше войник да зададе въпрос на офицер, нарушавайки традицията за безмълвно подчинение, че всички за момент се обърнаха да го видят, а после преместиха настойчивите си, блеснали очи към Флавий. Флавий осъзна, че това е опасна ситуация, може би най-опасната за целия ден, ако не успее да отговори с разума и увереността, които хората му очакваха от него. Той също ги гледаше настойчиво и сам скри изражението си в сянката на шлема, който нахлузи на главата си.

— Тогава, когато всичко пламне, опънете лъковете си и довършете започнатото.

Заповедите на Флавий за нетрадиционната тактика започнаха бързо да се предават из бойните редици, също така бързо мъжете се заизкачваха нагоре по хълма, като образуваха огромен полукръг, и с равен ход тръгнаха напред. След малко тъмната точка, която Флавий по-рано беше видял, се раздели на две и той разбра, че това са двама задрямали стражи, облеgnати на забитите си в земята копия. С бързо движение на ръката той даде знак на дузина воители от двете си страни да застанат в стрелкова позиция и щом подсвирна, те пушнаха стрелите си. Единият от стражите изскимтя и след миг и двамата, вече мъртви, се строполиха на земята като чували със зърно. При този шум избухна лаят на няколко лагерни кучета, последван от ядосаните гласове на разбудени войници, които викаха на животните да млъкнат.

Хуните тихо продължаваха да се промъкват напред. От време на време от различни места по фронтната линия се посипваше тих дъжд от стрели и се чуваха простенванията на умиращи мъже, защото стрелците се целеха в стражи и шляещи се безделници, във вражески войници, които имаха злощастieto точно по това време в тъмното да им се наложи да посетят отходните места. Напрежението ставаше осезаемо, лаят на кучетата ставаше все по-силен и дори конете и от двете враждуващи страни почнаха да цвилят, раздразнени от тихото придвижване. Но сигнал за тревога не беше обявен и лагерът продължаваше да спи неспокойния си сън.

Флавий забеляза, че отляво, от изток, се мержелее бледа светлина и звездите в онази част на небето вече бледнеят. Нямаше време. След час слънцето щеше да се издигне над хоризонта и тогава войската на врага вече щеше да е будна и да се готви за поход. Тръбите щяха

завучат всеки момент. Ако искаха да ги изненадат, трябваше да го направят сега.

Флавий беше толкова близо, че ако присвиеше очи, можеше да различи отделните главни в почти угасналите огньове. Ясно се виждаха силуетите на спотаилите се наблизно кучета, а тук-там някой сънен войник изпълзяваше от палатката, която споделяше с другарите си, и коленичеше да раздуха пламъците на огъня и да стопли ръцете си. Все още нито един от аланските войници не се сещаше да отправи поглед към мрака на равнината. Малцината, които бяха будни, мислеха само за това колко студени са пръстите им и колко топли — светещите огньове...

Флавий вдигна юмрук във въздуха и безшумно скочи върху гърба на треперещия си кон. Около себе си чуваше тихото шумолене на хората си, които правеха същото. За първи път осъзна истинския размер на предимството, което даваха хунските ризници от дебела кожа — мъжете се движеха съвсем тихо, нямаше нито потракване, нито стържене на метал. За миг се спря и зачака, напрегнал всичките си сетива, за да даде още няколко секунди на мъжете, които бяха най-накрая в строя, да получат сигнала и да се качат на конете си. Само още няколко мига...

Тогава, високо над главата си, с крайчеца на окоото той видя това, което в първия миг помисли за падаща звезда.

Беше огнената стрела на Атила.

Нямаше нужда от други заповеди. Хиляда и петстотин мъже се спуснаха напред и връхлетяха върху дремещия вражески лагер от единия му край до другия. Конете се втурнаха през палатките и полевите готварници и почнаха да изтръгват коловете им и да тъпчат спящите войници в препускането си. Когато хуните насочиха конете си към огньовете, всеки ездач се наведе ниско към земята от едната страна на коня си, като с една ръка се държеше за рунтавата му грива, а на гърба му се крепеше само с едната си пета. Конниците сграбчваха полуизгорели пръчки, а светещите главни загребваха с шлемовете си и без дори да спрат да се огледат, се спускаха към най-близките до тях палатки и рогозки и ги подпалваха.

Надигаха се крясъци, когато въглените започнаха да прогарят сухите полуизгнили платнища на палатките и вълнените завивки. Полуголи мъже се търкаляха и препъваха, опитвайки се да избягат от

танцуващите лудешки пламъци, без да могат да спасят приборите в палатките брони и оръжия, и панически се втурваха из лагера, търсейки убежище и спасение. Блясъкът на пукващата зора се удави в димната завеса, издигнала се над горящите палатки и купчините провизии. С рев и почернели лица, конниците вилнееха из размътения пушек върху подплашените си коне, сграбчваха нови и нови главни и продължаваха да ги мятат във всички посоки. Страшните пламъци се надигаха и раздипляха и скоро над цялата северна част на лагера падна огнена завеса. Ужасените алански воители — някои пеш, някои отчаяно вкопчени в гривите на избягали коне, които бяха успели да уловят — бягаха от горещината на пламъците като слепци.

Докато тичаха към центъра на лагера, аланите бяха застигнати от облак стрели, които изсвистяха като ято зли стършели, защото Атила нападнаше със своите хора от противоположната страна. В безумния си опит да избягат от смъртоносните стрели, аланите се обърнаха и се заизмъкваха назад, обратно към стената от пушек и огън, за да изчезнат и да се скрият в задушливия облак от това неочаквано нападение. Като че ли техните собствени богове бяха отприщили срещу им огньовете на ада.

Сред гъстата мъгла от пушек, която бяха създали войниците му, изплува фигурата на Флавий. Очите му бяха зачервени. Той се изплю на земята и стиснал меча в дясната си ръка, започна да оглежда какви са пораженията, нанесени на лагера. През сълзите, причинени от задушливия дим, той видя как войниците на Атила строят конете си в гъсти редици пред него и обсипват с несекващи залпове раздърпаните вражески войници, които с мъка бягаха от пламъците и пушека. Войниците на самия Флавий изскачаха от суматохата на конете си и сечаха обезумелите алани с мечовете, които бяха изместили факлите в ръцете им. Флавий изръмжа доволен. Планът проработи отлично. Войската на аланите беше разбита.

Изведнъж с крайчеца на окоото си младият мъж забеляза проблясването на метал. Извъртя се и се видя обкръжен от група конници, които изтрещяха покрай него с конете си като гръм. Генералът на аланите, личната му охрана и неколцина старши офицери бяха успели да вземат оръжие и да намерят коне и сега препускаха откъм далечния край на лагера — единствената част, която все още не бе достигната нито от неговите стрелци, нито от тези на Атила. С

набързо надянати брони от плочки, над двеста мъже профучаха съвсем близо до коня на Флавий — толкова близо, че можеше да ги докосне, без да погледнат своите обгорели и умиращи войници, те се спуснаха през облака стрели на Атила, минаха колкото се може по към края му и излязоха от него с минимални загуби. Някой изкрещя команда и групата почна да се попълва с всички оцелели войници, които бяха успели да обуздаят някой кон и да го яхнат в суматохата. При следващата команда те профучаха през тлеещите останки от лагера към степта и изгряващото слънце.

Побеснял от ярост към самия себе си, задето бе оставил вражеския предводител да мине толкова близо до него и да избяга, Флавий силно срита коня си в хълбоците и препусна обратно към пушека и огъня, като заобиколи войниците на Атила откъм тила, за да не го убият стрелците. Докато се приближаваше към тях откъм тила, ги гледаше как изстрелват стрелите си една след друга към ужасените алани, които се препъваха, бягайки от пушека, и се предаваха с вдигнати ръце. Падналите тела се трупаха едно върху друго и издигаха стена от мъртви и умиращи, Флавий препусна с коня си към Атила и силно дръпна поводите.

— Изумително беше огненото нападение! — провикна се Атила над ликуващите викове около тях. — Врагът беше далеч по-многоброен, отколкото предполагахме.

— Сега можеш да вземеш пленници — оцелелите се предават!

— Пленници ли? Няма да вземаме никакви пленници. Всички ще умрат.

Флавий гледаше как беззащитните им врагове се гърчат и умират в унищожителния порой от стрели.

— Аланите не са въоръжени! Отзови хората си. Взemi тези войници за твои роби!

— Изпълни си задачата — викна Атила, — сега аз ще изпълня моята. Уби ли генерала им?

— Не! — отвърна Флавий. — Генералът им избяга с отряд въоръжени стражи!

— Няма да стигнат далеч без храна и припаси. Видя ли накъде тръгнаха?

— На югоизток — към своите земи...

— Убий го! — изрева Атила — Ще подаря главата му на краля!

Флавий се взираше в сивия пушек. Куцащите фигури, които преди миг бяха само неясни силуети, започваха да придобиват по-ясни очертания в дрезгавата утринна светлина.

— Хората ми са разпръснати. Много време ще ми трябва да ги събера. Всичките ти войници са тук заедно в строя. Дай ми ги и ще го догоня.

Атила не отговори веднага, докато изстрелваше стрела след стрела, напълно съсредоточен.

— Атила! — избухна Флавий — Спри това проклето упражнение по живи мишени и ми дай хората си или ще изпуснем вражеския пълководец!

— Вземай ги! — изрева Атила — след като разрушим лагера, ще събера останалите хуни и ще се върна да пресрещна чичо!

Флавий препусна с коня си пред хунските стрелци и вдигна юмрук, за да спре стрелбата им.

— След мен!

Като един, петстотинте конници на Атила обърнаха конете си и препуснаха след новия си водач. Когато напуснаха лагера, всичко утихна, с изключение на пращането на пламъците и стенанията на ранените и умиращите. Атила спря коня си посред разрушенията и се огледа наоколо със задоволство. Почти беше изпълнил задачата си. Пощадил бе неколцина, които да разказват историята за поражението на аланите и прогонването им към техните земи. Не се случваше често, помисли Атила, човек така изкусно да се справи с цяла армия.

Един по един, после на групи от шест-седем човека и накрая — на цели дружини хуните, които бяха атакували по северния фланг на лагера, излязоха от пламъците и дима, покрити с лепкави черни сажди и опръскани с кръвта от битката. Видяха Атила на коня му посред лагера и подкараха изнемощелите си коне към него, а когато спряха, мълчаливо зачакаха заповедите му. Никой не носеше плячка или сандъци, нито вражески щитове или някакви други военни трофеи. Това не беше съревнование за слава. Това беше упражнение по опустошение.

Когато повечето воители се събраха в центъра на лагера, две накуцващи фигури излязоха от разсейващия се дим и се изправиха пред Атила. Първият беше мръсен, опръскан с кръв хун, чийто кон бе

покосен от брадва на аланите, а той се беше сражавал пеш. Като приближи, кимна на другарите си върху конете за поздрав.

Другият беше вражески войник, когото хунът побутваше да върви напред с върха на меча си. Отначало, в бледата светлина на изгрева, останалите не го бяха забелязали, но когато двамата се приближиха, всички започнаха да се взират в тях, защото дори под мръсотията от битката пленникът изглеждаше различен от аланите. За разлика от тях кожата му беше бледа, а косата — рижа.

— Флавий Еций не ти ли каза да не вземаш плячка? — изръмжа Атила срещу хуна, когато двамата навлязоха в тълпата чакащи конници.

— Това не е плячка, а пленник — изсумтя хунът. — Твърди, че е римлянин. Опитваше се да избяга от лагера с командира на аланите и аз го свалих от коня му. Може да знае накъде е тръгнал командирът им, но ако искате, ще го убия.

Атила задържа погледа си върху него за момент и после сви рамене.

— Под всеки камък на тази земя можеш да намериш някой римлянин — сопна се той, — дори сред аланите посред степта. Ще го отведем при Руа. Кралят ще реши съдбата му.

Конниците направиха последна обиколка из лагера, разравяха тлеещите останки с копия и пръчки, довършваха осакатените коне, за да ги спасят от страданията, и събираха храната, която бе останала незасегната от пламъците. После, когато Атила изсвири, всички се събраха в периферията на лагера и препуснаха в посоката, откъдето току-що бяха дошли. Близко десет хиляди мъже бяха убити за един час, а след останалите бяха тръгнали войници, както след избягали роби. Снабдени с достатъчно храна, хуните можеха спокойно да поемат по обратния път към дома, без да си правят труда да ловуват. А аланите дълго щяха да помнят този урок — къде се намират границите и как не бива да се отнасят с чуждата собственост.

Когато слънцето изгря, червено и зловещо, разкъсвайки димната мъгла, сред тревите имаше само една огромна, безмълвна догаряща влада без нито едно живо същество около нея.

Руа беше почервенял от гняв.

— На тебе, Атила, и на твоя другар, Флавий Еций, който не присъства тук — нареждаше той с дрезгав глас и тревожно изражение, — ви дадох свободата да проследите разбойниците и да чакате пристигането ми. Но вие ме пренебрегнахте, като че ли съм някой изкуфял старец. Изпреварихте предводителя си и обоза и влязохте в битка без моя заповед.

— Срещу далеч по-многочислен враг — добави строго Тургрид.

— Вие двамата сте военачалниците, които най-много ценя, но ето че се противопоставихте на волята ми — продължи Руа. — Наказанието за измяна е смърт или изгнание.

Атила стоеше пред него напълно спокоен и разсеяно потупваше изтощения си кон. Не отговори веднага, защото мислеше над думите на чичо си. А после изведнъж смъкна от главата си бойния си шлем и го хвърли в краката на краля. Протегна се зад гърба си, сграбчи снопа стрели, които бяха останали в колчана му, разпиля ги по земята и накрая захвърли ракитения щит, който все още бе прикрепен към ръката му.

— Убий ме, щом искаш. Ето главата ми.

Очите на краля се разтвориха широко.

— Няма ли страх у тебе? — запита той — Било от остриетата на аланите, било от моя гняв?

Атила сви вежди.

— Страх ли? За страхливец ли ме мислиш?

Кралят поклати глава.

— Не. Но има различни видове смелост и искам да те позная по това каква е твоята. Някои не се страхуват, защото не знаят в каква опасност се намират. Не са смели тези хора, а глупави. Някои може би са смели, но само до определена степен. Извън нея страхът ги обзема, надвива смелостта им и те побягват. А ти...

— Дали изпитвам страх, или не, е без значение. Дори да се страхувам, изпълнявам дълга си въпреки страха, което е същото като да не се страхуваш. Наречи ме глупав или смел, както искаш. Важното е, че победихме.

— Това ли е наистина важното?

— Надвихме десетхилядна тежковъоръжена аланска конница само с две хиляди стрелци. А сега Флавий е по петите на генерала им.

— Победата извинение ли е за неподчинението? — запита Тургринд, раздразнен от самоуверения тон на Атила. — Може ли тя да премахне унижението, което причини на чичо си, като пренебрегна волята му?

— Победата облекчава болката. Не е нужно някой да знае, че кралят не е дал заповедта за нападението.

— Може би — отстъпи Руа, — но богатата плячка ще облекчи болката още повече. Покажи ми ковчежето на аланите.

За пръв път Атила сведе упорития си поглед.

— Не взехме плячка. Твърде малобройни бяхме. Не можехме да я търсим, а и всичко в лагера беше изпепелено. Може би генералът им е взел ковчежето със себе си и Флавий ще го залови.

— А пленници?

— Не взехме пленници, освен...

— Няма ли пленници? — погледна изненадано кралят към Атила. — Няма ли роби? До един ли избихте хората в лагера?

— Много изгоряха в пожара... други убихме със стрели. Остана един оцелял, чужденец, който твърди, че е римски гражданин. Опитал се да избяга с предводителя на аланите, но засега нищо не ни е казал за това къде може да са тези, които успяха да се измъкнат.

— Чужденец значи? Доведи ми го.

— Много е грозен.

— Да ме уплашиш ли искаш? — присмя му се кралят. — Доведи ми го този пленник. И преди съм виждал римляни.

Атила се обърна, отиде при един страж, който стоеше наблизко, и му даде инструкции. След малко пристигнаха двама яки войници, които дърпаха пленника. Краката му се влачеха по земята зад него. Носът и скулите му бяха разбити. Очите — подути и почти затворени. Когато го пуснаха пред Руа, той вдигна поглед, изправи се на колене и болезнената му усмивка разкри избитите му зъби.

— Какво му се е случило? — попита кралят.

— Паднал от коня си — отвърна Атила, — върху юмруците на моите хора.

— Не казва нищо — обади се единият от войниците.

— Глупаци! — възкликна кралят. — Племеннико, ако не за друго, този човек става най-малкото за домашен роб. Не е трябвало да бъде бит като обикновен престъпник.

— Тъй вярно, *Берик кър* — отвърна Атила твърдо.

— Така... Племеннико, ти говориш латински. Попитай го защо служи на аланите. Къде е базата му? Има ли други римляни в лагера на аланите? Обучават ли враговете ни на военно изкуство? Питай го!

Атила започна да сипе бързи въпроси към пленника, но той само се смееше или отговаряше, като повтаряше едни и същи думи. След малко, разгневен, Атила се отказа и се обърна към Руа с тревожно лице.

— Няма да ни каже нищо. Инат е, може би и луд, но според мен е сам сред аланите, защото не споменава за никакви свои сънародници. Запъва се на латински, като че ли не го е говорил от години.

— А какво повтаря?

— Повтаря: „Кана, Кана — хуните ще срещнат своята Кана.“

— Хм... каква е тази... тази Кана? Луд ли е наистина?

Атила се пренесе мислено в Равена, във времето когато го обучаваха и той месеци наред разсеяно слушаше как неговият *magister historiae*^[1] разнищва пуническите войни.

— При Кана се водила голяма битка преди векове. Когато картагенецът Анибал нахлул в Италия, той се престорил, че отстъпва, и подмамил римските легиони, които го преследвали, да влязат в затворено от всички страни място, където им устроил засада. В онзи ден загинали петдесет хиляди римски войници.

Старецът мълчеше, дълбоко замислен.

— Аланите са съюзници с много от племената, разпръснати из тези земи — каза бавно той. — Когато бях млад, преди десетилетия, и воювах по тези краища, не беше достатъчно да надвия само аланите. Трябваше да подчиним и техните съюзни племена — а те бяха десетки. Крепостите им се издигаха в речните долини и ги превземахме с цената на много жертви. Колко души каза, имаше в лагера, когато го разрушихте?

— Десет хиляди — каза Атила предпазливо и очите му се отваряха все по-широко, защото започваше да разбира.

— Наистина много, но не достатъчно за нашествие в хунските земи. Дали не са събирали войските си? Дали не са чакали племената от далечните долини да пристигнат и да се присъединят към тях?

— Ако е така, както казваш — каза Тургрид, — предводителят на аланите, който е избягал, може да се е оттеглил, за да търси убежище в някое от онези укрепления в долините...

— А тази Кана... — прекъсна го старият крал, като говореше с по-тих глас — като казва, че хуните ще срещнат своята Кана, какво има предвид този римлянин?

Атила отиде до пленника, чийто подигравателен смях беше стихнал в нервен кикот, а очите му се местеха ту към един, ту към друг от хората, които го бяха заловили. Без да продума, хунът извади от колана си кама с нацърбено острие и хвана косата на нещастника, за да издърпа главата му назад и да оголи гърлото му. Острието раздра кожата на римлянина като вълчи зъби и тъмночервената струя, която избликна от раната, потече по тревата в краката на краля. Когато Атила го пусна, главата на човека клюмна на гърдите му и той бавно се свлече настрани. В мъртвите му очи все още се четеше изненада.

— Той говореше за племената, които ти спомена — каза Атила и клекна да избърше острието си в туниката на мъртвия. — И за Флавий Еций.

— Вече на два пъти разгневи краля — каза Тургрид, докато двамата с Атила препускаха с всички сили на югоизток, оставили Руа и тлеещите останки от аланския лагер зад гърба си. Следите, по които вървяха, не можеха да бъдат по-ясни — двеста алански стражи и петстотин хуни, които ги преследват, не могат да оставят плиткни следи по пасищата. — Първия път — защото нападна врага, а втория — защото се втурна да търсиш Флавий, без да ти е заповядал.

— Той отказа да ми даде хора.

— Нагъл хлапак! Какво искаш от него? Да ти даде още войници и да ги загубиш в тази засада, за която подозираше? И да тръгне сам към столицата с резервните коне? Ти отмъкна две зууни — двеста воители! — посред нощ и ги излъга, че изпълняваш заповед на Руа! Така ли се печели доверието на краля?

За миг Атила не каза нищо.

— А ти какво искаш да направя? — попита той после. — Да изоставя Флавий в капана, за който ние знаем, а той — не, и то не по

своя вина? Заради бързата съобразителност на Флавий постигнахме победата в лагера на аланите. Така ли ще го възнагради кралят?

Тургрид енергично поклати глава.

— При всички случаи това е загубена кауза. Всички те имат половин ден преднина, Флавий или вече е заловил генерала на аланите и в този момент се връща като победител, или самият той е попаднал в капан и е вече мъртъв.

— Половин ден преднина ли? Това не е нищо. Техните коне — и на аланите, и на Флавий — са изтощени. Нашите са със свежи сили. Те нарочно заобикалят и се отклоняват. Ние вървим по следите им направо. И ако каузата ни е загубена, защо тръгна с нас? Това не те ли прави съучастник в моята „измяна“?

Тургрид го изгледа гневно.

— Години наред обучавах Флавий, а преди това обучавах и теб. Ако победиш, и аз ще искам част от славата. Ако кралят вземе главите ви за неподчинение, без съмнение ще вземе и моята, защото не съм бил добър учител, затова не мога да седя и мълчаливо да чакам това да се случи. Освен това...

Атила чакаше.

— Какво освен това?

— Длъжник съм на Флавий.

Атила се усмихна мрачно.

— Добре дошъл в „Дружината на двестамината“.

Зората ги завари в местност с неравен релеф, земя, начупена от лабиринти на криволичещи проломи, с обветрени отвесни скали и стръмни, рушащи се склонове. Конниците, които досега бяха препускали, преминаха в бавен, равномерен тръс и накрая съвсем спряха, за да огледат терена. Хунските ездачи дремеха, както седяха на конете си. Двата дни на непрекъснатата езда и битки започваха да вземат своята дан от хората на Атила. Той изглеждаше единственият незасегнат от умората: повеждаше коня ту в една, ту в друга посока, спираше, за да провери каква е дълбочината на следите в едрия пясък и колко скорошни са животинските изпражнения, а после се взираше надалеч към сенките, които хвърляха надвисналите ниско скали.

— Отправили са се към онзи хребет в далечината — каза той — преди не повече от час и като гледам стръмния наклон, все още се изкачват.

Тургрид погледна нагам и кимна.

— Флавий е намислил да ги притисне там. И аз бих направил същото. Ще му помогнем да го направи.

Едва бяха изминали четвърт миля към целта си, и Атила отново спря, този път загледан в песъчливите склонове от двете страни на сухото речно корито, през което яздеха.

— Виждаш ли? — посочи той на Тургринд — Пясъкът се е свлякъл съвсем скоро. И от двете страни. Прекалено стръмно е — не могат да минат коне. По тези склонове са слезли хора. Много хора.

Тургрид присви очи.

— Съюзници на аланите — измърмори той. — От племената.

Атила кимна.

— Точно както каза кралят.

Без нито дума повече, те подкараха конете си напред по каменистата земя, а ездачите зад тях, вече съвсем будни, внимателно си проправяха път между скалите.

След около час се чуха далечни викове някъде напред и щом се показаха зад един завой, хуните разбраха какво става. Пресъхналото речно корито, което следваха, завършваше в ждрело, високо около петдесет метра, от чийто връх реката падаше като водопад по време на дъждовния сезон. Сега коритото беше съвсем сухо, нещо като амфитеатър, отвсякъде обградено от скали и пълно само със сивкави камъни, избелели от слънцето — и със стотици свирепи мъже.

Навсякъде се виждаха мъртви хунски коне. Никой не бе оцелял в сухото корито, след като бягащите алански воители бяха влетели вътре, а после ненадейно се бяха обърнали и насочили стрелите си към преследвачите, докато планинците са обсипвали хуните със стрели откъм склоновете, Флавий и хората му бяха скочили от конете си, за да потърсят убежище зад скалите и камъните, но изплашените животни, които нямаше къде да се скрият, бяха станали първите мишени на вражеското нападение. Всъщност, помисли си Атила, така е по-добре, защото, ако хунските коне бяха в същото състояние като куцащите, изнемощели коне на аланите, които той различи на фона на скалата, най-добре щеше да е ние самите да ги убием, за да не се мъчат.

Аланите и техните съюзници, обитаващи тези каньони, не знаеха за пристигането на Атила и че в този момент хунският принц и неговите хора се намират зад гърба им. Атила се спря за момент, за да

оцени ситуацията. В началото битката очевидно е била ожесточена — за това говореха проснатите навсякъде мъртви и ранени, чиито тела образуваха ниски прегради пред стрелковите позиции на двете вражески дружини в противоположните страни на сухото корито. Но когато изтощението и раните са започнали да ги надвиват, действията им са станали забавени и вяли. Атила си помисли, че единствените, които са запазили силите си и са нямали рани, са обитателите на проломите. Навярно стотици от тях са се катерили по стените на ждрелото голи или само с необработени кожи за защита. Притичвали са от камък на камък, за да намерят прикритие, скачали са по скалите, откъдето са пускали стрели и са мятали камъни с прашките си, и е било ясно, че въпреки примитивните оръжия и неточната стрелба техните свежи сили и многочисленост ще се окажат решаващи в тази битка, Флавий наистина бе срещнал своята Кана.

Атила се отдръпна назад, по-далеч от погледите на тези, които се криеха по склоновете. Речното корито беше прекалено тясно, за да може цялата му войска да премине през него достатъчно бързо, а освен това бе осеяно с твърде много скали и камъни и войниците му не можеха да останат на гърбовете на конете си и в същото време да се бият. Ако нахлуеха наведнъж в пресъхналия речен басейн, щяха да изпаднат в същата беда, която бе сполетяла Флавий. Атила погледна нагоре. Тесни кози пътеки пресичаха стръмните склонове, които се издигаха над главата му и свършваха до ръба на скалата над пресъхналия водопад. Имаше само един начин нападението да се увенчае с успех. Работата обаче бе там, че обитателите на тези скали несъмнено са били споходени от същата идея — скалите над басейна вече гъмжаха от хора.

Атила посочи към воините си.

— Тургринд, поведи половината от хората към височините! — изсъска той — И разбий тези козари!

Макар и изтощени, хуните не се забавиха нито миг. Скочиха от конете си и започнаха да се катерят по скалистите склонове, като се хващаха за корени и туфи трева. Докато се изкачваха, използваха всяка по-стабилна опора, за да изтеглят стрела от колчана си и да я запратят към обитателите на пещерите. Към сухото корито на реката полетяха тела, които отскачаха и се търкаляха по склона на скалата по пътя си надолу.

След няколко мига Тургрид и хуните стигнаха ръба на скалата и оттам започнаха да обсипват със стрели беззащитните алани и съюзниците им под тях.

— Това е като да стреляш по риби в басейн! — тържествуваше Тургрид.

Отдолу се надигнаха викове на болка и гняв. Атила, повел останалата част от войниците си, нахлу през теснината в речното корито. Извадиха мечовете си и започнаха да секат и да мушкат с тях, докато се придвижваха напред и си пробиваха път между изпадналите в паника планинци, втурнали се да бягат през същата теснина. Тъй като нямаха мечове, варварите бяха безпомощни срещу мощния тласък на хуните и скоро числеността им започна да намалява и редиците им да се топят, докато най-накрая виковете им напълно затихнаха.

Глъчката, която кънтеше в басейна, замря и вече се чуваха само стоновете на неколцина ранени, а Атила предпазливо излезе на открито и очите му зашариха във всички посоки, търсейки да забележат някаква заплаха. Вместо това обаче пред него се разкри гледка на ужасяваща сеч.

Навсякъде около тях, зад всеки камък лежаха проснати мъртви — мъже и коне, пронизани със стрели от високо или смазани от запратените по тях камъни. На върха на скалата неподвижно стояха стотина хунски воители и с все още обтегнати лъкове се визираха в сенките, за да уловят всяко възможно движение на врага. Силуетите им се очертаваха ясно на фона на сивото утринно небе. Тишината беше пълна, с изключение на тихото процеждане на водата в скалите — единствената останка от водопада, който бушуваше на това място през пролетта.

Атила смаян се оглеждаше наоколо. В Басейна не се мяркаше жива душа. Смел трябва да е онзи, който би издържал на подобна битка в такова място, помисли си той.

— Флавий? — провикна се той. Гласът му отекна като камбана в амфитеатър — Флавий!

С крайчеца на окото си забеляза движение от лявата си страна. Не беше само движение, а човек. Иззад един камък се показва хунски войник и залитна напред. От рамото му стърчеше стрела, запратена от някой от планинците, кожената му ризница бе разкъсана, а лицето покрито с мръсотия. С измъчена усмивка той се запрепъва към центъра

на коритото, където стоеше Атила с войните си, и изтощен седна на пясъка.

Много бавно скалите оживяха. Още хуни почнаха да излизат иззад камъните, където бяха намерили убежище от стрелците, разположени високо по скалите. Макар да бе изминал само един ден, откакто Атила за последен път видя тези мъже, сега те изглеждаха като призраци — неимоверно изтощени, много от тях контузени, с рани от стрели, с подути и гротескно изкривени крайници, пострадали при падането им върху острите скали. С мъка се придвижиха към откритото пространство в центъра на басейна и насядаха до своите другари. Сред последните се появи призрачна фигура, която излезе иззад една канара високо срещу скалата. На раменете и беше праметнат като убит елен друг хунски воин. Мина по опасната скална пътека, приближи се към останалите хуни и внимателно положи товара си на земята, след което бавно отиде при Атила и сложи ръка на рамото му.

— Радвам се, че дойде — рече просто Флавий.

Дългият обратен път към хунския лагер беше труден, а войниците, повечето от които язدهа по двама на дребните коне, се движеха бавно, за да пестят намаляващите сили на животните. Мъжете се опираха един на друг, за да отпочинат, и всеки бе потънал или в мислите си, или в неспокойна дрямка. Накрая Флавий, едва крепейки се на коня поради огромното си изтощение, наруши мълчанието и заговори на Атила, който яздеше до него и внимателно го наблюдаваше:

— Когато веднъж убих един вълк, който нападна Тургрид, той ми каза, че животът му завинаги ми принадлежи.

— Така повелява традицията — отвърна Атила. — Един хун не забравя дълга си. Тургрид ти дължи живота си и няма да има покой, докато не ти се отплати по някакъв начин. Това може да продължи с години.

— Тогава, по същите причини, тъй като ти спаси живота ми, аз имам същия дълг към теб.

— Глупости — поклати глава Атила. — Ти доведе подкрепление, когато нападнах лагера на аланите. Аз направих същото за теб при сухата река. Квит сме. Освен това Тургрид е хун. Това е много древна наша традиция, която трябва да спазваме на всяка цена. Но тъй като тя

е силно обвързваща, дори не помисляме да я налагаме на другите народи. Тя се отнася само до дълга на хуна.

Флавий се наежи.

— А дългът на римлянина безсмислен ли е? Римската чест няма ли стойност?

Атила сви рамене.

— Римляните също мислят така. В Рим даже е създадена специална професия, която да заставя хората да уважават дълговете си — тази на правниците.

— Получих почести като хун и в замяна на това трябва да приема задълженията си като хун. Дължа ти живота си.

Атила се усмихна.

— Както искаш. Но не се тревожи. Не се чувствай задължен. Наясно съм с римските обещания и римската чест.

За известно време Флавий остана безмълвен — размишляваше над думите му.

— Не — каза той накрая, — не си.

[1] Преподавател по история (пат.). — Б.ред. ↑

VI

Няколко месеца след завръщането им крал Руа дремеше тихо в резбования си дървен стол и около него безшумно сновяха няколко от съпругите и помощниците му. За стареца това бе краят на един дълъг ден и на Флавий не му се искаше да го безпокои, но преди малко го бяха повикали по заповед на владетеля. Приблужи се с тихи стъпки и зачака да разбере дали Руа не го наблюдава през процепите на затворените си очи, но като не забеляза такива признаци, продължи скришом да поглежда заспалия крал. Толкова беше остарял старецът, откакто го видя за първи път; а още повече бе остарял, откакто се бяха върнали от битката с аланите. Този поход така изтощи краля, че той все още не се беше съвзел нито телом, нито духом. Главата му висеше на гърдите, а плешивото му теме блестеше на приглушената светлина като жълт алабастър. Флавий бавно се отпусна на едно коляно и се покашля. Руа се стресна и леко смутен, вдигна поглед към посетителя, но като го разпозна, лицето му грейна в широка усмивка, която разкри почернелите му венци.

— Флавий Еций, сине мой, *ойлане* мой — дрезгаво изграчи той.
— Добре ли си?

— Отлично, велики кралю. Баща ми ми праща важни вести, които, сигурен съм, вече си научил от вестноосците си, защото иначе нямаше да ме повикаш в... своето свободно време.

— Флавий, мисля, че това, което е добро за теб, на мен като че ми се отразява зле. Вече съм много стар...

— Не е така — прекъсна го Флавий. — Още препускаш с вълците, както съм те виждал да правиш много пъти.

— Не мога дори коня си да възседна без помощ.

— Имаш петдесет жени и никоя от тях не изглежда пренебрегната, дори и най-младите.

— Научени са да се примиряват с участта си.

Лицето на краля се отпусна в скръбно изражение.

Флавий въздъхна.

— Често вдигаш пиршества и се храниш като борец. Предната вечер видях как слугите ти донесоха втора купа...

— ... с *айраг* и варени яйца от жерав. Синко, в устата ми са останали само три зъба.

Флавий не знаеше какво повече да каже. Ала кралят изведнъж се разведри сам.

— Но два от тях правят захапка — изкикоти се той развеселен.

— Велики *къре* — прекъсна го Флавий, — изслушай ме.

Лицето на краля придоби сериозен израз и той внезапно млъкна.

— Говори.

— Император Хонорий е свален от трона.

Руа впери поглед в него.

— И аз така чух. А защо размириците в Рим са добра новина за теб?

— Защото Хонорий беше крадлив и малоумен. Той почти успя да разсипе империята с безразличието и небрежността си. В този момент вражески племена се готвят да нападнат границите ѝ от всички страни. Баща ми често ми описва положението. Налага му се постоянно да е предпазлив в писмата си, но аз винаги разбирам какво иска да ми каже. Злодеянията на Хонорий обезсмисляха всички ценности на Рим.

— Все пак — спокойно каза кралят — Хонорий те изпрати да живееш при нас, нали така?

Флавий склони глава.

— Това е единственото, за което съм му благодарен.

Кралят го гледаше замислено.

— Който е високо, се сгромолясва, а който е ниско, се извисява, а богините на съдбата не щадят никого. И съдбините на човека се менят така, както и сезоните. Веднъж ми казаха, че един твой сънародник — автор на драми — загинал по много странен начин в апогея на величието си. Някакъв прелитащ орел, сграбчил костенурка в ноктите си, търсел твърда повърхност, където да разбие черупката ѝ, и я пуснал точно върху голата му глава. Това го убило. И костенурката също, струва ми се.

Флавий сдържа усмивката си.

— Така е, велики *къре*. Името му е Есхил, но той бил грък, а не римлянин.

Доволен, Руа поклати глава.

— А за какво искаш да ме молиш, млади ми Флавий?

Флавий пое дълбоко въздух.

— Както знаеш, владетелю, често разпитвам търговците и пратениците, които пристигат от западните земи. Внимателно чета писмата от баща ми и внимавам за смисъла, който се крие между редовете. От много време се старая да съм възможно най-добре информиран за това, което става в империята. Правя го от една страна, защото се вълнувам какво става с родината ми, а от друга — защото това ти помага.

— Така е, синко, много пъти си тълкувал за мен действията на римските пълководци, което е от изключително значение. Признателен съм ти за това.

Флавий кимна и продължи:

— Вестите от баща ми бяха потвърдени от група гръцки търговци, които пристигнаха от Константинопол преди няколко дни, и от един дипломатически пратеник от двора на Източната империя. Хонорий бил свален от някой си Йоан, известен като Узурпатора — предводител на легиони и отколешен другар на баща ми. Помня го отпреди много години, когато ни посети у дома в Равена. Той е достоен мъж, не се стреми към богатства и слава и иска най-доброто за империята. Също така е добре настроен към хуните.

Руа кимна.

— Да, и аз познавам този човек. Значи той е взел властта в империята.

— Не съвсем, велики кралю. Свалил е императора, но не е укрепил властта си и отвсякъде го грози заплаха — и вътре в империята, и извън нея. Хонорий има наследници, а императорът на Източната Римска империя, Теодосий, се е съюзил с тях и дори сега, докато говорим, събира огромна армия, с която да нападне от Константинопол. Няколко влиятелни римски генерали също имат амбиции...

— Никога няма да ги проумея тези републики — недоволно измърмори Руа. — Трябва да имам поне стотина пратеници само за да ме осведомяват кой управлява Рим.

— От много векове Рим вече не е република, господарю — каза Флавий.

— Може и така да е, но ако Рим не е република, трябва да е нещо друго, което означава, че му липсва нещо изключително важно.

— Какво е то, велики къре?

Руа замълча и впери гневните си мътни очи във Флавий.

— На Рим му трябва добър владетел!

Флавий се усмихна.

— Може би е така. Може би си прав. И все пак, сега положението е деликатно, а с тези претенции за властта империята се разпада, настава хаос...

— Ясно — прекъсна го кралят, — искаш да помогнеш на този... Йоан Узурпатора.

— Да, така е. От много години бавя завръщането си в родината заради отговорностите, които поех тук, и заради верността ми към теб, но също така и защото не виждах какво бъдеще ме очаква в Равена. Виждах, че при Хонорий няма място за човек с благородни амбиции. Хонорий вече не е на власт. Бъдещето на Рим е на везните. Те могат да се наклонят и в едната, и в другата посока. Това е удобният случай, който отдавна чакам да ми се разкрие. Това е възможност за един мъж да направи нещо истинско, да спечели доверието на новия император, да възвърне изгубеното достойнство на родината си. Време е да се завърна и да се погрижа за бъдещето си.

— А планирал ли си как ще се погрижиш за твоето велико бъдеще? Младите мъже навсякъде по света мечтаят да го променят. Ти с какво се различаваш от тях?

— С това, че ти ме превърна в хун. Досега никой римлянин от знатен род не е имал възможността да излезе извън империята и да види родината си така безпристрастно. Погледът ми върху Рим не минава през владетелския двор, в който цари абсолютно разложение. Дарбите и уменията си не съм придобил благодарение на подкупни властници. Мотивите ми са почтени. Ти ме превърна в хун, но по-важното е, че ме превърна в римлянин, какъвто Рим досега не е познавал.

Руа го гледаше замислено.

— Интересни са тези твои възгледи. Но човек не може да покори цял народ само със силата, която има като ново явление. Ти не си артист. Ти си войник. За какво ме молиш, млади Флавий?

Младият мъж пое дълбоко въздух и погледна стария крал право в очите.

— За хунска войска. Ти се отнасяше се с мен като със свой собствен син, направи ме кър, повери ми командването на отряд

конници...

— Да, направих те. Направих и двама ви с Атила — защото и двамата доказахте способностите и смелостта си, макар понякога все още да се съмнявам в правилността на преценката ви.

Флавий склони глава, за да покаже, че осъзнава някогашната си прибързаност, а после отново вдигна поглед към краля.

— Сега желанието ми е да поведе воители, с които да се бия на страната на Йоан. Не наемници, а истински хунски воители. Може би с такава войска ще помогна на новия император да затвърди победата си.

Руа се взираше замечтано в някаква точка зад гърба на Флавий.

— Някога беше римлянин. После стана хун. Помниш ли деня, когато за първи път пристигна тук, в моя двор? Едно изгубено, объркано римлянце, това беше ти по онова време. Но още тогава в очите ти видях искрата на непокорството, на любопитството и стремежа. Сега отново се превръщаш в римлянин, и то родолюбив.

И той поклати глава.

— Велики кралю — прекъсна Флавий унеса на краля, — Йоан би могъл да промени Рим. Това е добра възможност за хуните да поставят Теодосий на мястото му и същевременно да отрезвят Западната империя. Не бива да я изпускате. Ще нападна нападателите на Римската империя, за да я спася, и тогава ще излекувам болката ѝ, като я притъпя. Ще прочистя Рим с хунски меч и огън и ще затворя раната, причинена от Хонорий. Но ми трябва хора.

Кралят внезапно се върна в настоящето.

— Ами ако не ти ги дам?

Флавий издържа непоколебимия му поглед.

— Тогава сам ще яздя към дома. Издигането ми ще е по-трудно, но ще го постигна. А ако нямам кон, ще вървя пеш. Няма да взема нищо повече от нещата, с които за първи път стъпих на твоя земя, но това няма да ме направи по-беден.

Кралят кимна и се усмихна слабо.

— Трябват ти хора и ще ги получиш. Тургрид вече говори с мен по този въпрос и е решено кой да тръгне с теб. Северната армия.

Флавий отстъпи назад, сякаш някой го беше ударил.

— Северната армия! Но, велики къре! Това са шейсет хиляди конници!

Руа го гледаше строго.

— Точно така.

Флавий отново пристъпи напред с тържествено изражение.

— Рим ще те възнагради за прозорливостта ти.

По лицето на краля се появи погнуса и то изведнъж стана мрачно.

— Мислиш ли, че копнея за наградите на Рим, синко? Мислиш ли, че ме е грижа за този Йоан?

Младият човек се взираше в него объркан.

— Смяташ ли, че възможността Рим или който и да е друг да ме възнагради за решенията, които вземам, може да предизвика някакво мое *действие*? — настойчиво продължаваше кралят.

— Не, но...

Лицето на владетеля стана свирепо.

— Погледни ме! От години не мога да дъвча храната си, а онова, което мога да ям, за мен няма никакъв вкус. Едва чувам музиката, едва виждам хората в отсрещната зала и отдавна вече не мога да задоволявам жените си. Но се държа, защото не съм подвластен на никого, Флавий. Не съм средство за постигане на чужди цели. Не съм и музикален инструмент, задвижван отвън, като лира, която лежи мъртва в мълчание и оживява само когато някой дръпне струните ѝ. Може тялото ми да се е изхабило, Флавий, и поданиците ми да се подиграват с...

— Никога, велики кралю — каза мрачно Флавий.

— ... но волята ми е жива и тя ме отличава от обикновения инструмент. Жива е *волята* ми, жива е и *честта* ми — честта ми на хун! И този дар, Флавий, тази армия, която ти подарявам, е израз на моята воля и олицетворение на моята чест. Разбра ли?

— Да, господарю.

Крал Руа кимна и започна с мъка да се надига от стола. Една млада жена, която стоеше дискретно зад него, изведнъж излезе от сянката и го хвана за ръката, за да го подкрепи, и той, клатушкайки се, стигна до дверите на покоите си. Флавий също се изправи. Пристъпи напред и побърза да подкрепи стареца от другата страна, но кралят гневно отърси ръката му, спря мъчителните си стъпки и се вторачи в лицето на младия мъж. Внезапно очите му станаха студени и немигащи като на пепелянка и Флавий разбра, че на този човек му

предстоят още много години живот и че съвсем не е изгубил разсъдъка си.

— Млади ми Флавий, независимо дали си римлянин или хун, аз вярвам на сърцето ти. Ти си ми като син. Но ако измениш на волята ми, ме предаваш като твой баща. Ще се подиграеш с единственото, което ми е останало — с честта ми. Успехът на начинанието ти зависи само от твоята мъдрост. Докажи, че си заслужил този дар.

— Няма да те разочаровам.

За един дълъг миг суровият старец се загледа втренчено в лицето на Флавий.

— Високо ще се издигнеш, млади ми Флавий Еций.

Разговорът приключи. Кралят се обърна и закуцука към спалнята си, а Флавий остана сам в атриума, където ставаше все по-тъмно, замислен над цената, която трябва да се плаща за всеки голям дар.

Седмица по-късно, пременен с хунските бойни доспехи, които бяха леки и подвижни по време на езда, а в битка — устойчиви срещу всякакви летящи оръжия, Флавий препускаше из степта, заобиколен от ескадрон хуни — знаменосци и адютанти. От кожената торба, закачена за седлото му, където им бяха постлали, предпазливо надничаха две малки вълчета, подарени му от Тургрид на раздяла, а блестящият гепидски боен щит, който спечели на онова състезание, беше здраво привързан към хълбока на коня, зад бедрото на Флавий. Недалеч зад него се чуваше бумтежът на Северната армия, която препускаше в свободен строй — шейсет хиляди степни воители, пременени и въоръжени като водача си, но украсени с всякакви части от онова, което им се бе удало да вземат от враговете, повалени в последните походи — мяркаха се парчета от скитски ризници с железни халки, германски бойни шлемове и дори окървавените скалпове и коси на аланите, завързани с трофейни ремъци и прикрепени към задната част на седлото. От този навик Флавий винаги се отвращаваше.

Докато препускаше из пасищата с войската си, отново си припомни последния разговор с Атила — разговор, който дълго нямаше да забрави. Тъкмо когато се канеше да възседне коня и да отпътува с войската, Атила го спря и силно стисна ръката му. Хунът не беше от онези, които дават външен израз на чувствата си, не го

направи и сега, но Флавий се изненада от топлината на ръката му и искрената тъга в очите му. И наистина, тяхното приятелство беше дълбоко, градено и в битките, и в съперничеството между двамата, но и в уважението и възхищението им един към друг.

— Какво ще правиш сега? — попита го Флавий, а Атила се почувства видимо облекчен от това, че мълчанието, докато си стискаха ръцете, е прекратено.

— Аз ли? — отвърна той. — Със сигурност няма да стоя със скръстени ръце, а повечето работа, която предстои в бъдещите месеци и години, ще дължа на теб.

— На мен ли? Тогава имаш късмет, защото ще съм на седмици разстояние от теб.

— Така е — отвърна Атила с кисела усмивка. — Кралят ти направи огромен подарък със Северната армия. Но го стори не само защото те обича, макар до голяма степен да е и заради това.

— Разбира се.

— Хуните имат полза от това Рим да е силен — продължи Атила. — *Не твърде* силен, но все пак силен. В миналото сме виждали какво се случва, когато се сринат границите ви. Вестготите, които някога бяха наши съюзници, се изсипаха през Рейн и основаха свое кралство в Хиспания. Сега вандалите правят същото.

— Но те не са се съюзили с римляните — отвърна Флавий.

— Така е, но вече не са и наши съюзници. Немоцта на Рим прави и хуните слаби, защото отвлича много племена, които някой ден биха могли да ни бъдат от полза.

— И твоят дълг ще бъде...

— Дългът ми ще бъде да наглеждам нашите граници. Когато с армията си подсилиш Рим, нашите съюзници, които се придвижват на запад, най-вече остготите, ще бъдат спрени и дори изтласкани обратно към териториите им по течението на Рейн. Ако не успеят да напреднат на запад, навътре в империята, пред тях ще има само две възможности — да останат там, където се намират сега, и да се плодят като зайци, или...

— Или да се върнат на изток — обратно към хуните.

Атила кимна в съгласие.

— Правилно. Затова е по-добре готите и другите племена да са ни съюзници, отколкото врагове. Аз ще ги направя наши съюзници.

Ще ги убедя в това, ако е възможно, ако се противят — ще ги принудя...

— Ще ги *принудиш* да се съюзят с теб? — попита скептично Флавий.

— ... а ако се наложи, направо ще ги унищожа — продължи Атила. — И нашите граници, също като тези на Рим, се намират под постоянен натиск. Трябва да разширяваме територията си или да загинем — не можем да останем неподвижни на едно място. Не можем да разрешим проблемите на Рим, като ги прехвърлим върху самите себе си.

— Можем да се справим заедно, Атила. Народите ни са изправени пред еднакви опасности, които идват от почти едни и същи племена. Може да се намери общо решение на тези проблеми, когато положението в Рим стане по-стабилно...

— Може би — сви рамене Атила. — Но кога положението в Рим е било стабилно? Желая ти голям късмет и огромен успех, приятелю. Но се страхувам, че дружбата не е нещо, на което може да се разчита в подобни случаи.

Тогава Флавий нямаше време да се замисли над думите на Атила, защото в онзи момент пристигнаха кралят и семейството му, както и Тургрид, за да се сбогуват с младия римлянин. Тази стратегия на хуните беше смела и както Флавий добре знаеше, необходима и с оглед на неговите собствени планове. И все пак имаше много неща, които трябваше да обсъди с баща си, когато най-сетне пристигне в Равена.

Сега обаче, когато заедно с конниците си препускаше из степта, думите на краля пулсираха в съзнанието му в ритъм с тропота на конските копита.

Високо ще се издигнеш, млади ми Флавий Еций...
Докажи, че си заслужил този дар... Не ме разочаровай.

Флавий разтърси глава, за да прогони ехото от последните думи на краля. Почувства се празен. Тялото му беше силно, но духът му — раздвоен, разделен между два живота, разцепен като бойна брадва с две остриета. Хун ли бе или римлянин? Човек на степта или на форума? Другар на Атила или на Вортигерн? Никога не беше имал

подобни съмнения, когато като момче живееше в Равена, нито когато като съвсем млад бродеше из равнините на Хуния, защото на никое от двете места не се беше чувствал цялостен, нераздвоен в лоялността и традициите си, и сякаш никога не присъстваше с цялото си същество там, където се намираще. Но сега съмнението го гризеше отвътре, както лисицата под туниката на спартанското момче в старата приказка. Но за разлика от спартанчето той не знаеше дали мълчаливо да търпи болката, или да разкъса материята, която е изворът на тревогите му, и да се покаже такъв, какъвто е — римлянин в хунски доспехи, хун с лице на римлянин.

И сякаш старият крал беше до него, Флавий му заговори тихо, така че да не чуе никой друг, освен него самия и великолепия му хунски кон — прощален дар от Руа.

— Няма да те разочаровам, велики *къре* — каза той.

Но още докато произнасяше тези думи, образът на Руа почна да бледнее и чертите му да се размиват, докато почти изчезна, а после се върна и отново беше ясен, макар и в друга форма.

Лицето на баща му.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

РАВЕНА, 425 Г.

I

Въздухът на вече късното лято беше натежал от аромата на дивамента и презрели къпини, а горещото слънце трептеше в небето и мързеливо оглеждаше упоритите облаци, които се събираха на хоризонта на буйни тълпи, Флавий яздеше коня си из старателно обработените хълмове на Северна Италия, където, макар и на много мили разстояние от големите градове, пътищата бяха постлани с калдъръм много по-гладко, отколкото на всички други места извън империята, които бе виждал през последните петнайсет години. Гранитните плочки, които се появяваха пред очите му на редовни интервали, показваха разстоянието, което беше изминал от последния по-голям град, както и пътя, който му оставаше до Равена. В края на дълги, добре поддържани алеи се виждаха каменни вили, а по хълмовете бяха пръснати малки селски колиби, може би твърде груби според местните разбирания със своите покриви от пръчки или слама, но независимо от това достатъчно здрави, за да просъществуват поне сто години, съвсем различни от преносимите плъстени постройки, с които беше свикнал, докато живееше на изток.

Овощните дървета се бяха превили под тежкото си бреме — смокини, късни ябълки и праскови, узрели и готови да бъдат изядени; навсякъде се виждаха лози, които пълзяха по стените на къщите, лозници, подредени в прави редици из полето, както и саморасли лози край пътя. Колко ли време беше изминало, откакто за последен път видя такова изобилие от пресни плодове? Макар стените на Равена все още да бяха твърде далече зад хоризонта, за да ги види, той попиваше и най-дребната подробност — зелените жилки на всяко листо, всяка туфа трева, всяко вдишване на уханния въздух.

Шейсетте хиляди войници, които яздеха зад него, бяха все така безстрастни, безчувствени и мълчаливи, но той усещаше, че дори тези

сурови степни хора, ободрени от кървавата си победа над легионите на Източната Римска империя, вдишват с пълни гърди въздуха, пропит с аромата на цветя, и удивено поглеждат към плодородните земи, през които минаваха.

Когато околността започна да става все по-равна и да показва признаците на добре известните на Флавий солени блата в родните му земи, той различи в далечината познат силует на кон, застанал неподвижно сред пътя. В римски бойни доспехи от главата до петите, с трептящ от чистота плащ, грижливо раздиплен зад гърба му над белите хълбоци на великолепен боен кон, с копие отстрани до ръката му, баща му Гауденций сам представляваше цяла армия — видимо остарял, ала запазил цялото си римско достойнство и безупречната дисциплина, която Флавий помнеше от детството си. Зад него стояха войниците му — ескадрон от трийсет конни стражи, всички еднакво представителни, с еднакво въоръжение, също така неподвижни и безмълвни като командира си.

Флавий пришпори коня и препусна пред войската си. Когато синът му доближи малкия отряд римски конници, Гауденций слезе от коня си и бавно тръгна към него. Флавий скочи от своя по хунски: изпъна крака назад, наклони се от дясната страна на все още препускащото в галоп животно и леко се приземи, а конят се отклони наляво, забави ход и спря, без да го подканят, Флавий се затича към баща си и радостно го прегърна, а войниците, които язدهа начело на войската му, спряха на почетно разстояние зад него.

По-възрастният мъж хвана раменете на Флавий и отстъпи назад, за да огледа сина, когото не бе виждал толкова години. Погледът му се плъзна по чудноватия млад офицер с дълга плитка, спускаща се по гърба му, с пропита от пот броня с криволичещи украси, с панталони от сурова кожа и дълги ботуши с ресни и у него се надигнаха много повече въпроси, отколкото отговори. Трудно му бе да повярва, че този варварин, предводител на подобна войска, е навлязъл толкова навътре в цивилизования Италийски полуостров; още по-невероятно бе, че това е родният му син.

— Преди да ти задам неизбежния въпрос — каза Гауденций с безизразно лице, — искам да знаеш колко се гордея с теб.

Флавий се трогна.

— Татко, писмата ти ми бяха много скъпи.

Гауденций леко се усмихна, но погледът му остана строг. Той посочи с глава огромната армия, която мълчаливо стоеше зад гърба на Флавий.

— Писах ти за някои неща, други премълчах, защото се опасявах, че може да попаднат пред очите не на когото трябва. Но най-напред — с мир ли идваш или с война?

Флавий беше поразен.

— С мир или с война? Не получи ли вестите за моите победи? Тръгнах от Хуния преди седмици, незабавно след като разбрах, че Хонорий е свален. Победих войската на Теодосий, който настъпваше откъм Източната империя, за да подчини Йоан. Оттогава никоя войска не ме е нападала по пътя ми към Равена — нито тук, нито в отдалечените територии. Римските гарнизони ни позволиха да преминем безпрепятствено. Без съмнение, това е твое дело — осигурил си ни спокойно придвижване. Знаеш как идвам!

Гауденций поклати глава.

— Империята не е такава, каквато си я спомняш, сине. Властта постоянно преминава в различни ръце. Никога не можеш да знаеш кои са враговете на Рим. Понякога дори аз не ги знам. Гарнизоните са те пуснали да преминеш, без да те нападат, защото не са посмели да го направят — не са знаели дали легионите ще ги подкрепят. Твоята армия... — и той посочи многобройните му войници — ... е преминала през врата, която е била леко откряната. Победил си враговете на империята, но това не те прави непременно неин приятел. Затова отново трябва да те попитам, защото не е ясно за императорския двор, а и за мен самия: с мир ли идваш или с война?

Флавий погледна зад гърба на баща си към малкия отряд римски войници. Калдъръменият път се виеше без край из мочурливите земи и се губеше някъде в далечната морска мъгла, която размиваше хоризонта. Той знаеше, че по-нататък пред пътника се разкрива големият издигнат път, който минава през тресавищата на реката Пад и оттам могат да се видят стените на Равена, извисяващи се в горещата трептяща омара. Но сега за пръв път в далечината забеляза блясъка на излъскана стомана пред една дълга сянка, затъмнила пътя, който се простираше чак отвъд хоризонта. Силният гарнизон на града. Разбира се, Гауденций не би изрязал сам, само с телохранителите си, за да пресрещне войска, която може да е неприятелска.

Флавий погледна в очите на баща си.

— С мир или с война? Идвам да защита правото на Йоан. Идвам да защита Рим.

Гауденций го гледаше също така настойчиво, без да мигне.

— Значи идваш твърде късно.

— Как така? Тръгнах веднага щом научих, че Йоан е взел властта.

— Йоан е мъртъв.

Флавий стисна зъби.

— Преди две седмици — продължи Гауденций — го убиха хора, пратени от Теодосий.

— Градът е непробиваем. Как са минали по издигнатия път, без да ги забележат?

— Не са минали по него — отговори Гауденций. — Някакъв овчар ги превел през тайна пътека из тресавищата. Някои казват, че бил преоблечен ангел, други — че бил дявол. Така или иначе, Йоан беше заловен. Отрязаха му дясната китка, преведоха го през улиците върху гърба на муле, после го отведоха в Аквипея и го обезглавиха в цирка. Равена отстъпи и всички важни фигури се заклеха във вярност пред източния император, аз също. Дойдох дотук, за да ти го кажа лично.

— Във вярност пред Теодосий? Та той се опита да нахлуе в Западната империя, когато тя беше слаба. Войската ми го победи преди седмици! Той няма никакво влияние...

— Сключени бяха нови съюзи. Не ме карай да ти обяснявам. Аз съм войник, не фокусник. Теодосий е човекът с най-високия ранг в двете империи. Той избра нов владетел на Запада.

Сянка се спусна над лицето на Флавий — нима напразно предприе това пътуване и извоюваната така трудно наскоро победа е безполезна? Опитваше се да си спомни кой от хората, които познаваше в Равена като момче, се е умилквал около източния император, за да получи този пост.

— Нов владетел ли? — попита той, едва сдържайки гнева си.

— Да — отвърна Гауденций с равен тон. — Братовчедът на Теодосий — Валентиниан. Не го познаваш. Преди да тръгне от Константинопол, Теодосий му дал титлата *Nobilissirnus*. Когато минал през Солун, го обявили за цезар, а когато пристигна в Равена, след

свалянето на Йоан, го провъзгласиха за август, Сенатът го приветства и го облякоха с пурпурния императорски цвят.

— А този мъж — Валентиниан — достоен ли е за това внезапно издигане?

— Изобщо не е. — Гауденций стисна зъби и се загледа в далечината.

— Изобщо не е достоен?

— Изобщо не е мъж. Той е шестгодишен.

— Шестгодишен! — избухна Флавий. — Теодосий да не си е загубил ума?!...

— Възможно е. Императрицата майка Гала Плацидия ще бъде регент до пълнолетието на Валентиниан.

— Гала Плацидия — сестрата на Хонорий? Това означава, че дворът на Равена ще продължи да съществува в същия вид, както досега! Като хидрата. Отрязваш едната ѝ глава, но...

— Нищо не мога да кажа за императрицата майка — студено го прекъсна Гауденций. — Трябва да разбереш положението ми.

Флавий мълчаливо загледа баща си, който се обърна и бавно се качи на коня заради твърдата си броня.

— Ще те придружа по пътя към Равена — продължи Гауденций. — Очакват ни три дни път — два, ако яздим бързо. Ще имам достатъчно време да ти разкажа за петнайсетте години, които пропусна от живота на владетелския двор. Императрицата майка иска да те види веднага след пристигането ни.

Флавий изправи рамене и хвърли поглед към войската си.

— Поне на това ще се подчиня с удоволствие — отвърна той.

Флавий и Гауденций, всеки от тях придружен от ескадрон от трийсет стражи, преминаха през портите на Равена, зачаткаха по калдъръмените улици на града и се отправиха към входа на солидния като крепост палат. Двете войски останаха извън стените на града, на разумно разстояние една от друга, но достатъчно близо, за да могат най-зорките войници внимателно да следят какво се случва от другата страна.

При главния портал всички слязоха от конете си и Гауденций тръгна пеш, но Флавий се поколеба. Възрастният мъж погледна през

рамо.

— Тук оставяме стражите отвън. В двореца не се допускат легионери. А за хуни и дума не може да става.

Флавий сви рамене и мълчаливо даде знак на озадачените си войници да останат в двора, а той влезе след баща си.

— Няма ли първо да ме заведеш в жилището ми? — попита Флавий, разбирайки, че баща му го води в посока далеч от квартирите, право към централната част на двореца, през преддверието и атриума. — Не искам да показвам неуважение към императрицата, като се явя пред нея потънал в пот.

Той плесна кожената дреха, която покриваше бедрото му, и от нея се вдигна облак прах.

Гауденций го погледна за миг и просто ускори крачка.

— Императрицата регент иска незабавно да се явиш пред нея.

Двамата мъже влязоха направо в атриума и минаха покрай редица придворни и благородни дами. Известени преди часове от съгледвачите за приближаването на хунската войска, те се бяха явили с най-хубавите си премени и накити, изпълнени с нетърпение да станат свидетели на дългоочакваното завръщане на сина на Гауденций.

Със стиснати зъби Флавий си проправяше път между прехласнатите зяпачи, отметнал назад дългата си кестенява грива, която разплете и набързо разреса с пръсти, докато минаваше през двореца. В залата настана тишина и се чуваше само сухото скърцане на коравите ботуши на Гауденций по гладкия мраморен под и лекото тупкане на меките кожени ботуши за езда на Флавий. Резкият контраст между зацапаната му броня и проядената от молци кожа по края на простото му вълнено наметало и фината коприна и благоуханните украшения по косите на придворните предизвика презрителните усмивки на група евнуси, които стояха в подножието на постаментата на трона.

Флавий гледаше право напред, без да обръща внимание на вперените в него погледи и шепота, който идваше от всички страни, и с бавни широки крачки пристъпи към императрица Плацидия, седнала на трона. Но тъкмо приближи първото стъпало към подиума, един млад патриций на възрастта на Флавий, мускулест като гладиатор, но с очи, изрисувани с черна линия според египетската мода, и коси, пригладени

с благовонно масло, внезапно му препречи пътя. Флавий спря и мълчаливо загледа мъжа. Гауденций застана до него.

— Сине, представям ти главния дворцов управител на императрицата, Евгений Александрийски.

Управителят не благоволи дори да удостои с жест представянето. Вместо това студено посочи с глава меча, който се удряше в хълбока на Флавий.

— Не се разрешава носенето на оръжия в присъствието на господарката — изръмжа той тихо, но достатъчно ясно, че да се чуе из залата. — Спри и коленичи, за да бъдеш представен.

По лицето на Флавий не трепна нито мускул.

— Не давам меча си на никого — каза той със също толкова тих, но и заплашителен глас, — а най-малко на евнух.

Евгений настръхна, а присъстващите ахнаха. Гауденций се наведе и прошепна на сина си:

— Евгений не е евнух.

Флавий не трепна. Ръката му се придвижи към ефеса на меча и святкащият му поглед се премести от слабните на дворцовия управител към лицето му.

— Ще стане, ако не отстъпи.

И грубо изтласка смаяния царедворец настрана с рамо, продължи напред и за миг сви коляно пред императрицата регент и младия Валентиниан, който стоеше прав до нея, а после бързо се изправи и открито ги загледа в лицата.

Малкият император, пременен в умалената бойна униформа на римски легат, пресъздадена до най-малката подробност, включително металния нагръдник, изрисуван като бронзова черупка на костенурка, погледна новодошлия, привлечен от сплъстената му коса и прашната броня. След миг, сякаш лишени от любопитство и удивление, очите му се плъзнаха настрана, отегчени и замечтани, в някаква неопределима точка в групата придворни в дъното на залата.

Плацидия, великолепна в роклята си от проблясваща жълта коприна, украсена с нанизы от перли с цвят на слонова кост, седеше напрегнато, с приведени напред рамене. Предизвикателният поглед на изпитото ѝ тясно лице беше вперен във Флавий и в него се четеше явно недоволство от държането на новодошлия и от начина, по който се отнесе със служителя ѝ.

— Привет, млади Флавий Еций — каза тя с мек и овладян глас, в който все пак се долавяше напрежение, произтичащо от старанието ѝ да го запази равен и безизразен. — Баща ти много ми е разказвал за теб. За наша радост научихме, че си пристигнал благополучно и че желаеш да служиш на императора.

Тя постави ръка на рамото на разсеяния си син, а той подскочи, сякаш го пробуждаха от някакъв блян, и отново впери безразличен поглед в покрития с прах и пот новодошъл, застанал пред него.

— Благодаря ти, императрице майко — отвърна Флавий почтително, без да отклони поглед в знак на уважение, както изискваше обичаят в двора. — Горещо желая да служа... на Рим.

Никой не пропусна паузата, най-малко императрицата регент, която се напегна още повече.

— Да служиш на Рим. Да, така и ще бъде. Дълго време те нямаше и макар да се опасявам, че имаш много да учиш за нашите порядки, съм ти приготвила завидна длъжност — прокуратор на Италия. Разбира се, ще разпуснеш наемната си войска, ще поемеш отговорността за всички административни, парични и данъчни дела на полуострова и ще бъдеш съветник на този двор по...

Флавий спокойно я прекъсна:

— Благодаря ти, господарке, но смирено отказвам.

Императрицата млъкна и рязко си пое въздух, а залата отново ахна. Думите на Флавий отекнаха в мрамора на стените и канелюрите на колоните, сякаш ги бе изкрещял. Придворните онемяха и леко пристъпиха напред, вторачени в новодошлия. Досега никой не беше си позволявал наглостта открито да противоречи на императрицата регент, особено когато получава толкова висок пост. Гауденций гледаше право напред с безизразно лице, а по челото му се спусна капка пот, макар залата да беше хладна и проветрива.

Престорена усмивка се появи на лицето на Плацидия, като че се обръщаше към малко дете или към слабоумен роб.

— Вероятно не си разбрал добре, Флавий Еций. Предложих ти изключително привлекателна длъжност в гражданската власт — длъжност, повече от отлична за човек с твоите възраст и опит. Много мъже с по-добро потекло и по-високостоящи от теб ожесточено се съревновават да получат подобен пост...

Флавий Еций отново я прекъсна:

— Императрице регент, войската ми ме очаква извън портите. Това са здрави и амбициозни мъже и ми се налага да ги храня и да им намирам занимания, защото иначе... се изнервят...

Един дълъг миг императрицата и Флавий се гледаха настойчиво един друг, след като думите му отзвучаха, а премълчаното изпълни въздуха като дима от стенните светилници, който се виеше към тавана.

— В такъв случай — каза най-сетне императрицата с гневно присвити очи — ще трябва да помислим за служба, която да съответства на твоите възможности.

— Така е, императрице — каза Флавий с безизразно лице, — точно този въпрос с огромно нетърпение чакам да обсъдя с теб.

II

Скоро след това доволният Флавий и измъченият Гауденций крачеха по обратния път през коридорите и галериите. Навсякъде около тях личаха огромното богатство и власт на владетеля на Западната Римска империя: сложни мозайки, водоскоци, плискащи в малки атриуми, саксии с палми и нежно шумолене на коприна, когато придворните минаваха покрай тях, без да промълвят нито дума.

— Флавий — замислено поде Гауденций, — макар да си ми син, вече не те познавам. Ти си най-несвойственото създание, което някога е крачило из коридорите на този дворец, и въпреки това в много отношения си повече римлянин, отколкото... отколкото всеки един римлянин тук.

Флавий го погледна неразбиращо.

— Как така, татко?

— Имаш най-голямата войска в цяла Европа. Разбира се, постоянната армия на Рим е по-голяма, но легионите са разпръснати на територия от хиляда мили, дезорганизирани и ненадеждни, защото са лошо съставени от стотина варварски народа. А твоята войска е цялата тук. Войниците ти са обучени и редиците им са стегнати. Можеше да превземеш двореца. Можеше да превземеш империята.

— И все още мога.

Гауденций замълча за миг и видът му стана още по-измъчен.

— Косите ми посивяват, когато изричаш подобни думи. До края на деня ще побелея изцяло.

Флавий не показва никакво съчувствие.

— Но ако превзема империята, мога ли да я задържа?

— Това риторичен въпрос ли е, или го задаваш искрено?

— Винаги говоря искрено — отвърна Флавий — Самият ти си предводител на легиони, татко, затова си единственият, който може да знае това. Ако я превзема, мога ли да я задържа?

Гауденций строго погледна сина си.

— Тогава аз също ще говоря откровено. Ако я превземеш, ще бъдеш най-младият римски предводител от столетие насам. Може би и

с най-голямата власт от времето на Константин до сега. Замина момче, а се завърна предводител на армия.

Флавий спря и се изправи пред баща си.

— Ясно. Това е от онези разкази, които представят израстването на героите. Но това не дава отговор на въпроса ми. Ако превзема Рим, мога ли да го задържа?

Гауденций отмести поглед.

— Това е една от онези приказки, в които е представено израстването на *трагическите* герои. Не, не мисля, че ще успееш да го задържиш.

— Аз също. Не и с армия от чужди наемници. Не и с войска от хуни.

— Много хора не биха се съгласили с това — каза Гауденций. — Императрицата се бои от теб. Иначе нямаше да отмени назначението ти за прокуратор и да ти предложи военното командване на цяла Галия.

Флавий леко се усмихна.

— Не тя ми го предложи. Аз го споменах и тя се съгласи. Можеше ли да очаква да приема нещо по-незначително?

Върху лицето на Гауденций не пролича нито едно от чувствата, които го вълнуваха.

— Внимавай да не прекрачиш отвъд възможностите си. Много мъже са се сгромолясвали жестоко, задето са се изкачили твърде нависоко твърде бързо.

Флавий веднага отхвърли тревогите на баща си.

— Не възнамерявам да взема властта с меч, татко. Ако я взема някога, искам да е легитимна. Искам да я заслужи. Взема ли я като шутовски жезъл, няма да съм нищо повече от диктатор. Поредният Сула или Нерон. Ще съм същият като Хонорий.

— И все пак това е цяла Галия — не можеш лекомислено да се заловиш с подобна длъжност.

— Няма и да го направя. Възложено ми беше командването на най-добрите конници в света. Такъв дар не се пропилява. Бях възпрепятстван в плана си да помогна на Йоан, но предстоят и други важни дела. Още докато живееш при хуните, знаеш, че границите на Рим поддават. Остготите и алеманите, които срещам в лагерите, се хвалеха с нападенията си отвъд Рейн, с това, че Рим е твърде слаб, за да им попречи да прекосяват реката, когато си поискат, и че е само

въпрос на време да съберат армия, достатъчно голяма да превземат Галия. Ти самият често си ми писал за този проблем — че числеността на войниците е намаляла до абсолютния минимум, защото най-добрите части били изтеглени за кампаниите на изток или в Африка, че дисциплината на помощните войски е спаднала и че войниците масово дезертират.

— Тези проблеми назряват от десетилетия — каза Гауденций, изненадан от влиянието, което писмата му са оказвали върху сина му през годините заложенчество. — А ти искаш да ги решиш просто ей така? В границата по река Рейн не се е отворила някаква си малка пробойна, а цяла зейнала дупка, заради която тя всеки миг може да се срути като стена на водоем!

— Пристигнах с най-добрата конница в Европа, а сега разполагам и с войските в Галия. Не съм задължен нито на двора, нито на евнусите и имам пълната свобода да действам както пожелаея, да се противопоставя на упадъка. Отдавна чакам това — подобна възможност няма да ми се удаде повторно. Вярвам, че имам благословията ти.

Внезапно разговорът им бе прекъснат от гръмнали тамбурини и флейти. Завиха зад един ъгъл и се озоваха в атриум с ярка украса, препълнен с хора. Отначало погледът им трудно можеше да види каквото и да било, освен редиците слуги, които се изсипваха във външната галерия, откъдето минаваха те двамата. Но докато си проправяха път напред, Флавий и Гауденций изведнъж се оказаха в самия край на атриума, откъдето можеха да виждат добре празненството.

На ленти, провесени между стените, бяха окачени малки светилници, всеки с по едно пламъче, танцуващо своя весел танц, заобиколено от ярко оцветен твърд пергамент от град Пергам, който светеше като сияйна картина и хвърляше цветни петна по стените и пода. Пойни птици пърхаха в пищно украсените си клетки от фини извити жички. Но това, което незабавно привлече вниманието на Флавий, бяха хората, сякаш дошли от друго време и от друг свят — точно както самият той, все още облечен в хунските си дрехи, изглеждаше в техните очи.

Плочите на открития атриум бяха не само измити, а излъскани до блясък, за да могат момичетата да танцуват боси, без пръст или прах

да потъмнят нежните им розови стъпала. Туниките им бяха толкова къси, че едва покриваха ханша им, и внимателно украсени с ресни така, че зрителите да могат от време на време да зърнат белите им бедра при някое полюшване. През ефирните ленени одежди, леки като въздуха, прозираха всички извивки на телата им, а деколтетата бяха почти непристойно дълбоки и от време на време платът се плъзгаше по плещите на танцьорките и оголваше облите им рамене. На главите си носеха венци от нежни цветя, а бузите им бяха посипани с розов и златист прах. Така те изглеждаха задъхани и потни, или може би това беше от виното, което пиеха от позлатени бокали. Когато се вгледа в украсената кристална купа, от която наливаха виното, Флавий забеляза, че течността с цвят на пчелен мед се пени и бълбука от само себе си — виното сигурно беше долято с водата от онзи извор в Близките хълмове с мехурите, които гъделичкат носа.

Мъжете изглеждаха още по-изумително. Гърдите им бяха съвсем голи, макар ясно да се виждаше, че са млади патриции от най-добрите фамилии, а не роби, които се трудят в имотите на императора. И наистина, нямаха почти никакви дрехи, освен препаски с телесен цвят, украсени със стратегически поставени лозови листа. За разлика от прецизно направените прически на момичетата, косите на мъжете бяха оставени разбъркани и заплетени. Лицата им бяха небръснати и боядисани като на сатири, с изрисувани вежди с извити нагоре краища, а устите им уголемени извън очертанията си с неестествено ярка, чудовищно червена боя. Много от тях жадно поглъщаха вино от груби мехове от козя кожа, преметнати през вратовете им, и всички весело се поклащаха под ритъма на музиката на трима гръцки свирачи, застанали в единия край на атриума.

Флавий гледеше удивен. В земя като Хуния представление като това щеше да бъде немислимо и дори противозаконно и със сигурност щеше да бъде сметнато за възмутителна проява на лош вкус. Докато ги наблюдаваше, едно момиче, може би на осемнайсет години, го забеляза и подскочи още по-високо, засмяно и поруменяло. Гауденций веднага прикова укорителен поглед върху него.

— Девојко, дрџ се както подобава на положението и годините ти! Това питие... — и той кимна към бокала ѝ — ... не е за момиче от патрицианско семейство.

— Генерал Гауденций! — изкикоти се тя. — Това е маскарад! Да не си дошъл тази вечер с твоето посърнало изражение в образа на покойния чичо Хонорий? Или може би с това кисело лице искаш да заприличаш на коня му! Върви си при чертежите и картите. Или... ти се иска да се присъединиш към нас? Робиньо! — и повика с ръка една прислужница със слисано изражение на лицето, която стоеше до близката колона и чакаше заповеди. — Донеси на генерал Гауденций лозов лист, за да си го сложи.

Гауденций се отдръпна, а зад момичето прокървения силен смях.

— Какво, старият Гауденций е тук? — извика нечий груб глас. — Явно някой е извадил пръчката от проклетия му...

Момичето се обърна и прекърсна грозното подвикване със смяха си.

— Стига, Нарцис, бъди любезен!

И тя се приближи до Гауденций.

— Маскирал се е като Нарцис. Всеки от нас е облечен като любимия си герой от митологията.

С всяка минута Флавий се забавляваше все повече и повече.

— А ти на кого се правиш? — попита той.

Младата жена се извърна, престори се, че чак сега го забелязва, и по лицето ѝ изби руменина от удоволствие при разкрилата се възможност да изиграе ролята си.

— Не виждаш ли? Аз съм Ехо! Не виждаш ли? Аз съм Ехо! Не виждаш ли...

— Мислех, че Ехо повтаря думите на другите, а не своите собствени... — прекърсна я усмихнат Флавий.

Тя млъкна леко смутена и се усмихна на развеселеното изражение, което просветна в очите на Флавий. Гауденций пристъпи напред. На лицето му бе изписано неодобрение.

— Сине, представям ти принцеса Юста Грата Хонория, дъщеря на императрицата регент, по-голямата сестра на младия император.

Хонория се нацупи очарователно.

— О, Гауденций, ти ме издаде! Това ли е прочутият Флавий Еций? По-хубав е, отколкото очаквах.

Тя хвана ръката на младия мъж и го задърпа към тържеството в центъра на атриума.

— Хайде, ела при нас! — извика засмяна, — можеш да си...

За миг спря, докато предизвикателно галеше кожения нараменник и с изненада оглеждаше слоя прах и сажди, полепнал по пръстите ѝ.

— ... да видим... Марс — свирепия и мръсен бог на войната!

Флавий се усмихна и внимателно издърпа ръката си.

— Благодаря, принцесо, но наистина трябва да вървя...

Зад гърба на момичето отново избухна онзи пиянски смях.

— Същият като баща си — и двамата имат пръчки в задниците!

Раздразнена, Хонория хвърли поглед към другарите си и отново се обърна към Флавий.

— Не им обръщай внимание — каза тя.

Флавий сви рамене.

— Няма.

— И скоро да ни навестиш, Флавий Еций — изкикоти се Хонория, — друг път ще имаме повече време да си поговорим.

Флавий и Гауденций се обърнаха и отново с мъка си запроправяха път измежду слугите и зяпачите към другия край на атриума, където галерията бе свободна от разюзданото тържество. Мълчаливо продължиха по пътя си.

— Тази е опасна — каза Гауденций намръщен. — Стой по-далеч от нея.

Флавий въздъхна и посочи всичко наоколо — палмите в саксиите във всеки ъгъл, мозайките в краката им, фреските, изрисувани по всички стени, в чиито цветове бе вдъхнат живот така умело, че сякаш светеха в треперливата светлина на факлите.

— Целият двор е опасен, татко. Политиката, размяната на услуги, всичко. В очите ти го виждам. Боиш се да помръднеш, боиш се да продумаш, ти — един от най-могъщите офицери в империята.

— В този двор евнусите разполагат с властта, не генералите — спокойно каза Гауденций.

— Рим може да е такъв, но това не му приляга — отвърна Флавий.

— Сине, Рим е достойнство и благородство. Императорите идват и си отиват като сезоните, но Рим е вечен, защото е издигнат върху чест и защото честта е вечна. Помни това и го постигни. Изпълни дълга си.

— Честта на Рим е само идеал, татко — каза Флавий. — Рим е основан от Еней, беглец от измамена и разгромена армия, който на свой ред измамил и захвърлил жената, която го обичала. Чест ли е това? Рим никога няма да заслужи честта. Само се огледай. Недей да се заблуждаваш.

За миг Гауденций замълча, после поклати глава.

— Не е заблуда това, както и Платон не се е заблуждавал, когато е описвал идеалния свят и идеалната република, макар да е знаел, че тази република никога не би могла да съществува в реалността. Трябва винаги да се стремиш да преодолееш *реалността* на Рим. Само тогава ще успееш да постигнеш *идеала* за Рим.

— Да постигна идеала — замисли се Флавий. — Дори това да означава да пренебрегна действителността.

Млъкнаха. Зад тях заглъхваха песните и виковете на празненството. Едва когато наближиха главния портал на двореца, където ги очакваха стражите им, Гауденций се покашля и отново заговори.

— Има още нещо.

Флавий се усмихна.

— Дълго ме нямаше. Доста неща трябва да има.

— Важно е. Мислил ли си да се ожениш?

— За много други неща ми се налагаше да мисля.

— Говорихме за това със сенатор Карпилио — продължи Гауденций. — Той има дъщеря, Присцила...

— Карпилио...?

— Главният магистрат — каза Гауденций. — Поколения наред от семейството му излизат сенатори. Дъщеря му е млада — ще трябва да минат няколко години, преди да може да се омъжи, но с положението на баща ѝ вече имат много кандидати. Сенаторът склони да чуе твоето предложение, преди да приеме което и да било друго.

Флавий мълчаливо се замисли над това за момент, после вдигна глава.

— Признателен съм ти, татко. Това е голяма чест за мен. Но моментът не е подходящ. Каза ми да изпълня дълга си. Дългът ми е преди всичко към Рим.

Гауденций въздъхна.

— Значи веднага заминаваш за Галия?

— Още утре сутрин — бързо отговори Флавий. — Няма защо да оставам тук и ден повече.

Бе се върнал у дома съвсем наскоро, но без никакво съмнение знаеше, че трябва да отпътува. Един мъж не може дълго да остане в тази лотосова градина, без да загуби стремежа да постига целите си, без да се прости с почтеността и дисциплинираността си или без да бъде принуден, както баща му, да води непрестанна битка, за да ги запази, да използва всичките си сили във всяка минута от деня само за да не наруши вътрешното си равновесие. Защо да живее в леност и изкушения и да се бори само да изпълни очакванията към самия себе си, щом може да живее в една честна земя, сред хора, които вече съществуват спрямо тези норми, и да се въздигне още по-високо, върху онези основи? За него това беше толкова ясно, че нямаше място за терзания и дори за мислене.

Баща му прекъсна размишленията му.

— Ще изпратя с теб един човек, когато тръгваш — каза той, — да ти помага като адютант в щаба ти.

— Силен ли е, може ли да язди? Възнамерявам да се придвижвам бързо и без почивки. Нямам намерение да поддържам постоянен щаб.

— Флоренций ми служи от години — и на бойното поле, и в двореца. Беше главен центурион в конницата ми, докато не загуби крака си в една битка със славяните. Оздравя и сега язди като всеки друг. Междувременно го държах в моя щаб, защото е умен и има усет на организатор. Познава ме така, както никой друг. Аз не мога да тръгна с теб, но Флоренций ще ти служи вместо мен.

Флавий кимна и двамата млъкнаха. Завиха зад един ъгъл и влязоха в прохода през дългите шестнайсет крачки стени, които представляваха външната бариера на двореца крепост. В този момент нещо твърдо го блъсна по рамото, като че някой го удари със сопа. Ударът го завъртя и го повали върху калдъръма, а отгоре му се стовари огромен мъж, който изрева от болка и бързо се претърколи.

Флавий изохка, завъртя се настрана и с мъка се изправи на крака. Когато очите му започнаха да свикват с полумрака на тунела, гневът прогони зашеметяването му.

— Кой си ти? — викна той ядосан.

Пред него, на калдъръма посред засенчения тунел, върху ложе с разкошна дамска седеше огромен мъж. Дрехите му приличаха на

просешки дрипи и под тях се виждаха косматите му мускулести гърди. Рошавата му черна брада се издигаше чак до средата на бузите, като бръшлян, който пълзи по зид, а веждите му се сключваха в плътна линия над широкия нос. Ако очите на исполина не бяха почнали да се пълнят със сълзи, докато се гушеше в заплашително проскърцващото ложе, щеше да помисли, че е попаднал на някой трол от горите на германите.

— Кой си ти? — повтори Флавий и разтри пулсиращото си от болка рамо. Великанът гръмко простена.

Гауденций въздъхна.

— Магнус — каза той.

— *Магнус* — голям. Виждам, че е голям. Как се казва?

— Казваме му Магнус. Само Магнус.

Хунските стражи на Флавий вече бяха дотичали от поста си при централните порти с извадени мечове, Флавий ги отпрати с ръка и заоглежда хленчещия великан.

— Само погледни ръцете му — широки са колкото кръста му. Защо не е в пътуващия цирк? И защо седи на ложе от коприна посред тунела?

Бащата на Флавий въздъхна.

— Много е просто — каза той и погледна Флавий многозначително.

Флавий не го разбра.

— Казвай де — продължи след малко, — щом е толкова просто.

Гауденций поклати глава.

— Не — каза той тихо — Момчето е просто. Магнус е слабоумен. Едва говори. Той е син на стар придворен прислужник, който умря преди години. Хонорий го държеше като домашно животно. Върши работа — пренася мебели и какво ли не.

Магнус кимна, падна на колене пред Флавий, взе ръката му и я сложи върху чорлавата си мазна коса.

— Непохватен е — продължи Гауденций. — Ако чуеш да се чупи някой съд или мебел в двореца, знай, че Магнус е наоколо. Евгений го бие като краставо куче. Затова се свива. Когато мога, гледам да му покажа малко човещина. Стани, Магнус.

Великанът примигна и бавно се изправи на крака. На Флавий му се стори, че над него се извисява планина. Дребните хунски стражи,

които едва стигаха до гърдите на мъжа, се свиха и стиснаха по-здраво мечовете си. Магнус изтри сълзите от очите си и като заудря гърди с грамадния си юмрук, произнесе с мъка:

— М-м-ми-лес.

— *Милес?* — попита Флавий, все още нащрек — Войник? Искаш да станеш войник?

— Твърде жалко — каза Гауденций. — Дори с тези мишци, какво ли ще може да върши? И каква ще е ризницата, която ще му стане? Шлемът му ще трябва да е голям колкото буре за аншоа. Вземи, Магнус — каза нетърпеливо той, когато очите на титана отново започнаха да се наливат със сълзи. Гауденций бръкна в кожената си кесия, която висеше от колана му, и му подаде две малки медни монети.

— Вземи ложето, внеси го вътре и върви да си купиш медена питка да се развеселиш.

Лицето на Магнус начаса светна в широка усмивка и белите му зъби, някои от които липсваха, се мярнаха изпод подобната на птиче гнездо брада. Но като пипна монетите, чедото му се сбърчи тревожно и отново като че облак засенчи лицето му. Съсредоточен в огромната си длан, внимателно взе едната малка монета с подобните си на наденички пръсти и я върна на Гауденций.

— Унус — изломоти той.

Гауденций се усмихна.

— Магнус може да е непохватен, но е най-честният човек в империята — знае, че медената питка струва един денарий, затова ми връща другия. Всеки път я играем тази игра.

После каза на Магнус:

— Задръж я, момчето ми. — Купи и за твоето момиче.

Великанът кимна усмихнат и здраво стисна дребните монети в тежкия си юмрук. После спря, взе дългото ложе с една ръка, като че беше навит пергамент, и като тръгна с неравната си походка през портата, без да иска на два пъти чукна ложето в каменните стени, по които останаха златни люспици.

За миг Флавий остана загледан след него, а после се обърна към стражите, които, изглежда, не бяха помръдвали от постовете си при портала през целия ден — или поне до изненадващия сблъсък с гиганта на двореца — и го гледаха мълчаливо.

— Довечера ще спим в Равена — съобщи им той.

Но хуните не отместваха очите си от него. Стояха все така, невпечатлени от случката, на която бяха станали свидетели преди малко, без да помръднат, докато един от тях най-накрая не наруши тишината.

— А на сутринта? — измърмори войникът на гърления език на хуните.

— На сутринта — отговори Флавий — потегляме за Галия.

ВТОРА ЧАСТ

ПЕТА ГЛАВА

ГАЛИЯ И ХУНИЯ, 425–444 Г.

I

Сезоните се сменят, богатствата и верността се наливат и намаляват като луната, но Рим е вечен, както и опасността от онези, които искат да променят това.

Десетилетия наред граничните гарнизони в Галия се смалваха и отслабваха и дори периодично поддаваха като стената на водоем, разбивана от постоянно напиралите варварски талози. Но Рим винаги успяваше да възвърне слабия си контрол над територията и възстановяваше неустойчивата бариера пред настъпващия прилив. През последните години се бе възцарило нещо като враждебно равновесие между нападатели и нападани, но сега амбициите на враговете отвъд Рейн отново растяха. Гневът на алемани, вандали и франки кипваше все по-силно, защото не можеха да преминат бреговете на голямата река. Все по-многобройното население тънеше в бедност и болести върху неплодородните си и необработваеми земи, а жаждата и копнежът за плодородните равнини на Галия не даваха мира на младите воители. Всяка зима, когато реките и потоците замръзнаха и сняг затрупаше пътищата на империята, а легионерите се сгушеха в казармите си, варварите, увити с кожи, излизаха от опушените си колиби, призовани от виковете на вождовете си. Всяка зима те вземаха грубо изкованите си мечове, вдигаха дъбовите си щитове и яхваха дългокраките си коне, привикнали към убийствения студ. И всяка зима ожесточено се спускаха на талози по отколешни пътеки и скрити планински проходи, за да изпитат силите си и да търсят подстъпи към умерения климат на галските равнини, опитвайки се чрез постоянни нападения да преодолеят защитата на легионите на Рим.

И така, тази зима натискът, породен от гнева и амбициите, достигна връхната си точка. Сега, в тази отдалечена равнина, замръзналите хълмове, обрасли с елхови гори, кълеха от тътена на

битки, цвиленето на обезумели коне и виковете на разярени мъже. Силният вятър безмилостно запращаше снега в лицата им, а режещият въздух зачервяваше и напукваше кожата им. Навсякъде цареше хаос, противните миризми и звуци на страха се надигаха дори над яростта на безмилостния сняг, разнасян от вятъра.

Никога досега франките не се бяха изправяни срещу такава внушителна сила. Гъстите гори на Източна Галия бяха *тяхна* територия — ако не фактически, то заради намеренията им и правото на завоевателя, защото съплеменниците им от месеци се промъкваха на малки групи отвъд Рейн към планинската долина и чакаха удобния момент и благоприятните обстоятелства — мига, когато ще достигнат необходимата численост, за да надвият защитата на римляните, да пробият линията на легионите и безпрепятствено да нахлуят в по-топлите южни земи. Преди разчитаха на отколешното нежелание на римляните да защитават тези проблемни райони през зимата, на мудните им походи, на несигурните им снабдителни връзки, на слабия им боен дух и малката им численост.

Но определено не бяха разчитали на появата на генерал Флавий Еций и неговите помощни части.

Преди франките да успеят да осъществят плановете си за масирано нападение срещу Галия, бяха отблъснати от дивата атака на новото римско оръжие — хуните — конниците убийци, които не познаваха страх, не изпитваха студ, не се оплакваха от нищо. Тези странни ездаци, дошли от изток, дори не се нуждаеха от месо, защото се говореше, че могат да оцелеят седмици наред в покритите със сняг планини само с кобилешко мляко и с кръв от вените по предните крака на конете. Сред франките се ширеше слух, че римският военачалник — висок, слаб мъж с развети коси — сам пуска кръв на коня си и пие горещата течност заедно с хората си, отказва удобствата, които рангът му осигурява, спи в снега и дава заповеди на варварския им език. Франките не бяха очаквали да се изправят срещу такъв човек и тъй като не знаеха нищо за способностите му и за силата на неговите смугли воители, се бяха оставили да ги притиснат там, където никоя нормална римска войска не би стъпила, по време, по което никой нормален римски военачалник не би посмял да атакува — след залез-слънце, в развихрената снежна буря, на три дни път от най-близкото римско селище.

Люта беше битката, но изходът ѝ бе предопределен, защото отряд премръзнали франки от нередовните части, дори да се сражаваха на своя земя, дори да бяха два пъти повече от противника си, не биха могли да устоят пред войска, подобна на тази, където воините яздят коне, които като че черпят сили от суровите условия. Но когато човек няма къде да отиде, когато гърбът му е притиснат до замръзналия склон на планината и светлината бързо бледнее, а хуните и проклетите им вълци продължават да напират напред, не му остава нищо друго, освен да продължава да се бие и да се опита да повлече колкото може повече врагове със себе си в ада.

Самият Флавий Еций поведе хуните за последния им удар по окървавения сняг към оределите редици на франките, които в отчаянието си бяха струпали замръзналите тела на конете и трупове на другарите си пред себе си като зловеща барикада. Но докато напредваше през преспите, вдигнал високо меча си като сигнал за нападение, един франкски воин, който лежеше на земята в замръзнала червена локва, внезапно скочи. С яростен вик той се хвърли върху коня на Еций и склучи ръце около шията му, за да го повали. Конят залитна под тежестта на нападателя и очите му се изблещиха от ужас, а Еций се наклони и стисна търбуха на животното с бедрата си, за да не падне.

Ненадейно една сива мълния разцепи въздуха и се заби в гърба на франка. Огромната вълчица на Еций заръфа нападателя по тила и нараменниците, забила нокти в гърба и хълбоците му за по-добра опора. За мъжа това дойде изневиделица и той пусна с крясък коня, заизвива се в отчаяни опити да достигне с ръка звяра и да го откъсне от гърба си, но той се беше вкопчил в него с лъвско упорство, Флавий се протегна през изплашения си кон и заби меч в незащитената пролука в ризницата на мъжа точно там, където се срещат вратът и рамото. Почувства как стоманата пори сухожилията и ключицата и потъва в меката плът на гърдите. Чак когато издърпа меча си, вълчицата скочи от мъжа и се върна до коня на господаря си със застрашително ръмжене и прилепнали към главата уши.

Освободен от тежестта на вълчицата и на живота, франкът се олюля на крака с прерязани вратни сухожилия и главата му увисна на рамото. За миг се взря в Еций и очите му примигнаха с изненада, а после смъртта ги замъгли и той бавно се свлече на земята под хвърлящите искри копита на група препускащи коне.

Еций обърна коня си и за миг спря на място, за да го успокои, докато помощната хунска конница фучеше покрай него и конете скачаха в снега над временната барикада, право сред тълпата от франки зад нея. За враговете му това беше крайт — крайт на техните погрешни представи за Рим, крайт на амбициите им да завладеят Галия, крайт на живота им. Само след миг гората отново щеше да утихне и само вятърът щеше да свисти между люлеещите се дървета. Пропитият с тъмноалена кръв сняг под десетте хиляди трупа щеше да омекне и порозовее, когато върху него започне да се трупа новият сняг, накрая щеше съвсем да побелее и преспите щяха да заличат всички следи на унищожението от този ден.

Еций се втурна в последния набег, наведен напред, за да вижда през падащия сняг. Лицето му бе небръснато, очите — зачервени от умората, а по дългите му коси имаше скреж. Издигна меча си за поздрав, а от ефеса кръвта на франка все още се стичаше по юмука му.

— За Рим! — викна той и гласът му прокълтя над затихващите звуци на битката и крясъците на умиращите.

Като един хуните, които вилнееха сред редиците на франките, се изправиха на стремената си и също вдигнаха мечове.

— За Еций! — изреваха те и продължиха сечта.

Сред северните родове на многочисленото славянско племе, в най-далечните краища на хунските територии, страстите бяха свирепи, а дълбоката преданост почиваше на съюзи, основани на храброст в битките, и на приказки, разказвани през дългия призрачен мрак на зимните нощи. Рядко навлизаха чужденци в тази сурова земя и дори най-старите сред старците не помнеха чуждоземец с владетелско потекло да е стигал чак дотук. Толкова слисани бяха племената от пристигането на облечения в кожи принц от Изтока, че водачите на родовете дори не успяха навреме да съберат войските си, за да му се представят. Едва сега, седмица след пристигането му, от неизброимите селца, пръснати из степта, започваха да се стичат воители. Някои прекосяха реките със салове, други пътуваха с набити бойни коне, трети пристигаха пеш. Прииждаха вече дни наред и дори най-далечните краища на отдалечените замръзнали поля вече бяха покрити

с набързо издигнати палатки и дървени колиби, а нощният въздух се огласяше от пиянските гуляи и сбивания на хилядите мъже, които бяха пристигнали за тази нощ — традиционната Нощ на събора, тоест нощта на първото пълнолуние след зимното слънцестоене.

Но тази нощ начело на съвета на старейшините, който се беше събрал около огромния бумтящ огън, не стоеше потомственият славянски крал. Напред пристъпи мъжът, дошъл от Изтока, когото едва неколцина от воините бяха виждали преди. Той беше нисък, но силен, с широко лице, набраздено от странни белези, а косите му се спускаха изпод поръбената с лисича кожа шапка като черна река, извираща от скала. Беше дошъл от много, много далеч, за да говори с тези мъже — тези свирепи воители на Севера, а думите му бяха завладяващи, още повече, защото беше дошъл с войска.

Пристигайки на мястото за събора, всички славянски воители бяха минали през големия лагер на войниците, които придружаваха този военачалник от Изтока. Също като него, и те бяха ниски и мълчаливи, никога не сваляха ризниците си от дебела кожа и нито за миг не оставяха копията си. Тези мъже като че никога не слизаха от странните си рунтави коне, дори за да се нахранят или да се наспят. Движеха се малко, като че пестяха силите си. Но се говореше, че ако получи заповед, всеки един от тези хиляди мъже може да действа с изумителна бързина — да пресече неочаквано нападение, да залови необязден кон, като метне на врата му въже, или да язди петдесет мили на ден, без да се оплаква и да задава въпроси.

И докато пристигащите славяни минаваха през лагера на тези бдителни въоръжени мъже, разбираха, че вече са взети важни решения и техният свят ще бъде променен завинаги.

Хубава беше тази нощ. Въздухът бе толкова студен, почти осезаем и твърд на допир; човек като че ли можеше да хване тъмнината и да я задържи в ръката си като къс желязо. Но режещият въздух едва се усещаше, защото всеобщото въодушевление бе могъщо и караше кръвта да гори във вените. В нощното небе северното сияние светеше по-силно и величествено, отколкото го бяха виждали по тези земи много поколения. Огромни нажежени снопове светлина се диплеха и падаха от невидими височини, завихряха се и увисваха в празното пространство като големи гирлянди сменящи се цветове. Самите богове се бяха събрали, за да погледат случващото се през тази

нощ, и обявяваха присъствието си с това светлинно чудо. Сто хиляди мъже стояха в безмълвно страхопочитание, а замръзналите им дихания се смесваха и се рееха над главите им като фосфоресцираща мъгла.

Водачът на тези мъже с белязани лица, на тези хуни от Изтока, пристъпи пред лумналия огън на съвета, за да заговори пред племенните водачи. Но гласът му кънтеше толкова силно, че всички разбраха: той отправяше думите си не само към тях, старейшините. Говореше на всички славяни, на всеки воин с твърд поглед и светла коса, приседнал край огъня. Гласът му достигаше дори до онези, които стояха толкова далеч в студената тъмнина, че едва виждаха пламъците и съвсем не чувстваха топлината, която те излъчваха. В мъждивата светлина зад огъня стояха тъмните силуети на неговите хунски воители, както винаги на конете си, строени в бойни редици, които се простираха в посока, противоположна на славяните, и се губеха някъде дълбоко в ледения мрак.

— Достойни славяни! — викна хунът.

Всеки един северняк вече знаеше, че името на този предводител е Атила и че той не се кичи с името на баща си и на дядо си, какъвто беше обичаят на славяните, а разчиташе единствено на собственото си име, като човек на остров, без провлаци суша, които да го свързват с миналото и предците му.

— Страховити славяни! — отново прокълтя гласът му. — Тази вечер се изправам тук, за да почета воините от вашия народ. Заставам тук в чест на вашата храброст и на войнствените ви сърца. Идвам натъжен от загубите, които сте търпели в миналото от ръцете на онези, които искат да ви лишат от възможността да живеете по-добър живот в по-топли земи. Идвам, за да предизвестя победите, които ви очакват в бъдеще, и живота, пълен с изобилие, който ще завещаете на децата на вашите деца.

Велики славяни, дойдох, за да обединя и да свържа нашите народи. Вашият съвет изслуша думите ми и ги прие. Като обвързваме народите си, правим мечовете си по-силни; като съюзяваме силите си, осигуряваме свободата си! Защото пътят на хуна е свободата — свобода от потисничество и свобода от тирания. Свободата да пребродиш света, стига да поискаш. Свободата да се разпростираш и да се разрастваш. С този съюз между нашите два велики народа вашата сила, която вече е огромна, става и наша, а нашата сила става и ваша.

Сила, по-голяма от тази, която всеки от двата ни народа би имал поотделно — сила, невиджана досега!

Присъединете се към мен, славяни, нека закрепим това приятелство, този договор. Пийте с мен за това нашите народи заедно да спечелят най-великата слава, да бъдат благословени от боговете и да се превърнат в народите, които нашите хора заслужават! Защото далечните ни врагове никога не са виждали огньовете на боговете, които ние сега наблюдаваме в небето над нас, и никога не са виждали какво е хунски огън!

Сто хиляди воители вдигнаха ръце, изреваха и заудряха щитове с копията си с оглушителен шум, който се издигна в заскрежения въздух и изчезна някъде отвъд безредния танц на цветовете, нагоре към ясните блещукащи звезди. Още много часове щяха да изминат, преди хоризонтът на изток да просветлее с бледата светлина на деня, а само няколко часа по-късно изнуреното слънце щеше да потъне под ръба на равнината. Докато тълпата рошава великани ревеше в подкрепа на каузата му, Атила се обърна към тъмния изток, за да почете слънчевите божества, както изискваше свещената хунска традиция. Боговете трябваше да одобряват начинанието му, да бъдат умилоствени от неговите усилия. Защото сега, макар да бе подсигурил северната и източната граница на хуните с мощните славянски племена, оставаха още много народи, още много племена, които трябваше да привлече в големия съюз.

С думи или с меч.

* * *

Столицата на бургундите Борбетомаг^[1], разположена стратегически на едно скално плато високо над левия бряг на Рейн, някога бе един от най-красивите градове в земите, граничещи с Римската империя. Както и един от най-непристъпните. Това насърчи краля на Бургундите Гундахар да засили набезите и плячкосването на широка ивица римска територия. Стигна дори дотам, че заедно с краля на аланите Гоар заяви предаността си пред новия римски „император“ — някой си Йовин — галски сенатор, издигнал се от простолудие и подкрепян от кохорта свирепи бургундски стражи. Това беше военен

акт, по-жесток дори от мълниеносните набези на Гундахар срещу римските гарнизони, защото в граничните райони на империята набезите са нещо обичайно и дори очаквано, но непосредствена заплаха срещу върховната власт на императора не бива да се допуска.

Краткото властване на Йовин завърши с ужасната му кончина — в Нарбона го заловиха римски части и главата му потегли на знаменито дълго пътешествие из империята, като накрая получи постоянен дом в бойниците на стените на Картаген, откъдето злоещо се хилеше на пътуващите. Но поддръжникът му — бургундският крал Гундахар — остана ненаказан. За ужас на равенския двор, Гундахар започна да плякосва пограничните територии още по-напористо. Богатството му непрестанно растеше за сметка на ощетените римски земевладелци по тези места, а самият той продължаваше безнаказано да заплашва авторитета на Римската империя и нейния владетел.

Така беше до този ден.

Еций се промъкваше по добре утъпкана пътека под непревземаемите бургундски стени, сякаш не забелязваше пороя стрели и снаряди, които се сипеха върху легионите му, струпани отдолу. Римските артилериисти разтревожени се строиха мирно пред него и всеки един внимателно следеше какво става горе по стените, да не би бургундците да се прицелят по-точно. Зад римляните бяха наредени десетки масивни катапулти — грамадните метателни машини, за чийто свиреп откат се говореше, че е опасен като къчовете на диво магаре; най-отзад стояха пет легиона помощна хунска конница. В миналото конниците на Рим рядко били повече от една десета част от броя на пешите войски. Ала когато Еций започна да води кампании, това съотношение се увеличи: сега конниците съставляваха половината или дори три четвърти от армията. А с конни войници като страховитите хуни се получаваше една от най-мощните армии, с които Рим бе излизал на бойното поле.

Еций издигна меч високо над главата си, докато огромната му рунтава вълчица неспокойно пристъпваше наоколо.

— Пригответе снарядите! — извика той.

— Пригответе снарядите! — повтори офицерът на артилерията.

Докоснаха със запалени факли снарядите — бурета с катран, плътно увити с напоена с масло слама, които при удар се възпламеняваха.

— Стреляй! — викна Еций.

— Стреляй! — дойде ехото от офицера.

Възгласите на войниците бяха заглушени от удара на дъбовите метателни постове в напречното рамо на двайсет катапулта, които едновременно дадоха залп и запратиха горящите снаряди във въздуха над стените. Сигналът на Еций се отнасяше и за хуните, които опънаха страшните си бойни лъкове и изпълниха въздуха с адска буря от огнени стрели, които се забиваха в телата на защитниците, пробиваха ризниците, а понякога и щитовете им и възпламеняваха всичко зад стените — сламените покриви, гривите на конете, плътта на бургундците. Само след няколко мига над тълпите в затвореното пространство на града вече бушуваше опустошителна огнена буря, в чийто ад се надигна зловонен облак от черен пушек, който заслепи войниците и улови в капан гражданите в собствените им домове и скривалища, преди дори да са осъзнали каква опасност ги грози.

Но това беше едва началото на нападението. Когато суматохата горе стигна връхната си точка, войниците от римската артилерия смениха снарядите си. Сега от страховитите машини полетяха канари, които рушаха стените, събаряха зъберите и отваряха зейнали дупки в бойниците. Внезапно над умопомрачителния тътен на нападението се понесе звук от непрекъснати тежки удари. По фланговете на римската войска, далеч от най-ожесточената точка на нападението, един грамаден таран — пън с бронзов обков, който се люшкаше на вериги под островърх покрив от масивно дърво — започна да блъска дървените порти на града. Като чу този звук от върха на стената, военачалникът на бургундците, който едвам се държеше на крака с две хунски стрели, стърчащи от рамото му, пребледня от отчаяние. Извика на войниците си да подсилят гарнизона при главната порта. Но беше късно. Твърде малко бяха останалите живи горе на стената, които можеха да го чуят.

С ужасяващ трясък портата се разлетя на парчета, а следващият тласък на мощния таран я срути напълно. Римските войници отскочиха встрани от пламъците, които лумнаха през отвора и погълнаха заслона на тарана в огнения си гняв. Зад стените се разкриваше ужасяваща гледка, но за миг напорът на пламъците отслабна и с триумфален вик хиляда римски войници се втурнаха през пламтящата порта, като прескачаха горящите греди и падаха върху стените отвътре. Тичаха по

скелето, покосяваха оцелелите защитници и превземаха останалите твърдини в града. Малко плячка и роби щяха вземат този ден. Борбетوماг бе разрушен. Коренът на варварските нашествия към римските територии бе изтръгнат.

Еций погледна нагоре към хората си на върха на стената. Ако зависеше от него, вместо тази сеч той с удоволствие би приел меча на краля в знак на капитулацията му, и предния ден наистина го бе поискал от Гундахар, но безуспешно. Еций знаеше, че бургундите не се предават, и дълбоко съжаляваше, че за разлика от толкова други народи, които беше побеждавал през годините, войнствените бургунди не можеха да бъдат превърнати нито в съюзници, нито в помощни войски. И все пак това беше война и изборът им бе достоен, макар и самоунищожителен.

Прогони тези мисли, метна се на коня и издигна меча си.

— За Рим! — викна той и гласът му гръмко отекна над оглушителния трясък на битката и грохота на пламъците в града. Но отговорът на войниците му не беше ехо, а потвърждение.

— За Еций! — ревноха те.

Високо в наблюдателната кула на надвесената край реката източна стена той видя тъмната сянка на римски вестносец да се изкачва с мъка по последната стълба към площадката за сигнални огньове на върха — може би единственото място, където не бушуваха пламъци. След миг в града и отвъд пределите му избухнаха радостни викове, когато зад валмата дим войниците забелязаха силуета на своя *aquilifer* — носителя на орела, издигнал високо победното римско знаме, което се очертаваше рязко на фона на ясното синьо небе.

Далечните мочурища на Меотия по варварското крайбрежие на Черно море векове наред бяха убежище за бягащите от властта и капан за онези, които се стремяха да я наложат. Преди половин хилядолетие жестокият цар Митридат Понтийски бе измамил Помпей Велики, като стигнал тук, преминавайки през мразовитите планини на Кавказ посред зима, начело на шайка от най-долнопробните наемници. Сега аланите целяха същото и строяха внушителна крепост в бластистата пустош на тези негостоприемни земи, където можеха отново да

обединят силите си и да се изправят срещу настъпващата хунска вълна, която неумолимо изтласкваше народа им все по на запад.

Атила обаче не смяташе да го допусне. Онези, които не приемаха върховната власт на хуните, се превръщаха в техни врагове. Онези, които не желаеха да станат техни съюзници, трябваше да бъдат унищожени. В този свят на племена от силни воители, на империи, които на всяка цена трябва да се разрастват, защото иначе ще загинат, на безмилостен външен натиск върху древни територии и граници нямаше друг избор. Управлявай или покорявай — това бе въпрос не толкова на печелене на слава, колкото на оцеляване.

Огромната му армия профуча като буря над ниската линия на хоризонта подир пладнел и много преди да се стъмни, пристигна пред дървения град. Караулите по построените от трупи кули на аланите отдавна бяха забелязали приближаването на конниците, но самото нападение им дойде съвсем неочаквано. Никога досега не бе имало на света атакуваща армия, която да заобиколи края на света, а после да продължи да препуска с пълна сила, без да поспре дори за миг, за да отдъхне или да се нахрани. Каруците с провизиите на хуните бяха изостанали с цели мили от войската, но конницата с нищо не показваше, че ще забави ход, за да им даде възможност да я настигнат. Аланите бяха смаяни. Колкото и невероятно да изглеждаше, току-що бяха станали свидетели на набег, при който нападателите бяха препускали, без да спрат, цели трийсет мили. А начело на огромната орда от мълчаливи хунски конници с диво веещи се коси беше самият им военачалник.

Когато стигнаха стръмните стени на землените валове в основите им, хуните, вместо да забавят конете си, ги подкараха нагоре по вала, право в клопката на ожесточената стрелба на аланските стрели. Степните воители стремително напредваха и сечаха свирепо с мечовете и брадвите си, прикрити зад леките си ракетени щитовете. Събориха оградата от остри колове, сякаш бе направена от блатна тръстика, а конете им тъпчеха войниците от повалените вражески редици под острите си копита. В разгара на нападението зад хунските линии се чу остро изсвирване и тогава, за ужас на защитниците на града, в битката с ръмжене връхлетяха стотици бойни вълци. Разярените животни се хвърляха върху бягащите алани, раздираха тънките им ризници с нокти и ръфаха гърлата им с окървавените си зъби.

След като първите редици на защитата им паднаха, аланите се обърнаха в бяг, стигнаха зад здравите градски стени от дървени трупи и набързо залостиха след себе си тежките порти, молейки се тази бариера да им даде малко време да се погрижат за ранените и да повикат подкрепления от околните племена. Но хунските конници не се поколебаха: захвърлиха щитовете си и посегнаха към въжетата, окачени на дървените лъкове на седлата им. И докато конете продължаваха да препускат с всички сили, те, полуприведени над гърбовете им, ги отклониха в линия, успоредна на дървените стени. Когато се приближиха към тях, конниците, използвайки инерцията на конете, скочиха нагоре, хванаха се за върха на стената и чевръсто се прехвърлиха от другата страна, а конете им продължиха да тичат, като само промениха посоката. Защитниците на платформата се вцепениха от ужас и изумление при внезапната поява на хиляда хуни на върха на високата дванайсет стъпки барикада. Въжетата на хуните се развъртяха и след секунди външната стена почерня от гърчещите се тела на алански воители, които увиснаха на шиите си от горния край на пъновете.

Атила премина в лек галоп до върха на вече останалия без защита земен вал и спря за миг, за да огледа бойното поле. Мрачно поклати глава и препусна до редица остготски воители, които междуременно набързо бяха стъкмили ред огньовете с въглени в изпотъпаната трева. Той взе факлата, която един от мъжете му подаде, издигна я високо над главата си и я размаха, за да даде сигнал, и накрая я запрати към стените, където тя падна в краката на люлеещите се труповете на аланите. Стотици готи тутакси го последваха, а хуните, които все още стояха върху стената, наскочаха вътре в крепостта. След няколко мига стената пламна по цялата си дължина.

Когато защитата на града падна, от него започнаха да се изсипват тълпи от хора. Някои се катереха по все още незасегнатите части от горящите стени, други се мъчеха да си пробият път през главната порта в отчаяния си опит да избягат от пламъците. При вида на крещящите граждани нападателите забравиха всякаква дисциплина. Остготите наскочаха от конете си и нагазиха в тълпите, сграбчвайки плячка и жени и влачейки ги към предните редици.

Когато забеляза това, строгото лице на Атила потъмня от гняв. Той препусна към един гот, който недалеч от него влачеше за китката

уплашена до смърт жена, и като мина покрай него, го удари по тила с плоската страна на меча си. Бронзовият шлем на воина хвъркна във въздуха, а той падна безчувствен по очи на земята. Един висок остготски офицер видя удара и препусна към Атила. Лицето му беше помрачняло.

— Генерал Атила — извика мъжът над оглушителния шум от битката, — моите хора ти помогнаха да постигнеш тази победа и сега вземат наградата си. Това е целта на войната! А ти ги наказваш!

Атила разярен обърна коня си и го притисна към коня на гота, пресегна се, хвана офицера за горния край на нагръдника и придърпа лицето му близо до своето. От устата му се посипаха гневни пръски.

— Не, капитане — изсъска той, — не *това* е целта на войната.

Офицерът го гледаше смаян. В гнева си Атила почти го беше свалил от коня му, но след като се овладя, продължи с тих заплашителен тон:

— Целта на войната е да *ужасяваш*.

Готът преглътна, Атила разтвори железните си пръсти и пусна нагръдника му, след което подкара коня си назад.

— Оставете хората да се разпръснат, накъдето им видят очите — изръмжа Атила и посочи ужасената тълпа, която сновеше из разрушения град. — Те ще разнесат вестта и тази страна цялата ще бъде покорена от страха, ако не от меча. Ще се превърнат в ценни поддръжници на великия Хунски съюз и ще подсигурят границите ни — както и вашите граници, готе — или ще бъдат избити.

Отново обърна коня си и бързо се отдалечи, а офицерът заразтрива охлузения си врат, вперил поглед в Атила. В сърцето му се надигаше страх, силен почти колкото страха на ридаещите алани.

[1] Дн. град Вормс в Югозападна Германия, на латински — Вормация. Името *Vorbelomagus* е от келтски произход. — Б.пр. ↑

II

Горещото слънце на Южна Галия душеше земята като вълнена завивка и цедеше ароматни капки от благоуханното масло на дивата мащерка и розмарина, обсипали прашните склонове на кафеникавите хълмове. Въздухът беше така наситен с мириси и горещина, че хората и животните се движеха като опиянени. Тук-там се виждаха змии и жаби, които, вече стоплили се след нощната хладина, бяха станали прекалено бавни, за да се шумгнат в сянката, затова се бяха изпекли върху калдъръма и телата им изглеждаха като сухи люспи. Хората вяло тътреха нозе в маранята, преместваха се от сянката на едно дърво към друго, сънливо полягаха в сенките на каменните сгради и дремеха в дворовете и пътеките, засенчени от асмите.

Само гущерите бяха нащрек. Тези малки същества с разперени пръсти дебнеха в нишите и цепнатините по всички стени съвсем неподвижни и само изпъкналите им очички мърдаха в орбитите си и наблюдаваха движението на бръмчащите мухи, чакайки някоя от тях да се озове достатъчно близо, за да я уловят с езика си. По-рано през сезона бяха плъзнали навсякъде. Някои дори казваха, че това е напаст. Хиляди гущери се бяха пръснали из улиците, изпъзели от неизвестните си бърлоги, и упорито лазеха към също толкова загадъчната си цел, търсейки партньор за чифтосване, храна, вода или смъртта си под нечие стъпало, или поради някаква друга причина, която ги караше да се сбират по калдъръмените улици. Центърът на провинцията — Арелате — цяла седмица беше подложен на тиранията на тези гадини. Падаха от тавана върху храната в чиниите, от стените — върху украшенията за коси на благородничките, от дърветата — върху коремчетата на уплашените младенци. Доведоха роби от нивите да ги мачкат с крака по цели дни. Метяха и ринеха миниатюрните им телца във вонящите къщи, към улиците, а оттам ги товареха на коли, които ги откарваха в ямите за боклук извън града. Префектът нареди на готвачите и помощниците в кухнята да излъскат градските бани и административните сгради, както и някои други обществени места. Дори малките момчета се превърнаха в ловци на държавна издръжка и

получаваха един денарий за всеки сто заловени гадини. Известно време децата на някои общи работници печелеха повече от бащите си.

А после, след седем дни, също толкова внезапно, както се бяха появили, гущерите изчезнаха. Никой не разбра къде отидоха, а те оставиха по един-двама представители във всяка стая, колкото бяха обикновено, спокойно да изпълняват своите утвърдени от векове и достойни задължения да унищожават множеството мухи, които тормозеха обитателите на дома. Хората озадачено клатеха глава, захващаха се отново за работата си и с чувство на обреченост очакваха да ги връхлети следващата напасть. Дали телата им ще се покрият с рани? Дали река Роданус^[1] ще потече червена от кръв?

Не се случи нищо и нашествието на гущерите скоро беше забравено, хората отново започнаха да дремят неспокойно по входовете и атриумите в тежката ароматна жега.

Пред Базиликата на Арелате — великолепна каменна постройка, подобна на крепост, най-голямата църква в Южна Галия — търпеливо стояха сватбарите и клюмаха в най-голямата жега, скупчени в малката ивица сянка, която хвърляше сводът на главния вход. Очакваше се процесията да тръгне всеки момент и офицерите от свитата стягаха нагорещените си церемониални доспехи, които бяха разхлабили порано, когато металът почна да пари кожата им. Точно когато се строяваха, за да влязат в църквата, по безлюдната улица откъм военния гарнизон досами градските стени се чу тропот на копита. Всички спряха и погледнаха натам. В гарнизонен град като Арелате половината от преминаващите всеки ден или поне в най-голямата горещина, когато дюкяните затваряха и на пазара движението съвсем замираше, бяха вестоносци и някой от обозите на войската.

Новодошлият обаче не беше обикновен вестоносец. Самият предводител на гарнизона, блестящ в пурпурния си плащ и излъсканата си броня, която слагаше само по специални поводи, се приближи до сватбарите, скочи от коня си и припряно отдаде чест. Генерал Флавий Еций, губернатор на Галия и Италия, пълководец на легионите на Западната империя, излезе от сянката и го поздрави.

— Да разбирам ли, че ще присъстваш на церемонията, трибуне? — попита Еций с нотка на раздражение в гласа — Мисля, че се разбрахме гарнизонът да остане в трибунала през целия ден.

Офицерът отпусна ръка и бързо избърса потта от лицето си с края на плаща си.

— Прости ми, господарю, но току-що пристигна важно съобщение. Реших, че е най-добре лично да ти го предам.

— Дали не може да почака?

— От император Валентиниан е, господарю.

Адютантът Флоренций, когото Гауденций беше дал на служба в щаба на Флавий преди години, излезе, куцукайки, от сянката, под която бе застанал да чака също като Флавий, и месинговата топка на края на дървения му крак отекна силно по горещите плочи. Беше нисък, с прекомерно развита мускулатура на плещите и ръцете, издаваща човек, който много години се е движил с патерици, докато намери майстор, способен да му направи изкуствен крайник. Лицето му бе избърснато доста небрежно, но посивялата му коса беше подстригана равно и късо в привичния за легионерите стил. Макар да бяха минали две десетилетия, откакто не бе командвал мъжете си в битка, държането и изразът на лицето му си оставаха същите като на центуриона, който бе някога. Той нагласи яката на твърдата си церемониална броня и нетърпеливо хвърли поглед към тъмнината на църквата. Още не бяха дали сигнал за тръгването на процесията.

— Остави на мен, господарю — каза той решително и протегна ръка към съобщението. Командирът на гарнизона му го подаде и Флоренций набързо го прегледа.

— Императорът изпраща трима представители на Източната империя да обсъдят държавни дела с теб, господарю, и те моли да им осигуриш пълен военен ескорт и да ги придружиш през Алпите...

Еций го прекъсна и се обърна към командира на гарнизона:

— Трибуне, осъзнаваш ли какъв ден е днес?

— Да, господарю...

— Знаеш ли кои ще са гостите ни?

— Известно ми е, господарю, че сред тях е кралят на вестготите Теодорих...

— Теодорих — най-старият ми приятел, най-силният съюзник на Рим, който може да се превърне в най-големия му враг. А мислиш ли, че императорът има представа какъв ден е днес?

Трибунът не отговори веднага.

— Може би е забравил, господарю.

— Кога е пратил писмото?

Флоренций отново погледна съобщението.

— Датата е от преди двайсет дни, писано е в Равена. Явно е било забавено — пратениците отдавна вече трябва да са прехвърлили Алпите.

Еций кимна.

— Така че един ден повече няма да е от значение. Предполагам, императорът ще се съгласи, че гневът на неколцина пратеници от Източната империя не може да се сравни с гнева на младоженка, чиято брачна церемония е била прекъсната.

— Господарю, разумно ли е да пренебрегваш съобщението на императора...?

— Върни се към задълженията си в гарнизона, трибуне. Има кой да се грижи за Теодорих и двора му, епископът чака, а това е денят на моята сватба. Императорът може да почака още една обиколка на слънцето.

Когато се върна обратно на сянка, Еций не можа да удържи мислите си да не потекат в друга посока. Две десетилетия изминаха от онзи ден, когато като млад мъж влезе в Равена начело на най-голямата конна войска в Европа. Ако някои от царедворците, които бяха станали свидетели на неговото пристигане тогава, присъстваха днес в Базиликата, едва ли биха го познали. Откак пое командването в Галия, носеше косата си късо подстригана според практичния и аскетичен стил на римските легионери, макар че все още по навик прокарваше пръсти по темето си, както правеше, когато косите му буйно падаха по раменете според хунския обичай. Хунската броня отдавна беше прибрана в една кедрова ракла, която Еций отваряше рядко — само когато търсеше стари държавни документи или други неща, които му бяха необходими. Единственото, което напомняше за дните му на хун, беше вълчицата, с която бяха неразделни. Но тя не беше от онези животни, които Тургрид му даде, когато потегли за Равена. Те бяха измрели преди години — мъжкият при злополука по време на лов, а женската — от старост. Но оттогава Еций грижливо развъждаше потомството им и на всеки няколко години запазваше за себе си и обучаваше най-силната женска от всяко котило, за да замени майката, когато тя умре.

Другият спомен от живота му на хун беше пристигнал едва предния ден и минувачите спираха като вкаменени, когато мина по улиците на гърба му. Беше кобила — истински хунски боен кон, великолепно животно, изпратено му от Атила като сватбен дар. Еций си спомни как животното беше представено от хунските пратеници, които го доведоха — гривата, която се спускаше до коленете му, беше сплетена в стотици малки плитки, всяка украсена с перла в края си, лакираното дърво на седлото беше инкрустирано с лазурити от Бактрия, които образуваха владетелската *тамга*, а опашката ѝ, оставена да израсте до нелепа и непрактична дължина, се спускаше съвсем ниско, почти до земята, и сега, след като я бяха измили и сресали, беше станала пухкава и лъщеше до блясък. Когато за пръв път видя необикновеното животно, трибунът на гарнизона каза, че това е най-грациозното женско същество, което е виждал от години, и дори се зачуди гласно дали е омъжена. Но за да докаже, че кобилата е истински боен кон, Еций извади последната подробност, която Атила внимателно беше поставил в щампованите кожени дисаги — стар изсушен скитски скалп. Еций се усмихна, като си спомни как трибунът се отдръпна ужасен, щом го видя.

Мислите му изведнъж бяха прекъснати от звуците на сватбения химн, а свещеникът, който стоеше при вратата, го покани да влезе.

След час, когато церемонията завърши, младоженците бавно минаха през влажния хлад на централната пътека в базиликата, покрай великолепно пременените гости, които ги поздравяваха, към стълбите отвън, където горещината ги блъсна така силно, като че влизаха в ковашка пещ. Докато слизаха по стълбите, Еций и съпругата му спираха, за да поздравят някои изтъкнати гости, които вече ги очакваха в редицата с посрещачите. Ала един мъж напористо си пробиваше път откъм главната врата на църквата, направо през навалицата, която се трупаше отпред. Той беше извънредно нисък, но с як торс, грубоват и енергичен, с гъста кестенява брада, която пълзеше по скулите му и стигаше чак до очите му. Дрехите му бяха хубави, но не и празнични. Приличаха на ловни дрехи на някой патриций. Той мина точно зад Еций и без да губи нито миг, сграбчи генерала в мощната си прегръдка, като притисна ръцете му отстрани до тялото и за миг го повдигна във въздуха, след което отново го постави на земята. Тогава този човек, приличен на мечок, избухна в гръмък смях и зъбите му заблестяха

иззад буйните вълни на брадата му като наниз перли, пришити към някое особено рунтаво наметало.

— Тебе, Флавий, те гледах достатъчно — изръмжа той. — Защо, в името божие, прегръщам теб, и то отзад! Позволи ми да целуна прелестната ти невеста!

И преди Еций или жена му да кажат нещо, мъжът я сграбчи за раменете с грамадните си лапи и като я наведе до своята височина, звучно и напористо я целуна по двете бузи. След това я бутна обратно, за да ѝ се полюбува, все още стиснал раменете ѝ. Жената, слисана и с накривено було, се усмихна свенливо, поруменяла, и хвърли умолителен поглед към мъжа си.

— Прекрасен избор, Флавий, наистина прекрасен! — похвали го разчувстваният гост. — Трябва да ни навестиш в Толоса, мен и кралицата, при първа възможност! Драга моя Присцила, разказвал ли ти е Еций как, когато бяхме момчета в двореца в Равена, го спасих от един побеснял хун, с когото се бяха сборичкали?

Еций пристъпи напред и погледна извинително съпругата си.

— Присцила, това е кралят на вестготите, Теодорих. Най-старият ми другар, и при това най-безцеремонният.

— Безцеремонен ли! — възпротиви се кралят и отново се разсмя гръмко — Какви ли още ще ти ги наговори? Аз — безцеремонен! Драга моя — каза той, като хвана ръката ѝ, — нека ти разкажа.

— По-късно ще имате достатъчно време да се опознаете — каза Еций и хвана жена си за ръката, за да я спаси от госта.

Крал Теодорих отново се изсмя, тупна Еций по рамото и отмина. Зад него един по-възрастен мъж с достопочтена осанка и празнична тога, с усмивка на лицето, чакаше търпеливо реда си. Той пристъпи напред и прегърна Присцила, която доволно отвърна на прегръдката му.

— Дъще — каза старият човек, — по-прекрасна си от всякога. Години наред очаквах този момент.

— Сенатор Карпилио, благодаря ти, че пропътува такова разстояние, за да присъстваш на венчавката — каза Еций с искрена признателност. — Чест е за мен най-сетне да стана част от твоето семейство.

— Честта е изцяло моя, генерале — благо отвърна старият мъж. — С баща ти се познавахме дълги години и често говорихме за

желанието си да обвържем нашите деца. Жалко, че толкова се забави! Макар да трябва да призная, че когато се върна от земите на хуните с онази страшна коса, се изплаших, че съм допуснал голяма грешка, като съм ти обещал ръката на Присцила.

Еций се усмихна.

— Трябваше да изпълня задълженията си, сенаторе. А сега дъщеря ти е най-главното сред тях — и той с гордост погледна невестата си, застанала до него.

Една жена със сложно фризирана коса, облечена в дрехи за път, се приближи по улицата, изкачи се по стълбите на църквата и пристъпи към двойката, придружена от свитата си — няколко прислужници, трима достолепни патриции и ескадрон конни стражи. Останалите благородни гости, които все още бавно се изнизваха от църквата, се сепнаха от изненада и почтително се отдръпнаха. Дори Карпилио направи дълбок поклон и отстъпи на почетно разстояние. Жената в пътните дрехи, със зачервено и влажно от горещината лице, грациозно пое ръката на Еций, която той протегна, за да ѝ помогне да стъпи на най-горното стъпало.

— Генерал Флавий Еций, прости ми, че закъснях за сватбата ти — каза тя с провлечен глас. — Лошото време в Алпите ни забави.

Еций любезно сведе глава.

— Почитаема Хонория — каква неочаквана радост! Ако бях известен да очаквам сестрата на императора, щях да подготвя ескорт, който да те посрещне в планината...

Хонория се засмя, докато стъпваше на последното стъпало.

— Глупости! Толкова малко време прекара в Равена, та чак се учудвам, че ме позна. А това трябва да е...

Еций ѝ представи жена си:

— Съпругата ми Присцила Емилия. Сигурен съм, че познаваш баща ѝ, сенатор Карпилио.

— Прекрасна невеста — каза Хонория, — и щастливка! Нали знаеш, скъпа, че днес сърцата на много знатни римлянки се късат от мъка. Нашият смел генерал Еций е най-желаният жених в империята!

Тя хвърли закачлив поглед към Еций, но неговите очи нетърпеливо се преместиха върху следващите гости в редицата.

— Принцесо — каза той раздражено, — нима пътуваш сама, само с прислужничките си?

— Разбира се, че не! — засмя се Хонория — Брат ми не ме пуска да изляза сама дори от двореца, камо ли да поема сама към Галия!

Един добре сложен, мускулест мъж пристъпи до нея и дръзко се втрени в генерала, без дори да понечи да го поздрави с поклон. Озадачен, Еций се вгледа в лицето му, сигурен, че отнякъде го познава, но не можеше да се сети откъде.

— Генерале — продължи Хонория, — познаваш ли моя съветник? Той служеше и на майка ми.

— Разбира се. Евгений, нали така? — сети се Еций, докато се навеждаше, за да хване ръката му. — Добре си те спомням от посещението ми при императрицата майка преди години. Значи сега служиш на принцесата?

Евгений не отговори веднага, припомнил си обидата, която му нанесе младият генерал, току-що пристигнал от земите на хуните, но остави лека усмивка да премине през лицето му.

— Службата ми при принцесата в много отношения носи удоволствия и на двама ни — отвърна тихо царедворецът.

Еций го мереше със студен поглед.

— Не са ли те повишили в евнух? — попита той също толкова ниско и се извърна пренебрежително настрана.

Евгений се наежи и го стрелна с гневен поглед.

Без да обърне внимание на краткия разговор между двамата мъже, Хонория продължаваше да бърбори:

— Августът тъкмо прати при теб съветници от източния император — и тя погледна тримата чужденци, застанали зад нея; и тримата кимнаха любезно. — И тъй като те пътуваха до твоя град, помолих за позволение да ги придружа — все пак най-прочутият римски генерал заслужава на сватбата му да присъства представител на владетелския двор, нали така?

Забравил за Евгений, Еций отново погледна принцесата, сякаш едва в този момент осъзна, че тя все още е там.

— Съветници ли?

— О, какъв е този тревожен поглед, драги Флавий! — засмя се Хонория и нежно отпусна ръка върху неговата — Тук са, за да те *помолят* за съвет, не те да ти дават! Ще ти зададат някой и друг въпрос за твоя приятел, онзи хунски крал.

— Бледа?

— Да, разбира се — отвърна тя. — Познаваш го, нали?

— Бегло. Чичо му, покойният крал Руа, ми беше като баща. Но Бледа беше болнав и през цялото време, докато живях там, бе изолиран в двореца, затова го познавам съвсем слабо.

Хонория сбърчи нос.

— Трогателно. И все пак може би ти си човекът, с когото те трябва да обсъдят едно малко затруднение. Но стига сме говорили за политика. По-късно ще продължим.

Еций се поклони на принцесата, кимна на пратениците, които стояха зад нея, и поведе невестата си сред почетната стража от плувнали в пот воини към входа на голяма вила, долепена до базиликата — имението на губернатора, което беше негов дом, когато не беше на поход. Точно преди тържествено да минат през вратата, докато приемаше поздравите на слугите, които се бяха събрали отвън, за да наблюдават церемонията, за миг се спря и погледна назад. Хонория стоеше точно където я беше оставил. Усмивката бе застинала на лицето ѝ.

[1] Дн. река Рона, която тече през Франция и Швейцария. — Б.ред. ↑

III

На следващата утрин Еций седеше на края на дългата дървена маса в заседателната зала на губернаторския дворец. Рядко насрочваше срещи или събития за сутринта, защото предпочиташе да прекарва ранните часове на деня сам, да пише писма или да чете разшифрованите съобщения, пристигнали през нощта от гарнизоните под негово командване. Залата беше обзаведена с най-обикновени мебели, изградена от камък и дърво и повече подходеше на аскетичния вкус на офицер от армията, отколкото ярките цветове и полирания мрамор, които управителите на провинциите предпочитаха, подражавайки на разточителната пищност на двора в Равена. През дебелия каменни стени и отворите за прозорци, пред които бяха спуснати тежки завеси, за да пазят хлад в стаите през най-горещите часове на деня, едва се чуваха дрезгавите викове на продавачите и глъчката на живота, който кипеше на улицата.

Флоренций почука на вратата и без да дочака отговора на Еций, влезе с тежки стъпки в стаята; месинговата топка на края на дървения му крак остро зазвъня по каменния под.

— Генерале, тук са чужденците, които пристигнаха вчера. Казах им, че това е денят след сватбата ти, но те настояха да ги приемеш...

Еций остави книгата настрана.

— Да, предполагам, че са ранобудни. Доведи ги.

Флоренций кимна и изчезна. След малко се появи отново и отвори широко вратите, за да влязат тримата дипломати, които бяха свалили прашните си пътни дрехи и сега носеха яркоцветни одежди от източна коприна, подредени според най-новата мода в Константинопол.

— Генерал Еций — обяви Флоренций, който доуцука след тях, — пратениците Плинт и Епиген от Константинопол и писарят Приск.

Еций се взря с любопитство в тримата мъже, които пристъпиха напред. Двамата пратеници изглеждаха към средата на петдесетте, със спретнато подрязани бради и коси, подстригани според строгата мода на източния двор с равен бретон. Писарят беше млад и изглеждаше пламнал от желание да служи. И главата, и челюстта му бяха гладко

избръснати. Под едната си мишница стискаше малка преносима масичка, която представляваше сгъваема дъска с гнездо за мастилница със запушалка и няколко пера за писане, а под другата — няколко рула пергамент.

Когато влязоха в стаята, Еций бутна стола си назад и се изправи.

— Добро утро, почитаеми гости. Надявам се, че квартирите, в които сте пренощували миналата вечер, са били удобни.

Плинт кимна утвърдително.

— Съвсем подходящи за нашия непретенциозен вкус, генерале. Прости ни, че те безпокоим в деня след сватбата ти, но въпросът е неотложен, тъй като идва и от твоя император, и от нашия.

Еций сви рамене и разтвори ръце, канейки гостите да седнат, Флоренций шумно дотътри три дървени стола с прави облегалки до масата срещу Еций.

— Денят след моята сватба — повтори Еций — Няма значение. Жена ми знае, че е омъжена за войник и че моите отсъствия ще бъдат неотменна част от съвместния ни живот. Може би точно това я привлече у мен.

Посланиците се засмяха любезно.

— Моля, седнете. Вино?

Плинт направи гримаса и отклони поканата.

— Благодаря ти, господарю, но сега, когато вече не сме в компанията на принцесата, мисля, че предпочитаме да... нека да кажем — да ядем закуската си, а не да я пием.

Еций плесна с ръце. Един галски слуга влезе гърбом в стаята от странична врата. Носеше табла с плодове и сирена и внимателно подреди чиниите в средата на масата. Плинт и Епиген си взеха по резен сирене и залък хляб и почнаха изтънчено да отхапват малки хапки, а Приск се беше вторачил в тавана и се опитваше да не обръща внимание на къркоренето на червата си, докато господарите му свършат със закуската. Еций изчака слугата да подреди трапезата и дискретно да излезе от старта. Тогава, докато вратата се затваряше, той се наклони напред. Изражението на лицето му, както и леко приведените рамене издаваха любопитство.

— С какво мога да ви бъда полезен, уважаеми?

Епиген пъкна в устата си парче сирене и доволен избърса брадата си с ленена кърпа.

— Генерал Еций, уверен съм, че знаеш, че от известно време, всъщност вече от много години, източният император Теодосий провежда... въъ... политика на дипломация с племената по бреговете на Данувий.

Еций го стрелна с остър поглед.

— Племената по бреговете на Данувий? По брега на Черно море? Всъщност не, не го знаех, макар това да обяснява донякъде поведението им. Тези племена обаче са подчинени на хуните, а аз знам, че хунският военачалник Атила внимателно наблюдава съюзниците си. Какъв вид „дипломация“ провежда императорът по отношение на тях?

Посланиците се спогледаха предпазливо, но не отвърнаха нищо — явно всеки чакаше другия да заговори. Накрая Приск спря да пише и наруши мълчанието.

— Политика на дипломация, свързана с пари, господарю — каза той тихо, без да вдига очи.

Еций се отпусна в стола си.

— Разбирам — отвърна той — Подкупи. Разбира се, това е стандартна политика и в Източната, и в Западната империя. Поддържа търговията. А кралят на хуните Бледа знае ли за това?

Епиген поклати несигурно глава, но колегата му го спря, като го стрелна с бърз поглед и след това раздражено погледна към Еций.

— О, той отдавна имаше подозрения — отвърна Плинт, — но нямаше доказателства. Досега.

Епиген се намеси:

— Разбира се, ние отричаме всичко, но отряд хунски разузнавачи залови кесия с римско злато и някои... документи.

Еций го погледна изпитателно.

— Какви документи?

— Някакви... планове, господарю — търсеше думите си Плиний, — подкупите всъщност не бяха предназначени за улесняване на търговските взаимоотношения с варварите. Предназначени бяха за... въъ... издигането на хунски водачи, които да са... въъ... по-благоприятно разположени към интересите на Рим...

Еций ядосано стовари длан върху масата.

— Планирали сте да свалите Бледа от власт?

— Само планове и предположения, господарю... — успокои го Епиген. — Според нас е добре за стратегическите интереси на

империята хуните да почнат по-лесно да се поддават на нашето влияние, да станат по-... благосклонни към политиката на Константинопол по отношение търговските маршрути и граници на изток...

— Да се *поддават* по-лесно ли? — повтори Еций насмешливо — Хуните вече търпят натиск от страна на съюзниците си, особено на алеманите и остготите. Тези племена бързо се разрастват и надигат вой за повече земя и територии. Сега, когато подсилихме границите си по Рейн и Данувий, вече няма накъде да отидат. Ако ги настроите срещу хунските им господари, какво добро според вас ще донесе това за Рим? Бледа ще трябва или да отвърне на съюзниците си, тоест да ги смаже, и така ще доведе хуните направо до границите ни, без остготите и алеманите да стоят като буфер помежду ни, или пък ще трябва да бъде свален и на мястото му да дойде още по-силен предводител на хуните, който ще се противопостави на исканията на съюзниците си. Водачите на племената и клановете няма да се съгласят на нищо друго. Действително ли искате събитията да се развият по някой от тези два начина?

Посланиците мълчаха и избягваха погледа му.

Еций смекчи тона си:

— А как реагира крал Бледа, когато разбра за вашата намеса?

Плинт си придаде престорено предизвикателно изражение.

— Той заплашва империята с война.

Еций стана и започна да кръстосва стаята.

— Значи Бледа все пак не бил толкова мекушав. Но вредата вече е нанесена.

— Така е, господарю. Хуните са станали съвсем безсрамни в нападенията си срещу нашите територии отвъд Данувий. Техните пастири и заселници не зачитат никакви погранични означения...

Еций поклати глава.

— Погранични означения ли? Линиите, начертани в картите на офицерите в Равена и Константинопол, не означават нищо за хуните. Никой от хунските конници няма да спре пред погранични означения. Дори самото понятие е неразбираемо за тях.

Епиген се покашля.

— И така да е, все пак мислихме, че благодарение на това, че познаваш хуните отблизо, би могъл да ни посъветваш какви действия

да предприемем...

— Какви действия да предприемете? Разбира се, че мога да предложа нещо. Нещо, което всеки римски император е пробвал и изпитвал през вековете.

Пратениците заинтригувани се приведоха напред, за да го чуят.

— Това не е никаква тайна. Купете краля. Като всеки, и той си има цена. Разкрити сте — сега ще трябва да си платите. Когато хванат момче да краде плод от овощните градини, карат баща му да заплати за него. Всеки уважаващ себе си император трябва да направи същото. Да се извини, да плати и да се оттегли достойно.

Посланиците се спогледаха изумени и след миг мълчание Епиген вдигна пръст, за да протестира.

— Действително хуните вече отправиха искания за парични репарации. Но те са напълно неприемливи за Константинопол.

Еций спря да крачи из стаята и се обърна към говорещия.

— Неприемливи ли? — попита той развеселен. — Нима съкровищницата на Източната империя вече не е достатъчно пълна, за да обезпечи сигурността ѝ срещу евентуално нападение? Вие тримата не изглеждате изпаднали.

Двамата пратеници мрачно сведоха поглед към златните пръстени по ръцете си и неловко ги скриха под масата, а Приск се възползва от моментната пауза, настъпила в разговора, и посегна към резен праскова.

— Ако бяха само хуните — продължи Епиген, — можехме да си позволим да се разплатим с Бледа. Но щом плъзне новината, че сме увеличили сумата, която плащаме на хуните, за да ни оставят на мира, всяко племе от Панония, та чак до границата с Персия, ще поиска същото.

Еций изведнъж се почувства безкрайно отегчен от това обсъждане и вече не можеше да се преструва, че проявява интерес или дори уважение към тези хора, дошли да се преструват на бедни и да искат от него да се прави на уплашен. Седна отново на стола си и почна разсеяно да прелиства купчина документи. Приск, който пак бе започнал да записва всяка дума от разискването с бързи и удобни съкращения, развеселен наведе глава, за да прикрие усмивката, която заплашваше да се появи на лицето му поради неудобното положение, в което бяха изпаднали неговите високопоставени спътници.

— Ами тогава не плащайте репарации на Бледа — разсеяно подметна Еций. — Почнете война с него. Това също е възможен и достоен изход.

Плинт го погледна ужасен.

— Господарю, може би не сме обяснили целта на посещението си достатъчно ясно. Позволи ми да обясня — източният император не е в състояние сам да се изправи срещу хуните, дори и да ги предвожда немощен крал.

Еций спря за миг да прелиства книгата и отправи раздражен поглед към мъжете.

— Защо сте дошли при мен с този проблем? Това е молба, която трябва да бъде отправена от вашия император, а моят император е този, който трябва да реши дали да ви отпусне западни войски. Аз съм само...

— Ти си върховният военачалник на Италия и Галия — прекъсна го Плинт. — Целият свят знае кой в действителност управлява военните ресурси на Западната империя. Сърцето на командването е тук, генерале — в тази стая. Ти си почтен човек. По-важното е, че всички знаят, че си почтен човек. Твоята позиция по този въпрос е от огромно значение.

— Разбирам — спокойно отвърна Еций. Изправи се и отново започна да крачи из стаята, стъписан от това, че усилията му да остане настрана от тази долна каша в крайна сметка се провалиха. Най-последно спря пред пратениците на източния император и се подпря с длани на масата.

— Бледа е физически слаб — каза той, — но е хитър.

Посланиците кимнаха с облекчение и дори си размениха съзаклятнически усмивки.

— Все пак — продължи Еций — не съм в състояние да ви пратя войски на помощ. На северозапад армориките^[1] току-що отхвърлиха властта на Рим, бургундите все още продължават да създават проблеми дори сега, две години след смъртта на крал Гундахар. А тук, макар Теодорих да ми е приятел и вестготите официално да са ни съюзници, те си остават непокорни — рунтави гиганти с изрисувани лица, които не могат да различат вана от свинска копаня. С приятели като тези...

— Но нали имаш хунски войски? — прекъсна го Плинт.

Еций нетърпеливо поклати глава.

— Само няколко помощни части. Разпуснах повечето след похода в Бургундия, когато двайсетгодишната им повинност изтече. Някои от тях се върнаха в родината си, а други се пенсионираха.

— Но...

— С тази своя „дипломация“ вашият владетел се е представил като несведущ и непочтителен — продължи Еций. — И не може да излезе от това положение безнаказано.

Усмивките на посланиците изведнъж изчезнаха.

— Бледа може да отправя заплахи — каза Еций, — но подозирам, че иска тази война дори по-малко от вас. Тялото му не е силно и той не може да поведе войската в битка, затова ще трябва да повери тази задача на друг човек и може би така да загуби контрол над фактическата власт. И все пак, с него човек не бива да си играе. Вече десет години след смъртта на Руа управлява само благодарение на силата на волята си и доколкото ми е известно, може да управлява още толкова. Той не може да отстъпи, защото за един хун отстъплението е равнозначно на смърт. А и водачите на родовете и съюзниците му сред варварите няма да му позволят да отстъпи.

— Какво предлагаш? — нетърпеливо се намеси Епиген — Да започнем ли война с него, или не?

Еций го погледна със съжаление.

— Мислех, че вие от Изтока се славите като хитреци.

Ядосан, Епиген отклони погледа си.

— По-важното дори от силната му воля — продължи Еций — е това, че Бледа е като чичо си Руа — притежава истинско чувство за чест. И само поради тази причина е във ваш интерес да го запазите като владетел колкото е възможно по-дълго, защото не знаете кой може да го наследи. На един почтен мъж може да се разчита, че ще удържи на думата си. Той няма да ви изненада, както вие сте изненадали него.

— В непочтеност ли ни обвиняваш? — навъси се Плинт.

Еций го стрелна с поглед, който го накара да се свие на стола си.

— Ето какво ще направите — каза той, без да обръща внимание на това, че гостите му се разсърдиха. — Предизвикайте го, но тайно. Кажете му, че няма да платите цената, която ви иска. В същото време трябва да го оставите да запази достойнството си пред съюзниците си варвари и родовете водачи. В противен случай дори и аз не бих могъл да предвидя какво може да се случи. Предложете му символично

увеличение на данъка, за да може да каже на военачалниците си, че римляните са си получили заслуженото наказание.

— А другите племена! — възпротиви се Плинт — Щом разберат, че сме увеличили данъка...

— Няма да разберат. Както казах, споразумението трябва да се пази в тайна. Кажете му, че ще получи парите, ако си мълчи. Накарайте го официално да се съгласи да пази тайна...

Приск изненадан вдигна очи и отново заговори за първи път след предишната си намеса.

— Договор ли? Да накараме хун да подпише договор? От каква полза ще е това?

Еций го погледна строго.

— Твърде си привикнал с римските порядки, писарю. За хуните клетвата е ценна. Не им трябва документ. И действително той би бил безполезен, защото малко са хуните, които могат да четат и пишат. Всичките им писари са римски или готски изгнаници.

Еций погледна към вратата, за да покаже, че аудиенцията е приключила. Посланиците забелязаха това и се изправиха, за да си вървят.

— Благодарим ти, генерале, за съвета — отсечено издума Плинт. — Беше твърде любезен.

Еций кимна нетърпеливо и започна да подрежда съобщенията върху масата. Но докато пратениците на Източната империя излизаха през вратата, той внезапно вдигна поглед.

— И още нещо.

Тримата мъже спряха и се извърнаха към него.

— Когато се разправяте с хуните, не ме намесвайте. Не сте обсъждали този въпрос с мен. Ясно ли е?

Тримата мъже кимнаха мрачно и без повече приказки Флоренций ги изведе навън на ослепителната слънчева светлина, където ескортът от гарнизона търпеливо ги чакаше, за да ги придружи по обратния път.

[1] Келтското наименование на жителите на Бретан. — Б.пр. ↑

ШЕСТА ГЛАВА

ХУНИЯ И РАВЕНА, 445 Г.

I

Многочисленото шествие се виеше из разкаляните хунски улици под оловносивото небе, надвиснало със заплахата всеки миг да изсипе пороя си. Откъм далечния хоризонт плисна гръмотевична вълна, разля се над множеството и бързо се оттече към хоризонта зад гърба му. Последва я втора, ритмично като прилив. Между вълните прозвучаваше бавният дълбок тътен на барабан, чийто отмерен хипнотизиращ ритъм на равни интервали биваше удавен от ударите на траурен гонг. Обертоновете затрептяваха и се издигаха високо в неблагоприятно противоречие с басовото звучене на барабана и гръмотевиците.

Десет хиляди души, повече дори — десет пъти по десет хиляди — стенеха и жалееха без думи, олюляваха се в свой собствен ритъм, без да се съобразяват с пулсиращия ритъм на барабана и оглушителния звън на гонга. Някои се навеждаха, загребваха кал и мръсотия от улицата и цапаха лицата и дрехите си. Други скубеха косите си, деряха кожата на главата си до кръв или бичуваха голата си плът с конски кожени камшици. И мъже, и жени раздираха дрехите си, разголваха се до кръста, сами си нанасяха рани и ставаха неотличими един от друг с тела, набраздени от кървави и кални струйки.

Начело на шествието под командата на барабана бавно маршируваха хиляда въоръжени воители. Те минаваха през тълпата безстрастно, със строги лица, безразлични към ужасяващата врява, която ги заобикаляше. Сред тях четири еднакви сиво-кафяви коня се поклащаха бавно, свързани два по два с прътове, и носеха грамадно дървено носило, майсторски изработено от скъпоценна стара дървесина, която бе донесена с огромни разходи от някакво далечно горещо и влажно място на сто дни път в източна посока.

Кладата беше покрита с платно с толкова нагъсто и фино извезани витиевати мотиви на приказни зверове и митични образи, че самата тъкан изобщо не се виждаше. С поклащането на конете и любопитните закачки на вятъра, копринените същества се залюляваха и хукваха по платното като живи, сякаш бяха от друг свят — по-пъстър от едноцветното еднообразие на облаците, застрашително надвиснали високо над главите на хората, и мръсната улица в краката им — един фантастичен свят на змейове, върколаци и крилати коне с кървавочервени очи.

Под извезания покров лежеше един мъртвец и единственото, което не бе покрито от скъпата тъкан, бе златната му корона.

Дълбокият тътен на барабана избухна в бесни удари, накъсвани от усилващите се вопли на тълпата и застрашителния грохот на гръмотевиците. Колоната войници спря в края на един малък площад и тогава почетна стража от осем пеши воители, които ги очакваха в центъра на площада, със сковани крачки се отправи до носилото. Хванаха кожените дръжки на всеки от четирите ъгъла и внимателно го повдигнаха от прътовете, с които бяха свързани четирите коня. След това издигнаха тежката платформа и я положиха на плещите си, като внимаваха ценният товар да не се разклати или да бъде разместен. Без да се бавят, отнесоха носилото до каменния жертвеник в центъра на площада и тържествено го положиха върху равния постамент.

По цялата издигната платформа бяха струпани съчки и шума, залети със земно масло. Упойващият лековит мирис се издигаше във въздуха около жертвеника и прикриваше уличната смрад. Върху сухите съчки, напоени с масло, грижливо бяха струпани богатствата на цяла една империя: скулптури и идоли, ковчежета със скъпоценности, сребърни пластини и кюлчета, дебели топове коприна. Един стар кват — племенният шаман, излезе напред и дълбоко вдиша дима от осветените билки, които тлееха на жарник до него. После пое дълбоко въздух и започна монотонно да напява стенанието *сигит* — тайнственият древен гърлен напев, който се пее едновременно с два гласа. Започна с ниско гърлено ридание, затворил очи, с приведени в дълбоко съсредоточаване рамене, като изтласкваше въздуха през гърлото си и засилваше мощта на звука. Звукът постепенно се извисяваше в пронизително бръмчене, което трептеше и отекваше, изпълвайки жертвеника, а после целия централен площад, и накрая се

понесе дори над ударите на барабана. В транс очите на шамана се обърнаха в орбитите си и после отново се върнаха в нормалното си положение. Множеството стоеше притихнало в страхопочитание, а ударите на барабана трескаво се усилиха. Внезапно от устата на *квата* се извиси обертона на флейта, кристалночист като звън на стъкло, който пронизваше въздуха до най-отдалечените краища на площада, докато дълбокото измъчено стенание все още продължаваше да звучи като басов контрапункт. Пронизителният обертон с женствено звучене се усилваше и трептеше, съчетаваше се с дрезгавия бас, увиваше се около него, но оставаше отделен, отчетлив звук. Когато постигна чудното въздействие, старият жрец задържа двата тона за един дълъг миг, през който лицето му потъмня от усилие и концентрация, а звукът на барабана за последен път се извиси във вихрен ритъм, след което затихна до пълна тишина. За миг *кватът* се отпусна изтощен, с блуждаещи очи. После си пое дълбоко дъх, посегна към жарника и взе оттам запалена главня.

Сто хиляди очи останаха жадно, почти хищно вперени в погребалната клада. *Кватът* с мъка си запроправя път сред нахвърляните вещи и скъпоценности, затруднен от възрастта си и от опиатите, а очите му се въртяха и устните му нашепваха думи, разбираеми единствено за неговите богове и демони. Стъпи върху стърчащото рамо на един боен лък — един от десетките, донесени от оръжейната и хвърлени върху кладата, за да послужат на мъртвия в пътешествието му в отвъдния свят. Лъкът отскочи и удари стареца по пиццала, а той се препъна и едва не падна. Тълпата ахна, когато той се спря на място с лице, разкривено от болка. И тогава отново всички утихнаха, а *кватът* продължи да напредва из струпаните съкровища към каменния жертвеник в центъра. Там спря, издигна факела над главата си и загледа тълпата.

В някои цивилизации хората запазват мъртвите тела на своите водачи, като внимателно ги балсамират, увиват ги в много пластове лен и ги полагат в огромни каменни гробници. Има дори народи, които покриват мъртвите си с восък или черна смола и ги потапят в бъчви с мед, за да изсъхнат и да се втвърдят като мухи в кехлибар. Това са цивилизации, които се задържат на едно място поколения и хилядолетия наред и желаят мъртвите им да останат непроменени с времето и да няма разлика между живите и умрелите. Това са народи,

които остават на едно място дори когато сезоните се менят — народи, които са загубили навика да пътуват със стадата си, а градовете, които издигат, са от камък — постоянни и вечни.

Хуните не са такъв народ.

Животът е преходен. Сезоните се сменят, а стадата продължават по пътя си. Хуните удостояват мъртвите си с най-големи почести. Изпровождат ги в отвъдния свят с великолепни оплаквания и угощения — *сравите*, с които с право се славят. Но това не запазва мъртвите.

Кватът се изправи и издигна горящия факел високо над главата си, а от задните редици на тълпата отекна една сричка — гърлено, почти животинско ръмжене, което набираше сила и плътност, докато се предаваше напред, както гръмотевиците и ударите на барабана миг преди това.

— Огън! Огън! Огън! — ревеше тълпата, макар да изглеждаше, че *кватът* не ги чува, защото нито реагира на тези звуци, нито промени движенията си.

Устните му шептяха безмълвна молитва и той най-после се наведе, повдигна съсухрената ръка на мъртвеца изпод покроба и внимателно я допря първо до челото си, а после до бузите и устните си. Накрая я пусна почти небрежно там, където лежеше преди — върху неподвижния корем на мъртвия. Тогава *кватът* отново се изправи, вдигна очи към небето и от черната беззъба бездна на устата му се изтръгна крясък — внезапен вой, още по-ужасяващ заради своето беззвучие, заглушен от виковете на множеството. Със стонове на предсмъртната му песен факелът падна от ръката му в пропитите със земно масло съчки в краката му. По жертвеника лумнаха пламъци и плъзнаха по полите на шамана, а той стоеше неподвижен, с все още високо вдигнати ръце, отметнал глава назад със зейнала от болка и екстаз уста.

Изведнъж се надигна вятър, който разпали пламъците и горещите им езици започнаха да ближат сандъците със скъпоценните накити, редките коприни, безценните оръжия и мебели. След миг *кватът* се строполи по гръб в огъня. Черни кълба дим се завихриха към множеството, извикаха сълзи в очите на хората и отнесоха острата миризма на горяща плът и опиати до ноздрите им. Последва нов порив на вятъра, по-силен този път, който за миг изравни пламъците пред жертвеника и прочисти лютивия дим от очите на хората. Вятърът

диплеше и издуваше тежката плащаница върху мъртвото тяло и след миг огънят оживя отново, по-силен отпреди, защото вятърът постоянно го подклаждаше, и се понесе, настървен и хищен, към ръба на извезаното платно. А когато бумтящите пламъци вече напълно бяха погълнали жертвата си, вятърът за последен път изсвистя, отметна края на платното от главата на трупа и разтопи розовата зейнала рана, пресякла гърлото му — по-скоро раздрана, а не прорязана, като че от вълчи зъби или нащърбено острие. Вопли и ужас разтърсиха множеството, а крал Бледа за последен път погледна гневните буреносни небеса на Хуния, плитката му пламна и изпитото му лице изчезна завинаги зад завеса от черен дим.

На един час път оттам, в пустата равнина, нищо не подсказваше за случващото се в хунската столица, скрита от погледа от ниския, обрасъл с трева хребет на хоризонта. Докъдето стигаше погледът във всички посоки, нямаше признаци на живот или дори на човешко присъствие. Беше напълно тихо, само вятърът тъжно просвирваше из тревите.

Тримата римски дипломати с малкия си ескорт от конни стражи *еквитати* седяха на конете си, прашни и уморени от пътя, с приведени от умора рамене. Пред тях стоеше многочислен ескадрон въоръжени хунски воители, възседнали дребните си коне с халки на ноздрите, в пълно бойно снаряжение. Римляните се извисяваха над хуните с цяла глава и повече, може би дори две, като се прибави и по-големият ръст на конете им. Но хуните бяха десет пъти по-многобройни и стояха с извадени копня и бойни брадви. По-страшни бяха лицата им, по които не потрепваше нито нерв от тревога, а още по-малко от страх пред тези късо подстригани натрапници на твърде едри коне, пристигнали без никакво известие и пищност от западните земи.

— Пратени сме тук по повеля на императора на Източната Римска империя Теодосий Август, за да преговаряме с крал Бледа — съобщи Плинт с най-властния глас, на който беше способен. Но когато това не предизвика реакция по безстрастните лица пред него, той въздъхна и почна да премисля следващите си думи. Тези варвари винаги го объркваха със своята неспособност да разбират дори най-простите думи на латински или гръцки — нещо, което се очаква от всеки образован човек в света. Плинт отново извиси глас и заговори по-силно и по-бавно, убеден, че така ще го разберат.

— Пратени сме по заповед на императора на Източната Римска империя... — изрева той.

Един широкоплещест алеман в хунско бойно въоръжение, с червеникава коса, прибрана във воинска плитка, излезе с коня си от задните редици на хунския ескадрон и пресече изявлението на Плинт с рязко изсвирване, гневно вперил в него пронизващите си сини очи. Произнасяше натъртено всяка дума.

— Чухме те още първия път, римско псе.

Алеманът скрива коня си и след миг застана лице в лице с римските пратеници. Те мълчаха, учудени от внезапната поява на този светлокож варварин начело на хунския отряд, от предизвикателната му демонстрация на латински, от изпълнения му с омраза поглед. Не се чуваше нито звук, освен свистенето на вятъра, което се ускори и като че все по-припряно ги тласкаше да започнат да се движат — да се движат напред или назад, към друго някое място, накъдето и да било, само и само да не остават тук. Равнината и вятърът са безмилостни към онези, които не се движат, които не се приспособяват — не побягват. Алеманът ги оглеждаше изпитателно, без следа от гостоприемство.

— Твърде късно идвате.

— Късно ли? — възрази Плинт. — Как така късно? Подготвихме пратеничество до крал Бледа, дълго да бъде царуването му, което да му предаде известие от император Теодосий. Нима ще ни лишите от честта да предадем благопожеланията на императора?

Червенокосият воин изсумтя, а Плинт почервения от безсилие.

— Император Теодосий ни възложи задача! — извика той. — Кой си ти, че да ни казваш какво да правим?

Алеманът го гледаше, без да мигне, повдигнал презрително вежди.

— Аз съм генерал Орест, потомствен вожд на силезийския род на алеманите, предводител на кралските телохранители. Крал Бледа е мъртъв.

Последва дълъг миг на мълчание. Нито един човек от двете страни не помръдваше, а вятърът като че се усилваше, натежал от дъждовни капки. Сивите облаци сякаш ги притискаха с почти осезаема тежест, потискащи и задушавщи.

— Мъртъв ли? — запъна се Плинт. — Не знаехме! Кой тогава...?

— Тихо! — каза Орест с тих, заплашителен тон. — Не знаете, защото не попитайте, защото с проклетото си римско високомерие дори не се замисляте за обстоятелствата, които се променят около вас. Сега нека вашият император се страхува и трепери пред мощта на новия водач на обединените хунски народи и съюзниците им. Сега ще преговаряте с...

— ... крал Атила! — извика генерал Тургринд, издигнал златния бокал високо над главата си към украсените със сложна дърворезба дъски на тавана.

Удари гонг и в стаята избухнаха смях, веселие и пронизителният неблагоприятен вой на флейтите. В огнищата, издълбани във всяка от четирите стени, пламтеше огън и просторната, богато украсена трапезария беше потопена в горещината и танцуващите сенки на бумтящите пламъци. До три от стените на залата бяха поставени дълги маси и около тях стотина гости, облечени в най-красивите си одежди, се изправиха на крака при думите на Тургринд. Всеки надигна своята чаша с разкошна позлата в чест на домакина, който стоеше неподвижно до трона си в центъра на средната маса. Рояк немирни хунски момчета с бръснати главици се кикотеха в ъглите и се блъскаха едно друго, за да виждат по-добре. Тургринд стоеше посред залата, усмихнат несвойствено, и се взираше в безизразното лице на домакина си.

На фона на бляскавите гости и изтънчената обстановка в двореца Атила беше с най-обикновено облекло, което напомняше по-скоро дрехите на слуга, отколкото одежди на крал. За разлика от гостите си, много от тях окичени със скъпоценности и трофеи, с които се бяха сдобили в битки, той не носеше никакви украшения. Дрехите му не бяха прихванати със сребърни фибули и токи, нямаше везба и шнурове по краищата им. Облечен беше в най-долнокачествена и корава мазна кожа и овча вълна. Но неговата аскетичност — непринудена или престорена — не се изчерпваше само с облеклото му. Чашата, която надигаше към устните си, беше от грубо издълбано дърво, напукано и сухо по дебелия заоблен ръб. Столът, който слугата бутна зад гърба му, беше от твърдо дърво без възглавница на седалката, макар всички гости, които насядаха по местата си след него, да се радваха на

удобството на кадифени възглавници, напълнени с конски косми и поставени така, че да могат спокойно да се отпуснат на тях.

Когато всички шумно насядаха по местата си и без да бързат, взеха да отпиват от виното, за втори път удари гонг. Гостите нетърпеливо загледаха проточилата се върволица слуги. Всеки от тях носеше блестящ сребърен поднос, върху който бяха красиво подредени купчини нарязани плодове и питки хляб, купи с гореща овнешка супа и огромно количество тъмночервено сочно месо.

С влизането на слугите две момчета с обръснати глави — най-бързите и най-големите смелчаци от веселата група пакостници, сгушени на топло в ъгъла, нахлуха през една от страничните врати. Дватама носеха голям поднос, отрупан с гореща карантия, който бяха задигнали от кухнята. След миг подир тях с ругатни изскочи един слуга, а двамата разбойници хукнаха към другарите си с деликатесите, съпроводени от гръмкия смях на гостите, които ги наблюдаваха. Щом стигнаха до целта си, десетина смугли ръчици се протегнаха и започнаха да набучват сварени дробове и стомаси с ножове и да ги тъпчат в гладните си усти. Когато слугата със зачервено лице успя да си проправи път между гостите до местопрестъплението, подносът беше опразнен и десетима, широко усмихнати, го гледаха с ококорени очи и лица, на които беше изписана самата невинност, опетнена единствено от сока от месото, стичащ се по брадичките им.

Слугите се пръснаха из залата и започнаха да сипват на гостите от изисканите блюда. Тази работа ангажира всички, с изключение на старшия прислужник, който отиде право при крал Атила. За разлика от другарите си този човек носеше обикновена дървена дъска за рязане, върху която беше поставен ненарязан овнешки пищял. Атила го взе и го заръфа. Гостите му се гощаваха с далеч по-апетитно месо и подбрани хапки — меки ярешки бузи и мозък, овнешки опашки, конски плешки, гърди и ребра. За известно време се вихреше повсеместно чревоугодие и единствените звуци в залата бяха тези на дъвчене и преглъщане, когато гостите надигаха блюдата си, за да изпият вкусните сосове и цапаха с мазнини яките и брадите си, навиваха омазнените си ръкави и подаваха блюдата си за още. Щом се наситиха, отново се надигнаха весели и шеговити гласове, но когато Атила най-после се изправи и избърса пръсти в края на туниката си, стаята утихна.

— Приветствам моите съплеменници и им представям синовете си — и той нежно погледна палавниците в ъгъла, в чиито усмивки липсваха някои млечни зъби, — и най-вече тримата ни гости от Източната Римска империя. За нас е удоволствие да ги дарим с нашето скромно хунско гостоприемство и веселие. Договорните и съюзните преговори могат да почакаат до утре. Тази нощ, приятели мои, ще се веселим!

Забиха барабани и в залата влетя група акробати от Китай, които започнаха да се извиват и премятат във всевъзможни фигури, прелитайки над масите досами главите на изумените гости, които се снишаваха, за да не пострадат. От другия край на стаята изведнъж писнаха още четири флейти и неколцина от гостите, въодушевени от веселата музика и номерата на акробатите, грабнаха бойните лъкове, окачени на стената, и почнаха да опъват тетивите им в отмерен, но неблагозвучен ритъм. Сред облак от огън и парлив дим в залата се втурнаха огнегълтачи и дечурлигата се разбягаха във всички посоки, подплашени от пламъците, които изригнаха от устата на фокусниците и заплашваха да превърнат стенните гоблени в същински огнен ад. Залата кънтеше от виковете на пияните гости, а посред целия този хаос изпод масата, където се беше крило в краката на Атила, през глава се преметна едно джудже мавър — Зеркон. Това дребно човече някога бе шутът на Бледа. Той го беше подарил на Еций, а той пък го даде на генерал Аспер от Източната Римска империя, който на свой ред го върна обратно в хунския владетелски двор. Джуджето поде безсмислена песен на смесица от хунски, готски и латински, изпъстрена със закачливи подмятания и похотливи движения, и гостите скоро се запревиваха от смях, макар вниманието им да се раздвояваше и към невероятните изпълнения на акробатите и огнегълтачите.

Към края на вечерта гостите вече бяха изтощени, с препълнени стомаси от изпитите направо от бъчвите *айраг* и десетилетно вино, с челюсти, уморени от дъвкането на хубави меса и плодове, и с болки в гърдите от смях. Така се чувстваха всички, с изключение на Атила, който през цялото време стоя неподвижен и недостижим и тихо наблюдаваше държането на хората около себе си. Цялата вечер по лицето му не пробяга нито сянка на усмивка, а очите му — тези тесни черни процепи, които виждаха всичко, но не издаваха нищо, които

попиваха всичко, но излъчваха само едва доловимо презрение — бяха приковани, без да мигнат, върху тримата ухилени римляни със зачервени лица.

Зората завари унилите остатъци от нощното празненство. Цялата зала и всички маси, с изключение на една, която бе прекатурена, бяха покрити с подноси с недоизядена храна и празни бокали. Няколко винени кани лежаха преобърнати и строшени, а утайката от виното бавно изтичаше от чирепите върху пода; под столовете бяха захвърлени смачкани кърпи, пропити с мазнина. В единия край някакъв готски благородник, твърде пиян, за да стигне през нощта сам до своето жилище по тесните улички, пъшкеше свлечен върху масата, а от устата му като бивна на глиган стърчеше мазен кокал. От един китайски стенен гоблен се виеше дим, който разнасяше противната миризма на опърлена вълна, а в ъгъла дузина дребни момчета лежаха сгушени на купчина и похъркваха като сити свинчета.

Тримата римляни, които замаяно присвиваха очи на ярката утринна светлина, идваща отвън, бяха отведени обратно в сенчестата зала, откъдето бяха излезли едва преди няколко часа. Избираха внимателно къде да стъпят по пода, заобикаляха разтурените маси. Управителят обяви присъствието им с дрезгав глас, който накара пияните обитатели на залата да изстенат в блюдата си, а онеправданите пратеници — да се навъсят. Но подиумът, където Атила бе седял предната вечер и където управителят явно очакваше да го намери, сега беше празен. Той сви рамене и ги поведе през малка странична врата, скрита зад друг гоблен, който беше накриво закачен на стената.

Щом влязоха в малкото преддверие, пратениците се сепнаха. И четирите стени на стаята от пода до тавана бяха опасани с лавици, натежали от знание — всякакви книги, скрижали, папируси, ръкописи, с всевъзможно оформление, големина и състояние. Върху една кушетка в ъгъла несприноудено се беше изтегнал Атила и от едната си ръка спокойно гризеше печена птича кълка, а в другата държеше малък пътепис от Страбон. Не беше свалил обикновените дрехи от вечерта, но заради утринния хлад си бе сложил плътно прилепнала шапка, подплатена с козина на мармот, и вълнено войнишко наметало. Не даде никакъв знак, че е забелязал присъствието на пратениците, а очите му

продължиха да шарят по страницата. Най-накрая изсумтя доволен, довършвайки пасажа, затвори книгата и внимателно я остави на една близка маса.

— Чудесен географ е този Страбон — отбеляза той небрежно.

Римляните го гледаха смаяни. Единствен Атила от всички хора, които видяха тази сутрин, изглеждаше свеж и дори в добро настроение, а изражението на лицето му им се струваше още по-удовлетворено, отколкото беше вечерта. И наистина, когато видя изненадата им, крайчецът на устата му като че ли се изкриви в злорада усмивка.

— Значи обичаш географията, велики кралю? — попита Плинт.

— Почти толкова, колкото вида на вашите стъписани физиономии пред факта, че един варварин може да чете. Да, Страбон действително е голям ум, както и Помпоний Мела и Ариан. Макар че предпочитам Ариан в превод, тъй като гръцкият ми доста се е влошил през годините.

Римляните оглеждаха отрупаните с книги лавици, без да могат да продумат.

— Надявам се, че ви е харесало снощното пиршество — каза любезно Атила, загледан в подпухналите им лица и небръснатите бради. — Според хунските традиции *стравата* е сбогуване с краля, който... е починал.

— Наистина, велики кралю — кимна утвърдително Епиген, — виното беше превъзходно...

— А месото? — продължаваше Атила.

Плинт го погледна полуусмихнат.

— Месото, велики кралю, беше възхитително. Никога не бях опитвал толкова крехко, толкова сочно телешко месо...

— Конско месо — поправи го Атила. Посланиците вторачиха празните си погледи в него. — От неродено жребче, ако трябва да съм точен. Мъртвородени жребчета. Месото им е с качества, които моят народ цени високо.

Римляните побледняха. Но по кимването на управителя разбраха, че е време да говорят по същество.

— Велики кралю — поде Плинт, — пратени сме от името на император Теодосий, който със своята мъдрост и великодушие ни упълномощи да преговаряме за условията на договора за

сътрудничество между хуните и Източната Римска империя. Възложено ни е да уговорим условията на търговски съюз между нашите два велики народа...

Лицето на Атила потрепна развеселено и той прекъсна Плинт:

— Търговски ли? — запита. — Че какво друго имате за размяна, освен обиди и подкупи за враговете по моите граници?

Плинт пое дълбоко въздух.

— Имаме много неща, които могат да са полезни на народа ти, върховни кралю. Имаме машини например. Оръжия. Платове. Произведения на изкуството. Книги! В замяна можете да ни давате желязо. Конне. Луксозни предмети от Изтока...

Атила го гледаше с безразличие.

— ... злато — продължи Плинт, — маймуни.

Едната вежда на Атила се изви подозрително.

— Маймуни ли?

Смутен, Плинт сведе поглед.

— Маймуни може би не. Така или иначе, упълномощени сме да преговаряме за сътрудничество между нашите два народа...

— Не, не сте — каза кралят.

Двамата дипломати стояха безмълвни в очакване на по-ясен отговор. След малко решиха, че кралят не е разбрал думите на Плинт.

Той понечи да обясни и хвърли бърз поглед към другаря си.

— Господарю, ние ще преговаряме...

Атила отново го прекъсна:

— За преговори са необходими две страни, които да ги желаят. В този двор има само една такава страна — вие. Преговори между нас няма да има.

Плинт избухна разгневен:

— А какво да кажа на императора?

— Мислиш ли, че ме вълнува какво ще кажеш на императора си?
— отвърна му Атила.

При тези думи Епиген реши да не мълчи повече и пристъпи напред.

— Никакво уважение ли нямаш към нашия ранг? Никакво уважение ли нямаш към мощта на Рим?

Атила го гледаше хладно. През годините се беше научил изкусно да прикрива емоциите — нещо, което много малко мъже наистина

владяет. Лицето му беше безизразно като изваяно от камък.

— Не. Но тъй като настоявате да обсъждате налагането на условия и изпълнението на искания, и аз имам няколко. Първо: вашият император да се закълне никога вече да не помага на враговете ми. Второ: да ми върне всички хуни, които сега служат в римските армии — тези на Източната и тези на Западната империя. И трето: данъкът от империята ви да се удвои от триста и петдесет литра злато годишно на седемстотин.

— Но, кралю Атила! — възпротиви се Плинт. — Седемстотин литра злато е нещо нечувано! Невъзможно е! Империята...

— Безполезно е да спорите — отвърна им сухо Атила. — Казах каквото имам да кажа.

— Но, кралю Атила, прояви разум...

При тези думи Тургрид мълчаливо излезе от сянката на вратата зад тях и отдаде чест на краля си. След това се обърна към тримата изумени римляни.

— Ще ви съпроводя до пътя, който води на юг към Ниса — каза той.

Атила проследи с безстрастен поглед Тургрид и римляните, които излизаха от стаята, а когато вратата се затвори зад гърбовете им, се обърна към един страничен вход.

— Орест! — извика той.

Веднага в стаята се появи високият алеман, облечен в груба хунска туника от сплъстена вълна. За миг Атила остана неподвижен, потънал в мислите си, а после се изправи и бавно отиде до един кедров сандък без никаква украса, който стоеше в ъгъла.

— Време е — каза той — да изпълним онова, за което говорихме преди много месеци. Помниш ли още мястото, приятелю?

— Да, помня го, велики кралю. Оттогава няколко пъти съм яздил дотам, по време на лов. Там все още живее само старият гот — земеделец, второ поколение роб. Той редува земята — всеки път оре само една трета от нея, а другата част оставя за угар през следващите години.

Атила отвори сандъка, погледна вътре и го наклони на една страна. Върху дървения под издрънчаха няколко старинни железни предмета — два строшени бойни шлема, ръждясал кинжал, главата на

необикновена бойна брадва с готска изработка. Атила взе всеки един от тях поотделно, за да го разгледа внимателно.

— Бойните трофеи на Руа. Отказваше се от плячката за себе си — раздаваше всичко на воините си. Запазваше само някоя лична вещ от всеки, когото убиеше.

Орест мълчеше и наблюдаваше краля.

— Ето това търсех — продължаваше Атила.

Той разви едно омазнено парче плат и извади от него много стар, извит меч, чиято дръжка някога е била инкрустирана със скъпоценни камъни, но много от тях вече ги нямаше. Хвана ефеса здраво, опря върха на острието до пода под ъгъл, стъпи по средата му и го счупи на две. Отново зави двете парчета в плата и подаде малкия вързоп на алемана.

— Както го бяхме решили — каза той на Орест. — Твоето племе отдавна е един от най-верните ми съюзници, а ти си предвождал много воители като командир на кралските телохранители на служба при мен. Когато настъпи мигът, ще предвождаш много повече. Задължавам те да мълчиш.

Алеманът кимна и изчезна така бързо, както се беше появил.

Тургрид и една хунска зууна придружиха римляните на излизане от града. Свиха встрани, по рядко използван път — по-скоро козя пътека. Тургринд им обясни, че тя ще ги изведе право на по-оживен търговски път в южна посока.

Хунските коне вървяха уверено в тръс по едва забележимите следи на пътеката, а римляните с мъка ги следваха върху дългокраките си бойни коне. Когато минаха покрай една оголена скала, забелязаха двайсетина дървени конструкции, издигнати във формата на кръстове. Очевидно бяха използвани за последен път преди много месеци, защото телата, които висяха по тях, се бяха превърнали почти в скелети. Въпреки това по тях имаше следи от ръждиви оръжия и парцали от червени наметала.

Изведнъж, осъзнали какво виждат, римляните спряха разгневени.

— Генерал Тургринд! — извика Епиген — Какво е това?

— На вас на какво ви прилича? — отвърна Тургринд студено. — Мястото за екзекуции, разбира се. Край всеки град има такова, нали?

— Но тези червени наметала! — възрази Епиген. — Това са римляни!

Тургрид също спря и протегна ръка, за да докосне изгнилия край на наметката на един разпнат войник. Внимателно огледа тъканта.

— Били са римляни — отвърна той, — но са се зачислили в нашите войски. Хунският войник е хунски войник, без значение какъв е произходът му. Ако дезертираш от хунската армия, получаваш наказание като хунски дезертър.

— Но те са *римляни*, проклет да си! — изрева Плинт.

Тургрид като че ли за миг се замисли над това, докато продължаваше да се взира в празните очни орбити в черепа на разпнатия войник. А после строгият му взор се стовари върху Плинт.

— Били са римляни — каза той и мекият му глас прозвуча застрашително. — Сега са просто мъртъвци.

Обърна коня и продължи в тръс по старата пътека с хората си. Огорчени и обезкуражени, римляните нямаха друг избор, освен да ги последват.

II

В Равена Плинт и Епиген стояха нервно изправени пред император Валентиниан и чакаха отговора му на вестите, които бяха донесли. Само писарят Приск, изглежда, не се вълнуваше от предстоящата реакция на императора и стоеше зад двамата високопоставени сановници спокойно, за разлика от тях. По лицето му бе изписана досада, докато съзерцаваше олисяващото петно на темето на Плинт, което през последните седмици нарастваше с обезпокоителна бързина. Бяха пристигнали в Равена след дългото си пътуване до Хуния едва снощи и дори нямаха време да оправят на пара гънките по дрехите си, преди да се явят в двореца. Усещаха колко неугледни и мръсни изглеждат и това усилваше притеснението им.

Младият император бе навършил пълнолетие едва преди пет години и все още непрестанно се чудеше на поста, до който се бе издигнал. Предполагаше се, че откакто навърши шест години, го подготвят за водач на Западната империя. Ала в действителност неговата майка и регент, Гала Плацидия, го държа настрана не само от всички отговорности, но и от всички възможности да се научи да поема отговорност. Тя бе починала скоро и Валентиниан заповяда тялото ѝ да бъде балсамирано, облечено в императорски одежди и поставено във владетелска поза върху трон от кипарисово дърво в параклиса на светците Назарий и Целз. Но макар да я посещаваше всеки ден в криптата и да се допитваше до нея, тя не му даваше подкрепата и утехата, от които се нуждаеше. За управлението на военните и всекидневните дела на империята сега той безрезервно се осланяше на съветите и напътствията на двама души: Флавий Еций — пълководец на легионите, който разпределяше задълженията си между войските в Галия и двореца в Равена, и Евгений Александрийски — главен управител на двореца.

Ала дори те не бяха достатъчни, за да го накарат да се почувства напълно уверен в новата си роля. Липсата на майка му беше оставила у него празнота, която трудно преодоляваше — едно силно желание за близост и утеха, които можеше да му даде само семейството. Единствената жива от най-близките му роднини беше по-голямата му

сестра Хонория. И макар тя никога да не бе проявявала дори най-слаб интерес към държавните дела, той копнееше за нейното присъствие както за компанията на вярно домашно кученце. Този ден — вече бе станало навик да прави това след смъртта на майка им — принцесата остана в атриума при Валентиниан, докато той се занимаваше с имперски дела. Отегчена и без да има никаква работа, тя се разхождаше сред пратениците и гостите и слушаше разсеяно. Но дори това половинчато присъствие на сестра му донякъде успокояваше тревогата на младия император.

Двамата дипломати разказаха накратко за току-що приключилото си пътуване отвъд Данувий и Валентиниан се вторачи в тях, като се опитваше да придобие равнодушно изражение. Престори се на уверен и запознат с външната политика, макар че в действителност изобщо не беше така.

— Казвате значи, че сега на власт е племенникът на Руа — Атила? — обърна се той към Плинт. — Кажете, Еций, ти си познавал този Атила, нали така?

Еций, който седеше на една маса отдясно на императора, остави доклада за пътуването на дипломатите, в който се бе зачел.

— Да, познавах го, августе, и тук в двореца има много хора, които могат да кажат същото. Атила живя тук, в Равена, в двореца на вуйчо ти. Той е доблестен мъж, но има труден характер. Не ни трябва война с него.

Евгений, който стоеше спокоен над лявото рамо на императора, се усмихна лукаво.

— Като че ли се страхуваш от него, генерале. Струва ми се невероятно за човек с твоите умения и възможности.

Чувайки хапливите думи на дворцовия управител, принцеса Хонория вдигна заинтригуван поглед към него.

— Евгений, това беше много нелюбезно от твоя страна — сгълча го престорено тя. — Нашият генерал не се бои от нищо, освен от мене може би.

— Генерал Еций — намеси се Плинт, — наричаш го доблестен, а той заплашва с война империята. Как се съчетават тези...

— Вярна ли е това, почитаеми Плинте? — плахо попита Валентиниан. — Нали ни каза, че той заплашва с война Източната

империя. Тук, на запад, аз нямам никакви разпри с хуните. Навярно можем да се сприятелим с този Атила...

Изречението на императора беше уплашено, почти умопително и това го караше да изглежда още по-млад, отколкото беше в действителност.

Еций въздъхна, чудейки се както всеки ден през последните двайсет години как е възможно да поставят на императорския трон един неопитен юноша.

— При цялата ми почит, августе — поде той, — хуните не правят разлика между Източната и Западната империя. В миналото двете империи са се подкрепяли в различни опасности, особено срещу варварите. Затова Атила има основание да ги възприема като една. В този смисъл той вероятно предугажда твоите амбициозни стремежи, не е ли така?

Валентиниан се усмихна леко.

— Да... вероятно. Много е проникателен този Атила.

Еций продължи:

— Важното обаче е, че Атила живя много години в Равена. Той познава империята, свободно говори латински, познава римските обичаи...

Евгений се обърна нетърпеливо към императора и младият владетел малко се стресна от разгорещения тон на своя съветник.

— Атила да познава Рим? Това са пълни безсмислици! Погледнете договора, който ни донесе почитаемият Плинт! Как е възможно този грубиян да очаква, която и да е държава, пък била тя и Рим, да плаща седемстотин литра злато всяка година на банда варвари?

Еций издърпа пергамента от ръцете на Евгений и го запрати на масата. Всички в залата млъкнаха.

— Прав си, управителю, договорът е възмутителен. А още по-възмутително е, че източният император го е подписал.

— А какво друго можеше да направи? — отвърна Плинт. — По отношение на седемстотинте литра злато, които дворцовият управител така съобразително спомена — тъй като и Източната, и Западната империя са застрашени в тази ситуация...

— По дяволите тези седемстотин литра! — отвърна грубо Еций и отново всички се сепнаха и замълчаха. — Нима не виждате нищо друго, освен това злато?

— Седемстотин литра са значителна сума, генерале — спокойно отвърна Епиген.

— Златото е без значение — продължи Еций. — Изобщо не е важно.

Евгений се изсмя презрително.

— Тогава ти го плати. Чудя се дали не си посъбрал нещо през годините в Галия.

Еций не му обърна внимание.

— По-важното е, че Атила не се интересува от това злато.

— Какво искаш да кажеш? — попита Валентиниан и заизвърща лице ту към Еций, ту към Евгений, а бузите му горяха от вълнението от спора.

Еций подаде договора на императора, за да го види.

— Това е ключовата клауза: „Да върне всички хуни, служещи на Рим.“ Ето това иска Атила. Това е козът му.

Валентиниан не проумяваше.

— Но защо му е да иска подобно нещо? Със сигурност има достатъчно хора. Доколкото знам, ако сложим в сметката и съюзниците му, той вече предвожда почти един милион души.

— Не в това е въпросът — обясни внимателно Еций. — Има хиляди, дори десетки хиляди хуни в помощните части на римската армия, разпръснати из цяла Европа и Азия, които познават оръжията, езика, подбудите и тактиките на римляните. И сега всички те ще се върнат под командването на хуните.

— Нима той ще посмее да атакува Запада? — упорстваше императорът.

— Не и без добър предлог — отвърна Еций.

Евгений го погледна подозрително.

— Добър предлог ли?

— Точно така — отговори Еций. — Необходимо му е основание, причина, за да свика всичките си съюзници, подбуда, за да атакува. За Атила войната не е самоцел, а средство и той ще трябва да представи пред родовите водачи и пред съюзниците си реален мотив, за да се решат да му предоставят живота на хората си в това рисковано начинание.

Императорът мълчаливо се замисли над това и после се наведе напред, вперил очи в Плинт.

— Тогава — произнесе бавно той — ще трябва на всяка цена да се постарам да не му даваме такова основание.

III

Тази нощ Еций излезе от квартирата, където живееше при посещенията си в Равена, и през една малка галерия стигна до голям атриум под откритото нощно небе. Всичко бе съвсем тихо, чуваше се само нежното шуртене на водата във водоскока по средата на атриума, а прохладният вятър разнасяше до ноздрите на Еций тежкия мирис на увивната глициния. Той се огледа наоколо и си спомни, че в същия този атриум се състоя „митичното“ тържество преди години. Чудеше се как един млад войник от Хуния може за няколко години да се превърне в най-влиятелния човек в Западната империя. Как се върти колелото на съдбата, помисли си той. И колко трябва да внимаваш, за да не допуснеш да се върне там, откъдето е тръгнало.

Дишаше дълбоко. Олекна му, когато излезе от задушните стаи на свеж въздух, но внезапно от унеса го извади трясъкът на строшени грънци зад гърба му. Погледна през рамо и виждайки как грамадната сянка бързо се скрива зад една колона, въздъхна с облекчение.

— Покажи се, Магнус — подвикна Еций тихо в тъмното и след кратко мълчание слугата плахо се показа с наведена глава. Десният му крак кървеше от саксията, в която се беше спънал, а тя се бе изтърколила като топка през атриума.

— Какво дебнеш посред нощ? — попита го Еций спокойно и без да очаква отговор, продължи по една галерия, която водеше до другата страна на вътрешния двор. Великанът се спусна след него, тътрейки крака.

— Флавий — *m-m-mi'ies* — каза тихо Магнус след малко, при което Еций спря и се обърна да го погледне.

Магнус удряше с юмрук по гърдите си.

— *Mi-les* — повтори той.

Еций поклати глава.

— Императорът има нужда от теб тук, в двореца.

Магнус сведе очи разочарован.

— Време е да си лягаш, приятелю. Излязох малко на свеж въздух и после и аз отивам да спя. Лека нощ.

За миг Магнус остана вторачен в него с празен поглед, а сетне кимна, обърна се и се затътри по обратния път.

Еций продължи разходката си. Погледна нагоре. Рядко имаше възможност да си позволи удоволствието да почива и да наблюдава звездите. Но след миг взирание в тъмнината той отново погледна надолу ядосан. Половината си живот беше прекарал в откритите равнини на Хуния и скалистите хълмове на Галия, където пред погледа на човек може да се изпречи само някой храст на фона на простора. Но в Равена или в някой от другите градове на империята така и не можа да свикне с всичко, което му пречеше, когато наблюдаваше небесните тела. Факлите по всички стени осветяваха атриумите и проходите и хвърляха отблясъци по всичко наоколо. Невъзможно е да се видят звездите при толкова светлина. Дори Венера, която все се явяваше в мислите му с хунското си име — звездата на пастирите *золбон*, се криеше зад върха на някакъв покрив. Еций се огледа и забеляза една кула в ъгъла на двора, с плоска тераса на върха, заобиколена от ниски железни перила. Но как да се качи там?

Мислите му отново бяха прекъснати от шума от изпуснат факел и сумтене, който дойде от стената зад гърба му.

— Магнус — каза той, този път без дори да се обръща, за да го погледне. — Как може човек да се изкачи горе на тази кула?

Чу как гигантът бавно се размърда над него.

— *S-s-stellae*? — попита плътният глас.

Еций поклати глава утвърдително.

— Да, *stellae*, звездите. Иска ми се да погледам звездите.

Обърна се и видя загриженото изражение на Магнус. Великанът клатеше глава настойчиво. Посочи му друга кула в противоположния ъгъл на вътрешния двор на двореца.

— Много е далече — възрази Еций. — Ще се кача на тази. Сигурно има външна стълба.

Магнус хвърли бърз поглед покрай кулата и като проследи погледа му, Еций забеляза тесен проход, почти скрит в сенките.

Огромният човек отново го погледна, с все така тревожно изражение, и поклати глава, този път, както Еций си помисли, с безразлично свити рамене.

— Има ли стълба в онзи проход, Магнус?

Магнус дълго не помръдна, но след малко едва забележимо кимна утвърдително.

Еций се усмихна.

— Най-честният човек в империята — каза той и бръкна в кесията на колана си. — Вземи, Магнус, купи си чаша вино и върви да си лягаш.

После остави гиганта да стои безпомощно в двора, мина през прохода и се изкачи по стълбата.

След малко Еций влезе през вратата най-горе в кулата и се озова върху терасата на покрива, където бяха поставени ложета и малки маси. В единия ъгъл трепкаше самотна маслена лампа. Той пристъпи към ръба на терасата, хвана се за студения железен парапет и се загледа надолу към тихия град под лунната светлина — улиците и площадите, струпаните близо до стените на двореца разкошни имения на богатите граждани, зад тях — митницата и други административни сгради, централните бани, а след тях — стотици *инсуаи* — жилищата на работниците и по-бедните граждани. Над всичко това луната бе надвиснала ниско над хоризонта като бляскав златен щит и сградите не можеха да я скрият. В този момент зад гърба му се разнесе женски глас:

— Надявах се, че ще дойдеш. Видях те долу в атриума.

Раздразнен, че го прекъсват, Еций се извърна и се взря в сенките. Не можа да различи нищо, затова взе малката маслена лампа и закрочи към посоката, откъдето бе дошъл гласът.

Хонория беше полегнала върху едно от ложетата, в халат от фина коприна, вързан на талията, но разтворен до пъпа ѝ.

— Принцесо, прости ми, че те обезпокоих — каза Еций и отместил поглед, за да може Хонория да оправи дрехата си. Тя обаче не понечи да го стори. Вместо това се протегна като котка, прозина се и му се усмихна.

— Не можах да заспя и се качих тук да изпия чаша вино. Явно съм задрямала.

Еций стори лек поклон и тръгна обратно към стълбата, но Хонория се понадигна и го извика:

— Моля те, генерале, ела, седни при мен.

Еций спря и се обърна. Върна се и седна в края на ложето. Хонория го гледаше, а очите ѝ блестяха на светлината на лампата.

— Защо постоянно ме отбягваш? — попита тя. На лицето ѝ беше изписана лека закачлива усмивка.

— Не съм и помислял да те отбягвам, господарке — отвърна той сдържано. — Зает човек съм.

— Зает, зает. Свещеникът все ме съветва да си намирам работа, за да стоя далеч от изкушенията. Казва ми: „Празните ръце са сечивата на дявола.“

— Мъдри думи са това. Аз просто изпълнявам дълга си, господарке.

— И сигурно си много горд, че се справяш така добре — с тази твоя решителност и непоколебимост...

Той се взря в нея. Макар тонът ѝ да бе подигравателен, тя му зададе въпрос, който винаги му се струваше странен. Да се гордее с дълга си? Как можеше дългът да го накара да се гордее, ако го изпълнява само понякога? Би бил по-горд, докато закусва, отколкото докато изпълнява дълга си. Ако беше горд, щеше да означава, че изпълнява дълга си рядко и не се срамува от това. Възможно ли бе някой, освен ако не е глупак, да се гордее само с това, че не е безсрамник?

— Затова ли все гледаш да си зает? — продължаваше тя — Да не би да бягаш от изкушението?

Еций си позволи да се усмихне кисело.

— Да бягам от изкушението ли? Не, принцесо, натоварен съм с държавни дела, с работите на брат ти. Нямам...

— Какво нямаш? — прекъсна го Хонория — Изкушения? Всички се изкушаваме, генерале, всички имаме влечения.

— Предполагам, господарке.

— Аз например. Двамата се познаваме от много години. Не мислиш ли, че ситуацията е благоприятна — като че съдбата има пръст в това — да се срещнем точно тук, където се видяхме за първи път?

Еций я погледна студено.

— Аз съм женен, принцесо.

Хонория се изсмя и пренебрежително махна с ръка.

— Дребната пухкава Карпилия.

— Присцила.

— Генерале, всеки знае, че това е брак по сметка. Тя просто е от добро семейство, с благороден произход, вдовица на префект —

толкова е трудно да се намерят девизи в днешно време, — а на теб ти трябваше жена с подходяща зестра. Чудесна сделка, бих казала. И бих добавила: „Какво от това?“

Еций се усмихна предпазливо.

— Една жена ми е достатъчна. Никога няма да проумея как един мъж може да се справи с повече...

Хонория въздъхна силно разгневена.

— Нарочно ли се правиш, че не ме разбираш, скъпи ми генерале, или тебе нищо не може да те съблазни?

— При цялото ми уважение, принцесо... няма да предам жена си.

— Ами недей тогава. Разведи се. Плати й. Всички така правят. Всяко момиче си има цена, нали така?

Еций я гледаше мълчаливо.

— И после — завърши Хонория, като вдигна ръка в тържествуващ жест — се ожени за мен.

— Да се ожени за теб? — каза Еций с насмешка.

— Много е лесно — усмихна се Хонория, — а също и много логично и твоята остра мисъл ще го оцени. След императора ти си най-силният мъж в империята. Аз съм сестра на императора, което ме прави най-силната жена в империята. Чудесно съчетание, не мислиш ли? А освен това...

Тя се притисна до него върху ложето и той усети силната миризма на вино, която се разнасяше от дъха й.

— ... мога да направя живота ти много по лесен, отколкото дребната Карпилия.

Еций седеше неподвижен, загледан в луната. Макар да изпитваше отвращение от тази жена, все пак почувства някакво трепетно вълнение.

— По-лесен ли? — повтори той — Как така?

— Не се прави на тъпак пред мене, Еций — отвърна троснато тя. — Ожени се за мен. Валентиниан няма да създаде никакви деца — можеш да ми вярваш за това, освен ако евнусите не се научат да раждат. *Ти* ще бъдеш следващият поред с правото да се възкачиш на трона...

Тя взе пръстите му в дланите си.

— ... и първият с право на това.

С едно бързо движение Хонория пъкна ръката му в отгърнатия си халат и се отпусна върху него с притворени очи, мъркайки като котка от удоволствие при топлия допир на пръстите му.

Еций седеше неподвижно. Може би никога в историята на Рим никой мъж не е държал в дланта си такава възможност за власт. С един нежен натиск в знак на съгласие, с една милувка по гладката извивка на гърдата ѝ, целият Рим, цялата Западна империя и титлата „август“ можеха да станат негови. Императорът бе марионетка, лесно се влияеше и стига да се наложеше, той можеше да го сваля от трона бързо и безкръвно. Легионите бяха верни нему, на Еций, и дори ако тяхната подкрепа се окажеше недостатъчна, женитбата му с Хонория силно би наклонила везните в негова полза. Най-слабото потрепване на пръста му, най-нежното погалване на топлата ѝ плът можеше да промени всичко в кариерата му, в живота му, а може би в съдбата на Рим.

Но Еций остана вцепенен. Погледна луната и осъзна, че може би точно в този миг Присцила също я гледа и мисли за него, докато се разхожда из вилата им в Галия в края на деня и целува децата за лека нощ, преди прислужниците да ги подканят да си лягат. Лицето ѝ, розово и пълно, изпълни съзнанието му и той си спомни първия път, когато помисли за нея, за възможността да се ожени за нея, за онези съвсем различни възможности от тази, която му се предлагаше сега. Баща му, който не беше сред живите вече от много години, бе направил първоначалните уговорки и с гордост бе предложил този брак на сина си, като му изтъкна предимствата на такъв съюз. Но тогава Еций мислеше само за хунските си войски и за следващото си голямо приключение. Гласът на баща му тихо шептеше в ухото му и ставаше все по-силен и по-отчетлив, а повехналото му лице скоро измести това на Присцила. Какво му бе казал Гауденций тогава? Какво беше пренебрегнал Еций, какво беше изпуснал от погледа си в бъркотията от предизвикателствата в дворцовата политика и предвождането на легионите през всичките тези години?

Рим е достойнство и благородство... Винаги трябва да се стремиш да преодолееш реалността в Рим...

Раздразнена от колебанието на Еций, Хонория се притисна още по-плътнo до него, леко изви гърба си, за да се нагласи по-добре под тежестта на топлата му ръка, и го погледна със сладна усмивка.

— Аз съм трофеят, а империята е малката награда — промърмори тя сънено. — Или беше обратното?

Изведнъж Еций освободи ръката си и стана, а Хонория запримигва изумена.

— Рим не е стока, за която човек се пазари на тържището — каза само той с овладян и леден глас.

Хонория скочи и с гневен жест покри разголената си гърд с дрехата си.

— Кой, мислиш, се пазари? — отвърна тя. — Стока ли? Може и да знаеш как да се възползваш от всеки един момент в боя, генерале, но ще съжаляваш, че си пропуснал тази възможност.

Еций кимна и наведе глава в насмешлив поклон.

— Ще бъде удоволствие за мен да пропусна подобен шанс, господарке.

— Не, за мен ще бъде удоволствие, твърдоглав глупако. Аз си доставям удоволствие, където си поискам.

Тя взе звънче, което бе оставила на масата до себе си, и нервно зазвъня с него. Чуха се стъпки във външния коридор и портата се отвори. Отзад не идваше светлина и вратата представляваше само черен отвор, а човекът, който стъпи на терасата, не можеше да бъде разпознат. Без дори да се извърне, принцесата каза:

— Евгений, изведи генерал Еций. Изведи го от сградата, от Равена и от империята — и като стрелна Еций със злобен поглед, тя проплака с престорена тревога: — Той се опита... да се възползва от мен.

При тези думи на принцесата Евгений се усмихна и излезе на светлината. Еций презрително присви очи. Хонория задържа продължително поглед върху управителя и след малко по лицето ѝ пробегна усмивка. Тя мина плавно пред Еций, отиде при Евгений и леко положи длан на рамото му.

— Промених си решението — каза с треперлив глас и с ръкава на халата си избърса една сълза, търкулнала се от окото ѝ. — Евгений, ти остани. Генералът ще излезе сам. Утре ще уредим пътуването му.

— Както пожелаеш, господарке — усмихна се лукаво управителят.

Еций излезе с гневни крачки. Слезе обратно по тъмната стълба, мина през прохода и се озова във вътрешния двор, където едва не се сблъска с Магнус. Той стоеше в сенките с гузно изражение на лицето.

— Знаеше, че са били там горе през цялото време, нали? — запита го Еций — Затова не искаше да ми кажеш как да се кача. — Ала той не беше в настроение да разговаря, пък и Магнус нямаше какво да каже. — Дявол да го вземе, и двамата се застояхме в Равена вече прекалено дълго — изръмжа Еций и бутна великана, докато минаваше покрай него, а той остана да стои на същото място, загледан в сенките.

Еций мина през облицованите с мрамор галерии със сковано от безмълвна ярост лице. Всичко му изглеждаше уголемено, с изменена природа — звездите го гледаха гневно, като светлините на сцена, от ромоленето на малък водоскок в един ъгъл го побиха тръпки като от звука на строшено стъкло. В края на един мрачен атриум следа, оставена от охлюв, флуоресцираше загадъчно, описвайки издайническа блещукаща диря в основата на стената. В ума му препускаха мисли за кариерата му, за сигурността на семейството му, за бъдещето на Рим. За миг си помисли, че трябва незабавно да съобщи на императора за разговора си с Хонория, но бързо отхвърли тази мисъл, защото, макар императорът да бе зависим от него като съветник, ако се стигнеше до противопоставяне на неговата дума срещу тази на принцесата, нямаше съмнение на чия страна ще застане Валентиниан. Щеше загуби битката за доверието на императора, щеше да се покаже като глупак в очите на всички и при това щяха да го сметнат за предател, защото е обвинил сестрата на императора в... какво? Че го е прелъстила? В яда си той почти се изсмя на глас заради това, че така дълбоко го е ранила с оръжието, с което разполагаше, а той — пълководецът на легионите на Западната империя, нямаше нито едно средство за отбрана срещу нея. Толкова ли бе крехка съдбата на човека, че толкова дребно нещо може да го срази? Над него звездите блестяха още по-силно.

Без да има време да си представи всички последици, които тази злополучна среща би могла да има, Еций сви покрай последния ъгъл

по пътя към жилището си и се натъкна на самия император, който вървеше под една аркада и тихо разговаряше с неколцина придворни. Двама преторианци, които бяха наблизко, застанаха мирно. Еций нямаше как да се отбие от пътя си, за да отложи тази среща за по-късно. Младият император вече го бе видял.

— А, генерал Еций — каза Валентиниан и протегна ръка да я сложи на рамото на Еций в опит да симулира приятелски чувства, както и да демонстрира положението си на по-високостоящ, в което никога не се чувстваше уверен в присъствието на своите служители. — Тъкмо излязох да подишам свеж въздух преди лягане. Защо обикаляш коридорите в този час?

Лицето на Еций беше каменно.

— Избистрям си ума, августе. Ако ме извиниш, много съм уморен. Уверен съм, че би предпочел миг уединение, отколкото моята досадна компания.

Императорът се взря в него изненадан и се усмихна.

— Нищо подобно! — отвърна той с престолено въодушевление — Но те разбирам. И аз самият съм малко уморен. Лека нощ — и се върна при придворните си. — Хайде. Да оставим генерала да си почине.

Еций се поклони, мина покрай тях и се скри от погледите им зад ъгъла. Внезапно се чу силният трясък на строшени гърнци и изсумтяване. Замръзна на място и се ослуша.

— А, Магнус! — извика императорът весело.

Чу се как тежки неравни стъпки тръгват по плочите и после спират.

— Какво правиш тук посред нощ? Мислех, че си лягаш рано.

След кратко мълчание се чу една накъсана дума:

— *S-s-stellae*.

Еций се обърна. Да не би този слабоумен Магнус да говори с императора?

— Звезди ли? — каза императорът — Аха, звездите! Чудесна идея, Магнус! И аз обичам да наблюдавам звездите. Помня ей онази кула — често ходехме там с майка ми, но не съм се качвал на нея, откакто тя почина. Гледката от покрива е прекрасна. Е, лека нощ, Магнус. А, ето, вземи — утре си купи медена питка...

Еций стоеше смаян и слушаше как стъпките заглъхват и изчезват.

След миг Валентиниан и придружителите му се заизкачваха по външната стълба на кулата. Като стигна най-горе малко задъхан, той отвори вратата и стъпи на терасата. Чу се уплашен женски писък, който накара боязливия император да отскочи стреснат назад. Двамата преторианци се втурнаха с извадени мечове и почнаха тревожно да се взират в тъмнината, защото очите им все още не можеха да свикнат със слабата светлина, която идваше само от луната и капещата лампа. Валентиниан първи различи източника на онзи звук. На лицето му се появи тържествуваща усмивка, когато забеляза до ложето близо до перилата двама голи любовници, които се боричкаха на пода, опитвайки се да се откопчат един от друг и да намерят дрехите си. Кожата им се белееше на меката лунна светлина.

— Кой си ти...? Махай се оттук! — изсъска жената.

Младият император страшно се развесели от това, че е попаднал на забавление, защото малко по-рано мислеше, че ще си стои самотен и замислен.

— Охоо! — изхили се той — Я да видим вие кои сте?

Сграбчвайки факела, която един от придворните му донесе от коридора, като ловец, обикалящ около уловената в мрежата плячка, Валентиниан се доближи до двамата, които продължаваха да се боричкат.

— Това е по-хубаво от маскен бал! — засмя се той — Любовниците имат само по две ръце. Ако прикрият телата си с тях, ще видят лицата им. А ако скрият лицата си — още по-добре!

Но собственото му лице побледня, щом светлината на факела падна върху тях.

— Хонория? — каза той, вкаменен от изненадата, и силният му глас изтъня и се извиси, защото осъзна значението на това, което виждаше — И... Евгений?... Управителят на двореца ми? Дворцовият *управител*? Сестро, ще заповядам да те набият с камшик! Какво щеше да помисли майка...!

Долу Еций стоеше в сенките и спущаше боричкането и обърканите гласове. Изведнъж на стълбата отвън на стената се появиха три слизащи фигури. Когато стигнаха най-долу и попаднаха под светлината на факлите, Еций разпозна двамата преторианци на императора, които влачеха Евгений — гол и разярен. Стражите го

домъкнаха до Еций, който стоеше неподвижно, и спряха, за да хванат по-здраво съпротивляващия се пленник.

— Еций, куче долно! — злобно изсъска срещу него Евгений. Един от преторианците го удари по лицето с тъпия край на копието си.

Еций кимна и впери невъзмутим поглед в него.

— Поздравявам те, Евгений — спокойно каза той, — вярвам, че най-после ще се издигнеш до евнух.

Преторианците се ухилиха, хванаха дворцовия управител по-здраво и го повлякоха по коридора, докато накрая се скриха от поглед.

Килията беше с голи каменни стени, с маса, стол и тесен одър. Тънката ивица светлина, която се процеждаше през високия прозорец, осветяваше ярко масата, но останалата част от помещението оставаше скрита в сенки. Не беше нито влажно, нито студено. По пода бяха наредени грубо издялани каменни плочи, не беше оставен само с утъпкана пръст; нямаше течове, дупки за паяци или други някакви неудобства. Но все пак това бе затворническа килия, с решетки на прозореца и с тежка желязна греда на дебелия дъбов врата.

Хонория седеше прегърбена над масата и трескаво пишеше дълго писмо с голямо перо. Косата ѝ беше разчорлена, а от последния път, когато си бе дала труд да се гримира, бяха изминали седмици. Тъмничарите, които я пазеха, не се вълнуваха от красотата, а и в тези условия беше невъзможно да поддържа външния си вид. Наля си малко вино в проста дървена чаша от пръстена кана, поставена на масата, изпи го на един дъх и прошепна благодарствена молитва за това, че брат ѝ и бе позволил поне този дребен лукс. Накрая, като завърши писмото, сложи подписа си със замах, сгъна листа и го загъна в друго, по-голямо парче пергамент. Свали пръстена с печат от дясната си ръка и взе свещта, но спря тъкмо когато се готвеше да капне восък върху плика, за да го запечата.

Вдигна пръстена близо до очите си и за миг се взря в него замислена. После се опомни, целуна го и вместо да го притисне към горещия восък, бързо го пхна в плика. Затвори го, капна малко восък от свещта, но се поколеба объркана, защото сега, след като сложи пръстена вътре, вече нямаше печат. Усмихна се и потопи палеца си във втечнения восък, подуха върху него, за да засъхне, и бързо надписа

плика. После за последен път изпитателно провери цялостния вид на писмото, поклати доволно глава и позвъни с малкото звънче.

След малко се чуха приближаващите стъпки на тъмничаря, който спря пред килията, отвори прозорчето на вратата и надникна вътре с подозрение в погледа.

Хонория го погледна и въздъхна.

— Не ми трябваш ти, малоумнико! — скара се тя — Доведи моето момиче.

Прозорчето се затвори с трясък и след малко през отвора му се показаха чифт уплашени женски очи. Хонория се изправи и пъкна писмото през процепа.

— Дай го на Марк вестоносеца. Не се бави! Може да използва пощенските станции. Кажу му, че ще получи петдесет жълтици, ако го занесе бързо.

Прислужницата кимна и изчезна.

Скоро след това, останало без дъх от препускането до конюшните, момичето предаде посланието на млад, добре сложен ездач, който чешеше с чесало един потен кон.

— Какво е това? — попита той уплашен — Току-що пристигнах от Неапол. Твоята господарка няма ли да ми даде половин ден да си наквася гърлото и да отида на баня?

— Половин ден ли? — сопна се момичето — Не съм имала половин ден почивка, откак работя за нея. И то за да си наквасиш гърлото! Кой ще гарантира, че ще те няма само половин ден?

— Е, щом не ми вярваш, можеш да дойдеш с мен, Лавиния, за да следиш какво става — и той се пресегна и грубовато я ощипа по ханша. — Лесно е да се разсее човек в баните, ако няма кои да го пази.

И той й намигна.

Лавиния изписка и отблъсна ръката му, макар че неволно се усмихваше.

— Срамота! И много жалко. Явно ще трябва да намеря друг вестоносец. Господарката толкова бързаше да изпрати писмото, че обеща петдесет жълтици, когато ездачът се върне...

Марк пристъпи и посегна към писмото, но Лавиния го скри.

— Петдесет жълтици! — възкликна той и я сграбчи през кръста, опитвайки се да вземе писмото от протегнатата й ръка. — За толкова пари ще яздя до пъкъл и обратно!

Лавиния се изкиска и го целуна по бузата.

— За това писмо може и да ти се наложи.

Момчето спря, усмихна се и пипна бузата си.

— Не беше го правила преди. По какъв повод?

Тя тикна писмото в ръката му и се отдалечи с подтичване.

— По този. Довиждане! До другата есен!

Докато се измъкваше през портите на конюшната, той погледна надрасканите редове по външната страна на плика и лицето му помръкна.

— Бог да ми е на помощ. Атила, кралят на хуните?

За миг остана неподвижен и замислен, а устните му тихо се движеха, докато пресмяташе разстоянието, което му предстоеше да пропътува. За последен път прокара чесалото по корема на коня.

— Ще я видя следващата есен — промърмори той, — ако имам късмет да се върна толкова скоро.

После се качи на седлото и препусна през портите на конюшната.

IV

Атила седеше в тъмната, изпълнена с дим зала. Тургрид бе застанал зад дясното му рамо. Бяха заобиколени от група корави воители — вождовете на готските и хунските войски. Залата бе неузнаваема след нощта на празненството — стените бяха оголени и гоблените вече не можеха да скрият грубо издяланите чамови дъски. Всички маси бяха изतिकани и прекатурени, само една малка маса беше поставена пред престола, а върху нея стояха струпани всевъзможни пергаменти и карти. Дори огнището зееше тъмно и студено въпреки хладината на отиващото си лято и настъпващия мрак. Офицерите бяха облечени също толкова строго, някои дори все още стояха с дрехите си за езда с петна от пот по тях, а по ботушите им имаше кални ивици. Строгостта на залата беше омекотена единствено от присъствието на половин дузина малки момчета с обръснати главици — многобройните синове на Атила, които си играеха по голия под и се караха за някакви остатъци от храна. Най-малкото, загубило в боричкането, изтича разплакано при баща си и със сълзи се примиоли да го вземе в скута си. Кралят се съгласи, но мислите му бяха другаде. Той дори не погледна надолу, защото внимателно четеше съобщенията, които му подаваха.

— Това пристигна преди малко, господарю — каза Тургрид и му подаде окъсан сгънат пергамент. — От римския двор в Равена.

Атила погледна плика заинтригуван.

— Не е ли малко странен този печат? Много прилича на отпечатък от палец.

Като разчупи печата, един пръстен се изтърколи и издрънча върху масата пред него. Атила го взе и го разгледа.

— Буквата „X“ — каза той изненадан. — Император Хонорий ли? Този злодей е мъртъв от години. Вярно, че кореспонденцията се бави, но...

— Не, господарю — каза Тургрид, който надничаше през рамото му в странното писмо. — Писмото е от принцеса Хонория, сестрата на император Валентиниан.

— Сестра му ли? Защо сестра му ще...? — Гласът му заглъхна, докато очите му бързо преглеждаха документа.

— Много странно — каза той след малко, остави писмото на масата и несъзнателно стисна рамото на малкия палавник, когото подрусваше на коляното си. — Пише, че са я хвърлили несправедливо в затвора и ѝ отказват процес... и че като суверен съм задължен да ѝ окажа помощ. Изпраща ми личния си пръстен с печат като доказателство, че ми пише лично тя.

Той вдигна очи от писмото полуусмихнат, докато мъжете се подхилваха.

— Тя винаги е била малко странна, господарю — предпазливо отбеляза Тургрид. — Не внимава нито с виното, нито с мъжете. Брат ѝ, императорът, така и не успя да ѝ намери жених — явно е голяма фурия. Може да я е заключил, за да я опази по-добре.

— Ха! — възкликна Атила — Значи сега аз съм нейният Херкулес, който ще я избави от злия ѝ брат. Каква приказка за женорята! С този пръстен почти прилича на предложение за женитба!

Мъжете отново се засмяха, още по-високо, но този път Атила не се засмя заедно с тях. Беше се загледал някъде в пространството и неспирно си играеше с пръстена на кутрето си.

— Като предложение за женитба... — повтори той.

В двора на Равена младият император седеше в стаята с картите, заобиколен от вестonosци, и набързо преглеждаше известията, които му подаваха. Еций, тази есенна сутрин облечен в опръскани от дъжда дрехи, седеше до украсената мраморна маса точно срещу младия император, посочваше му важни пасажии от документите и му ги разясняваше. Изведнъж скупчилите се наоколо неколцина съветници се отдалечиха едни от други и стаята утихна, защото вестonosецът Марк, задъхан и мръсен, се втурна в старта, последван от някакъв разгневен евнух.

— Моля за извинение, августе — каза Марк, докато му подаваше едно писмо — Пристигна току-що. Спешно съобщение за господаря.

Валентиниан го погледна учудено и каза насмешливо:

— Хм? Откъде ли е този път, Марк? Мислех, че си заминал. Прислужничките цяло лято нищо не похванаха от мъка.

Марк поруменя.

— От хунската столица е, августе.

Валентиниан протегна ръка и взе писмото леко разтреперан. Но преди да разчупи печата, се спря.

— Колкото повече научавам за твоите хуни, генерал Еций, толкова по-неприятно ми е да получавам съобщения от тях — каза той и почна да върти сгънатия пергамент в ръката си. — Всичко това ми напомня как веднъж като малък се промъкнах в избите на двореца, бръкнах в един котел с ябълки и напипах нещо рунтаво. Не знаех точно какво е, но разбрах, че не е на добро.

За момент Еций разсеяно вдигна поглед, а после се върна към съобщението, което четеше. Докато императорът разкъсваше външния пергамент, в скута му падна златен пръстен печат и той го взе озадачен. После отпусна ръце върху масата.

— Сигурен съм, че това не е на добро — каза той.

Еций погледна пръстена.

— Прилича на печата на Хонория. Как е попаднал в ръцете на хуните?

Валентиниан бавно разгъна писмото и зачете мълчаливо.

— О, боже!

Еций хвърли строг поглед към придворните да стоят настрана, изправи се и посегна да вземе писмото от разтрепераните ръце на императора. След като го прегледа набързо, вдигна поглед и го отправи някъде далече.

— Атила е съгласен с предложението на принцесата за женитба и с радост приема половината Западна империя като полагаща му се зестра — бавно произнесе Еций. Гласът му беше спокоен, но лицето му се изопна от гняв.

Никой не продумваше, всеки бе вперил поглед в императора, чиито устни безмълвно шепнеха нещо. Накрая Валентиниан започна да се смее, неколцина придворни — също и след миг всички избухнаха в смях. Само Еций остана сериозен.

— Женитба с хун? — задъхваше се Валентиниан и бършеше сълзите си с края на ръкава — Кой би предположил, че Атила е толкова остроумен? Пък и зестра иска тази жълтолика маймуна!

Раменете му се разтредоха от смях и стаята прокънтя от кикота на мъжете. Еций даде знак на един от помощник-управителите да се приближи към него иззад императора. Генералът сложи ръка на рамото на мъжа и тихо каза в ухото му:

— Вземи перото на принцесата и смени стражите и слугините в килията ѝ.

Слугата кимна и безшумно излезе.

Императорът бутна стола си назад, изправи се и развеселен запляска с ръце. Ала веселото изражение не можеше да прикрие страха в очите му.

— Стига толкова съобщения за днес! — възкликна той — Генерал Еций, ще ме придружиш ли до покоите ми? Май съм готов за обяд.

Двамата минаха покрай придворните, които се отдръпнаха, за да им сторят път, слязоха по стълбите, отвеждащи към външния проход, и продължиха, всеки следван от своите двама преторианци. Валентиниан сложи ръка на рамото на по-възрастния мъж в знак на почит — жест, който син би отправил към баща си. Ала тежестта на ръката му беше необикновено голяма, сякаш императорът се облягаше на Еций като старец или като недъгав човек. Еций се напрегна под този натиск, а Валентиниан, усетил гнева му, отпусна ръката си и спря, което принуди другия също да спре и да се обърне.

— Генерале — тихо каза Валентиниан след малко, — макар аз да нося пурпурната тога, и двамата знаем истината. Никога не съм предвождал войска. Легионите, а вероятно и цялата империя, гледат на мен като на юноша, който с нищо не се е доказал. Ти си този, който поема тежестта като... като...

— Като патерица — прекъсна го Еций с вперен в него поглед, — като патерица или тояга.

Лицето на императора посърна.

— Да, като патерица. Но аз, сакатият, печеля от това, че вървя. Знам какво мислиш и не мога де те виня за това. Но можех ли да постъпя другояче?

Той се взря в лицето на Еций и тонът му стана почти умолителен.

— Малките подробности — изпуснах контрола над дребни неща, които се превърнаха в съдбоносни събития. Дори самият Юлий Цезар не беше способен да овладее ищаха на една жена. Клеопатра беше ненаситна, а след смъртта на Цезар...

Еций го прекъсна раздразнен:

— Какво искаше да обсъдиш с мен, августе?

Валентиниан въздъхна.

— Тази зестра — това ли е поводът, от който трябва да се страхуваме?

Еций не отговори веднага.

— За Атила това не е достатъчен претекст, за да нападне империята. Амбициозен е, но не е луд.

— Значи просто е искал да се пошегува?

Еций се замисли за момент.

— И това не е. Атила не притежава чувство за хумор.

— Тогава... може би... трябва...

Еций мрачно поклати глава.

— Да се подготвим за най-лошото. Легионите на входните пунктове в империята да бъдат в готовност — по Данувий, по Роданус. Като предпазна мярка.

Очите на императора се разтвориха още по-широко.

— Ами границите! Ако са точни сведенията от гарнизоните ни, Атила предвожда безброй племена, които отчаяно искат земите и богатствата на Римската империя. Ако реши да ги поведе в поход, той има възможност...

— Един милион души — завърши изречението вместо него Еций. — Известно ми е с какви сили разполага.

Императорът преглътна.

— А на милион души пограничните ни гарнизони със сигурност не могат да устоят, дори с подкреплението на частите от редовната армия! Вместо да ги привеждаме в готовност по границите, не трябва ли да ги изтеглим към Италийския полуостров, да подсилим Рим, да подсилим Равена? На всяка цена?

Еций се обърна и закрачи към квартирата си в другия край на двора, а Валентиниан тръгна след него.

— Атила не е единственият пълководец, който има съюзници — каза той, без да се извързва към императора. — Едно нашествие от изток ще засегне не само Рим, но и безброй племена вътре в самата империя — вестготите, бургундите, различни кланове, които са в добри отношения с алеманите, и франките. Аз също разполагам с войски. Не се тревожи.

— Генерале?

Еций не му обърна внимание, а продължи да върви и това принуди императора отново да ускори крачка, за да го настигне.

— И още нещо, генерале.

— Имам твърде много работа, августе. Заминавам утре сутринта, за да се заема с въпроса със съюзниците.

— Генерале, забравяш положението си. Казах, че има още нещо.

Еций спря, обърна се бавно и отправи каменен поглед към императора. Гласът на младия мъж трепереше, но той устоя на настойчивия поглед на генерала.

— Аз съм сакат — каза той, — а ти си моята патерица от здраво дърво.

Еций го погледна безизразно, но не отвърна нищо.

— Ала изневери ли патерицата на човека — продължи императорът, — подхлъзне ли се и повлече ли го, той може да се удари. Но не и да умре. Ще се изправи сам, ще прокълне патерицата за предателството ѝ и ще я строши на две в коляното си.

Еций презрително присви очи. Видели изражението на лицето му, двамата преторианци, които следваха Валентиниан като сенки, предпазливо се приближиха.

— Може миналото ти сред хуните да те е заслепило — продължи Валентиниан с малко по-уверен глас. — Може би подготовката за това събитие трябваше започне още преди години, когато Атила тепърва е почвал да събира съюзници. Може би е трябвало да предугадиш настъплението на Атила и ламтежа за земя на съюзните му племена.

— Може би — каза Еций хладно.

— Или пък може би онова, което си научил за Атила и за подбудите му в миналото, е най-силната опора на империята, а не пречка, както вероятно някои мислят.

— Не желая нито да се оправдавам, нито да се облагодетелствам от действията си в миналото — отвърна Еций. — Предвождам войските си така, както винаги съм го правил — за доброто и честта на Рим.

Императорът поклати глава.

— Така ще бъде и занапред. Ще бъдеш подобаващо възнаграден, ако отклониш тази заплаха от нападение, независимо дали с дипломатически или с военни средства. Настъплението на Атила трябва да бъде спряно. Ала провалиш ли се, генерале...

— Думите за провал приемам като лично оскърбление, августе.

Императорът се поколеба, но се съвзе.

— Ала провалиш ли се, генерале, помни съдбата на онази патерица. Ако избереш да се сблъскаш с Атила на бойното поле, а не да се оттеглиш в защита на Равена, действията ти трябва да са решителни. Атила трябва да бъде сразен.

Императорът отново сведе поглед и за миг остана загледан в земята. После пое дълбоко въздух, сякаш се възстановяваше след тежко физическо усилие, мина грубо покрай Еций и продължи по пътя си, следван от двамата стражи.

Еций остана неподвижен, загледан в императора. Значи до това се стигна. Да поведе легионите във война срещу хуните. Да се отчита пред император хлапак. Заповеди да унищожи Атила. А имаше ли друг избор? Наистина, това беше пътят, по който пое отдавна, когато избра този начин на живот. А беше ли го избирал всъщност? Наистина ли бе избрал да предвожда легиони, а не да прави вино или да издига стени от камък? Или да предвожда хуни? Не трябва ли човек да знае, че има право на избор, преди истински да оцени това, което върши? Сега беше твърде късно. Чуденето вече бе безполезно, а съжалението — още повече.

За войника, за един римски войник, има само една посока, в която да отправи погледа си — напред. Даде знак на преторианците, изправи рамене и продължи разходката си.

Докато свиваше при един ъгъл, чу трошене на грънци. Инстинктивно се наведе и заобиколи една колона, за да разбере какво става. Пред него стоеше Магнус — уплашен, със счупени съдове в краката. Прасците му се бяха обагрили в пурпурно чак до бедрата от червеното вино от амфората, която току-що беше изтърван. Когато видя Еций, Брадатото му лице изведнъж светна и той започна силно да се удря по гърдите.

— *Mi-les!* — оповести той.

Войниците зад генерала се изсмяха.

Този път обаче Еций не сгълча великана и не го отпрати. Вместо това се спря и бавно почна да го обикаля от всички страни. Стъпи в локвата вино, докато разглеждаше грамадните му мишци, набъбнали под дрипавата туника.

— Знаеш ли, Магнус — размишляваше Еций, — мисля, че си готов за повишение извън двореца. Време е да те направим войник.

Очите на Магнус се разтвориха широко, посред брадата му светна огромна усмивка и той протегна ръце, за да притисне Еций в съкрушителната си прегръдка. Стражите на Еций веднага пристъпиха напред с вдигнати мечове и препречиха пътя на великана, но това не го спря да издаде оглушителен вик на радост.

— Господарю — прошепна един от стражите, — този човек е твърде едър, за да носи броня, и яде прекалено много. Освен това е тъп като пън.

Еций го погледна с широко отворени от изненада очи при това разкритие.

— Като пън ли? Значи е по-умен от половината ми офицери.

Стражите се усмихнаха и свалиха мечовете си.

— Магнус — продължи Еций, като минаваше покрай него, — с тези твои ръце знам точно каква задача да ти възложи.

В атриума, пред входа на двореца, вестоносецът Марк провери подпругата на седлото и стегна каиша на кожената кесия, праметната на гърба му. Макар вече да се бе стъмнило и независимо от това, че току-що бе пристигнал, тази нощ нямаше да има почивка за него. Нямаше време дори за банята, за която мечтаеше от толкова седмици, а надеждите му да се порадва на ласките на Лавиния отдавна го бяха напуснали. Изруга гневно, докато се качваше на седлото, и пришпори коня си в галоп, отново към източния път.

— „Петдесет жълтици“, ми каза тя тогава. *Петдесет жълтици!*

V

В полето под една стръмна скала, на ден път в посока към равнините от мястото, където сега се намираще хунската столица, стар остготски земеделец крачеше бос по осеяната с дребни камъчета пръст на своята нива. На всеки четири крачки лениво подръпваше въжетата на гърба на мършавото муле и така повдигаше плуга пред себе си. Обработваше тази проклета земя вече шейсет години и бе проклинал всеки злощастен ден от това време, защото единственото, което вирееше тук по-добре от бурените, бяха камъните. Зърното винаги беше най-немошно. От време на време се навеждаше да вдигне и да хвърли настрана някой камък, обърнат заедно с пръстта от нащърбеното острие на плуга. Шест десетилетия, мърмореше си той, оре тази земя. Шест рожби и жена си беше погребал в тази пръст, за да умилостиви боговете, а що за богове са те, щом искат такива жертви. А камъните продължаваха да изникват на повърхността като мехури в бълбукащо езеро. Щеше ли да намери и последния камък, преди да умре? Щеше ли някога да захвърли и него? Щеше ли да доживее да види как острието на плуга му се движи плавно по бразда рохка пръст, а не да стърже и подскача зад сърдитото муле и да се запира в камъни, които старецът трябваше да отмества сам с пръчката за копане?

Въздъхна и безмълвно помоли боговете да му простят хулите и неблагоприятността. Но мрачното му настроение си оставаше. Така беше вече шест десетилетия.

Щяха ли да пораснат някога златни монети по дърветата и щяха ли да поникнат силни стръкове зелен лук?

Мечтанията на орача внезапно секнаха, когато усети остра болка в ходилото. Лицето му се изкриви, той викна на мулето да спре и седна да огледа напуканата си мазолеста пета. Кървеше, но щеше да зарасне. Щом камъните не можаха да го осакатят, докато беше малко и крехко момче, и сега нямаше да успеят, с неговата стара кожа, по-дебела от тази на мулето и два пъти по-грозна. Оглеждаше се наоколо сърдито, търсейки онова, на което беше стъпил.

Видя един остър камък, който стърчеше от земята на няколко крачки от него, и измърмори някакво проклятие. С помощта на

пръчката си за копане се изправи и много трудно, с пъшкане закуцука към камъка, за да го извади. Странно, камъкът не помръдна. Шейсет години оре тази нива и изведнъж от нея изниква скала там, където въобще я е нямало, и не иска да помръдне. Поклати глава ядосан, но не и учуден, защото в тази пръст камъните растяха като зърно и оставеше ли ги една година, на следващата вече щяха да са станали по-големи. Отново задърпа камъка, но той се противеше и този път поряза ръката му. Вторачи се в кървящата си длан със загрубяла кожа, този път с истинско изумление и с внезапно събудено любопитство коленичи и започна упорито, но внимателно да рови около предмета с ръце.

И изведнъж той излезе от своята гробница — един много стар, ръждясал меч, със счупен връх. Острието му се разпадаше, разядено от ръжда, но под пръстта се виждаше златната му дръжка, инкрустирана с ахат.

Орачът дълго го разглежда с удивление, след което внимателно го сложи на земята, целуна го и вдигна благоговеен поглед към небето. Старите му замъглени очи се напълниха със сълзи.

След шейсет години боговете най-сетне бяха доволни.

* * *

В двореца, в атриума от груби дъски, Атила усмихнат прие последното писмо, подадено му от изтощения Марк. Той току-що с мъка бе слязъл от коня си и беше довлечен при краля от двама яки хунски стражи, които го подкрепяха под мишниците.

— Благодаря ти, римлянино — рече радостно кралят. — Продължавай все така и ще станеш бърз почти колкото хун. Орест! Дайте на този човек нов кон — и нека да е от нашите хунски коне вместо тази безполезна римска кранта.

— Велики кралю... — Марк го погледна с умоляващи очи.

Атила отправи разсеян поглед към вестносеца.

— Е? Какво има, римлянино? Всемогъщи богове, по-мръсен си и от стадо готски свине. В такъв ли вид разпраща Равена вестносите си днес? Стражи — нека първо този мъж се изкъпе и нахрани и чак после да тръгва обратно. Не искам да докладва на господарите си, че хуните не са гостоприемни, пък било то и към римлянин.

Марк кимна леко в знак на задоволство и се запрепъва въвн от атриума, праметнал ръце през яките рамене на двамата стражи.

Атила небрежно отвори писмото и го зачете, а когато свърши, изсумтя отвратен.

— „Шега“ било според тях. Шега! Тургрид!

Атила смачка пергамента в ръката си в мига, в който Тургрид влезе през една странична врата.

— Да, кралю.

— Време е да си поискаме „зестрата“.

Тургрид се намръщи неодобрително.

— Велики кралю, при цялото ми уважение, трудно ще убедиш съюзниците си да тръгнат на поход срещу Запада само защото си търсиш невеста римлянка. В харема си имаш вече триста жени от всеки от подчинените ти народи. Обикновеният войник едва може да си позволи една жена, която да чисти косите му от въшките нощем, та камо ли триста.

— Изглежда, дори ти не си убеден, че походът си заслужава — каза Атила с подигравателна усмивка.

Тургрид го гледаше спокойно.

— Аз ли? Аз съм стар човек, *къре*. Триста жени са твърде много за мен.

— Възрастта е без значение — каза Атила. — Не е важно дали имаш една жена или триста... и дали властваш над един народ или над двайсет. Всичко материално е несъвършено. Несъвършено е, щом принадлежи на този свят, и затова е недостатъчно. Единственото, което човек — един истински мъж, един крал — може да направи, е непрестанно да се стреми към съвършенството.

— Но ако нищо само по себе си не е съвършено, тогава не е възможно да се постигне съвършенство, колкото и усилено да се стремим към него.

— Не е съвсем така — отвърна кралят. — Съвършенството само по себе си може да е непостижимо, но човек може да се доближи до него. Два предмета с малки несъвършенства са по-близо до идеала, отколкото един.

— В такъв случай — отвърна Тургрид — единственият начин човек да подобри живота си е да се стреми не към съвършенство, а към... *количество*. Но питам те, има ли край това?

— Къде те води изводът ти?

За миг Тургрид остана замислен.

— В един несвършен свят човек може да стигне най-близо до свършенството, когато... се сдобие с всичко — заключи той.

Атила кимна в знак на съгласие.

— Именно.

Тургрид го погледна объркан.

— Значи затова отиваме на война? За да се сдобием със...

— ... свършенство — довърши Атила. — Точно така.

— Във войната няма нищо свършено.

Ироничната усмивка на Атила изведнъж изчезна.

— Нима наистина вярваш, че бих си направил труда да отида дори до съседната стая, а какво остава да тръгна на поход към Европа, само за да спечеля поредната съпруга? Имам достатъчно основателни причини да разсипя Рим, без да ми се налага да прибегвам към такова слабо извинение. Рим е заплаха не само за хуните, но и за целия свят. Най-великият римлянин — Юлий Цезар, когото сънародниците му са обожествили — обожествили! — е избил милион невинни хора в Галия. Погубил е толкова хора и въпреки това всеки римски император след него е вземал името му като титла.

Тургрид се намръщи.

— Може и така да е, но...

— Не съм свършил. Живял съм с римляните и добре ги познавам. Приятелските им жестове са неискрени, съюзите им обслужват само собствените им интереси. Когато са силни, покоряват. Когато са слаби, заблуждават и се свиват, надявайки се врагът да не забележи, че го правят, докато отново не възвърнат силата си. Външните хора за обществото им — варварите, както ни наричат — никога не са били достатъчно силни или обединени, за да се възползват във времена, когато Рим е бил слаб. До *този* момент!

Тургрид беше вперил поглед в него.

— И заради това... това неопределено твърдение за злото на Рим ще нападнеш Флавий Еций? Най-малкото, той озапти своеволията на Рим. Той е единственият, който притежава разум в двора на Валентиниан...

— Може и така да е. Много мислих за това, но аз нападам не Флавий, а Рим. От него зависи дали ще реши да воюва срещу нас.

— Флавий е един от нас. Той е хун.

— Ако е хун, нека се присъедини към нас. Ще го посрещна и щедро ще го възнаградя. Но в сърцето си знам, че няма да го направи. Роденият римлянин си остава римлянин завинаги. Самите римляни казват: *Naturam expetias furca, tamen usque recurret*. — Можеш да изхвърлиш природата с вила за сено, но тя винаги се връща.

— Сигурен ли си?

— Приятелството никога не бива да се изправя на пътя на съдбата. Това е възможност за власт, за царство на хуните, което ще просъществува вечно. Не трябва да се пропилява.

— Велики кралю — каза Тургрид със сковано в сурова маска лице, — това са въпроси за софистите и схоластиците. Нямах основателна причина да обявиш война на Европа. Съюзниците виждат само твоите триста жени. Няма да те последват...

Атила се изсмя.

— Съюзниците нямало да ме последват? От десетилетия остготите и алеманите се трупат по границите на Рим, гладуват, негодуват, плодят се. Гневът и амбициите им ги изгарят. Вече нищо не може да възпре съюзниците ни, Тургрид. Дори и нашите земи са застрашени. Не те трябва да ме последват. Аз ще последвам тях! Моята конница ще бъде само таранът, който ще разбие портите. Веднъж пробием ли римската защита, трябва само да пуснем ордите и да се отдръпнем от пътя им.

В този момент в стаята тичешком влезе един страж, а след него, куцукайки, се появи местен селянин. Орест се вгледа внимателно в него, впил ледените си германски очи в лицето на стареца.

— Велики кралю — извика стражът. — Това е чудо! Погледни какво е открил този гот в нивата си!

И от мръсната дрипа, която разгърна, се показва старинен меч, покрит с пръст, при вида на който всички онемяха.

С тих, но ясен глас Тургрид изрече думите на древната легенда, която се предаваше от поколение на поколение:

... Ще бъде намерен някой ден древният меч — мечът, измайсторен и изкован от бащата на династията...
Ще го открие единствено към Берик, Великият

предводител, за когото е отредена най-славната участ...
Стане ли негов Мечът на династията, ще се въздигне до
боговете и сам богоподобен ще стане...

Атила хвърли бърз поглед към Орест. Лицето на алемана беше
каменно, но той кимна едва забележимо. Тогава кралят взе меча в
ръцете си и впи в него жадни очи.

— *И сам богоподобен ще стане* — повтори благоговейно той и
внимателно обърна реликвата в ръцете си. — Погледни — това е моето
основание.

За миг Тургрид затвори недоволно очи, но Атила беше така
омагьосан от видението, което бе изплувало в ума му, че не го забеляза.

— Време е, Тургрид — рече Атила и очите му заблестяха. —
Събирай ордата.

СЕДМА ГЛАВА

ПЪТЯТ КЪТ КАТАЛАУНСКИТЕ ПОЛЯ, 451 Г.

I

Тътенът на хунските барабани се извисяваше над всичко.

Туптящи, всеобземащи, те биеха от изгрев до залез, определяйки ритъма, в който се движеха маршируващите крака. Мъжете не можеха да си починат от барабаните дори и нощем, защото часовете, прекарани в слушане на неуморните им удари, се бяха просмукали дълбоко в мозъка им и кълтежът отекуваше в ушите им дълго след като бяха спрели марша си. Колкото по-тиха беше нощта, толкова побезпощадно пулсираше тътенът в главите им, разстройваше съня им, будеше ги призори и накрая, като облекчение, отново се сливаше с действителното биене на барабаните от биволска кожа, когато отново тръгнаха с равномерни стъпки. Защото краката им не бяха обути във високите ботуши от еленова кожа, които носеха ездачите, нито с коравите подковани сандали на хилядите хора, отбили службата си в помощните римски легиони. Разбира се, нозете им бяха защитени с обувки, но нищо повече. Не тези оскъдни пластове животинска кожа и желязо караха ходилата им да се вдигат от земята за всяка следваща крачка и да изминават миля след миля.

Правеха го барабаните.

И други звуци се чуваха сред тези бавни, непоколебими удари. Бързият тропот на конските копита трещеше като гръмотевична буря, когато воините от конницата препускаха през степта. След тях се завихряше облак прах, издигаше се чак до небето, вятърът го повличаше и след него оставаше жълтеникава рехава диря — стълба, по която самите богове можеха да се спуснат, за да видят мощната стихия, която вилнееше долу на земята. Металът звънтеше, когато ръбовете на бронзовите щитове на готите, праметнати на здравите им мускулести плещи, почукваха о железните краища на копията, прихванати хлабаво с кайши през гърбовете им. Масивните колела на

фургоните скърцаха в коловозите, издълбани дълбоко от сто хиляди каруци, минали оттам преди тях.

Войниците бяха привикнали към тези звуци — врявата и суетнята на армия, потеглила на поход — и никой от тях не можеше да забележи цялото потресаващо величие на тази огромна сила, защото никой не виждаше отвъд непосредствено заобикалящите го в неговата *арвана* или *зууна* — отряди от десет или от сто мъже, които бяха около него. Ето там се вижда профилът на глава с железен шлем, изпод който се развяват руси коси, наднична правилен готски нос, очертава се огромно тяло на човек, чиито предци са живели далеч на север, където бледото слънце води обречена борба със замръзналата луна и където властват други богове. По-нататък, някъде напред, се виждат черните бради, островърхите шлемове и подобните на рибешки люспи брони на крилото от хиляда смугли персийски конници, които сковано яздят своите плашливи тънкокраки жребци. И навсякъде, във всяка част от войската, начело на всяка бригада и дивизия, облечените в кожи от глава до пети хуни с техните дребни лица с високи скули и рехави бради бяха най-голямата част от конницата. Очите им бяха притворени почти докрай, за да се предпазят от задушавания прах, а плътно прилепналите шлемове покриваха челата им. Поклащаха се в ритъм с биенето на барабаните и тропота на копитата на дребните си коне с несъразмерни глави и се полюшваха заедно с животните, като че кон и ездач бяха едно същество с обща кръв, пулс и воля за живот, за битка и смърт.

Както наблюдаваше войските си, Атила изведнъж се сепна от някакъв вик и обърна коня си. Пред него стоеше един от по-малките му синове — яко дванайсетгодишно момче с импровизирано бойно снаряжение, стъкмено от отделни парчета броня и оръжия, които намираще в лагерите или задигаше от оръжейната работилница зад гърба на ковачите. Зад него се бе струпала цяла тълпа други момчета, четирийсет-петдесет на брой, на възраст от осем до дванайсет години, всички синове на Атила и на други хунски вождове. Главите им бяха обръснати, носеха наметала с лисичи глави и брони като тази на младия им пълководец. Повечето бяха въоръжени със секири и ками, някои късметлии имаха учебни лъкове и стрели, а още толкова носеха само по една дървена тояга. Стояха срещу Атила и водача си в стегнат боен строй.

Атила ги погледна строго.

— Какво става? Ти ли измисли това, сине?

— Това *езууната* на Вълчетата, татко — отвърна момчето. — На твоите заповеди.

Атила си позволи да се усмихне.

— На моите заповеди? И какви заповеди, мислите, ще трябва да изпълнявате?

Момчето сбърчи лице, търсейки думите.

— Да убиваме римляни, господарю! — каза то след кратко колебание.

— Да убивате римляни, значи! — възкликна Атила — Смели вълчета! Още сте много малки обаче. Как стигнахте дотук?

Момчето посочи няколко коня, които се шляеха зад тях.

— Яздихме.

— Яздили сте? Няма достатъчно коне за всички ви.

Момчето гордо изпъчи гърди.

— Яздихме по двама на кон. А и по трима. Ще се справим, татко. Цял живот се готвим за тази война.

— Цял живот, значи? Ще трябва да се подготвите още малко. Веднага се връщайте у дома.

Лицето на момчето почервения от негодувание.

— Но, татко! Стигнахме чак дотук! Освен това до града има пет дни път — нима ще ни отпратиш да се прибираме сами? Синовете на вожда Атила и на неговите приближени — сами в степта? Да се бием с вълци и разбойници?

Момчето беше впило умолителен поглед в Атила.

Вождът го гледаше сурово.

— Крили сте се между фургоните пет дни, преди да дойдете при мен, а сега ви е много далече, за да се върнете сами. Щом искате, можете да яздите с войската. Но няма да влизате в бой.

Момчетата заподскачаха, завикаха и развалиха строя си. Радостно се спуснаха към конете и се метнаха на гърбовете им, като по-малките яздеха отпред, а по-големите сядаха зад тях. Атила ги проследи с поглед как се спускат по хълма към движещата се армия, а после с възхищение поклати глава.

— Хитри дивачета! — промърмори той и продължи да наблюдава огромната армия, която минаваше пред погледа му. Той

усещаше тропота на тежките коли и на галопиращите коне с тялото си така, както и с ушите си, и колкото по-далече бяха войските от него, толкова по-силно усещаше грандиозността на гледката, а далечните и слаби звуци се увиваха около по-близките и по-груби, както. Бръшлянът се увива около ствола на дъба. Писъкът на готските гайди и стонът на хунските ритмични напеви допълваха и подемаха дълбокия тътен на барабаните, подлагайки сетивата му на още по-силно изтезание.

Наблизо нямаше никого, а около коня на Атила неспокойно обикаляше едър сив вълк, разкъсван между инстинктивното желание да вие и лае срещу цялата шумотевица и страха от господаря си, който със задоволство наблюдаваше армията — своето творение, своята рожба. Тя беше най-голямото постижение в живота му, представляващ низ от успехи. Това бе най-смъртоносната армия, пред която враговете му се бяха изправели някога. Най-многобройната въоръжена сила в историята на света.

Това беше ордата на Атила. И тя се движеше на запад.

* * *

Отпаднал и разтърсван от пристъпи на гадене, Еций се насилваше да не мисли за непрестанното клатушкане на палубата под краката си. Трябваше да се съсредоточи, да мисли за главната задача, която вече седмици наред изпълваше съзнанието му: коалицията. Трябваше да се образува съюз, да се възстановят връзките с племената, които признаваха върховенството на Рим. Съобщенията на пътуващите търговци и дипломати от двора на Източната империя донасяха все тревожни вести за голямото събиране на племената в Изтока. Но като гледаше сивите бушуващи вълни пред него, беше принуден да мисли единствено как да оцелее в това пътуване и отново да стъпи на суша колкото е възможно по-скоро.

Прикова поглед върху брега, към който се приближаваше малкият му флот. Чайките, тези крадливи хитри птици, които следваха кораба през целия му път от Галия до тук, сега кръжаха над пенливия прибой и ту се спускаха към палубата и отмъкваха някой лъскав гвоздей, ту се стрелваха на педя разстояние от повърхността на водата

и се надигаха плавно с всяка извивка на вълните. Отвъд бреговата ивица белите скали на Британия се извисяваха като крепостни стени. Робите гребяха под ритъма на тъпите удари на един дървен чук по парче дърво, а когато корпусът на кораба най-сетне заора дъното, капитанът заповяда да приберат греблата.

Преди екипажът да успее да спусне мостика, Еций даде знак на хората си и заедно с дузината галски стражи, които го придружаваха, скочи през борда във водата, която стигна до хълбоците му. Когато другите два кораба от флотилията се доближиха от двете страни на главния кораб, той видя как воините, които бяха на борда им, също скачат и нагазват във водата. Усмихна се с мрачно задоволство. Макар да ненавиждаше водата с всяка fibra от тялото си, неговите хора никога нямаше да го разберат. Разцепвайки леденостудената пяна на вълните, той се отправи към брега. Крачеше спокойно, без да обръща внимание нито на неравното дъно, нито на вълните, които се разбиваха в гърба му. Безмълвно изтърпя неприятното усещане на водата, която се просмука в цялото му тяло от раменете до петите. Демонстрираше истинска римска решителност, безстрашие и презрение към стихииите — всичко, което бе жизненоважно за един генерал, за да запази доверието на войниците си.

Въпреки това обаче ненавиждаше морето.

На брега стоеше малък отряд почетна стража от високопоставени брити, предвождани от висок и слаб офицер с рижи коси и наметало на шарени ивици, поръбено с мека козина. Когато Еций и хората му излязоха от прибоя като легионите на самия Нептун, мъжът мина напред и набразденото му от дълбоки бръчки лице се разтегна в широка усмивка. За миг Еций остана неподвижен на пясъка, за да се оттече водата от него и да изчака хората си, но щом видя вождът да се приближава, и на неговото лице се появи широка усмивка и той пристъпи напред, за да приеме прегръдката му. Вождът не трепна от студенината на мокрото вълнено наметало на Еций. Бритите като че никога не се впечатляваха от студа и влагата.

— Вортигерн! — възкликна Еций и като се освободи от мечата му прегръдка, го потупа по рамото. — Толкова години минаха, но аз те познах начаса! — Вортигерн се засмя и посочи към една голяма дъсчена постройка далеч от брега, кацнала на каменна тераса нагоре в

скалите. Тясна пътека с дървени стъпала, несигурно закрепени в скалите, се извиваше от брега към къщата.

— Хайде, Флавий — каза Бритът, — това е убежището ми на брега. Груба постройка е, но уединена. Използвам я само за много специални случаи, а ти си първият римлянин, който я вижда. Ти и войниците ти трябва да се изсушите и да си отдъхнете. Предстои ни дълъг разговор.

Той потупа Еций по гърба, даде знак на един от хората си да метне на раменете на генерала едно сухо вълнено одеяло и поведе всички нагоре по стръмната пътека.

Озоваха се там съвсем скоро, задъхани от изкачването под тежестта на подгизналите дрехи и броните си. Влязоха шумно през вратата, нахвърляха оръжията си по пода и се събраха около горящия огън, накладен в грамадно огнище в ъгъла, изградено от събрани от брега камъни, Еций си проправи път сред хората си и мина отпред, като разговаряше с тях и потриваше ръце, развеселен от приятната топлина. Въздухът се изпълваше с миризмата на мокри вълнени дрехи и кози кожи, оставени да съхнат. Три закръглени слугинчета с бузи, порозовели от топлината в кухнята, се появиха от една странична врата с подноси с калаени чаши с горещо питие, от което се издигаше пара, и почнаха да ги раздават на мъжете. Вортигерн вдигна една гореща чаша за ръба, смръщи се и бързо я подаде на Еций така, че да я поеме за дръжката, и после вдигна своята чаша за поздрав към гостите.

— Това е местен специалитет — каза той усмихнат. — Горещо пиво, подсладено с мед и билки. Наричаме го медовина. Сгрыва те два пъти по-бързо от оня ленив гроздов сок, който вие римляните упорито произвеждате навсякъде от Африка до Балтийско море.

Еций опита сместа, смръщи се и остави чашата на украсената с дърворезба лавица над камината.

— Страхувам се, кралю, че не мога да остана. Заповядах на капитаните на флотилията да чакат в готовност на брега. Имам само толкова време, колкото ми позволи приливът.

Вортигерн го погледна недоумяващо и даде знак на офицерите си, които стояха наблизо. Бритите и римляните, наседали около бумтящото огнище, с нежелание почнаха да вдигат мокрите си вълнени наметала и чашите с медовина и се заизнизваха през вратата навън, на ветровития чардак, който гледаше към брега.

— Защо бързате толкова? — попита Вортигерн — Четирийсет години чакам случай да ти покажа гостоприемството си, а...

— Ако е рекъл Бог, ще имаме други възможности в бъдеще — отвърна Еций.

— Онова нашествие, за което спомена в писмото, то ли те тревожи?

Еций отпи от горещата кафява течност.

— Атила е събрал много племена.

Вортигерн се засмя.

— Тогава от какво има да се страхувам аз? Атила не би посмял да стъпи на кораб. Изобщо не би могъл да се сдобие с флот. Няма сухопътни войски, които да ни заплашват тук, в Британия... освен вас, римляните!

Еций се усмихна вяло.

— Не за бритите се тревожа, франките и галите нямат достатъчно хора и са неорганизирани. Няма да устоят на нападение на хуните. Необходима ни е помощ — трябва ни хора.

— Флавий, Флавий — въздъхна Вортигерн. — Затова значи ме навестяваш — да искаш хора? От всичко, за което би ме помолил, най-малко мога да си позволя да ти дам хора. Опитните воители струват колкото теглото си в злато и дори на своите собствени вождове им ги давам много скъпернически.

— Ти имаш най-дълбокия крепостен ров в света — Протока. За какво са ти толкова многобройни войски?

— Протока ми служи добре. Неприятностите не идват от тази посока. Боядисаните в синьо пикти всеки ден нападат северните ми граници, а валът^[1], който е издигнал Адриан, за да ги спира, се руши и става на прах. Саксите, на които предложих да се бият за мен като наемници, ми се нахвърлят като кучета по всеки най-малък повод и дори в този момент са се вдигнали на бунт на юг. Дори хиберните^[2] отвъд морето на запад понякога излизат от пиянското си вцепенение за достатъчно дълго, та да се спуснат към Британия с кожените си корита и да подпалят някое и друго село, преди да успее да ги спра. Не мога да се лиша от хора, за да помогна на някакви далечни гали, които биха предпочели главата ми пред помощта ми!

Еций мрачно се вираше в огъня.

— Помолих те за войски като приятел. Необходимо ли е да ги изискам от теб? Макар Британия вече да не е официално подчинена на Рим, августът може да реши да промени това положение, ако се окаже притиснат.

При тази очевидна заплаха Вортигерн дълбоко си пое въздух и след малко отново въздъхна.

— Изисквай каквото пожелаеш, Флавий, от свое име или от името на императора — но бритите няма да тръгнат, освен ако аз не ги поведе. А това не мога и няма да направя. На Рим ще се наложи да организира военна кампания срещу Британия, за да ме принуди. Разбира се, накрая вие ще ме надвиете, но на каква цена? И ще имате ли достатъчно време да мобилизирате моите войски срещу хуните? Като приятел ти го казвам, Флавий, и като възможен враг. Недей да настояваш.

Еций мрачно отклони поглед.

— Решението ти е окончателно, така ли?

— Това не е решение. Такива са обстоятелствата. Все едно да ме молиш да променя времето. Но защо се тревожиш? Усилията ти да събереш коалиция от племена са напразни и ненужни. Алеманите на изток от Рейн никога няма да пуснат хунска армия да мине през земите им, да погази посевите и да ограби добитъка им. А да прекоси Рейн? Невъзможно е. Нека реката бъде защитната ви линия. С малко късмет можете да насъкате алеманите и хуните едни срещу други като котки. Така най-опасните врагове на Рим ще свършат вашата работа, като се сбият помежду си. Можете да ги унищожите, без да си помръднете пръста. Пий сега.

Еций гледаше потиснат през прозореца към прибой, който се разбиваше долу в брега и предупреждаваше, че вятърът се усилва и приливът се надига. Представи си дългия път обратно към Галия. Още не се бе качил на палубата на флагманския кораб, а стомахът му вече се бунтуваше в знак на протест срещу люлеенето на вълните. Да вървят по дяволите тези брити. Другаде щеше да намери предостатъчно съюзници.

Глътна медовината на един дъх и подаде чашата си за още.

Месеци наред тюрингските племена по горното течение на Данувий очакваха нашествието на хуните. Целият свят знаеше, че се събира огромна армия и приближава от изток. От оцелелите достигаха откъслечни сведения. Странно, но нашествениците не се заселваха в земите, през които преминаваха, а оставяха след себе си само смърт и разрушение. На много мили разстояние от двете страни на пътя им храните и всичко ценно бяха напълно разграбени. Онези, които се отбраняваха, начаса намираха смъртта си, а жените и децата хуните вземаха като плячка. Тези, които не се съпротивляваха, биваха принудени да преминат на тяхна страна и така земите оставаха обезлюдени. Хуните събаряха къщи, църкви и мостове. Разрухата по пътя им бе всъщност предупреждение — глашатаите на нашествениците се провикваха: „Предайте се на Атила или ще бъдете унищожени!“

Поколения наред тюрингите бяха оцелявали след такива предупреждения и заплахи. През годините гордите племена се бяха противопоставяли на вялите опити на римляните да ги покорят и дори бяха устояли на изкушението да се съюзят със съседните племена в набезите им към Галия. Спокойният живот на прадедите им в древните им земи между степта и Великата гора беше вдъхновяваща цел — това бе живот, за който си заслужаваше да се борят. Вековете минаваха, нашествениците идваха и си отиваха и тази орда от жълтолики мъже от Изтока, както и останалите им врагове скоро щяха да разберат какво е да се сблъскат с истински тюрингски воители.

Водачът на съвета на старейшините — Йорик Кривогледия — разполагаше с достатъчно време да се подготви за нашествието. Най-силната му твърдина — каменната крепост на ключовия преход през река Албис, който защитава гората от подхода от изток — беше добре подготвена, за да устои. Още преди седмици бяха отвели жените и децата в най-отдалечените села. Стадата вкараха зад стените на града, за да се изхранват защитниците през продължителната обсада, която се задаваше. Зимната пшеница прибраха рано, още зелена, подсилиха дебелите стени на гарнизона, а по донжона^[3] в центъра на града започнаха отдавна отлаганите възстановителни работи, за да го подготвят като последна отбранителна позиция. Йорик дори бе подсиллил редовния гарнизон още с пет хиляди войници, единствената задача на които бе да задържат хуните при напора им през Тюрингия,

да раздробят вражеските сили, докато преминават през гората, и така да спечелят време, та водачът да организира допълнителни военни части, които да хвърли срещу тях и може би да ги унищожи веднъж завинаги.

Времето беше в основата на всичко. Успееха ли да спрат напредването на ордата тук, при входа към гората, тюрингите можеха да отслабят врага, който щеше да страда от недостиг на храна и боеприпаси. На Йорик му беше необходимо време, за да свика съюза на родовете. Забавеше ли нашествениците при крепостта шест седмици или може би осем, ако имаше късмет и хуните се окажеха некомпетентни, щеше да успее да ги задържи пред гората чак до средата на лятото. Тогаваше със смазващи нападения срещу врага откъм вътрешността на гората щеше успее да нанесе смъртоносния удар, като постоянно забавя врага и обърква строя му в тези страшни гори, разправяйки се с отделни отряди един по един, докато ордата най-сетне се стопи под напора на смъртта и постоянното омаломощаване.

Такъв беше планът му. Нямахше по-добър.

Войските на Йорик предвождаше един корав пълководец — саксонецът Теолиф, който беше изучил военния занаят през дългите години, прекарани в римските легиони. Той бързо пое контрола на крепостта от ръцете на редовния гарнизон и се хвърли в трескава работа. Наглеждаше възстановяването на стените на замъка, поставянето на защитните съоръжения — „вълците“ и „скорпионите“ — по бойните кули, изпробваше и настройваше артилерията. Според римската бойна традиция той нареди да се издигнат високи сигнални кули от чамово скеле върху верига хълмове, която се простираше на петдесет мили в източна посока, за да служат за наблюдателници и оттам с димни сигнали своевременно да пристигат вести за движението на ордата в равнината. Лично се зае и с полевата защита — задача, която обичаше да изпълнява, защото я смяташе достойна за стратегическия си ум. Разпореждаше се с хиляда местни мъже и проля много кръв и пот за изкопаването на хитро замислена мрежа от защитни канали около крепостната стена, като на дъното на някои поставяше заострени колове, а към други отклони поточе, за да ги напълни с вода, и ги подсили с лесно защитими насипни могили от мека пръст. Майстореше огради от дървени колове и прегради от дървени трупи — всяка хитрина, измислена от въображението му,

щеше да помогне на по-малобройната му войска да задържи врага още малко.

И наистина, мисията му да подготви местността колкото се може по-добре достигна толкова голям размах, че един ден той дори извика писаря на гарнизона да му преведе и преразкаже пасаж от един латински превод на Херодот, който той смътно си спомняше от времето, когато служеше в легионите. Обърканият писар запрелиства овехтялата книга и започна бързо да превежда на саксонски. Теолиф разбра, че преди векове, когато Великият цар Дарий държал град Вавилон под обсада повече от две години, но без да успее го превземе, един от неговите персийски офицери, Зопир, излязъл напред и заявил, че щом този град е толкова важен за господаря му, той лично ще му го дари.

Зопир извикал касапин и му заповядал да отреже устните, носа и ушите му. След това се престорил, че бяга при вавилонците, и сочел обезобразеното си лице като доказателство за това, че Великият цар го е обвинил в престъпно деяние и го е прогонил. Така, окървавен и осакатен, нямало как да не му повярват.

И наистина, повярвали на Зопир и дори управителите на града започнали да му се доверяват, а той ги получил да убият всички жени, та храната в града да стигне за обсадените войници по крепостните стени. Погубени били пет хиляди жени и бойният дух на оцелелите защитници паднал толкова ниско, че охраната на градските порти станала съвсем слаба. Една нощ, докато вавилонците изпълнявали някакви свои религиозни обреди, Зопир се измъкнал от града и отворил портата на обсаждащите перси, а те нахлули в непокорния град и набързо го превзели.

Когато по-късно размишляваше над този разказ обаче, Теолиф не можеше да се избави от чувството на неудовлетворение. Сигурен беше, че от него могат да се извлекат много поуки, макар да не можеше си представи точно какви. Най-накрая се спря на най-очевидното — да се пази от пристигането на хора без устни, и след като накара да предупредят за това стражите, се върна към работата си и от този момент нататък хвърли всичките си сили в организирането на защитата на крепостта и на последната ѝ отбранителна позиция — донжона.

Теолиф не се стремеше към геройства и мъченичество, защото това не бе самоубийствена мисия, която е поел доброволно. На най-важното защитно средство беше попаднал случайно, по време на укрепителните работи по донжона. Това бе дупката — онази дълбока тайна дупка, открита и разширена от неколцина копачи в избата. Свързана беше с един от тунелите за бягство, който водеше право към солидните стени в задната част на крепостта, откъдето се излизаше неколкостотин крачки навътре в горския гъсталак. На никого не каза за съществуването на тунела, а на онези, които го изкопаха, плати царски подкуп, за да мълчат. Знаеше, че войниците ще се бият по-добре, или поне по-ожесточено, ако мислят, че се бият за живота си и че няма как да избягат, когато борбата се разгорещи. Щеше да има достатъчно време да им каже за дупката по-късно, ако се стигне до това.

Седмици наред след пристигането на Теолиф не се случи нищо. Дните бяха изпълнени с безкрайно пренасяне на камъни и бъркане на хоросан, а нощите — със суката и комарджийските игри на войниците, които стояха като наблюдатели по предните стражеви постове. Разузнавачите, разпратени на изток по търговските пътища, съобщаваха, че макар цялостната обстановка да е напрегната, все още няма следи, които да подсказват за приближаването на Атила. Появяваха се и се разнасяха слухове. Може би хуните са тръгнали на запад по някой от южните пътища? Може би изобщо ще избегнат Йорик и Великата гора — ще минат през Долна Панония и ще се натоварят на кораби в Средиземно море? Войниците дори си позволиха да се отпуснат за няколко дни. Как да не се засмееш с облекчение, когато най-големите ти страхове като че ли ще се окажат неоснователни, също както се събуждаш след кошмарен сън и виждаш, че лежиш в меката постеля до жена си.

Животните обаче — лъвовете и елените в обширните стели на изток — първи възвестиха пристигането на Атила.

Никога досега тюрингите не бяха виждали подобно нещо. Когато на хоризонта се вдигна първият облак прах, всеки се спусна към своята бойна позиция и остана там в напрегнато очакване, макар облакът да беше съвсем далечен — може би на дванайсет мили разстояние от тях. Но когато най-после приближи — толкова късно на следващия ден, че хората, вече уморени, се бяха улисали във войнишкото си всекидневие, — с изумление разбраха, че облакът се е вдигнал не от стъпките на

бойците и копитата на хунските коне, а от грамадно стадо степни антилопи. Бяха хиляди, сред тях имаше и различни животни и птици, между които диви степни коне, заблудени овце и кози на племената, разположени толкова далеч на изток, че войниците от гарнизона дори не можеха да разпознаят знаците, жигосани по хълбоците им. От време на време дори някой лъв се промъкваше покрай огромното стадо търсещи спасение животни — и хищник, и беглец едновременно. Без да обръщат внимание на ожънатите ниви и градските стени, те преминаха като гръм по пътя покрай крепостта, устремени право към гората, оставяйки след себе си пълна тишина, в която не се долавяха обичайните звуци, издавани от животинският свят в околността. Тази тишина усили тревогата и напрежението, обхванали изведнъж доскоро безстрашните воители от отряда на Кривоогледия, който лично ги бе подбирал един по един.

Тюрингите знаеха, че Бог не си позволява прищевки и че бягството на толкова много животни едновременно не е нещо обикновено. Земята се изпразваше пред погледите им, както малко дете пуска скакалците да изскочат от делвата, в която ги е събирало от пшеничните ниви. Съдейки по пестеливото красноречие на редицата сигнални кули, които се губеха на източния хоризонт, това преселение съвсем не беше случайно. Тънки морави ленти пушек се издигаха като прави колони в далечината, точно според предварителния сигнал. И тогава също така внезапно, както се бе появил, пушекът изчезна и остана празнота. След час, напрегайки взора си в посока към изток, мъжете отново видяха да се издига димен стълб, а после и сто, и хиляда други стълба дим по целия хоризонт на изток се сляха в плътна черна завеса от виещ се пушек. Теолиф стоеше на последната наблюдателна кула в редицата, построена върху плоския покрив на самия донжон. Изведнъж безгрижната му самоувереност от последните седмици изчезна. Всичко на изток гореше, а от наблюдателницата в хоризонта на нощното небе дори се виждаше бледият отблясък от лумналите градове и ниви, които се бяха изпречили по пътя на ордата. За пръв път през дългата си кариера на войник Теолиф усети как възелът на отчаянието заплита вътрешностите му.

На другия ден след пладне разбра, че ако легне на земята, може да усети тропането на безброй далечни крака като вибриране в

собственото си тяло, защото земята трепереше и кълтеше с приглушен туптящ ритъм. След час застрашителното треперене усетиха дори караулите, разположени горе по стените, а двамата войници, които стояха на пост в наблюдателната кула, разтревожени доложиха, че конструкцията се клати, като че я люлее вятър, макар да не се усещаше дори най-лек повей. Тъй или иначе, повече нямаше нужда от караулите. Облакът прах в далечината вече се виждаше не само от най-високите точки на стените, но и отдолу. Първоначално хората дори се чудеха какво може да е това, защото прахта беше разпръсната на толкова голяма площ, че приличаше на буря, която се завихря от хоризонта на изток като огромна виеща се дъга.

След още час тъмната сянка на облака вече се виждаше в далечината, паднала върху зелените и кафявите цветове на земята, но сега се сгъстяваше и се срутваше вътре в себе си, като тунел, копан в пясък, защото малко след като забелязаха сянката, караулите разбраха, че голямото тъмно петно на хоризонта не е сянката на облака над него, а нещо самостоятелно, и след малко осъзнаха, че това нещо е живо и се движи стремглаво към тях с яростта на библейската напаст от крилати скакалци.

Малко по-късно завидяха на фараона за изпратената му напаст от някакви си там животинки.

Ордата нахлу в степта и преля над ниските възвишения под гората. Конниците се изсипаха с хиляди като гръмотевична буря, а зад себе си водеха цял подвижен град от талиги и колесници. Дори не следваха пътя, а нагазваха в нивите, прекосяваха криволичещи потоци, прескачаха храсталаци или направо минаваха през тях. Това бе неумолим, бушуващ прилив, който се разливаше върху сушата — свирепа вълна, която не се спираше пред нищо и пред никого. В челото на движещата се черна маса широката предна линия от коне и хора напредваше непоколебимо.

Когато стигнаха крепостта, хуните не спряха нито да преговарят с обитателите ѝ, нито да издигнат лагер. Нито се виждаше, нито се чуваше някой да дава заповеди и дори не можеше да се разбере кой е офицер и кой прост воин — пълководци и командири бяха облечени почти еднакво и яздеха по един и същи начин. Армията се разцепи и заобиколи защитата на гарнизона и от двете ѝ страни. Хуните вкараха петстотин талиги в канавките, за да послужат като мостове за

прекосяването им, и пратиха пет хиляди мъже да изкопаят канали, през които да изтече водата от рововете преди залез. Над заострените колове поставиха дъски, след което просто събориха и стъпкаха защитните огради на тюрингите, а бранителите на крепостта побягнаха ужасени, без дори помислят да стрелят. Майсторски, с непоклатима дисциплина огромната войска се събра в кръг около крепостните стени, като колония от мравки, която обгражда трупа на мъртъв гризач.

Нападението срещу крепостта започна незабавно. Дори не предложиха на защитниците да се предадат. Обсаждащите не се строиха в бойни линии, не издигнаха лагер и дори не загубиха време да си слагат броните. Атаката започна без никакъв опит за обсада веднага щом двете разделени части на нашествениците склочиха клещите и затвориха кръга около крепостта. Към назъбените стени полетяха хиляди огнени стрели и потъмняващото вечерно небе изведнъж светна като летен ден. Теолиф предвиди този ход и затова бе наредил да махнат покривите от суха слама и тръстика навсякъде в града. Но пороят от горящи стрели изненада войниците му и причини страхотна паника. Вътре в града хора и животни побягнаха далеч от крепостните стени и хукнаха по улиците със запалени коси, дрехи, козина. Възползвайки се от изоставените отбранителни позиции, хуните започнаха да мятат куки по зъберите и преди останалите на поста си бранители да успеят да ги хвърлят обратно долу или да отрежат въжетата и да запазят куките за себе си, нагоре полетяха още куки. Съвсем скоро стените почерняха от мъже, които пъргаво се изкачваха по тънките въжета. След малко въздухът зазвънтя от ударите на мечове, цвиленето на коне и виковете на разярени и умиращи хора.

Теолиф стоеше на един от стражевите постове на стената и наблюдаваше нападението ужасен. Да забави напредването на хуните с два месеца ли? Не можа да ги забави дори с два часа! Той веднага заповяда последното отстъпление към непробиваемите каменни стени на солидния донжон — заповед, която се бе надявал да даде едва след седмици. Самият Теолиф и стотина войници от онези, които бяха достатъчно близо до него, за да чуят заповедта му, спряха стрелбата и слязоха тичешком от стените, като вземаха по две-три стъпала наведнъж. Прекосиха централния площад на гарнизона, изкачиха се по стълбата към входа на донжона в гладката стена на двайсет крачки над

земята, издърпаха стълбата след себе си и здраво залостиха яката желязна врата.

Няколко мига по-късно на светлината на факлите, които държаха защитниците, през отворените порти нахлуха опръскани с кръв хуни и връхлетяха на задъханите си коне в единствената улица, а оставащите тюрингски войски и войниците от гарнизона се разбягаха ужасени. Само един мъж подкара коня си през портата бавно; само един мъж не шибаше животното в безумен бяс. Атила яздеше спокойно през подгизналата от кръв кал, а конят съобразително избягваше телата, проснати в мръсотията в краката му. Спря за миг, за да разгледа кървавите пръски върху една сивкава стена, и после продължи бавния си ход. Някаква грубо ушита сламена кукла с парцалени дрехи лежеше изоставена в краката му сред руините на вече обрана къща, а ескадрон хунски коне тържествуващо препуснаха през нея и я стъпкаха в калта.

На разсъмване се виеха кълба черен пушек, който скриваше града и се носеше като диплите на плащаница ниско над околните нивя. Тук-там зад съборените стени пламъци пронизваха гъстия дим. Крепостта, която трябваше да удържи ордата цял един сезон, падна за една нощ. Когато Теолиф заедно с оцелелите си воители излезе от тунела сто крачки навътре в гората, веднага го повалиха хунски конници, които търсеха фураж за животните си из шубраците в периферията на гората. Преди смъртта да замъгли очите му, последното, което видя, беше как се срутва внушителната западна стена — стената, която той мислеше, че никога няма да поддаде при нападение, защото зад нея се намираха страховитите лесове.

Хуните дори не благоволиха да се настанят в крепостта. Целта им бе чисто и просто да я сринат до основи.

Отново всичко утихна. Убийствата бяха извършени бързо, а плячкосването — светкавично. Подобно на много други градове по пътя на ордата през германските равнини, и този бе превърнат в купчина развалини, къщите — в обгорели скелета, а улиците — в пустош. Чуваха се само стоновете на малцина загубили ума си оцелели, които се лутаха напред-назад със страшните си рани като духовете на мъртвите си съграждани, потулваха се из сенките и се криеха от всеки шум от приближаващи стъпки. Ордата се оттече от двете страни на разрушения град, сля се отново в едно цяло като поток,

раздвоен от скала, и продължи по пътя си на запад. Беше плиснала над препятствието, беше го заобиколила и отмила от пътя си.

После Великата гора погълна ордата до последния човек, кон и талига.

Горите на римската територия в Източна Галия са гъсти и влажни — листнатите предшественици на безкрайните непроходими германски гори, които започват от отсрещния бряг на Рейн и се простират Бог знае докъде. Наистина, единствено Бог знае докъде, защото, доколкото е известно на хората, никой човек не е успявал да премине през онези страшни дебри от край до край, а после да се върне и да опише преживяното. Мнозина са успявали след дни или седмици да намерят обратния път за връщане към цивилизацията — там, откъдето са тръгнали, — но се връщат или обезумели от страх и самота, полудели от ухапванията на диви горски животни, или натровени от непознати растения и гъби, с които са се хранили, за да не умрат от глад. Такива са германските гори.

Ала все някога дори горите на Източна Галия свършват и се скриват под величествените върхове на Алпите — препятствие, още по-страшно за пътниците и за преминаващите войски. В тази планинска пустош някога воювали и ловували племена, а по време на пролетното топене на снеговете по високите планински проходи все още може да попаднеш на сбръчканите останки на някой техен член, замръзнал на лобното си място, където е бил убит или погребан преди цяло хилядолетие. По време на едно свое предишно пътуване през планината Еций откри бивна на слон, останала от нашествието на картагенците на Анибал преди пет столетия, а разузнавачи, които търсеха нови пътища, веднъж му донесоха вкаменелости на миди, които бяха открили вгнездени в склоновете на тези величави върхове. Странна и призрачна беше тази земя със зашеметяващи висини и със слоновете и мекотелите, които в миналото бродели из нея. По тези места не живееха почти никакви хора, освен няколко диви племена на козари, които се движеха по снега с дървени дъски, прикрепени към ходилата им.

Този път обаче целта на рискованото навлизане в Алпите не беше да изследват суровите планини; не беше дори и просто да минат през

тях. Вече няколко седмици Еций и ескортът му от конни стражи си проправяха път през проходите, които дори сега, посред пролет, бяха затрупани със сняг и им позволяваха да изминават нищожните миля-две на ден. Вече години, може би десетилетия малкото римски пътища, прокарани през тези места, не се поддържаха, а в пътните станции не се осигуряваха нито коне за смяна, нито храна. Еций прецени, че скоро и самите маршрути ще обраснат с трева и ще се забравят, а опасните проходи, които римските легиони бяха откривали и защитавали векове наред с цената на толкова пролята кръв, отново ще попаднат във властта на природата или на онези странни народи, които упорито и мъчително водят борба за оцеляване по тези отдалечени долини и склонове.

Еций зави настрана, достигнал върха на един чакълест склон, и затаи дъх, когато погледът му обхвана безкрайната планинска верига, която се нижеше пред него. Въздухът беше леден, но той се спря за миг, за да се потопи поне замалко в цялото това великолепиe. После хвърли поглед към еднокракия Флоренций, който мълчаливо яздеше до него.

— Ето там е Сабауция — отвъд продълговатата долина — каза той. — Столицата на бургундите, където заточихме техния крал Гундахар заедно с останалите оцелели, след като ги победихме преди десет години. Сега ги предвожда Гундиок. Познавам го, но не мисля, че ще ни посрещне с отворени обятия.

Флоренций замислено дъвчеше парче сухо месо.

— Прилича на ловджийски стан. Наистина ли това е столицата на бургундите? Спомням си как се биха срещу нас. Някога бяха велик народ.

Еций кимна.

— Все още са велик народ, макар да се разпръснаха, когато разрушихме стария им град на Рейн.

— Спомням си — отвърна Флоренций, — след обсадата помощните войски разориха Борбетوماг, преди да успеем да ги спрем. И жалко. Стените бяха здрави и донжонът беше превъзходен. Можеше да послужи и на нас.

Еций сви рамене.

— Но земята остана непокътната. Добра е тази земя. Гундиок и хората му може да пожелаят да се завърнат там. А ние може да им

позволим да го направят в замяна на помощта им.

Флоренций продължи да гледа втренчено напред.

— Не виждам защо бургундите биха ни направили някаква услуга — измърмори той. — Ние ги победихме. Изтребихме ги.

— Не *ние* — поправи го Еций. — Хуните сринаха града им и убиха краля им...

— Били са хуни, но наши хуни, нашите помощни войски. Ти си толкова враг на бургундите, колкото и Атила.

— ... но хуните ще навлязат в старите земи на бургундите при Рейн, освен ако не ги спрем — продължи Еций. — Чуе ли Гундиок, че хуните отново приближават, ще доведе хората си да се бият заедно с нас. Бургундите може да са несговорчиви, но са воини.

— А защо са ни такива съюзници? Ще ни забият нож в гърба със същото удоволствие, с което биха забили нож в гърдите на някой хун.

Еций се намръщи.

— Легионите не могат сами да удържат позициите по реката. Вярно, някога прокудихме бургундите, но те все още добре познават земите по течението на Рейн. Нямаме друг избор, освен да се спогодим с тях.

Той пришпори коня си и се спусна в галоп, а ескадронът веднага го последва.

На входа на града ги посрещна бургундска конна стража, строена пред главната порта. По потъмнелите им, лошо поддържани позлатени брони Еций предположи, че това са дворцовите стражи на краля — елитни войски, които трябваше да оцеляват в нелеки времена. Бяха забили поглед в него, а по лицата им бе изписана неприкрита враждебност. Рим поне на думи упражняваше суверенната си власт над този народ, разсъждаваше Еций, но все пак доста дни път го делиха от най-близкия римски гарнизон, а и хората му бяха значително помалобройни. Не биваше да ги ядосва безпричинно, не и сега.

Той изтегли ескорта си пред строя на бургундите, които стояха с извадени копия, и продължи сам със съвсем празни ръце.

— Представи се и кажи какво искаш, римлянино! — извика капитанът им на латински със силен акцент. После подкара коня си няколко крачки напред.

Еций примигна, изненадан, че не го разпознават, но след миг си даде сметка защо. Пътуваше вече почти две седмици, беше окалян и

небръснат. Макар в ръцете на знаменосеца да бе знамето с орела на предводителя на легионите, нямаше причина да смята, че бургундите, които живееха тук в самота и изолация, познават военните инсигнии. Той спря пред капитана им и го огледа изпитателно.

— Генерал Флавий Еций, главнокомандващ на легионите на Рим. Идвам с мир да разговарям с Гундиок, краля на благородния бургундски народ.

Капитанът на бургундите на свой ред се изненада. Обърна умело коня си и отиде при един от адютантите си, после двамата тихо проведоха кратък разговор. След малко слезе от коня и тръгна към Еций, като му направи знак и той да слезе.

— Не сме получили предизвестие за пристигането ти, генерале — каза офицерът с неохотна почителност. — Съгледвачите ни съобщиха само, че през проходите напредва римска войска, и ние се уплашихме от най-лошото.

— Както вече казах, идвам с мир.

— Разбирам. Победихте ни в битка, генерал Еций, а Рим има суверенна власт над народа ни. Признаваме това. Но не очаквайте топло посрещане.

— Нищо друго не искам от теб — само ме заведи при краля.

Офицерът се забави с отговора си.

— Кралят е зает.

— Тогава ще вляза в града и ще почакам.

— Има гости. Дълго ще бъде зает.

— Тогава кажи на краля, че искам да говоря с него незабавно. Ако се опиташ да ме спреш, ще продължа напред със сила. Ако пострадам, още преди края на този месец ще видиш как три римски легиона се разполагат на лагер вътре в града ти.

Капитанът отново се върна назад, за да говори с офицерите, а Еций търпеливо зачака. Най-после бургундът се върна с отговора си.

— Ти, генерал Еций, можеш да влезеш, но хората ти ще останат вън от стените. Ще получат храна и провизии и могат да останат толкова дълго, колкото е необходимо. Ще те придружа до краля, за да бъдеш в пълна безопасност.

При тези думи Флоренций, който внимателно слушаше, подкара коня си напред и спря до Еций.

— Не го прави, генерале — прошепна той достатъчно силно, за да го чуе капитанът на бургундите. — Твоята безопасност не може да бъде поверена в ръцете на тези варвари.

Капитанът гневно го изглежда, но не продума. Еций гледаше право напред, без да се извърща към Флоренций.

— Крал Гундиок ми е отколешен приятел. Живота си бих поверил в ръцете му.

И без да каже нищо повече, уверено тръгна напред. Редиците конници се разделиха, за да го пуснат да мине, и двамата с капитана преминаха през портата, а пред тях един бургундски конник препусна, за да съобщи на краля за пристигането на генерала.

Нищета като тази, в която тънеше порутеният град, Еций за последен път видя при пристигането си в хунската столица преди четирийсет години, но атмосферата тук беше несравнимо по-тягостна. По улиците жени и деца клечаха от отчаяние и глад, а не защото обичаха да са на открито, както в Хуния. Животните и птиците стояха по вратите на къщите, защото нямаха обори, а не защото обичаха присъствието на хората, както в Хуния. Тук постройките бяха паянтови и много обикновени заради крайната бедност на хората, а не за да могат да се пренасят лесно. Еций гледаше право напред, защото не искаше да засилва унижението на бургундите от поражението им, като ги оглежда в дълбоката им мизерия, а капитанът, който го придружаваше, вероятно усетил сдържаността му, също мълчеше, без да обяснява или оправдава. Еций чувстваше гнева на победените, но все още горди хора, чиито погледи яростно стрелкаха покорителя им.

Скоро пристигнаха в двореца, който представляваше ниска каменна постройка, издигната набързо, когато племето се бе установило на това място преди няколко години. Главния вход пазеха двама отпуснати войници, а конят на вестносеца стоеше вързан отвън, което означаваше, че в този момент той съобщава за идването на римлянина. Еций и придружаващият го се качиха при стражите и зачакаха в неловко мълчание. Ако Гундиок има гости, помисли си генералът, в печалната атмосфера на града и с липсата на стража в двореца, сигурно ги е посрещнал по доста необичаен и скромнен начин.

Изведнъж вратите се отвориха и двамата дворцови стражи отстъпиха и застанаха мирно. Пръв излезе възрастен мъж в хубави дрехи, с изправена стойка и достолепна походка, които свидетелстваха

за неговата високопоставеност в обкръжението на краля. Разкошната яка от кожа на ленената му дреха ярко се открояваше на фона на вехтото облекло на стражите и минувачите, а лъскавият позлатен ефес на сабята, закачена на колана му, показваше благосъстоянието му. Мина покрай Еций надменно, без да погледне.

— Дворцовият управител — промърмори бургундецът на Еций.

— Аха — отвърна Еций, — слуга. Цялата им пасмина трябва да бъде избита до крак.

След дворцовия управител вървеше благородник — висок гот с посивяла коса, пременен в безупречни церемониални одежди, със златна лента, праметната през рамото му, която символизираше високия му сан. Еций обаче изобщо не забеляза необичайното му облекло. Погледът му веднага беше привлечен от нелепата шапка, която готът носеше на главата си — тясна, кожена, с лисича козина по края. Шапка от... Хуния.

Докато минаваше бавно покрай римлянина, благородникът спря за миг и хладно го измери с поглед, забелязал учудването му. После продължи, без да продума.

Еций бе чакал достатъчно дълго. Запъти се нетърпеливо към портата и мина през нея сам, оставяйки придружителя си да протестира зад гърба му.

— Гундиок! — извика Еций и влезе в мрачната стая.

— Този глас ми е познат! — обади се някакъв мъж от другия край на стаята. — Не е възможно да е... нима е...?

Преди Еций да успее да отговори, капитанът бързо застана до него.

— Генерал Флавий Еций — съобщи офицерът на краля, — главнокомандващ на римските легиони.

— Ти ли си, Флавий? — извика гласът от вътрешността на стаята. — Въведи го този панонец, капитане. Боже милостиви, Флавий, ела на светло, какво чакаш? От четирийсет години не си ме виждал и се мотаеш пред прага ми като някакъв селянин...

С широки крачки Еций мина през стаята и се озова в силната прегръдка на бургундския крал. Открит, сърдечен мъж, в него като че нямаше и следа от едва сдържаното негодувание, което останалите жители на потъналия в бедност и мръсотия град показваха на римлянина през всичкото време, откакто беше влязъл през портите му.

И наистина, сините му очи, дълбоко потънали в набръчканото лице, сякаш дори проблясваха от удоволствие при вида на стария съученик. Еций не можеше да спре да се диви на тази радост от страна на човек, чието кралство и столицата му беше разрушил само преди няколко години. Но нямаше време да изучава нрава му. Еций веднага почна да преценява ситуацията.

След час Гундиок, макар умело да поддържаше своята веселост, започна да губи търпение. Щом забеляза това, Еций посочи с върха на меч си голямата карта, която кралят по-рано бе извадил и разгънал на една маса.

— Хуните вече са завзели всички земи източно от Великата гора — поде Еций. — Атила се хвали, че когато приключи с някой град, конят му може да премине през него по права линия, без да се спъне. Твоето кралство е съвсем близо до Рейн и е на прага на Галия, а това го прави отлична позиция, където можем да пратим хора и оръжия, за да спрем напредването на Хуния.

— Искаш да кажеш *бившето* ми кралство — отвърна Гундиок с напрегната усмивка. — Онази земя не е в наше владение, откакто твоите хуни убиха Гундахар и сринаха Борбетомат. Мисля, че за народа ми ще е трудно да защитава онези земи от... тук — посочи той през прозореца навън.

Еций прикова поглед върху него.

— Пожелаете ли да защитавате онази земя от варварите, съм сигурен, че можем да се договорим за връщането ви там.

Гундиок изсумтя презрително:

— Хуните варвари ли са? Флавий, ти самият не живя ли десет години при тях? Убеден съм, че не това, че ги познаваш, е причина за подобно презрение. През последните два дни ми гостува пратеникът на хуните — гъркът Онегезий. Може би го познаваш. Той ми направи няколко интересни предложения.

— Тези хуни — отвърна Еций — не са същите, които познавах и с които живях...

— Ами Атила? Чувам, че той предвожда отбранителните войски.

— *Отбранителни* ли? Гундиок, те опустошават и рушат всичко по пътя си на запад! Страхувам се, че Атила вече е изгубил контрола си над тази сбирщина и сега тя е в ръцете на пълководците му.

— Не прекаляваш ли? — спокойно отвърна Гундиок. — Хунският пратеник ме увери, че те не искат да си създават проблеми, а само да преминат през предишните територии на Бургундия, без да се бавят там. Предвид мирните им намерения няма да проявя мъдрост, ако им попреча. Още повече ако това означава да се нагърбя и с разходите по връщането на всичките ми войски обратно в Борбетомаг.

Еций гледаше настойчиво стария си приятел.

— Само да преминат ли? Значи признават, че искат да преминат оттам! По пътя си към...

— Да, да, към Рим, разбира се — прекъсна го кралят нетърпеливо. — Но ти защо се тревожиш? Армия като тази на Атила не може да стигне чак дотам. Алеманите на изток от Рейн в този момент увеличават войските си. Те ще отблъснат заплахата. Хуните никога няма да прекосят реката. Страховете ти са напълно неоснователни. Но междуременно с удоволствие приемам техните пратеници.

— Значи няма да мобилизиращ войски срещу тях? — не отстъпваше Еций.

Изражението на Гундиок стана твърдо и насилената му усмивка най-сетне изчезна.

— Да мобилизирам всичките си войски, за да отблъсна нападение, което може и да не се състои? Да пролея кръвта на народа си, за да защитя римския генерал, който уби краля ми и изстреби половината ми армия? Твоята „коалиция“, както я наричаш ти, само ще навлече гнева на хуните върху народа ми, точно когато започваме да се съвземаме от клането, на което ни подложихте вие преди. Да не сме парцалени кукли, че Рим с такава лекота си играе с нас и после ни захвърля? Няма да участвам.

— Нали си даваш сметка — продължи Еций със заплашителни нотки в гласа, — че хуните не възнамеряват да се задоволят с малки завоевания на изток...?

— Няма съмнение, че е така. Но ти, Флавий, по-добре от всеки друг можеш да различиш истинските заплахи от фалшивите. Остави алеманите и хуните да си изцедят силите едни срещу други.

— Ще ти напомня, Гундиок, че сте покорен народ и че все още сте длъжни да се подчинявате. Дори твоето място на трона зависи от волята на императора, както и от моята. Не мисли, че след като

проявих благоразположение да те оставя да управляваш народа си както смяташ за добре, съм те освободил от задълженията ти.

За миг кралят замръзна на място, след което се надвеси напред със зачервено лице и очи, почти изхвъркнали от орбитите.

— Заплашваш ли ме, Флавий? — попита той с тиха ярост — *Заплашваш ли ме?* Защото, ако исканията ти наистина са в името на императора, няма да пренебрегна задълженията си към него. Да, императорът ще получи хора. Но няма да нося отговорност за висотата на бойния дух на мъжете, които ще пратя в допотопните ви легиони. Може да искаш хора колкото си щещ, но ако те не дойдат доброволно, няма да имаш никаква полза. Все едно да искаш златни *солиди*, но да получиш бронзови *нуми*^[4] — толкова полза ще имаш от тях.

— Дръзваш да ми кажеш, че ще ми пратиш неспособни войници? — попита Еций, като едвам сдържаше гнева в гласа си. — Защото заради това, кралю, мога да заповядам...

— Нищо подобно не казвам. Само отбелязвам, че ако не паднеш убит в боя заради нескопосните войници на задължителна служба, изпратени от твоите „съюзници“, императорът сам ще нареди да те екзекутират, когато разбере за плачевното състояние на войските, които си събрал.

За миг Еций продължи да го гледа безмълвно, а после бавно се изправи и без да каже нито дума повече, излезе. С равни, бавни крачки премина калните улици на града, придружен от бургундеца, който го беше чакал навън под студената слънчева светлина. Когато стигнаха портата, римляните отново яхнаха конете си и в галоп потеглиха обратно по планинските пътища, по които бяха дошли.

* * *

Хунската войска продължаваше да напредва през обраслите с гъсти гори хълмове. Конете и дървените талиги преодоляваха всякакви препятствия. От похода на римския император Юлиан преди близо век никоя войска не бе преминавала успешно през дебрите на Великата гора и никога в цялата човешка история по тези отдалечени пътеки не бе минавала толкова многобройна армия. Конниците язدهа в гъсти редици, с каменно изражение на лицата и предпазливи, непроницаеми

погледи. Необикновена беше тази гора — никога не бяха виждали такива грамадни дървета със стволоче, дебели колкото цяла талига, теглена от четири коня, или разположени толкова близо едно до друго, като гигантски житни класове, че понякога не можеш да минеш между тях. И все пак, дърветата са само дървета. Няма гори в Хуния и няма горски богове или горски демони, от които да се боят хуните. Гората е само още една пречка, която внимателно трябва да се преодолее, като планината или заснежения проход, или реката.

Ала за онези, които караха талигите, и за онези, които пътуваха с войската, за да предлагат различни услуги, невъоръжени и уязвими, гората криеше неизброими ужаси. До ушите им достигаха различни истории от германски пленници, разкази за страховити зверове, прилични на слонове с кървави бивни, за върколаци и призраци, също като онези, които дебнат из хунските степи за бродещи непогребани мъртъвци и за духове, измъчвани за отмъщение. И по-реални страхове ги измъчваха — страхове, които може би бяха по-основателни. Говореше се, че местните племена причакват беззащитни пътници в тези тъмни и безлюдни земи. Хитро препречват пътищата и ги отклоняват към капаните си; повалят дървета едно върху друго, за да премазват цели войски със стволоче им от разстояние; тровят и отклоняват настрана потоци с животворна вода, прогонват дивеча и обричат войските на глад.

Земята беше плодородна, но не и щедра. Растенията като че изникваха за една нощ и достигаха огромни размери, но не даваха на хората нищо, което да могат да ядат или да им бъде полезно. Гората беше толкова зелена и жизнена, но цялата бе пропита със смърт, а разложението дебнеше като бавен, търпелив убиец. Веднъж, когато една дружина, изпратена да търси фураж, лагеруваше край поток в такъв непроходим гъсталак, че лъчите на слънцето проникваха в него толкова рядко, колкото се случва човек да открие скъпоценен камък, войниците се натъкнаха на трупа на удавена коза, доплувала от скрито селище някъде далеч нагоре по течението. На следващата сутрин върху трупа бе изникнала гъба, а по пладне тя вече бе набъбнала до размера на шлем. Земята бе подгизнала и плуваше въз влажна зеленикава смърт, а мъжете мрачно се шегуваха, че не искат да заспават, защото се страхуват, че събудят ли се, може да открият собствената си кожа обсипана с лишеи, а от плътта им да е покарала някоя отровна гъба.

Всички тези мисли ги измъчваха, извиваха се и нарастваха в съзнанието им под тъмния навес на вековните смърчове и ели, които въздишаха и се люшкаха над главите им. Тук-там се чуваха звуци, издавани от животни и птици, но тези животни бяха съвсем непознати за преминаващите мъже. През дърветата се мяркаха сенки на *айак-ери* — горските хора — и воините постоянно чувстваха, че отвсякъде ги наблюдават безброй очи. Веднъж зорък хунски стрелец прониза един от натрапниците със стрелата си и после откриха кръв по листата на мястото, където бе стоял. По къпините, там, откъдето бе побягнал в гъстите храсталаци, висяха парцали от дрехи, но съгледвачът на хуните, дори с ескадрон от въроръжени до зъби другари, не посмя да навлезе по-навътре в гората, за да потърси своята плячка или бърлогата ѝ. Гората бе пълна с неznайни страховити обитатели, но още по-лошо бе, че тя пораждаше страховете на хората с тъмнината си, с тишината, когато човек търси утехата на шума, и с шума, когато човек потърси успокоението на тишината.

След три седмици поход по път, чиято кал се набиваше още по-дълбоко от колелетата на талигите с железни гвоздеи и тъпкането на безброй копита, въздухът олекна. Отначало тази промяна бе доловима само за обонянието, което откриваше, че миризмата на влажна гнилоч, пропила всичко наоколо, слабо намалява. Скоро това олекване стана забележимо дори за очите. Наближаваха края на гората. Дърветата изтъняваха, растяха на по-големи разстояния едно от друго, а на места дори се виждаха пънове, сечени с брадва, и останки от изолирани стопанства и хижи на ловци, изоставени пред заплахата от напредващата армия. Огромната върволица мъже и коне видимо увеличаваха скоростта си, тласкани от вълнението и нетърпението най-после да излязат от тъмния затвор, в който се бяха мъчили да оцелеят седмици наред. Над главите им започнаха да се откриват късове оловносиво небе, а пред тях на запад следобедната светлина за пръв път проблесна ослепително между дърветата.

Изведнъж колоната спря. Това не бе нещо необичайно — армия, тръгнала на поход, често спира през деня, за да се нахрани, да проучи терена, да напои животните или дори без определена причина, само защото хиляди мъже вървят вкупом или един зад друг, в един безкраен пулсиращ цикъл. Когато това става, обикновено въздухът се изпълва с виковете на офицери, които сноват нагоре-надолу по редиците със

заповеди към работниците да премахнат някоя внезапна пречка от пътя, с радостните викове на войниците в челото на колоната, щом се натъкнат на дълго търсена цел или на неочакван подарък като речно корито или селище, което могат да разграбят. Армия, която се движи, или такава, която е спряла, рядко е тиха.

Но това не беше едно от тези спирания. Нито звук не идваше от предните редици на колоната от хора и животни, която се простираше по дължина на няколко мили. Армията спря бавно, безшумно.

Атила, който яздеше в средата на колоната, грубо изръмжа някакво проклятие и препусна в галоп напред по калния път. Пред него вървяха стражите му, които с викове „Сторете път! Сторете път за краля!“ му отваряха коридор през редиците на озадачените войници и талигите.

След почти цял час мъчително провиране измежду струпаните хора Атила се добра до челните части на колоната, които бяха спрели в самия край на гората. Пред тях се простираха обширни равнини, ниски хълмове, които плавно преминаваха едни в други, накъсвани на места от селски къщурки и от стада овце, които безметежно си пасяха. Пасищата и малките стопанства стигаха до веригата хълмове на хоризонта, вероятно на ден-два път оттук.

Атила знаеше, че зад тези хълмове е могъщото препятствие — река Рейн — и за да може да я прекоси, ще трябва да напрегне цялата си изобретателност. Но тук, пред огромната му армия, стоеше дори още по-мъчно преодолима пречка.

В далечината, на края на дълъг склон, който едвам се виждаше под ослепителната светлина на слънцето, вече слязло ниско на запад, стоеше друга армия — също толкова голяма, а може би и още по-многобройна от армията зад гърба му, спряла в гората. Дори от това разстояние се виждаше как са се разпръснали в огромен полукръг, но не рехаво, защото възвишението зад челните редици беше покрито до най-високата си точка с гъсто разположени хора.

С лек галоп Тургрид отиде при Атила там, където кралят стоеше и наблюдаваше движението на армията насреща си. Притисна коня си до този на Атила и тихо заговори:

— Войските на алеманите, велики *къре*. Както изглежда, предвожда ги самият Йорик. Разузнавачите ни казват, че племената са

преодолели разприте помежду си и сега образуват общ фронт, за да ни се противопоставят.

Атила кимна.

— Нали изпратихме Орест напред, за да преговаря със своите съплеменници?

— Така е, велики кралю. Замина преди една седмица, както бяхме планирани. Но оттогава нямаме вест от него.

Атила гледаше право пред себе си и мълчеше. За миг подкара коня напред-назад пред челото на колоната, докато офицерите и стражите, които го следваха, приглушено разговаряха помежду си. Спря внезапно, погледна право към приближаващата войска на алеманите и вдигна свития си юмрук. Войниците зад гърба му замлъкнаха и цялата армия застина на място. Нито мускул не трепваше, нито звук не се чуваше, само вятърът тихо шумолеше и дърветата стенеха в гората зад гърба им. Всеки хун с безстрастно лице гледаше напред, към приближаващата армия на обединените германски племена.

Грамадната войска се събра в пълен боен строй. Слънцето проблясваше върху гладките ѝ брони и шлемове. Това не беше обикновено племенно опълчение, а обучена войска, огромно обединение на кланове и племена. Подобно на други алемани, които Атила беше виждал преди, тези мъже бяха със страховит ръст — дори от голямо разстояние височината и мишците им бяха внушителни, а освен това бяха накичени с какви ли не страховити на вид оръжия — мечове с широко право острие, дълги почти колкото среден човешки бой, бойни брадви, провесени през рамо за посичане в ръкопашен бой, дълги копия със сърповидни върхове, които се провират зад щитовете, изтръгват оръжията от ръцете на врага и разпарят шията му отстрани или отзад дори когато воинът се бие лице в лице с него.

По двата фланга на широкия фронт на пехотата германските конници тръгнаха напред в сгъстен строй. Бяха навели дългите си пики в готовност за нападение, а щитовете си държаха издигнати високо, застанали в изправената стойка, характерна за тях. Конете им бяха грамадни, с цяла глава по-високи от дребните хунски коне и дори от няколкостотин крачки се усещаше как земята трепери под тежестта на копитата им.

Германските конници напредваха в тръс, по-бързо от пешите войници в средата на линията, и свиваха широкия фронт, за да оформят издължена полукръгла бариера срещу колоната на хуните. Докато конете се движеха напред, пехотата се сгъстяваше, двата рога на образувания полумесец от напредващи конници се извиха навътре и така стесниха откритото пространство пред хуните, което прие формата на тунел. Поведеше ли Атила войската си напред, щеше да се окаже обграден от три страни. А да се оттегли? Не, не можеше да отстъпи. За нищо на света. Да поведе толкова многобройна армия обратно към тесните пътеки и да избяга в тъмните лесове, където кой знае каква друга армия може да го пресрещне в тила? Изключено.

Нито мускул не трепваше по лицата на Атила, Тургринд и офицерите. Всички те спокойно наблюдаваха маневрите на приближаващия враг. Но зад гърба им онези от войниците, които бяха избързали напред, за да излязат от сенките на дърветата и да разберат каква е причината за спирането, тревожно се наместваха на седлата си, докато гледаха неумолимото напредване на алеманите. Шепнешком съобщаваха на редиците зад себе си какво става и какво мислят за видяното, а те правеха същото за другарите си по-назад, докато и последният воин от хунската армия узна, че тук тази уязвима, разтеглена колона, която няма надежда да излезе от гората и да се разгърне в боен строй, е изправена пред най-голямата европейска армия, събирана някога.

Атила мълчаливо наблюдаваше приближаването на алеманите, докато дори собствените му офицери започнаха да хвърлят към него питащи, неспокойни, тревожни погледи. Конната войска на алеманите вече беше на един хвърлей със стрела от двете страни на хунската колона, а пешите им войски — на разстояние, достатъчно голямо, за да могат хуните да връхлетят върху тях. Изведнъж иззад строя на алеманите долетя пронизително изсвирване и те спряха настъплението си. Всички до един замръзнаха на място. Конниците държаха пиките си насочени напред, конете неспокойно риеха пръстта с копита, а пешите войници гледаха втренчено през русите си коси, които вятърът вееше пред очите им. Всички стояха неподвижно и мълчаливо наблюдаваха краля на хуните, офицерите му и челните отряди на ордата, които ги следяха с поглед от мястото, където бяха спрели — на тесния кален път, който се виеше от вътрешността на гората.

От своя страна хуните стояха неподвижни като камъни и ги гледаха също така упорито, с настойчивост, която не издаваше нито страх, нито колебание.

За един дълъг миг двете армии стояха изправени, вперили погледи една в друга, и мълчаливо преценяваха числеността зад вражеските линии, решителността на противниковите водачи, обхвата на оръжията и бързината на конете. За един дълъг миг милион мъже стояха изправени едни срещу други, а съдбата и на двете армии се крепеше на косъм.

Тогава, без предупреждение, един висок алемански воин сръга коня си и излезе пред сънародниците си. Дългите рижи коси, които се вееха зад него според хунската традиция, не можеха да бъдат сбъркани. Както препускаше сам към редиците на хуните, той захвърли шлема си и вдигна юмрук в тържествуващ поздрав.

Атила се усмихна доволен.

— Орест — каза тихо той.

С едно кимване, кралят на хуните поведе колоната си и тя се заклати и проскърца на тръгване, като живо същество, което напредваше с бавни змийски движения — конницата след краля, талигите — след конницата, след тях — още конници, пеши войници, конници и коне за смяна без ездачи, и още, и още конници, които вървяха уверено, бавно, в безупречен ред...

Право към вътрешността на тунела, който германите образуваха.

Колоната хуни напредваше през многобройните редици въоръжени алемани, които се разделяха като житните класове пред жътваря и правеха път на източния крал и на армията му. В самата сърцевина на германските редици Атила яздеше бавно, уверено, без да поглежда нито вляво, нито вдясно, без да дава знак, че забелязва присъствието на множеството изрисувани и въоръжени варвари от двете си страни — едри и мускулести, възседнали грамадните си бойни коне. А докато хунската армия минаваше през конните редици към челния строй на пешите войници, алеманите мълчаливо пристъпваха напред и се строяваха редом с колоната на хуните, удвоявайки и утроявайки ширината ѝ, като даваха на змиевидната върволица сила и плътност, обем и дължина, невиджани досега по тези земи — може би невиджани в целия свят. Те тръгнаха с ритъма на хуните, напредваха с тяхната скорост, движеха се редом с тях.

Над главите им кръжаха и предизвикателно крякаха ята чайки от далечното море в очакване хората и животните да отминат, за да се спуснат надолу и да задигнат остатъците от храната им. Часове наред кръжиха птиците, ала войската не спираше бавно да се точи от гората. Земята почерня от обединената армия, постлана с движещо се покривало от хора, животни, талиги, които напредваха бавно и уверено — една огромна орда, по-многобройна от която и да било друга, съществувала на земята, отправила се на поход с един водач и в една посока — към Запада, към Рейн, към Рим.

Рано същата пролет на един хълм близо до Топоса в Югозападна Галия Еций яздеше заедно с един мъж на същата възраст, както и с неколцина младежи. Всички бяха с обикновени дрехи, в ловно облекло от кожа и груба вълна. Следваше ги голяма група слуги.

— Лов! — сърдечно извика Теодорих. — Не оставяй нито един ден да измине, без да си убил нещо, Флавий. Лекарят така заръча — за да си пазиш съзнанието от тревоги.

— Само едно нещо може да ме излекува от тревогите, кралю...

— Торисмунд! — викна Теодорих — Фридрих! Доведете братята си! Побързайте!

Петима млади мъже тръгнаха с конете си към Теодорих и Еций и дръпнаха юздите, за да успокоят животните, които нервно риеха пръстта. И мъжете, и животните бяха неспокойни и с нетърпение очакваха да се впуснат в действие. Най-възрастният от мъжете — набит ездач на около двайсет и пет години, толкова приличаше на баща си, че първия път, когато го погледна, Еций се сепна, защото си помисли, че Теодорих е открил извора на младостта. Торисмунд се вмъкна с коня си между баща си и Еций — с тази маневра явно искаше да застане в най-добрата позиция за онова, което предстоеше.

— Момчета, виждате ли ей там онова възвишение? — гръмна гласът на Теодорих.

Говорил ли е някога Теодорих с нормален глас, зачуди се Еций усмихнат. Нищо чудно, че другарите му от детството им в двореца го наричаха Проглушко. За съжаление, вестготът явно не се бе замислил над този не много деликатен намек, защото с годините гласът му беше станал още по-оглушителен.

— Питам, виждате ли онова възвишение? Вчера там видях големия елен — шесторог, ей богу! Жалко, че не си носех лъка, защото днес можехме да обядваме със студено еленово месо. Който ми донесе рогата му, ще получи за награда жребца, който обздравявам. Тръгвайте!

Младите мъже се втурнаха напред с радостни викове и Теодорих се усмихна разнежен.

Еций ги гледаше умислен.

— Петима снажни синове! Щастливец си ти, Теодорих!

— Торисмунд, най-големият, е най-добрата издънка — отвърна кралят. — Но е много нетърпелив. Не изчаква подходящия момент. А най-малкият — Химерит, е съвсем различен...

— Кралю Теодорих — прекъсна го Еций, като дръпна юздите на коня си и премина към по-сериозен тон, — трябва да поговорим. Хуните са се съюзили с алеманите. Безброй големи и малки градове са разрушени. Оцелелите галски племена са слаби и не могат да защитават земите си. Между Римската империя и пълното ѝ унищожение вече стои само една река, широка осемстотин крачки, пограничните ни гарнизони и... ти.

Теодорих присви очи, загледан напред.

— Сигурно знаеш защо Атила прави това? Защо напада Рим? Защо напада теб?

Еций поклати глава.

— Той отдавна ненавижда Рим, макар да не си давах сметка до каква степен. Но не беше достатъчно силен, за да се изправи срещу нас — досега. Планетите са се подредили в негова полза, съюзниците му са силни и изгладнели за римска земя. Властта му у дома е сигурна. Императорът на Рим е млад и неопитен, границите на империята са слаби.

Теодорих се изсмя.

— Това са все причини, но не са достатъчни. Това, което чувам, е, че докато минавали през Източна Европа, сривали цели градове със земята, ограбвали църкви и манастири, дори убивали монаси и девиси. Посягат не само на онова, което се очаква от тях да разрушат като войници. Защо е тази жестокост?

Еций не отговори веднага.

— Страхувам се, че Атила може би страда от някаква форма на лудост...

— Лудост, как ли пък не! — изрева Теодорих — Освен ако не е онази особена лудост, която идва, когато закопнееш за власт. Опитваш се да намериш извинение за него като приятел. Време е да приемеш действията му такива, каквито са.

— Затова съм тук.

Лицето на Теодорих потъмня.

— Трудна е битката, Флавий — не говоря за тази срещу хуните. Властта ми не е абсолютна, защото все още ми е необходимо одобрението на съвета на старейшините и вождовете на клановете, за да започна война...

— Но старейшините сигурно ще се съгласят с подобни действия...

— Да се съгласят ли? — презрително изсумтя Теодорих — Тези хора не могат да се споразумеят дори за най-дребното нещо. Старите вестготи, онези от поколението на баща ми, не помнят Рим с добро. Навремето са пролели кръв, за да го да завземат, но сега положението им не е по-добро от тогава, а в очите им Рим отново проявява надменност. По-младите родови водачи горят от желание да опитат остриетата на мечовете си, но се страхуват от изгодите, които Рим ще извлече, ако спечелят. Страхуват се да не стане така, че те да пратят хората ни на смърт, а Рим да не пролее дори една капка кръв, след което да установи контрол над всичко тук. Ако ще се бият, искат да го направят сами. Те също имат своите амбиции.

Еций го гледаше втренчено.

— Не разбират ли, че нито Рим, нито вестготите могат сами да надвият хуните? Броят им е невъобразим и се увеличава с всяка крачка, която правят на запад. Трябва да обединим силите си.

Теодорих замислено се загледа в далечината.

— Преди известно време тук дойдоха пратеници на Атила — призна той. — Дадох ми обещание, че ако оставим хуните да преминат необезпокоявани през нашите територии, няма да тормозят народа ми. Но ако им се противопоставим и загубим...

— Няма да загубите. *Не можете* да загубите. Не и с подкрепата и помощта на Рим. Ще ви помогнем...

— Не е достатъчно да получим подкрепа от Рим, Флавий. Римските войски трябва да тръгнат начело на похода. Трябва да се

пролее римска кръв, преди да се пролее кръвта на който и да било друг народ. *Твоята* кръв трябва да се пролее преди кръвта на всички други.

— А ако обещава да има римски войски на предната линия? — веднага му върна предизвикателството Еций.

Теодорих търсеше с очи синовете си на хоризонта, чудеше се дали са открили елена.

— Ако обещаеш и доведеш римски легиони на предната линия и ако хуните действително прекосят Рейн и заплашат Галия, тогава ще се включи в коалицията. Но хората ми ще се бият за *теб*, не за Рим. В противен случай ще трябва да приема предложението на хуните да пощадят кралството ми. Трябва да остана неутрален.

Еций се замисли над това.

— Само ако заплашат Галия, така ли?

Теодорих го погледна.

— Флавий, хуните още не са прекосили Рейн. Никоя армия с подобна численост не е успявала да прехвърли реката. Знаеш го. Легионите ти пазят мостовете и главните крепости. И знаеш колко е широка реката, особено след пролетните дъждове и топенето на снеговете в Алпите. Само гледай. Рейн ще стори всичко това, в което дипломатията ти се е провалила. Реката ще отпрати Атила по обратния път.

Еций невярващо поклати глава.

— А ти, Теодорих — каза той присмехулно, — ти как се пазиш от онова безумие, за което говореше преди малко — безумния копнеж по властта?

— Аз ли? Аз не жадувам за власт, макар тя да ми осигурява удоволствието да ловувам. За бога, Флавий, с радост бих живял като метач в някой манастир до края на дните си, ако игуменът ми позволи да ловувам всеки следобед!

— Това ли е стремежът ти? Това ли е единствената ти амбиция? Да ловуваш?

— Стига си философствал, римлянино. Не съм софист. След елена!

Теодорих шибна коня си и полетя напред, за да се включи в гонитбата.

За миг Еций се спря, преди да го последва. Разочарованият му поглед следеше гърба на приятеля му, който се отдалечаваше.

— Ето затова, кралю Теодорих — прошепна той, — Атила владее половината свят.

Дърводелецът изсумтя доволен и довърши снадката, като здраво стегна двойния възел и отреза висящия край с кинжала си. Всъщност това беше странично въже, дълго само около половин стъпка, което лесно можеше да се подпъхне под основното и да не се вижда нищо друго, освен едва забележимата примка, през която е прокарано. Такава работа щеше да е напълно достатъчна — достатъчно добра за армията. Неговият метод беше много по-сложен, защото заплитането на възлите, снаждането и връзването на краищата не бе обикновена задача.

Тази работа не беше обикновена, както и армията на този човек не беше обикновена. Всички умения, които бе придобил през живота си, стройки завързвани с въжета дървени къщи, които бяха здрави и удобни за прекарване през хунските степи, трябваше да бъдат приложени сега, в тази конструкция — импровизирана плоскодънна баржа, здраво сглобена от покрити със смола борови талпи, взети от разглобените навеси и каруци на хуните. Отстъпи назад, за да огледа работата си по последната снадка, и кимна доволно, а после с уверени крачки отиде до другия край на съда и се покачи на дока, към който той беше здраво привързан.

Докато се изкачваше по късата стълба, към него се протегнаха дузина ръце, за да му помогнат. Хванаха го за лактите и раменете, вдигнаха го от стъпалата и го изтеглиха на дебелия дъбови талпи на кея. Когато го пуснаха, зад гърба му се надигнаха виковете на много хора и той разбра, че в този миг, на този док, е постигнал такава признание, което не са получавали дори крале, камо ли дърводелци. Обърна се с лице към одобрителните възгласи и вдигна ръце над главата си, като че ли беше борец, спечелил победа в състезание. Огромната тълпа крещеше одобрително, мъжете го потупваха по гърба и го вдигнаха на рамене. Сега той виждаше много по-далеч от дока — виждаше разкаляното речно корито и пъновете в наскоро изсечените гори по отсрещните хълмове. Всяка педя земя бе заета от хора и коне.

Други дърводелци също се заизкачваха по стълбите и бяха издърпани на дока, където отново ги посрещнаха гръмките

приветствия и смехът на мъжете. Изведнъж при основата на дока един ездач се появи върху хунския си дребен, но здрав кон и всички замлъкнаха. Бронята на конника беше зацапана с потни петна, на главата му имаше шапка, оброчена с животинска козина и нахлупена ниско над ушите и челото. Носеше черно наметало от мека козя вълна, небрежно праметнато зад гърба му и прихванато на врата с желязна фибула. В краката му редом с коня тичаше огромен сив вълк, чиято козина по врата и плешките беше гъста като лъвска грива, а мощните му мускули леко помръдваха под меката козина при всяко движение. Жълтите очи на звяра гледаха яростно и бдително, а хората край ездача предпазливо се отдръпнаха и освободиха широка пътека посред дока до мястото, където групата дърводелци стояха в тревожно очакване.

Атила бавно мина по кея. Копитата на коня му потропваха по талпите. Когато застана пред майсторите, кралят умело обърна животното. Огромното множество зад гърба му утихна.

— Ако след толкова много победи — викна той, — ако след покоряването на толкова много народи успее да ви разколебае една река, ще проявя глупост, ако реша, че мога да ви убедя да ме последвате с някакви си думи, като че ли не знаете какъв е залогът. Само един неопитен водач би направил тази грешка.

Мъжете одобрително клатеха глави и шепнеха, а тук-там над множеството се издигнаха въодушевени викове.

— Никога не бих ви унизил с празни приказки — продължи Атила, — нито пък вие ще ми отдадете неискрена почит, като ги слушате. Войната не е нещо, което трябва да бъдете насилвани да подхванете. Защото какво е войната, ако не хлябът и месото, с които се храните? Какво по-сладко за един смел мъж от това да търси слава със собствените си ръце, да утоли жаждата на душата си за завоевания? Има ли нещо по-възвишено от това един мъж да се лиши от удобствата и от личните си амбиции и приятелства, за да спечели победата за народа си?

Мъжете около него зашумяха въодушевени, а множеството почна да напират напред, към дока, където стоеше Атила. Вълкът, разтревожен, тихо изръмжа, а стражите, застанали пред предните редици на тълпата, започнаха да изтласкват воините назад, за да устоят на напора им. Няколко мъже и дори един ездач на кон загубиха равновесие и паднаха от кея, но никой не ги удостои с никакво

внимание, докато се измъкваха от водата. Всяко лице, всеки поглед беше впит в строгото изражение на предводителя.

— Ние, хуните, и нашите могъщи съюзници ще излезем с чест от това положение, ще нападнем римляните устремено! Защото, макар да имат машини и огън, макар да се упражняват и обучават във военно дело, те треперят от страх. Не знаят дали да бягат нависоко, да превземат хълмовете, или да търсят укритие в откритите полета. Нашият най-голям съюзник, Фортуна, се присъедини към нас и щом е на наша страна, няма как да загубим. Ако ни е писано да умрем, смъртта неизбежно ще ни застигне, дори и в мирно време, когато спим в постелите си. На ако ни е писано да живеем, никое копие не може да ни нарани. А на нас ни е писано да живеем — защо иначе Фортуна ще ни дава толкова надмощие над толкова народи, ако не за да ни подготви за тази велика победа? Аз самият ще запратя първото копие към врага. Ако някой дръзне да почива, докато Атила се бие, ще умре!

Виковете станаха по-силни, по-настойчиви и Атила повиши глас, за да могат да го чуят.

— Тези хора — викна той, като посочи майсторите пред себе си, — тези дърводелци, обучени да вършат обикновените работи от всекидневието, сътвориха чутовен подвиг! Майстори в изработването на каруци и колиби, те ни построиха пътя към победата. С възета, изплетени от тревя от Хуния, с дъски от хунските каруци и къщи и със силата на жилите на хунските конници, тези мъже построиха пътя към съдбата ни. Благодарение на чистотата, простия начин на живот и славата на хунския народ могъщата, но прогнила Римска империя ще бъде победена!

Мъжете напираха напред, а стражите се мъчеха да ги удържат, за да не се изсипят върху дока, където стоеше кралят.

— Ето *това* ще бъде нашата пътека, пътеката на хуните, по която Рим — бичът на света — ще падне на колене пред нас!

И като се извъртя върху коня си, стряскайки вълка в краката му, кралят посочи с дългия си меч простата баржа с нос, здраво вързан за ръба на дока. Тълпата се разтреса от победен рев, когато той надигна меч към кърмата на съда, привързана към предната част на друга баржа, която бе привързана към друга, а тя към друга... и така образуваха дълга върволица по цялата ширина на гладката повърхност на реката, а съдовете по средата бяха подредени в арка, извиваща се

леко под напора на течението, но здраво закрепена за съседните. Грижливата работа на дърводелците по снаждането, връзването и рендосването беше възнаградена.

— Към съдбата ни! — викна Атила и възгласите около него станеха оглушителни. Десетима мъже повдигнаха пред краката му широка дървена рампа, тръгнаха бавно напред, спуснаха края и от ръба на дока към моста от баржи, които спокойно се полюшваха на повърхността на водата, и бързо я завързаха към пилоните на кея, за да не се плъзне надолу.

— Към Рим! — извика той и подкара коня си в тръс по рампата, а после и по първата баржа, която стоеше така спокойна и непоклатима, сякаш бе камък, положен на твърда земя. Конят не се поколеба дори за миг, а вълкът скочи на рампата и хукна напред, за да настигне господаря си.

Зад тях хуни, остготи, алемани, руги, скири, гепиди, вандали и безчет други племена, стекли се да подкрепят този нов водач, този нов властелин на света, бързо оформиха строя, към който отдавна бяха привикнали — строя на конницата и на обоза, защото бяха изминали петстотин мили, за да стигнат до това място, и трябваше да изминат още толкова, докато стигнат Рим.

Ордата от един милион души започна да прекосява Рейн.

[1] Адриановият вал — дълго 117 км отбранително съоръжение от камъни и торф, издигнато, за да възпира набезите на пиктите. Строено е от 122 до 126 г. по заповед на римския император Адриан (117 — 138). Намира се на територията на дн. Великобритания. — Б.ред. ↑

[2] Хиберния — латинското название на Ирландия. — Б.ред. ↑

[3] Главна кула на замък, крепост или манастир, който се използва за последна защитна позиция, след като всички останали части на сградата са паднали. — Б.ред. ↑

[4] Римски монети. — Б.ред. ↑

II

— Татко, разкажи ми приказка — умоляваше детският глас.

— Отдавна трябваше да си си легнал.

— Флавий — каза Присцила, — нали утре заминаваш. Малкият може да остане още малко.

Еций се усмихна.

— Така. И вкъщи ме превъзхождат по численост, също както на бойното поле. Коя приказка да бъде? За детството ми? За дядо ти?

— Разкажи ми мит! Някой гръцки мит!

Усмивката на Флавий избледня.

— Мит ли? Много време мина, не си спомням много...

— Моля те!

Еций дълго мисли умълчан, с вперени очи в тавана на трапезарията на дома си в Арелате. Колко ли време щеше измине, преди отново да се излегне на това ложе, да се загледа в този таван, да вземе детето в скута си?

— Живял един млад човек, прекрасен млад мъж — поде Еций, — който бил богат и прочут.

— Воин, като Ахил? Като Херкулес?

— Не...

— Мореплавател, като Язон?

— Не, този бил музикант.

— Хм. — В гласа на момчето прозвуча нотка на разочарование.

— И никого ли не е победил?

— Напротив. Той победил най-ужасния между гръцките богове — самия Плутон.

— Но нали не бил воин?

— Казвал се Орфей и оръжията му били лирата и гласът му.

Еций погледна към жена си и видя как отпраща слугинята, която раздигаше масата. После Присцила се обърна и го прониза с поглед. Еций начаса съжали, задето избра този разказ, но вече беше твърде късно. Не му оставаше нищо друго, освен да продължи.

— Музиката на Орфей била толкова опияняваща, че когато хората го слушали, всички вериги, които приковавали умовете им към

земята, се скъсвали и били забравяни. Когато свирел, дърветата тръгвали с корените си към него, водите на буйните реки застивали неподвижни и дори сивите камъни по полята се надигали от земята и запявали. Музиката била най-съвършеното от всички човешки постижения, най-великото творение на боговете.

Ала Орфей не бил бог. Той бил човек и страдал, както всички хора. Измъчвал се, защото прекрасната му невеста — Евридика, която обичал повече и от музиката си, умряла и душата ѝ отишла в подземния свят. Орфей бил съкрушен. В дълбоката си скръб той пеел още по-пламенно. Но макар да пеел много, макар да победил жестокостта в света с музиката си, не могъл да надвие скръбта в сърцето си. Толкова силна била любовта му към Евридика и толкова безсмислен му изглеждал животът без нея, че решил да слезе в ада, да я открие и да я избави от ръцете на злокобния ѝ пазач.

Трапезарията беше утихнала, съпругата и синът му го слушаха. Спусна се мрак, сенките в стаята се издължиха, станаха плътни и студени, но никой дори не помисли да запали лоената свещ.

— Щом открил тайния вход към подземния свят, той слязъл долу в мрака. Около него прелитали душите на мъртвите, пищели пронизително като прилепи и го пъдели с неразбираеми думи. Орфей останал непоколебим. А когато станало твърде мъчително дори и за него, той засвирил на лирата си и запял. И дори там, в дълбините на ада, музиката и копнежът му оказали своето въздействие. Триглавият пес Цербер стоял застинал в безмълвно удивление и му позволил да премине по-нататък, фуриите, които наказват греховете на хората и крадат щастието им, заронили горчиви сълзи. В прокълнатия си затвор Тантал забравил неутолимата си жажда и вечно надигащите се води и дори лешоядът, който ден след ден разкъсвал вътрешностите на великана Титий, за известно време престанал да го мъчи.

Накрая, след като пял дни и нощи, Орфей чул думите, за които копнеел. „Отстъпваме — чул се гласът на повелителя на мъртвите — самия Плутон. — Вземи невестата си, защото я заслужи с музиката си.“ Орфей понечил да се спусне към нея, за да я прегърне, ала спрял, когато богът изрекъл следните думи: „Но ще трябва да се подчиниш на тази заповед: не поглеждай любимата си, докато двамата не се издигнете до слънчевата светлина, защото едва тогава тя отново ще бъде твоя.“

Орфей не се разтревожил и с огромна радост повел невестата си по тъмната криволичеща пътека през подземния свят обратно към земята. Ала само един Бог бил способен да изпълни подобна заповед — заповед, която забранява да поглеждаш любимата си. За човека, а Орфей бил човек, това било невъзможно. Когато съзрял пещерата, която щяла да ги изведе от Царството на мъртвите, той нежно се извърнал към своята невеста, ала на мига я изпуснал и я погубил.

Мракът беше изпълнил стаята и за кратко цареше пълна тишина.

— А не могъл ли да си я върне? — попита тихо детският глас.

Еций дълго не отговори, замислен.

— Не, не могъл. Но древните ни казват, че трябва да извлечем поука от историята на Орфей. Който търси пътя нагоре, пътя на светлината, спокойствието и истината, трябва винаги да гледа напред. А който погледне назад, към миналото, към мрака, в търсене на всичко това, на изгубената дружба и любов, на старите порядки, сам се предава на мрака.

Детето слезе от скута на баща си, целуна го за лека ноц и отиде при бавачката си. Еций не забеляза нищо. Жена му също седеше умълчана на другия край на стаята, но потънал дълбоко в мрака на мислите си, той и това не виждаше.

Защото мислите му се изпълниха със спомени за миналото, за собствените му стари разбирания, за загубените приятели. И сега разбра ясно, сякаш чуваше Орфей да пее в ухото му, че вече не може да се обърне назад, не може вече да търси помирение със сенките от миналото.

Човек не може да живее живота си в два свята. Трябва да гледа към бъдещето или да се строполи извън пътя. Или си жив, или си мъртъв. Или си римлянин, или си хун. Идва време, когато вече няма място за съмнения, няма възможност за несигурност и съжаление. Идва момент, след който вече не можеш да гледаш назад, Изведнъж Еций стана и с твърди крачки отиде до вратата. Имаше още много работа, която трябваше да свърши, за да се подготви, но съвестта му бе чиста. Той беше римлянин.

III

Еций седеше на коня си пред опасаните с огради от дървени колове стени на Арелате. Вече месеци събираше свои войски тук, в центъра на римското главно командване на Галия, и макар обширният лагер вече да бе препълнен с новодошли части от гарнизони чак в Лузитания и Сицилия, всеки ден продължаваха да пристигат нови и нови, под строг строй, въодушевени. Откъм пътя, който водеше на север от града, долетяха викове, защото един отряд от Трансалпийска Галия, който прекарваше волове насам, настояваше частите от Испания, които вече потегляха навън от града преди основното тяло на армията, да им сторят път.

Римската армия стоеше строена пред Еций за преглед с лъснати брони, с току-що изпрани вълнени наметала, от които се вдигаше пара на горещото утринно слънце, със спретнати, поправени и намазани с масло каиши на сандалите и нараменниците. Числеността на войниците беше огромна, може би по-голяма от която и да било друга армия, виждана на галска земя. Несъмнено това беше най-голямата римска армия, събирана на едно място от... — разсеяно си заприпомня Еций различни дати от историята на Рим — откога? От събирането на войските от император Юлиан през предишното столетие? Или може би дори от завоеванията на самия Юлий Цезар. И все пак Еций тревожно поклати глава. Според сведенията, които беше получил от съгледвачите, дори числеността на хуните да бе по-малка от тази, за която говореха ужасените им съобщения, броят на неговите войски изглеждаше жалък в сравнение с този на врага.

Еций даде знак на Флоренций да го последва и като обърна коня си, препусна в лек галоп към един млад вестготски благородник, възседнал спокойно коня си на стотина крачки от него и заобиколен от неколцина слуги. Дрехите му, както и техните, бяха прашни и потни, а конете пръхтяха и риеха земята, докато си почиваха в хладната сянка на градските стени, които току-що бяха достигнали.

— Принц Торисмунд — викна Еций, докато се приближаваше, и се усмихна на младия пълководец, чието набито мускуесто телосложение толкова му напомняше за краля на вестготите Теодорих.

— Добре дошъл. Не видях, че си пристигнал, но присъствието ти тук вдъхва увереност на хората ми, че вестготите ще ни подкрепят.

Принцът се обърна с широка усмивка на лицето.

— Генерал Еций! — викна той. — Тръгнах от Толоса веднага щом се събраха войските ни. Татко ме помоли да се присъединя към щаба ти и да го държа в течение на придвижването ти на север. Довел съм свои вестносци да разнасят съобщения и да разузнават какво става по пътищата. Добре познават тези земи.

Флоренций препусна с коня си и като спря до Еций, огледа неколцината ездачи, които стояха зад Торисмунд.

— Теодорих обеща войници — каза той без увъртания. — Много войници.

Торисмунд погледна с негодувание по-възрастния мъж и очите му презрително се задържаха върху дървения му крак.

— Този кой е?

— Центурионът Флоренций — отговори Еций. — Доверен човек. Говори от мое име.

Принцът кимна с недоверие.

— Баща ми ще ти осигури войските, които искаш. Не беше лека задача. Племенният съвет не склони да даде войници за твоята кауза. Баща ми в крайна сметка отмени решението им...

— Отменил ли го е? Мислех, че съветът на вестготите ще се съгласи...?

Тънка усмивка се появи на лицето на младия мъж.

— Да, съгласиха се. Но едва след като баща ми ги заключи в заседателната зала на двореца и ги държа там, докато не го направиха. И все още са заключени — така ще е по-сигурно, докато армията ни потегли.

— А кога ще стане това? Силите ни са четири пъти по-малко от тези на хуните. Положението е критично.

Принцът кимна.

— На баща ми това му е известно, генерале. Помоли ме да ти съобщя, че ще те посрещне с армията си в Аврелия точно след три седмици. Оттам двете армии могат да продължат заедно.

— Каква е числеността на армията му?

— Всички войници, без пограничните гарнизони. Двеста хиляди. Флоренций изсумтя и се извърна.

— Виж, това са добри новини. Сега ще сме само два пъти по-малко.

Торисмунд гледаше Флоренций с изписано на лицето изумление, а Еций го потупа по рамото и каза с горчива усмивка:

— Само два пъти по-малко! *Голямо* облекчение, не мислиш ли?

Еций бързо се отдалечи с коня си, изпрати Флоренций да помага в организирането на потеглянето на войските и извика някаква заповед на офицерите си.

Барабаните забиха, триста хиляди гърла изреваха поздрава, войниците сложиха броните си, всеки нарами вързопа си и отиде на мястото си в своя отряд и тогава започна дългото изтегляне на армията извън града. Еций разсеяно гледаше как пехотата се източва с римска стъпка колона след колона. После отново препусна в галоп, мина зад дългите дървени ограждения на лагера, сви при югоизточния край на градските стени и продължи към сенчестата им защитена страна. Там, пред голяма палатка посред трибунала, тревожно го чакаше Присцила с двете деца от двете ѝ страни, заедно с още няколко от жените и децата на старшите офицери.

Еций спря коня, слезе от седлото и отиде при съпругата си. Лицето му продължаваше да е загрижено и разсеяно, а когато се обърна към нея, в гласа му все още звучаха строгите заповедни нотки, които се появяваха, когато говореше с войниците си.

— Имаме три седмици път до Аврелия — каза той. — А после ще се молим на Бога Теодорих да удържи на думата си и да ни посрещне там с вестготите. Никога не ме е предавал, още откакто бяхме малки, но всичко може да се случи през тези три седмици, когато сме повели толкова много хора.

— Няма ли друга възможност? — попита тихо тя.

Гласът ѝ като че ли сепна Еций. Той я погледна и се опита да събере мислите си. Поклати отрицателно глава.

— По-рано може би щяхме да успеем да *измислим* нещо друго — преди Атила да беше започнал цялата тази кампания. Сега е вече късно. След три седмици вече ще знаем.

Едно момченце тихо се приближи към тях.

— Какво ще знаем, татко?

Еций погледна надолу, усмихна се и разроши косите на детето, докато мислеше какво и колко да разкрие пред малчугана. Как да

кажеш на едно малко момче, което го гълчат, когато щипе сестричката си, че работата на татко му е да убива други мъже? Как да му обясниш, че единственото задължение на баща му е да лишава други момченца от бащите им?

— Дали... ще бъдем римляни или хуни.

Малкият развълнувано вдигна очи.

— Хуни! Кога можем да станем хуни, татко?

Еций вдигна момчето и го погледна право в очите.

— Станем ли хуни, вече никога няма да бъдем римляни, синко. Вечно ще бъдем хуни. Завинаги.

Чу се пискливият вик на евнух. „Сторете път на сенатора!“, и зад тях спря лектика, носена на раменете на четирима мускулести роби. След като внимателно я свалиха на земята, край нея бързо се събра малка групичка слуги. Присцила изненадана наблюдаваше суматохата, а после погледна към мъжа си.

— Възможно ли е? — възкликна тя.

Карпилио, в обичайната си официална римска тога, бързо слезе от лектиката и погледна към дъщеря си и Еций.

— Татко! — извика Присцила.

Тя се спусна към него и го прегърна, но изведнъж се отдръпна и го погледна разтревожена, когато той я поздрави разсеяно. Старият сенатор едва забеляза дъщеря си — погледът му мина покрай нея, неотклонно отправен към Еций, който пристъпи и хвана ръката му, за да го поздрави сърдечно.

— Сенаторе! — каза той, широко усмихнат. — Радвам се да те видя отново!

Карпилио пое ръката му и я стисна също толкова сърдечно.

— Флавий, колко пъти да ти напомням да ме наричаш „татко“?

Присцила отново прегърна баща си.

— Толкова отдавна те чакаме! Закъсня. Флавий тръгва утре.

— Не, не, отлично си избрал момента — поправи жена си Еций.
— Сенаторът — татко — ще ти прави компания, докато ме няма. Ще ти помага да удържаш момчетата да не се превърнат в същински варвари.

Карпилио се усмихна, но поклати глава.

— За съжаление Рим не плаща за пътуванията на сенаторите до Галия само за да им даде възможност да навестят внуците си. Уредих

да ме пратят в лагера на Флавий като наблюдател и трябва да докладвам на императора как се е разправил с хуните.

Еций кимна.

— А за мен е удоволствие да те приветствам в трибунала. Но войските ми вече тръгват, сенаторе, и аз трябва да ги последвам. Ще оставя един отряд да те придружи, за да можеш да се придвижваш малко по-спокойно.

Карпилио махна с ръка.

— Добре, добре, тръгвай! Дай ми малко време да се видя със семейството на дъщеря си, преди да потегля на война с Атила!

Еций се помъчи незабелязано да се приближи до коня си, но Присцила тръгна след него, без да обръща внимание на стареца и момчетата, които вече бърбеха щастливо, и прегърна съпруга си. Той я погледна, протегна усмихнат ръце и я привлече към себе си. Дълго стояха така, без да продумат, а офицерите около тях съобразително отклониха погледите си и се поотдалечиха, защото рядко се случваше генералът да показва чувствата си на публично място. Изведнъж тя се отдръпна, като че се сети за нещо, и извади от дрехата си подарък — обикновено стъклено шишенце със запушалка, увито в прежда с ярък пурпурен цвят.

Еций го погледна с любопитство.

— Какво е това?

— Зехтин от нашето имение — отвърна Присцила. — Първата реколта. Чудесен е. За късмет.

— Пурпурна прежда. Носи или много добър, или много, много лош късмет.

— В този случай ще ти донесе много добър късмет. Имай ми доверие.

Еций извади запушалката, вдъхна мириса и се усмихна.

— Късметът винаги е от полза. Благодаря.

Присцила взе отвореното шишенце, наклони отвора му към палеца си и сложи малко от зехтина на шията си, като че ли беше благовонно масло. Усмихна се.

— Ще ти го пазя — каза тя.

Еций кимна и я целуна по челото. После яхна коня и препусна към войските си, най-бързите отряди между които вече бяха изминали няколко мили. Присцила стоеше с гръб към децата си и баща си,

загледана след съпруга си, който пришпори коня. Дълго след като изчезна от погледа ѝ, тя остана мълчалива и неподвижна, загледана в облака прах, който се вдигна след войниците му.

ТРЕТА ЧАСТ

ОСМА ГЛАВА

КАТАЛАУНСКИТЕ ПОЛЯ, ГАЛИЯ, 20 ЮНИ 451 Г.

I

Онова, което за повечето цивилизации в света би било столичен град, за римските легиони е най-обикновен дневен лагер, макар че „обикновен“ може би не е най-подходящата дума. Ако противниците на Рим са научили нещо през столетията, прекарани в борба с легионите му, то е следното: никой и никога не може да изненада римски войник в съня му.

Вечерта построиха лагера точно както го бяха издигнали и предната вечер, на двайсет мили разстояние от предишния лагер, който бяха издигнали на още двайсет мили от мястото на по-предишния. Този лагер представляваше укрепена крепостна стена, с която не можеше да се мери нито една крепост в Галия, с изключение на малкото цитадели, кацнали над някой стратегически важен кръстопът или река. Околовръстните ровове бяха дълбоки дванайсет крачки, широки също толкова и образуваха голям квадрат около лагера, като единствените отвори бяха главната порта отпред и една по-малка в задната част, както и проходи в другите две стени, през които влизаше и излизаше малък поток. Когато и последната колона войници и обозът влязоха в рамките на квадрата, изравнянето на пръст от окопите все още не бе приключило, но римските войници копаят бързо — много от тях бяха копали точно такива канали всеки ден през последните двайсет години — всеки път след поредния изтощителен преход, който бяха изминали, носейки осемдесет фунта^[1] инструменти и оръжия. От такова усилие първия път мишците на гърба горят и се гърчат в спазми, но с времето това усещане избледнява и се превръща в притъпено болезнено всекидневие. Научаваш се да се приспособяваш, да търпиш болката, защото бойното обучение, упражненията и копането на ровове всеки ден изискват толкова от тялото, колкото и от ума и е добре, че съзнанието се изменя, защото копането не свършва,

нито пък свършва болката и ако човек не умее да се приспособи, е обречен да полудее.

От вътрешната страна на квадрата с извадената от рова пръст издигнаха висок насип, а пръстта се слегна и втвърди, утъпкана с крака и притисната с дъски. Върху земляния вал забиваха заострени кодове, а талигите пристигаха, натоварени с окастрени млади борове от една горичка, която съгледвачите бяха забелязали на около миля нагоре по пътя. Във вътрешността на лагера архитектите вече бяха начертали спретната улична мрежа с въздени заграждения около стените за добитъка и пленниците, определяйки местата за разпъване на палатки за различните войски по-близо до центъра, за да не попадат в обсега на вражески метателни машини и стрелци. Готов беше и главният щаб в самия център със строга охрана. Лазарети, готварници, оръжейни и дърводелски работилници — цял един град беше планиран и изграден за няколко часа според предварително готови планове, които прилагаха при всяко лагеруване. Ако беше възможно римски войник някак да бъде прехвърлен за една нощ от Сирия в някой легионерски лагер в Иберия, той би се почувствал съвсем като у дома си само като се огледа около себе си в лагера-град, в който се е озовал. А може и да не разбере, че е на друго място. Рим е прочут като Вечния град, ала истински вечни и неизменни са лагерите на римските легиони — строени от пръст и дървени трупи, а не от мрамор и тухли. При Нерон Рим изгоря, при Хонорий беше завладян и разграбен, но когато бе издигнат отново, и двата пъти бе с различен облик. Ала легионерският лагер е винаги един и същ, разваля се сутринта, а същата вечер отново се възправя като феникс. Съвсем същият. Неизменяем.

Малко са армиите в света, които могат да връхлетят върху лагер, заобиколен от ров, дълбок и широк дванайсет крачки, увенчан с ограда от заострени колове, защитен от четвърт милион римски легионери, които зад гърба си имат още толкова помощни войски.

Ала Еций не искаше да се самозалъгва. Армията на хуните бе точно такава.

Вестоносци се стрелкаха напред-назад пеш или върху конете си и носеха съобщения от тила на колоната. Съгледвачи пристигаха с гръм и трясък от отдалечените предни постове и указваха маршрута за

прехода в утрешния ден и мястото, където ще се построи лагерът. Нов товар борови трупи се изтърколи на земята от една прекатурена талига и за малко не премаза стадо блеещи овце, които тъкмо минаваха покрай двора за добитъка. Центуриони крещяха заповеди и проклинаха, докато се опитваха да настанят своите войници в най-добрите части на разграфеното пространство на лагера. Едновременното зачукване на хилядите колчета на палатките кълтеше оглушително.

Еций яздеше през целия този хаос и разсеяно се оглеждаше около себе си, за да проверява как върви работата. Един съгледвач се спусна към него на разпенения си кон, скочи на земята и задъхан отправи поздрав.

— Господарю, предните постове съобщават, че хунската армия е само на един ден път на изток.

— Движат се със същата скорост, с която и ние — отвърна Еций със стиснати в мрачна линия устни.

— Те имат коне, господарю.

— А ние имаме римляни. Какво става със земите по пътя им?

Съгледвачът примигна.

— Градовете са опустошени, господарю, цялата земя е почерняла от пожарите и се простира така мили наред. Хората са толкова отчаяни, че се радват за мъртвите и оплакват живите. От всички посоки са се втурнали оцелели, разграбват каквото видят и техните кражби сеят същата разруха като факлите на хуните. Забележат ли наш обоз, може да се окаже също толкова трудно да ги удържим, колкото и да отблъснем врага.

Еций кимна.

— Почерняла от пожарите. Тъжна истина е това — там, където са минали хуните, трева няма да поникне. Враговете ни няма да стоят и да чакат ние да нападнем, защото ще измрат от глад. Трябва да ни атакуват тук, където сме спрели. Как е наречена тази равнина?

— Местните ѝ казват Каталаунските поля, генерале.

Еций кимна и присви очи, загледан в далечината.

— Каталаунски значи. Така да бъде. А каква е онази група ездачи, които идват от изток?

Офицерът погледна натам.

— Част от кохортата на конницата ни, господарю. Бяха пратени вчера да се опитат да спрат едни хунски ездачи, които постоянно тормозят фланговете ни. Май че са взели пленници.

Еций сръга коня си и препусна сам към конниците, които се приближаваха в тръс на разпенените си коне. Бяха около петдесетина римляни, с изпити лица и зачервени от умора очи. Яздеха по двама един до друг и водеха десетима пленени хуни, гордо изправени върху рунтавите си коне, с превръзки на очите и ръце, завързани зад гърбовете им. Краката им бяха вързани един за друг с дълги въжета, които минаваха под гърбусите на животните. Макар и в това положение, пленниците държаха главите си вдигнати, с достойнството на победители, на които им липсва само последната битка, за да се нарекат така. Еций спря коня си и се загледа в приближаващата група.

— Какви са тези, центурионе? — викна той.

Водачът на отряда — слаб, но жилав келт с небръсната от три дни брада — го поздрави с изпъната ръка.

— Пленници, господарю. Нападнаха челните ни отряди и побягнаха. Повечето ги избихме, но тези се бяха отделили и ги заловихме само от чист късмет. Май сме хванали главатаря им.

И той кимна към един от хуните — набит млад мъж, може би двайсет и пет годишен, който стоеше на коня си, без да помръдва. Облеклото и държането му бяха същите като на другарите му, единствената разлика беше в юздечката и металните части на капистрата на коня му, които бяха от злато, а не както обикновено от желязо. Еций се приближи с коня си и огледа хуна, който продължаваше да седи с безразличен вид, защото зад превръзката не можеше да види, че го разглеждат изпитателно. Еций дълго задържа погледа си върху лицето на мъжа. Това чело, извивката на челюстта — не, това лице не му бе непознато.

— Водачът им, така ли?

— Няма как да знам със сигурност. И дума не казват, дори на преводача.

Еций се обърна към хунските конници.

— Вие сте римски пленници — съобщи той строго на хунски език. — Ще бъдете отведени на разпит и съдбата ви ще зависи от това доколко сте склонни да ни съдействате. Дали ще живеете, или умрете, зависи само от вас.

Хуните не помръднаха, сякаш не чува думите на Еций. *И защо ли да го правят?* — помисли си той. С тези превръзки на очите не можеха да знаят, че човекът пред тях не е обикновен преводач.

Еций извади ножа на хунския конник, наведе се през ездача, с бързо движение преряза златната тока на капистрата на коня и я разгледа, а после я прибра в колана си. Тъй като юздечката вече не се държеше в единия край, конят я изплю и тя увисна отстрани на шията му, но добре обученото животно не се извърна. Еций даде знак на центуриона, ездачите минаха покрай него и продължиха пътя си към римския лагер.

Точно в този момент Флоренций се приближи в галоп и подаде на Еций къс от пергамент.

— Току-що пристигна по вестоносец, господарю. Крал Теодорих пристига. Вестготите ще разгърнат строя си до края на деня.

За миг Еций остана загледан в него, докато събираше мислите си, и после си позволи да се усмихне.

— Добре. Прати на Теодорих предупреждение да не се отпуска.

— Да *не се отпуска* ли, господарю?

— Точно така. Сутринта ще влезе в бой.

Флоренций се огледа наоколо невярващо.

— Сражение тук, в тази широка отворена равнина? Това ще даде предимство на конницата им, господарю. А ние изобщо не разполагаме с конница. Трябва да изберем по-добро място.

— Нямаме избор. Напред ни чакат все същите условия, а не можем да тръгнем в отстъпление, защото бойният дух на войниците ще падне. Тук ще се защитаваме.

Флоренций хвърли още един бърз поглед наоколо, сви рамене и каза само:

— Можеше да е и по-лошо.

Еций сбърчи чело.

— Така е. Но залогът не би могъл да бъде по-висок. Бъдещето ни ще се реши в тази равнина — бъдещето на Западната империя. Вероятно и бъдещето на целия цивилизован свят.

Флоренций се взираше в далечината, като дъвчеше стрък трева и го разместваше в устата си.

— Май не си много разтревожен — каза Еций.

Ветеранът го погледна.

— За империята ли? Господарю, всеки път, когато се бия, го правя така, сякаш от това зависи съдбата на империята. Но не за това мисля. Мисля да се бия така, като че ли от това зависи *твоят* живот. И животът на другарите ми. По дяволите философията — човек трябва да се сражава за нещо по-значимо от самия него, но не толкова значимо, че ако загуби живота си за него, това да е без значение. Римляните не се бият за империята. Тя е нещо твърде неопределено за тях. Бият се за другарите си и за предводителя си.

— Тази битка е различна.

— Различна е, разбира се. Другарите са много.

— Флоренций — поде Еций, — с мен си вече много години, беше с мен и докато създавах тази коалиция. Знаеш, че залогът е много голям. Казах на сина си, че ако загубим, ще се превърнем в хуни.

— Грешно си му казал, господарю. Загубим ли, всички ще измрем — отвърна центурионът.

— Не те ли е грижа, че цяла Галия ще бъде погубена, че Рим може да бъде разрушен, че нашата цивилизация може да бъде унищожена?

Флоренций сви рамене.

— Кажи го на войниците, господарю, но не знам как ще им се отрази. Може да се въодушевят, но може и да се вцепенят.

— И какво според теб трябва да им кажа?

Флоренций не отговори веднага.

— Да се бият за семействата си. И за човека до тях.

— Само това ли? Дали е достатъчно?

— Искаш ли хората ти наистина да се сражават?

— Затова те питам.

— Тогава — отвърна старият центурион — им кажи да се бият за *теб*.

Еций гледаше настрана. Без да продума.

[1] Един фунт е равен на 0,453 кг. — Б.ред. ↑

II

Хунският съгледвач, с продрано наметало и опръскани с кръв кожени доспехи, се втурна към силно охраняваната главна порта на лагера на Атила, яхнал задъхания си кон. Дрипа, цялата окървавена, покриваше лицето му, с изключение на едното око, и той наклони глава под странен ъгъл, за да се взре в тъмнината.

— Сторете път на съгледвача на владетеля! — викаше той — Сторете път на съгледвача на владетеля!

Двама въоръжени до зъби остготи пристъпиха извън светлия кръг на факлите и застанаха посред главния път към лагера. Направиха знак на ездача да спре и той го направи раздражен.

— Паролата — излая единият на хунски, със силен акцент.

— Майната ви на вас и на паролите ви — изръмжа ездачът. — Яздих три дни и три нощи и съм ранен. Откъде да знам тазвечерната парола?

— Не можеш да влезеш в лагера без пар...

Готът така и не успя да довърши думите си, защото мечът на хуна потъна в гърлото му и излезе от тила му, над ръба на бронята. По острието се стичаше кръв. С викове останалите стражи наскочаха срещу него, но се спряха, защото конят му изведнъж се вдигна на задните си крака и започна застрашително да ритва във въздуха с острите си копита.

— Свалете оръжията! — извика заповеден глас откъм портата, която представляваше бариера от две преобърнати каруци, подпрени с грубо одялани трупи.

Готите предпазливо свалиха мечовете си и се отдръпнаха.

— Малоумници!

Тургрид се появи на входа и с отвращение погледна проснатото в краката му тяло на мъртвия страж в тъмнината.

— Паролата е, за да се пазим от римски шпиони, а не от собствените си съгледвачи, които идват да доложат какво са разузнали.

Той погледна ездача.

— Легитимирай се.

— Конник от челните части — изграчи мъжът, задъхан от болезнените си рани. — Проверяхме римски обози в южна и западна посока. Попаднахме в засадата на вражески конен отряд. Кралят трябва да научи...

Учуден, Тургринд разтвори широко очи.

— С Гарвановия ескадрон ли си бил? Къде са останалите?

— Ще доложя пред краля.

— Точно така. А след това, ако разреши да живееш, ще бъдеш дисциплинарно наказан за глупостта, която извърши току-що. Хвърли меча на земята, слез от коня и ме последвай.

След малко двамата минаха през редица слаби бариери, скалпени от дъски от каруци, навлязоха в загражденията, където бяха покоите на Атила, и влязоха в една скромна шатра от плъстена вълна в далечния ъгъл. Кралят седеше умислен пред мангал от ковано желязо, а до него дремеше един вълк. При влизането на Тургринд и ездача в шатрата той вдигна поглед към тях.

— Съгледвач с новини, господарю — съобщи Тургринд.

— Нека ти ги каже, а после ела тук при мен — имаме работа.

— Настоява да ги съобщи лично на краля. Явно е единственият конник, завърнал се от... Гарвановия отряд.

Атила впери остър поглед в Тургринд, а после го отместа към конника.

— Хайде, казвай.

Конникът погледна краля през превръзките на лицето си.

— Ще говоря само насаме с краля — каза той твърдо.

Атила присви очи и седна по-изправен на стола си. Дълго стоя втренчен в мъжа, сякаш погледът му проникваше в тялото под мръсните дрипи, чак до душата.

— Остави ни, Тургринд.

Разколебан, старият човек отместа поглед от краля към конника и после пак върху краля, обърна се и излезе. Атила търпеливо изчака платнището на входа на шатрата да падне зад гърба на генерала. Тогава се обърна към конника, изправи се бавно и сложи ръка на ефеса на меча си. Стойката му беше приведена и застрашителна, тежестта на цялото му тяло се крепеше на възглавничките на ходилата му, като на котка.

— Е, Флавий Еций — каза той на латински, — защо влизаш в бърлогата на вълка? Да не искаш да убиеш водача на глутницата? Или просто си си загубил ума?

Еций бавно развърза дрипите, които покриваха лицето му.

— Нито едното, нито другото. Когато съдбата на много народи зависи от нас, в наша полза е първо да разговаряме двамата, преди да се въвлечем в това. Някои действия не могат да се върнат назад.

— И искаш да говориш с мен, като се промъкваш в лагера ми посред нощ?

— Странно, че казваш „промъкваш се“. Обзалагам се, че мъртвият ти страж при портите не би се съгласил с теб. А ти как очакваше да поискам среща?

— Да изпратиш вестител — отвърна Атила. — Както би постъпил всеки нормален римски пълководец.

— Вече месеци отпращаш всеки вестносец, когото ти пращам. А какво щеше да направиш с пратеник, който вика пред портите ти?

— Щях да го застрелям — призна Атила, — преди да се е опитал да подкупи офицерите ми. Вече не мога да търпя лъжите и надменността на римляните.

— Затова идвам аз.

Атила изсумтя раздразнен:

— Преди три десетилетия за последен път се бихме заедно. Тогава се бихме рамо до рамо, като приятели. Сега — като врагове. Има ли причина да не те убия сега и да спечеля битката, преди още да е започнала?

— Аз не съм легионите — спокойно отвърна Еций, — аз съм само техният пълководец.

— Римляните не са като Хидрата. Ако отрежа едната им глава, друга няма да поникне на мястото ѝ. Тази нощ ти постави съдбата на цялата си армия в ръцете ми. Ще останеш в паметта на историята като най-глупавия римски генерал.

Еций го гледаше непоколебимо.

— Ако искаш, убий ме веднага. Но има две причини, поради които не бива да го правиш.

— Силно ме заинтригува — нека ги чуя.

— Първо — честта ти. Идвам при тебе сам, невъоръжен, като посланик. Като приятел. Предлагам ти мир. Посланиците трябва да

останат невредими според старата традиция и заради клетвите за вярност между принцове. И приятелите не трябва да се нараняват — заради самото приятелство и за да не се гневи Бог.

Атила се изсмя.

— Приятелството ти приемам, Флавий, но честта? Ти не я притежаваш. Честта е празно понятие, ако не можеш да я обясниш или да я защитиш с оръжие. Честта започва с копнежа за власт и свършва с покоряването на народите. Властта и завоеванието са осезаеми, те съществуват сами по себе си и са абсолютни. Честта е нещо относително. Тя се изменя според вижданията на човека, затова е измамна. Няма да заменя стремежа и завоеванията за някаква си чест. Освен това, ако думите ти за приятелство са искрени, защо трябва аз да отстъпя?

Еций остана вторачен в него един дълъг миг, без лицето му да издава нищо, но и без да може да скрие разочарованието в очите си.

— Това е отговорът ти, така ли? — опита той.

— Това е отговорът ми за първата причина, която изтъкна. Надявам се втората да е по-убедителна.

Еций кимна утвърдително.

— Да, така е.

Бръкна в колана си, извади златната тока на конския оглавник и я хвърли в краката на Атила.

— Мисля, че това принадлежи на сина ти.

Атила сведе очи към малкия предмет, а после отново вдигна поглед към Еций. Лицето му си остана все така безизразно.

— Денгизик. Уби ли го?

— Не. Добре е. Засега.

— Имам стотина синове...

— Поздравления. Но само един е първородният. Само един е наследник на трона ти.

— Ако вярваш, че животът на сина ми е достатъчно ценен, за да ме разубеди да завзема Галия, да принуди да отклоня армията си от поетия път, тогава наистина не заслужаваш поста си.

— Изобщо не го вярвам — отвърна Еций. — Вярвам обаче, че животът на сина ти е достатъчно ценен, за да осигури моя живот, докато съм в лагера ти. Ако ме оставиш да си тръгна невредим,

невредим ще пусна и сина ти, и другарите му. Ако ли не, по изгрев-слънце ще бъдат разпънати на кръст, когато твоята армия се зададе.

— Искаш да ме уплашиш, но знам, че римляните вече не разпъват на кръст. Отправяш празни заплахи.

— Дърводелците сковават кръстовете в този момент, докато говорим.

За един дълъг миг Атила задържа погледа си върху Еций, опитвайки се да прочете в очите му искреността на неговия отговор. Накрая кимна в знак на съгласие.

— Отлично. Гарантирам сигурността ти — заради приятелството, не заради заплахите. Говори.

Еций пое дълбоко въздух.

— Ще ти отправя предложение. Обърни армията си веднага. Върни се обратно през Рейн в родината си. В замяна гарантирам твоята безопасност и тази на армията ти в границите на империята. Няма да искаме възмездие за разрушенията, които вече нанесохте, и за плячката, която сте задигнали.

Двамата се гледаха право в очите.

— Това ли е предложението ти? — попита най-после Атила — За да ми кажеш това, рискува живота си?

— Нямах да съм човек и приятел, ако не ти бях дал възможност да се спасиш.

Атила грубо се изсмя.

— Дори и да приема смехотворното ти предложение, не би ме оставил да си тръгна спокойно. Няма да можеш да го направиш! Твоят император ще ти вземе главата, задето си пуснал един злодей, опустошил Източна Галия, да си тръгне невредим. Не, Флавий, няма средно положение — за да оцелее Рим, аз трябва да умра. От мен ли трябваше да научиш тази горчива истина?

— Отказваш, така ли? — настояваше Еций.

Атила гневно разтърси глава.

— Тъй като ми се пишеш приятел, нека аз ти направя предложение. Разпусни *твоята* армия. Ще спасиш живота на хиляди мъже, които иначе ще умрат под хунските мечове. Присъедини се към мен в похода ми. Ще ти дам една трета от завладяната империя, която да управляваш, и почетен пост. Така ще постигнеш всичките си цели — мир, чест, власт. Пропуснах ли нещо?

— Само това — отвърна Еций. — Аз съм главнокомандващият на цяла армия — макар и от името на императора. Защо да се откажа от две трети от онова, което вече е в ръцете ми?

— Може да управляваш легионите, но нямаш титлата „август“. Единствено аз в целия свят мога да ти я дам.

— Историческите трудове са пълни с императори, издигнати с едикт. Никой от тях не се е задържал дълго, а след управлението на повечето империята е била в по-лошо състояние от онова, в което са я получили. Няма да вляза в редиците на тези изменници.

— Рим е в предсмъртна агония, Флавий. Сега е по-немощен, отколкото на времето, когато крадахме плодове из улиците на Равена, преди четирийсет години.

— Рим ще се съвземе. Винаги е успявал. Ще се съвземе и като световна сила, и като начин на мислене. Рим е вечен и нито ти, нито ордата ти можете да промените това.

Атила поклати глава.

— А като си помисля, че смятат *мен* за безумец. Нямам повече време за губене в приказки, било то с приятели или врагове. Дай ми отговора си — сега и завинаги.

Еций не бързаше.

— Не мога да приема предложението ти. Защо искаш да го направя? Съглася ли се, няма да съм достоен за владетел дори и на една трета част от империята.

— А империята, която мислиш, че ще предадеш, заслужава ли да я защитаваш? — не отстъпваше Атила.

— Ако не си заслужава, тогава нищо не заслужава да бъде защитавано. Нямам избор.

— Нямам избор! Това е най-голямата ти слабост, най-голямата слабост на Рим — отвърна Атила. — Ако мога да посегна към властта, аз решавам да я сграбча без колебания, без да ме смущават приятелство и принципи. Аз сам *избирам* съдбата си, скачам върху ѝ като лъв, гълтам я като резливо вино, жадно, без страх. Така посрамвам дори боговете — боговете, които се мъчат да управляват съдбата ми. Ти обаче си обвързан със своята традиция, с разбирането си за чест, с твоя Бог. Твоята съдба е предопределена и тя е да загубиш всичко.

— Вече трябва да тръгвам — каза Еций, докато поставяше окървавените дрипи върху лицето си.

Атила го гледаше с леден поглед.

— Какво друго можех да очаквам? Отказваш императорска власт и ще останеш само с името си. Може за теб това да е достатъчно. За мен не е. Тургрид!

Когато старецът влезе, Атила се извърна пренебрежително.

— Намери му отпочинал кон и го прати по пътя му. Вече му дадох заповедите си и не искам никой да го разпитва или да го спира.

Тургрид кимна и отново излезе през отвора на шатрата. Еций се обърна, за да го последва, но Атила изведнъж го извика и той спря. Лицето на краля отново бе станало твърдо и непроницаемо.

— След три часа — изръмжа той — слънцето ще изгрее над смъртния ден на твоята армия. Погледни слънцето, Флавий, хубаво се взри в тази звезда, в лъчите ѝ и в дължината на сенките, които те хвърлят. Спомни си за решението, което взе, за хората, които ще бъдат засегнати от него, за всички онези, чийто живот ще се промени. И знай, че преди залез ще владее всеки край на света, до който стигат тези лъчи. А Рим ще тъне в мрак.

Еций тръгна и излезе от шатрата, без да каже нищо. Пред очите му се простираше грамадният хунски лагер. Не беше обърнал внимание по пътя към шатрата на Атила преди час, заради напрежението на момента, но сега виждаше ясно мащаба на армията — огромен и смазващ. Един милион души — това беше най-големият град в Западната империя, един подвижен конгломерат, население без култура, история или управление, една грамадна жива машина за смърт. Из цялата равнина мигаха светлините на огньовете и факлите, чак до хоризонта, смаляваха се до съвсем малки светли точки в далечината, сливаха се със студените блещукащи звезди високо в небето и създаваха нескончаеми, смайващи фигури от светлини, които започваха в краката му, спускаха се във всички посоки и се сливаха нагоре в огромния небесен купол.

Вървеше подир Тургрид из лагера, провираше се покрай огньовете и чувстваше ту до едната, ту до другата си буза горещото туптене на пламъците им. Никога не бе познавал нито подобен град, нито подобен лагер. Тук нямаше прави редици палатки, нямаше внимателно проектирана мрежа от улици, нямаше специално

определено място за подготовка на войниците, нямаше непробиваеми огради от остри колове и околовръстни ровове. Това бе сбирщина варвари от груби остготи, които враждебно се перчеха сред хунски войници със строги лица, жени и деца и от двете племена, които тичаха и подскачаха свободно сред тях, каруци, спрени как да е до палатките, или прекатурени, за да служат като навеси, а конете — конете бяха навсякъде, рунтавите търпеливи коне на хуните, които стояха покрай хората и гледаха втренчено огньовете, пъхаха дългите си заострени муцуни в палатките, почиваха си, легнали лениво на една страна посред пътеките. Конете — един милион — имаше толкова, колкото хора, и дори повече. *Какви са шансовете на Рим, мислеше мрачно Флавий, срещу такъв враг? Няма дисциплина, няма ред, но може ли друга войска на земята да се изправи срещу коне и ездаци като тези?*

С горчивина се върна към месеците борба, които му бяха необходими само за да събере своята коалиция, която организира толкова трудно, с нежеланието на императора да отпусне войски и да предвиди за това разходи, с подигравателния присмех на съюзниците. И тук, в лагера на хуните, той виждаше, че след всичките си усилия е успял да събере толкова по-слаба армия, че беше достойна за присмех, с толкова малко конници и толкова тромава — обувките на войниците му бяха приковани към земята в сравнение със скоростта и подвижността на тази огромна войска, с безчетните ѝ коне. *Давам всички огради и всичката дисциплина в този лагер, помисли той, само за половината хунски коне, и армията ти ще стане равностойна на тази.*

Тургрид се приближи до него.

— Кралят нареди да получиш кон и да бъдеш освободен — тихо каза той, — макар че аз бих наредил да те набият с камшик и да те обезглавят заради постъпката ти при портите.

— Сбогом, старче — каза Еций изпод превръзката.

Тургрид спря и се взря настойчиво в него.

— Познавам те отнякъде — каза той повече на себе си, отколкото на Еций. — Познавам те.

Еций възседна свежия кон, който Тургрид му доведе.

— Може би старческият ти ум си прави шега с теб — каза Еций и пришпори коня си.

Тургрид се загледа след него, като продължаваше да се пита откъде го познава, а после се върна към обиколките си из лагера, подготвяйки се за сутринта.

III

Зората обещавахе ден с ярко слънце, макар да беше трудно човек да си го представи в студената, гъста мъгла, която се бе събрала ниско над полето. Римляни и вестготи се строяваха в близкия край на равнината, извън лагера. Склонът се изпълни с половин милион мъже — толкова огромна маса войници, че най-далечните й краища се губеха от поглед в сребрилата мъгла. Докъдето поглед стигаше, земята бе постлана с непрестанно шаващо платно от проблясващи брони и яркочервени наметала, а хиляда орлови знамена с маслинен венец гордо се издигаха нагоре, отбелязвайки мястото на всяка кохорта.

В напрежението преди битката никой не можеше да стои спокойно. Някои тичаха на място или правеха кръгове с ръце, за да раздвижат схванатите си крайници и да сгреят кръвта си на ободряващия утринен въздух. Други стояха клекнали и неспокойно точеха за стотен път остриетата на копията си или чистеха щитовете си с пемза. Някои се събираха на малки групички, тихо бърбеха помежду си и тревожно сезираха в мъглата натам, откъдето се знаеше, че настъпва врагът, а други се уединяваха, за да останат сами, макар и сред такова множество. Всеки войник различно преживява мисълта за надвисналата смърт и в миговете преди сблъсъка на войските изведнъж си проличава истинската природа на човека — дали е самотник, дали е лъв, дали дълбоко вярва в Бога.

Зад тях беше разположена дълга редица катапулти — двайсет звяра от тежки дървени греди и железни скоби, докарани с много труд от римските гарнизони в Лутеция и Аврелия с волски коли, и бързо сглобени през нощта. Всяка от машините бе поставена върху масивна дървена платформа с железни колела, за да не се прекатури или изкриви от натиска при запращането на снарядите. Предната част на всеки лафет бе опряна направо до ръба на защитен изкоп от дванайсет крачки и прикована към земята с клинове и дебели въжета, че да не се прекатури назад, когато метателният лост се спуска, за да поставят в него снаряда. Машините бяха подредени с лице към вражеската позиция, всяка на двайсет крачки разстояние от съседната, за да има

пространство за маневриране. Далечният край на батареята се губеше в мъглата.

Докато Еций минаваше в тръс покрай наредените катапулти, изведнъж погледът му падна върху познато лице. Застанал до една от машините, грамадният войник се отличаваше от другарите си, защото нямаше броня. Носеше само препаска на слабините, сандали и шлем, който му бе твърде малък, кацнал като шапчица на главата му и готов всеки момент да падне като накривен калпак. Но когато великанът застана мирно редом с всички останали от своята част, той изпъчи огромния си гръден кош така гордо, сякаш носеше най-красивия нагръдник от електриум. Макар другарите му, с които управляваше машините, да стискаха зъби в напрегнато очакване на тежката работа, която им предстоеше, на неговото лице, сред гъстата като храсталак брада, грейна усмивката с липсващи зъби. Еций също му се усмихна и спря коня си.

— Магнус! — викна той. — Добре ли се държат с теб в легионите?

Магнус се усмихна още по-широко, вдигна огромния си юмрук и се потупа по гърдите.

— *Mi-les!* — обяви той тържествено — *Mi-les!*

Раменете на другарите му, които също бяха застанали мирно, затрепериха от беззвучен, едва сдържан смях.

— Центурионе! — извика Еций към офицера, отговорен за артилерията. — Добре ли служи този мъж?

Напред излезе жилав ветеран, със загрубяло от слънцето и ветровете лице, който стигаше до средата на гърдите на Магнус.

— Отличен войник е, генерале — каза той със задоволство в гласа. — Признавам, че в началото се съмнявах, защото яде като за двама. Върши обаче работа за четирима, затова мисля, че в крайна сметка легионите имат само полза от него.

Еций кимна одобрително, вдигна ръка за поздрав към Магнус и подкара коня си, за да продължи прегледа на войската.

Докато се приближаваше към всяка кохорта, мъжете мълчаливо се строяха в бойни редици, облекли ризниците си, със спуснати над лицата шлемове и вдигнати щитове. Дългите метателни лостове на катапултите бяха надвиснали във въздуха над главите им като гигантски водни кончета. Знамената на всяка центурия и кохорта се

издигаха гордо в неподвижния въздух. Тук-таме някои мъже внимателно сваляха шлемовете си и наместваха вълнената шапка, която се носи отдолу, за да предпазва скалпа от грапавините и грубите ръбове на бронзовите легионерски шлемове. Слънцето вече се виждаше като бял диск с неясни очертания, който трепкаше през мъглата, и макар тя все още да не се беше разнесла, топлината започваше да се увеличава и да дразни тези мъже в бойно снаряжение. Въздухът вече бе станал толкова влажен, че кучетата, които вървяха с армията, се задъхваха.

Еций, Флоренций, крал Теодорих, принц Торисмунд и неколцина висши офицери развеждаха конете си пред дългата бойна редица, като постоянно ги обръщаха и извъртаха глави, за да се взрат в далечината. Мъглата се вдигаше пред очите им и ниско над полето вече се виеше прозрачна мараня — стопените от слънцето следи от нощната роса. Скоро тревите щяха да се попарят в горещината, а топлият влажен въздух щеше да накара мъжете да се чувстват като в пещ.

Еций обхвана с поглед войските си, които стояха и чакаха в мъглата, вече прорязана от първите отблясъци на слънцето, и издигна меч си в знак да застанат мирно.

— Римляни и съюзници! — викна той и гласът му прокълнтя като камбана над умълчаните, изнемогващи от задуха бойни редици.

— Днес сме изправени тук — най-голямата армия на запада, събирана някога, за да защитим народите си, родината си и най-вече — честта си.

Той замълча и бавно тръгна с коня си покрай челните редици на легионите. Взираше се в очите на войниците и внимателно наблюдаваше лицата им. Също така внимателно мъжете запазиха каменното си изражение непроменено, отбягвайки погледа му. Задължението им беше да се бият, бяха наети и им се плащаше, за да се бият и да изпълнят задължението си към Рим като войници на империята. Но дали ще се бият настървено, с цялата си душа и тяло, или само ще движат меч си с ръце, зависеше от това дали ще ги вдъхнови римският генерал. А те наистина имаха нужда от убеждаване. Защото, макар да им говореше самият Еций — този мъж, прочул се из цялата империя със смелостта и уменията си, всъщност той бе защитник на определен интерес — интереса на императора, — а легионерите бяха недоверчиви съдници, слушаха и се готвеха да

отсъдят дали този човек ще представи каузата си убедително, или не. Засега запазваха мнението си за себе си. Еций продължи пламенната си реч.

— Хуните сочат традициите ни и ни наричат слаби — викна той. — Сочат нашата култура и я наричат упадъчна. Сочат свободата и милостта, които даваме на неприятелите си, и ни наричат страхливци. Но хуните грешат! Едно цяло хилядолетие от победи не може да се дължи на слабост. Хиляда години триумфи и победи не се коренят в упадък. Досега нито един народ не е побеждавал Рим, никой народ не е успял да потъпче честта на вестготите. Хуните няма да ни победят и сега!

След всяко отекнало изречение над войската се надигаше разпокъсан хор от одобрителни викове и приветствия, но те бяха вяли и неубедителни. Еций виждаше, че войниците не викат от естествен подтик, а по-скоро офицерите ги подканват, опитвайки се да въодушевят останалите да се включат. Дори центурионите мълчаха и това бе най-опасното, което Еций забеляза. Защото, ако бойният дух на центурионите на която и да е армия не е висок, битката е загубена още преди да е започнала. Мъжете изобщо не откликваха на призива му. Като извиси глас, Еций повтори последните си думи:

— Казах, хуните няма да ни победят и сега!

Този път виковете бяха малко по-силни, но все още недостатъчно. Войниците не си позволяваха да се отпуснат. Не бяха враждебно настроени, а само неуверени. Еций отиде при крал Теодорих и заговори тихо, а изражението на лицето му издаваше тревогата и объркването му.

— Теодорих, да не са пияни? Или уморени? Защо не реагират?

— Не мога да говоря за римляните, но моите хора са уплашени от конете.

Еций хвърли поглед към равнината. В далечината се виждаха пълчищата, които войските му тревожно следяха още откакто се бе зазорило. През мъглата се виждаше как конните части се събират в огромен строй — стотици хиляди, далеч по-многобройни дори от грамадната армия, строена тук, пред тях. Земята беше почерняла от хунските пълчища и докато те бавно напредваха, започнаха да се виждат и подробности — препускащи конници и други, които криволичеха с конете си, а шлемовете им лъщяха на слънцето, което

все още бе ниско на хоризонта. Виждаха се тремавите фургоци с товари, покрити с мръсни насмолени платници. И най-вече се виждаха коне — толкова много, като че всички коне на света, от първия до последния, се вяха стекли в тази равнина. Числеността на хунските конни пълчища бе смазваща дори за ветеран от римските легиони. А за неопитните войници от помощните части тази численост бе ужасяваща.

— Виждаш ли? — продължи Теодорих — Атила е разположил най-силната си войска — конницата — в сърцевината на бойния строй. Точно там трябва да е и нашата сила — в центъра. А ти си поставил на това място най-слабите ни хора! Помощните части от алани, за бога, начело с безполезния им крал Сангибан! Дявол знае от коя дупка са изпъзтели, но нямат военна подготовка и са хилави. Каза, че римляните първи ще пролят кръв. Размени позициите, Флавий, докато все още имаме време.

Еций присви очи и погледна към далечния край на полето.

— Не — каза той след малко. — Хуните винаги поставят най-силните си войски в центъра. Ще очакват от нас да направим същото. Ще оставим аланите по местата им — те мразят хуните така, както никой друг. Нека Атила се вклини в сърцевината на армията ни, право към лагера и катапултите.

— Изправяш най-слабата ни войска срещу неговата най-силна? Хунските конници ще ги стъпчат като сламени чучела и ще изгубим центъра.

— Зад центъра са ровът и лагерът — отвърна Еций. — Това е последната позиция.

— А когато стигнат до нея? На хуните няма да им отнеме много време да се разправят с аланите.

— Ще им трябва толкова време, колкото ще ни е нужно на нас да направим необходимото. Ти, Теодорих, ще изведеш твоите вестготи към десния фланг — срещу остготите на Атила. Гигант срещу гигант. Остави двайсет хиляди души резерва зад лагера, да не се виждат. Не им казвай кога ще са необходими. Ще тръгна наляво с редовната римска войска. Разузнавачите казват, че е поставил помощните си войски от германци на този фланг. Ще ги предвожда кралят на гепидите Ардарик. Хората му са силни, но недисциплинирани.

Теодорих се замисли.

— Значи *искаш* хуните да пробият през нашия център?

— Аланите само ще трябва да се удържат в окопите пред катапултите и лагера. Дори и те могат да удържат позицията или да умрат в окопите. Нашите флангове са по-силни от хунските, двамата с теб ще напреднем с войските си отляво и отдясно и ще заобиколим врага, после ще се съберем.

— Това ли е планът ти? С два пъти по-малко войници ще нападнеш хуните с *флангова атака*?

— Това е планът ми.

Теодорих поклати глава.

— Ти си луд. Нищо чудно, че войниците се страхуват. Обеща ми, че римляните първи ще пролеят кръвта си, но тук те са по фланговете. Моите хора очакват вие да поемете най-тежката част на сражението.

— Достатъчно кръв ще пролеем днес — и вие, и ние. Всички — отвърна Еций.

Теодорих го гледаше с гняв и недоверие.

— А конете? — попита той.

Еций погледна встрани.

— Познавам Атила. Би било самоубийство да се спуснеш направо върху отпочинали хунски коне — ако е свежа, конницата ще бъде непобедима, фронталната му атака ще срине центъра ни, а аланите само трябва да ги удържат и да ги омаломощят, да образуват стена пред окопите — с телата си, ако трябва, докато успеем да придвижим напред фланговете и да се спуснем отстрани...

— Това ли ще кажеш на аланите? Че ще трябва да понесат мощния набег на конницата като юмрук в лицето? Да загинат, но с усмивка, за да можем ние в крайна сметка да спечелим нашите битки и после да пресрещнем конниците на Атила, докато те са заети с изстреблението?

Еций отново се обърна към войските си. Дори и в неговите уши този план звучеше нелепо, но той бе единственият, който имаше поне някаква малка възможност за успех. Разбира се, не можеше да им каже колко огромна е вероятността от поражение, че всички те — алани, римляни, вестготи — си приличат — приличат си по еднаквата перспектива да умрат, дори и при победа, но най-вероятно — при загуба. Очевидното обаче не можеше да се отрече. Там, зад гърба му, напредваха грамадни пълчища хунски конници, а по фланговете им —

помощни пеши войски, разстлани на фронт от почти две мили. Хората му не можеха да задържат погледите си върху него заради страха, изпълнил сърцата им при вида на страшната армия, която като буря се носеше към тях. Ударът трябваше да бъде поет, страховете на бойците му трябваше да се уталожат. Спомни си, че бе чел една реч на Ксенофон, която той изнесъл пред своите войски. Те също били помалобройни от врага, в подобно положение, преди хиляда години. Еций подкара коня си в стегнат тръс пред бойните редици.

— Конете ли? — викна той — Обезсърчени сте, защото врагът ни има конница, а ние не, така ли?

Чуха се разпокъсаните роптания на мъжете и те смутено запристъпваха от крак на крак, споглеждайки се един друг.

Лицето на Еций придоби невярващо изражение.

— Конница! И това ли е всичко? Това са само хора на гърбовете на коне! Бих изправил сто алани, стъпили на твърда земя, срещу хиляда хуни, яхнали дребните си коне със свински търбуси. А аз знам за какво говоря — самият аз съм предвождал хунска конница!

Мъжете отново утихнаха и го заслушаха внимателно. Лицата им станаха по-отворени, с не така недоверчиво изражение. Еций бе започнал да ги отърсва от страховете им, да обръща мислите им със силата на своята увереност.

— Умира ли човек в битка от конски ритник? — викна той.

Хората мълчаха.

— Отговорете, легионери! Попитах, умира ли човек...

— Не! — изреваха войските в отговор — Не!

Еций изчака виковете им да заглъхнат.

— Не, разбира се! — викна той — Човек умира в битка, пронизан с меч или копие, а не с копито. А вашите мечове ще промушат повече варварски търбуси, отколкото някога е било възможно! Хуните оформят строя си в равнината пред очите ни, набират кураж, защото знаят — и се страхуват, — че са изправени срещу гранит — римски гранит! Твърдата гранитна планина на Рим и славните му съюзници!

Мъжете почнаха да почукват щитовете си с колене — реакция, която Еций се надяваше да предизвика. Той продължи по-високо, а гласът му отекуваше като камбана.

— Набират смелост да ни атакуват, но толкова се страхуват да не паднат от жалките си коне, колкото и от това студената стомана на мечовете ни да не разпори коремите им. Аз съм обучен конник, аз съм конник, обучен от *хуните*, и знам едно: конете не могат да се мерят с нашите легиони и със съюзниците ни. С конете си хуните могат само по-бързо да побегнат!

Мъжете избухнаха в гръм от викове, потупваха се по раменете един друг и силно започнаха да удрят копия в коленете си. Еций погледна настрани и видя посивелия ветеран Флоренций, който го гледаше настойчиво, и си спомни разговора с адютанта си. *Римляните не се бият за империята* — бе казал той. — *За тях тя е нещо твърде неопределено. Бият се за другарите си и за предводителя си... за предводителя си!* Еций се изправи на стремената и гласът му отекна над редиците на войските му.

— Римляни! — викна той — Бийте се за Рим и за ценностите, които вашият велик народ защитава вече хиляда години. Вестготи! Бийте се за славата на вашия велик народ, със силата в ръцете си, със смелостта в сърцето си. Алани! Бийте се за възмездие! Бийте се до смърт срещу враг, опустошавал земите ви, отвличал жените ви, опитал се да изличи дори спомена за името ви. И в тази битка, която ще се помни в цялата история като най-великата, водена някога, се стремете към една цел само — към победа, дори когато смъртта склопява очите ви и копието падне от ръката ви. За каквото и да се биете, дали за чест, слава или мъст, за каквото и да се биете, воини, бийте се за мене! Така, както и аз — и той взе копието на един центурион, застанал в предната редица, засили го и го запрати надалеч към равнината, където то се забодеше в земята и се залюля предизвикателно, като римско знаме — дръзка подигравка към настъпващата армия, — както аз ще се бия с всяка частица на тялото си за нас!

Мъжете изреваха и се спуснаха напред, кръвта нахлу в лицата им, разгорялата се в тях жажда за битка ги настърви и ги тласна напред. Еций издигна меча си високо над главата, за да ги поздрави за смелостта им. Наслаждаваше се на въодушевляването и ликуването им.

Но само за миг. Врагът напредваше. Бързо.

Еций свали меча и даде знак на крал Теодорих и офицерите си, които препуснаха в галоп към постовете си в бойната редица и започнаха да крещят командите си на висок глас. Тромпетите завиха,

фанфарите дадоха знак за команда. С още по-силни викове, мъжете се устремиха напред.

Това не бе обикновен марш. Това бе римски боен марш, с крачки и каденца^[1], изчислени така, че да всеят ужас в сърцето на неприятеля още преди двете редици да са се сблъскали. Барабаните от волски кожи зазвучаха със своя ритъм, чийто трепет отекваше в тялото на човека — онзи всепроникващ, повтарящ се триделен такт на Пириховия марш. Създаден от спартанците преди столетия и възприет от римляните, които бяха прозрели влудяващото му влияние върху противника, този марш беше като танц със своите движения, хипнотичен с неумолимия си смъртен ритъм. Три стъпки напред, пауза. Римските войници се обучаваха на тази стъпка от първия ден на службата си и добре знаеха какво да правят. Три стъпки напред, пауза. Завърти щита едновременно с мъжете от двете ти страни, изреви каденцата.

По лицата на легионерите личеше пълното им съсредоточаване — гледаха право напред, вече не се страхуваха от врага и дори не мислеха за него. Съзнанието им бе изцяло погълнато от ритъма. Върху челото на всеки войник изби пот, докато се стараше безупречно да следва стъпката на другарите си. Хипнотичният ритъм напълно ги обсеби, точно както целеше предназначението му; той ги отвличаше от мисълта за болка и смърт, укрепваше гръбнака им с римско желязо. Три стъпки, пауза. Туп, туп, туп, тишина.

Легионите на Западната империя напредваха равномерно през полето, а щитовете им се полюшваха в пълен синхрон.

Пълчищата на техните съюзници маршируваха неравномерно от дясното крило на римляните и представляваха шарен сбор от снаряжението на всяко отделно племе. Повечето бяха с неугледен вид, лицата на някои бяха брадясали, на други — избръснати и боядисани. Онези, които никога не бяха виждали Пириховата стъпка, отначало гледаха стреснати синхронизираните движения на римските си другари. Но скоро, първо тромаво и несигурно, но после все по-уверено, закрачиха в същия хипнотизиращ ритъм. Три стъпки, вик. Всеки един се опитваше да върви в крак с пулсиращия ритъм на римските барабани и с крайчеца на окото си мерваше щита на войника до себе си. За един кратък, славен миг всеки мъж чувстваше само мощта, точността и силата на римските легиони. За секунда всеки воин — вестгот, алан или какъвто и да било друг — беше римлянин. За

един-единствен блажен миг страховете бяха уталожени, съзнанието освободено от мисълта за непоклатимото напредване на хуните, които продължаваха да вървят напред, без да се стряскат от грамадната стена от хора, която приближаваше към центъра на полето. Усещането за сила, за непобедимост, за принадлежност към тази грамадна войска беше опияняващо. Три стъпки, *пауза*. Туп, туп, туп, *тишина*.

Еций, който внимателно наблюдаваше всичко това от лявото крило, вдигна меча си и го размаха, за да го видят вестносците, а те поеха знака и веднага го предадоха на Теодорих, който стоеше начело на вестготите в срещуположното крило. Изведнъж един от трибуните извика и цялата войска пое вика му за два цикъла от Пириховата стъпка, после всички римляни като един запяха суровия напев — древния химн към Марс и Митра, страховито молебствие от хиляда години, запазило се като един от последните спомени за войнствените им предци дори след като легионите се бяха отвърнали от старите езически богове. Този тътнещ рев се усещаше почти като бумтеж в тялото, а не като песен, и също както тътена на барабаните и механизираниите маршови стъпки в сбит строй беше пресметнат така, че да всява страх и да деморализира врага. Грамадното метално чудовище, носещо смърт, се поклащаше, дошло от друг свят, с почти нечовешки облик, и напредваше бавно и непреклонно към редиците на хунските конници, чиито лица вече можеха да се различат в трептящата мъгла.

Първият залп от хиляди свистящи стрели се забодеше право в челните редици, но от такова разстояние беше слаб. От двеста и петдесет крачки хунските стрели можеха да нанесат само леки поражения, защото повечето се забиваха в щитовете или отскачаха от шлемовете, без да навредят на воините. Някои обаче пронизваха мека плът, а поразените войници нападаха по земята със задавени хрипове. Ала хипнотичният барабанен ритъм не преставаше да изпълнява предназначението си — основното тяло на войската продължаваше уверено напред. От задните редици прегазиха падналите и заеха местата им. Онези войници от помощните части, които отначало с отвращение поеха маршовата стъпка — новациите, непривикнали към дисциплина, и онези ветерани, които се смятаха за твърде опитни, за да им е необходим този напев, притъпяващ ума, се спряха изумени, когато стрелите удариха. Двеста и петдесет стъпки! Докато яздят!

Само демони можеха да стрелят толкова надалеч, и то докато препускат. Ако хуните бяха толкова точни и силни стрелци от това голямо разстояние, какви ли поражения можеха да нанесат, когато разстоянието между двете армии намалее? Редиците на помощните войски започнаха да се изкривяват.

Ала римляните в лявото крило оставаха непоклатими. Теодорих тласкаше напред вестготите с дрезгавия си рев. Туп, туп, туп, пауза. Излъчваното от ритъма внушение беше мощно, ала хуните оставаха непоколебими. Пуснаха втори залп стрели, този път от по-смъртоносно разстояние. Повече войници се запрепъваха и паднаха, този път от по-силните редици на фланговете — от частите на самите римляни. Ставаше все по-трудно да се спазва ритъмът на стъпката и в редиците зейнаха празни места, които не можеха да се запълнят така бързо както първия път.

Еций усети как нещо ожули ръката му някъде под лакътя и после упорито дърпа ръкава му. Той разсеяно се опипа с другата ръка и учуден се погледна, щом усети топлата влага на кръвта си. Една стрела бе пронизала дълбоко ръката му и тя кървеше обилно. Кървенето, спомни си той, е добър знак, много по-добре от безкръвно пробождане. Стига да може да го спре. Огледа се наоколо. Никой, дори Флоренций, не беше забелязал раната му, защото всеки поглед бе отправен право напред или към щита на съседа. Единствено Луцила, вълчицата му, която енергично подтичваше редом с коня му, вдигна питащ поглед към пълководеца с изопнати нагоре уши и светнали жълти очи. Нямаше време да препусне към задните редици, за да потърси хирург. Без да слиза от коня и дори без да забави ход, той откъсна парче плат от ръба на червеното си наметало и бързо превърза раната със зъби и с помощта на другата си ръка. Не усещаше болка, което малко го изненада и дори му достави известно удоволствие. За всичките му битки през годините сега го раняваха за първи път. И все пак някакво си одраскване от стрела не бе нещо, с което да може да се похвали пред синовете си.

Хунските конници се спускаха в галоп, криволичеха, ту влизаха, ту излизаха от бойния строй — така можеха да пуснат стрелите си и веднага да се стрелнат настрана, за да освободят пътя на следващата редица конници, които също да стрелят. Обстрелът беше постоянен, без промеждутъци или почивки, и все по-масиран и смъртоносен с

приближаване на двете бойни линии една към друга. Безспирният дъжд от стрели разколеба дори предните редици на римляните: войниците като че ли маршируваха през тресавище, което засмукваше ходилата им и не позволяваше да продължат. Еций обърна коня си и като го срита в корема, препусна пред челната линия. Вдигна меча си високо във въздуха и понечи да изкрещи командата за нападение, но преди да успее дори да отвори уста, гласът му се удави в оглушителния боен вик на аланите — яростен крясък срещу десетките поражения, които хуните бяха нанасяли на народа им. Само след миг цялата армия пое този ужасяващ вик като свой.

Римляни, алани и вестготи, забравили да следват синхронизирания ритъм, се втурнаха напред в свиреп бяг. Вражеските стрели се сипеха върху тях като град и съскаха като пепелянки. Навели глави под щитовете си, те си запробиваха път, все още в сбит строй, а хунските конници описваха кръгове с конете си, спираха, отстъпваха и танцуваха наоколо, сякаш се стопяваха като духове точно преди римляните да се спуснат върху им. Аланите се хвърлиха напред, но хунските конници на часа се разпръснаха и препуснаха назад, а редом с тях се надигна стена въоръжени пехотинци — предните редици на остготските и германските съюзници на Атила.

С ужасяващия трясък на стомана о стомана, плътните челни редици на римляните се сблъскаха с безформената маса разярени алемани. Стегнатият и подреден преди миг строй на римляните се разби в безредна тълпа от разярени мъже и мятаци се коне. От началната точка на сблъсъка на предния ръб на хунския клин, забит в редиците на аланите, силата на удара се пренесе в двете посоки по бойните редици, като огромна вълна, плиснала се от пропукал бент, която изведнъж се е разбила със страшна сила в непоклатим каменен зид. Половин милион души от двете страни бяха погълнати в пастта на вихъра от мъгла и прах. Пронизителните изсвирвания и заповеди на пълководците отприщиха поток от още много хиляди войници в кървавия сблъсък.

Еций забрави за раната си и сега препускаше през редиците, викаше с прегракнал глас над оглушителния хаос, настървяваше хората си, гмурваше се във вихрушката от прах и смърт, удряше и сечеше с меча си, за да си проправи път през тълпите от нападатели. Като че след цяла вечност разгорещена битка, той спря за миг, присви очи и

погледна през праха и бъркотията, за да разбере докъде е стигнал. Притискаха го от всички страни, врявата беше оглушителна и едва виждаше на десет крачки от двете си страни заради облака мъгла и прах, спуснал се над полето. В миг осъзна, че не бива да стои на това място, че хората му не го виждат и не го чуват, че рискува да загуби битката, защото се опитва да я спечели сам, със собствените си ръце. С проклетие на уста обърна коня си и отново си запробива път през тълпата биещи се легионери, навън от заслепяващия облак, обратно към задните редици, при своите вестоносци и офицери — откъдето щеше да може да вижда Атила.

Трябваше незабавно да продължи със следващия етап от плана си. Обратният път към римските укрепления му се стори безкраен, макар това да бе същото разстояние, което пехотата му беше изминала преди малко, за да нападне неприятеля. Докато се промъкваше между собствените си войници, той отново изруга, разгневен от това, че видимостта беше толкова ограничена, че не можеше да види разгръщането на войските и на резервите си.

Изведнъж, без да разбере как, пред него сред мъглата се изправиха застрашителните метателни лостове на катапултите, които предната нощ така внимателно бе разположил на това място. И също така внезапно утринната мъгла най-после започна да се разнася. Еций спря коня си, обърна се и се взря назад към полето, което току-що бе прекосил възможно най-бързо. Всичко се развиваше точно както беше планирал. През мъглата от жълтеникав прах успя да различи като призраци в мрака редицата римляни с пурпурните им наметала по левия фланг и подобните на призраци фигури на ожесточените германски пехотинци точно пред тях. Отдясно готи се биеха срещу готи и древните бойни викове на племената им се извисяваха над врявата на сражението.

А в центъра... колкото и да бе изумително, аланите все още се държаха. Макар врагът многократно да ги превъзхождаше числено, аланите се биеха с гнева на народ, унижаван от неприятеля десетилетия наред, удържаха бойния си строй и отказваха да се поддадат на напора на хунската конница. Бавно се отдръпваха назад, към него, към входовете на лагера, понасяха ужасни загуби, но му печелеха време, точно както се бе надявал. Стратегията му успяваше. Обърна се към катапултите. Време беше следващият етап да започне.

— Центурионе! — викна той от гърба на коня си към защитния окоп, който го разделяше от редицата на артилерията. Жилавият командир се втурна, за да се приближи до него от другата страна. — Талпите!

Офицерът се извърна, изкрещя команда и двама мъже бързо хванаха две широки дъски и ги сложиха над рова. Еций внимателно подкара уплашения си кон по огъващите се дъски и премина от другата страна, където войниците, които управляваха катапултите, чакаха в готовност.

— Стреляйте по твоя заповед! — викна Еций.

Центурионът се ухили, оголвайки жълтите си зъби, и се обърна към екипите от артилериисти. Виковете му, извисили се над тътена на битката, даваха заповеди за бавните последователни действия, които щяха да отприщят смъртоносен порой върху напредващия враг.

— Катапулти, готови! — викна офицерът, докато тичаше по дължината на артилерийската редица с меч в ръка, и очите му се стрелкаха във всички посоки, за да следят как се справят войниците. При всяка от машините имаше по осем души — по двама разположени на всеки ъгъл — и всички те сега се напъваха да поставят камъните и да ги приготвят за изстрелване. Тътенът на битката, който неумолимо приближаваше към тях, правеше бързината, с която щяха да изпълнят задачата си, жизненоважна и Еций местеше погледа си ту към артилерията, ту към боя, който кънтеше зад гърба му, а конят му тревожно подскачаше.

— Дръпни!... — извика центурионът и Еций му хвърли гневен поглед, защото му се струваше, че дава заповедите твърде бавно, макар че в действителност хората не можеха да работят нито по-бързо, нито по-трескаво, отколкото вече го правеха. Четирима войници при всяка от машините, голи до кръста и дори захвърлили настрана шлемовете си, се мъчеха да задвижат двата назъбени рудана, които бавно спускаха метателния пост. Усилията, необходими за извършването на това действие, бяха изтощителни и дори тези мъже, специално подбрани за задачата, се напъваха и задъхваха, мускулите им изскачаха, а от челата им се лееше пот и се стичаше в очите им. Зоркият поглед на Еций забеляза пурпурната вена, пулсираща на слепоочието на най-близкия войник под съвсем късата му, неравно остригана коса. Премести поглед по-нататък по редицата и забеляза твърде малкия за главата на

Магнус шлем, който все още си стоеше накривен върху темето му. Лицето на този грамаден мъж се беше изкривило, а устата му бе зейнала от усилие. Никога досега Еций не го бе виждал до такава степен да напруга силите си за възложена задача — а и нямаше как да е друго, защото с Херкулесовата си сила Магнус сам управляваше един от руданите на своята машина, което го караше да изпитва гордост като професионален войник.

Метателните постове на катапултите бяха нагласени за стрелба в най-ниското си положение и войниците, управляващи руданите, се отдръпнаха задъхани. Еций отново погледна нетърпеливо към битката. Положението беше критично. Макар центърът да се държеше под напора на хунската конница, аланите все пак отстъпваха и нямаше да бъдат в състояние да поддържат строя още дълго, като се имат предвид чудовищните им загуби. Импулсът на врага трябваше да се пресече сега или Еций щеше да бъде принуден да даде знак за общо отстъпление на всички войски, за да защити лагера.

— Товари!... — изрева провлачено командата си трибунът и разяри Еций с леността, която му се струваше, че усеща в гласа му, макар войниците, управляващи машините, да действаха с безупречност и бързина, несрещани в никоя друга армия в света. Към всеки катапулт се запрепъваха легионери откъм каруците с мунициите зад тях, понесли тежко буре, пълно с катран и сяр, което после внимателно поставяха на кожените ремъци, прикрепени към всеки свален метателен пост.

След цяла вечност — така поне му се стори на Еций — центурионът отново се затича със зачервено лице по дължината на редицата катапулти и най-сетне извика заповедта, която Еций жадуваше да чуе.

— Огън!

До всяка от машините един от управляващите руданите взе запален факел, който стоеше забит в земята наблизо, докосна с него бурето с катран и то пламна. Почти веднага след това друг войник издигна над главата си дървен чук и го стовари върху пусковото блокче, с което освободи запънката на рудана. Чукът изтрещя на точното място и постът отскочи нагоре толкова бързо, че не можеше да се проследи с поглед. Тътенът и свистенето на двайсет снаряда подплашиха коня на Еций и той се изправи на задните си крака, когато

всички те полетяха във въздуха, описаха дъга от искри и паднаха в огнен порой посред редиците на врага. Още преди смъртоносните огнени снаряди да се приземят, Еций вече бе пришпорил коня си обратно по талпите към върха на малко възвишение точно отпред, между батареята и мястото, където се биеше най-голямата част от войските. Там бе забелязал неколцина висши офицери, които се събираха, за да огледат и да преценят положението. Зад гърба си чу яростния вик на трибуна, който отново даваше начало на мъчителния цикъл.

— Катапулти, готови!

Когато стигна на върха на могилата, точно над най-разгорещеното сражение, Еций с радост усети, че е излязъл лек ветрец, който изтласкваше задушливия пращен облак, надвиснал над позициите му, и го отнасяше обратно към редиците на хуните. *Нека Атила вкуси слепотата насред сражението*, помисли си мрачно той и спря коня си, за да наблюдава как катапултите запращат смъртоносния си товар. Горящи снаряди свистяха над него като комети и падаха посред вражеските редици, точно зад предната линия. С всеки удар на огнените кълба се надигаха ужасяващи крясъци и не по-малко ужасяващо цвилене на коне, когато течните пламъци на буретата избухваха и ги покриваха с лепкава запалима течност, която попиваше в кожата им и я изгаряше, без да може да бъде отстранена. Когато снарядите паднеха, във вражеските редици зейваха празни кратери и те оредяваха изумително бързо. След като започнаха да се прицелват поточно, римските артилеристи обстрелваха не само челото на неприятеля, а и по-задните редици. Невъзможно бе да не улучат.

Но не беше възможно и да се спре напредването на врага. На мястото на всеки паднал конник се втурваше друг, а настървението на войниците, които идваха отзад, тласкаше напред челните редици. Из тревите лумнаха пожари, които плашеха конете и заслепяваха ездачите с пушека си, а вятърът го блъскаше право в лицата им. Тук-там из равнината се запалваше по някое дърво и така гледката ставаше още по-пъклена. Навсякъде се заиздигаха стълбове дим и постепенно се смесиха в гъста завеса, която се диплеше и гърчеше, но не се разнасяше и не се вдигаше, а се сливаше с тъмната мъгла, образувана от горещината на слънцето, и така тъчеше мръсна, зловонна плащаница, която се носеше над полето.

Хуните продължаваха неумолимо да тласкат назад аланите, а помощните войски по фланговете на врага явно също не отслабваха. С всяка своя крачка напред в изстреблението, почернено от пушека, римляните и вестготите попадаха в същия огън и мрак, който понасяха алеманите и остготите. Движението и в двете посоки беше спряло, но битката се водеше ожесточено зад завесата от черен пушек, а крясъците на един милион мъже се носеха над кълбестия облак. Еций се спусна надолу по хълма към бойното поле и поздравя един римски трибун, чийто запъхтян кон беше излязъл от облака откъм левия фланг. Когато офицерът обърна коня си и без дъх се спусна към Еций, по лицето му се стичаха струйки черна пот, а от зачервените му подпухнали очи течаха сълзи.

— В ада да се продъни дано тая проклета артилерия! — изрева грубо трибунът, но като позна Еций, застанал пред него, веднага го поздравя.

— Артилерията ти спаси живота, трибуне — сгълча го Еций. — Как се справя кохортата ти?

Трибунът го погледна недоумяващо.

— Кохортата ми ли? Не мога да си намеря кохортата! Чувам ги или чувам нечия друга кохорта навсякъде около мен, но там не мога да видя дори земята, за да се изпиякя отгоре ѝ, камо ли да си видя кохортата, господарю!

— Врагът гори, трибуне. Оттук ги виждам как горят. Погледни!

Трибунът се взря надолу, като се опитваше да прозре зад стената от пушек към задните редици на врага.

— Може да са в пламъци, господарю, но продължават да се бият! Моите хора дори убиват другарите си, тъй като не могат да различат приятел от неприятел в тази мъгла, но врагът продължава да се сражава. Всеки друг досега щеше да е побягнал.

— Да — съгласи се Еций. — Но това не е обикновен враг. Трибуне, нашите катапулти улесниха задачата на пехотата, но самите те са незащитени. Продължат ли хуните да напират през центъра ни, ще прескочат окопите и ще завземат артилерията и лагера. Трябва да изтеглим войски от фланговете и да подсилим центъра.

Трибунът продължаваше да го гледа глупаво.

— Трибуне! — викна Еций — Аланите всеки момент ще поддадат. Подсили центъра!

— Да подсиля... с *какво*, господарю? Не знам къде са хората ми!

— Тогава всичко да върви по дяволите! Сам ще отида да ги намеря! — изкрещя Еций.

И като удари жестоко хълбока на коня с плоската страна на сабята си, той се понесе надолу към хълма и отново се гмурна слепешком в черния облак, а обърканият трибун се спусна след него.

[1] Хармоничен или методичен завършек на музикална пиеса, която разчленява музикалното построение и спомага за цялостното му изграждане; вмъкнат откъс към края на музикално произведение, с което се дава възможност на изпълнителя да покаже техниката си; отбелязване почивка в музикално произведение. — Б.р. ↑

IV

Атила гневно обръщаше коня си ту в една, ту в друга посока и очите му святкаха яростно, докато наблюдаваше битката под краката си. Утринната мъгла, която го бе раздразнила толкова много по време на първото нападение на римляните, сега напълно се беше изпарила, но видимостта беше станала още по-лоша, защото центърът на бойното поле бе покрит с плътната димна плащаница, изтъкавана безспир от римските снаряди. В гнева си той махна шлема от главата си и го захвърли на земята, а след него и кожената шапка, която носеше отдолу, и дългите му посивяващи коси се разпиляха над бронзовата ризница, която офицерите му бяха настояли да сложи. Погледна към ясното небе, което бе започнало да пожълтява от издигания се пушек. Едва приближаваше пладне, а слънцето вече удряше по земята като чук върху наковалня. Навсякъде около него се чуваха виковете на конници, които крещяха и препускаха объркани, докато снарядите се сипеха върху им, а цвиленето на умиращите коне, измъчвани от болката, която им причиняваха огнените капки, го влудяваше и му пречеше да мисли. Смъртта на войниците му беше достатъчно тежка, но кой мъж би могъл да изтърпи спокойно предсмъртните страдания на един добре обучен кон?

Огнените локви долу служеха за ориентир в мрака на кълбестия дим, макар същевременно да превръщаха полето в коварна пустош. Ако човек стъпеше или се спънеше в такава локва, това значеше да се раздели с ходилата си, от които оставаха само черни чукани. Един кон се втурна панически покрай Атила с горяща опашка, дългите коси на ездача се вееха зад гърба му, обхванати от пламъци, но мъжът, без да се оставя на болката, бързо и слепешком изпразни колчана си към черния облак, където знаеше, че са враговете му. Стотици мъже и коне по земята се гърчеха и умираха в кал и пламъци. Напорът на хуните беше възпрян. Плановите на техния крал за бърза и съкрушителна победа бяха осуетени.

Изведнъж, докато се взираше в една кратко отворила се пролука в облака, Атила съзря удобна възможност. Катапултите на римляните! Ако успееше да ускори поддаването на редицата на аланите в центъра,

конниците му можеха да преминат през окопите и да разбият артилерията, като се вклинят между двата римски фланга.

— Струпайте се в центъра! — изрева той и грубият му глас полетя към дълбините на облака дим като удар на гонг. — Изтеглете конницата и готите и се струпайте в центъра! Унищожете онези проклети машини!

Щом чуха заповедта, офицерите от конницата, които стояха най-близо до него, се спуснаха напред. Препуснаха към левия фланг, където кипеше разгорещена битка между остготите и вестготските съюзници на Рим. Втурнаха се насред отчаяното сражение и отцепиха голям батальон пеши войници от пет хиляди души, бързо ги отклониха към центъра и поведоха напред хунската конница, потънала в смъртоносния дим. Голяма войска от пеши войници, по-близо до земята и по-лесно подвижна от конете, щеше да успее да направи последния пробив през изтощените редици на аланите. Тогава вече нищо нямаше да стои между хунската конница и сеещата смърт артилерия.

Атила продължаваше да крещи заповедите си, втурваше се към препускащите войници, като ги окуражаваше, удряйки задниците на конете им с плоското на меча си, и отново се отдръпваше.

Зад линията на коалицията за Еций всичко беше толкова ясно, като че ли Атила бе начертал плана си върху парче пергамент и му го бе изпратил по вестоносец. Когато излезе на светло, за да провери докъде са стигнали хунските конници, той забеляза, че остготските пеши войници сгъстяват редиците си зад линията на центъра и се готвят за масирана атака срещу омаломощените алани. Налагаше се на всяка цена да подсили аланите, ала същото онова оръжие, благодарение на което се държаха — плътният дим от яростните снаряди на катапултите, — му пречеше да различи подкрепленията, които трябваше да помогнат на центъра. Тъй като беше загубил вестоносците си в бъркотията, сам се спусна към облака дим, за да предупреди трибуните си. Когато връхлетя в мрака, едва не се сблъска с Теодорих, който препускаше в обратната посока, почернял като демон, а от сабята му капеше кръв. Брадата му беше попила толкова прах и мръсотия, че изглеждаше като изпечена от глина, а от носа му

течеше секрет. Плътно зад него яздеше Торисмунд заедно с още няколко офицери, които кашляха силно, за да прочистят гърлата си, а очите им светеха ярко на фона на опушените им лица.

Докато те излизаха от черния облак, един грамаден готски конник, който ги следваше по петите, изскочи от дима, дишайки с отворена уста, и кървясалите му очи се спряха на Теодорих. Еций се обърна точно когато готът вдигна дългия си меч за поразяващ удар.

— Теодорих! — извика той.

Кралят на вестготите подскочи като ужилен и инстинктивно се извъртя, навел глава над шията на коня. Готът замахна във въздуха на по-малко от педя над главата на краля и изрева от гняв.

— Мой е негодникът! — викна Теодорих. Подплашеният му кон се изправи на задните си крака и от тази голяма височина кралят сам стовари меча си върху варварина с всичката сила на мощната си ръка. Мечът попадна точно във врата на ездача, до ръба на нагръдника му, и с такава лекота, сякаш режеше масло, проникна през ключицата в меката тъкан отдолу, прониза ризницата и тялото на мъжа по диагонал към хълбока и спря едва когато удари тазовата кост. Теодорих издърпа острието обратно, а горната част на тялото на гота, по чието лице все още бе изписано смайване, се строполи на земята. Краката, които все още здраво притискаха корема на коня в твърдата броня, останаха на място дори когато уплашеният кон побягна.

— Боже! — викна изумен Теодорих. — Негодникът изобщо нямал кости! — Нямаше обаче време да се дивят на подвига на краля.

— Теодорих! — викна Еций. — Аланите вече не издържат! Редиците им поддават в центъра!

— Дай да пия! — изрева Теодорих. — Ами онзи гот — аз ли трябва да върша всичко?

Еций мълчаливо му подаде своя кожен мех. Теодорих го взе и изля разреденото вино в гърлото си на големи глътки, без дори да си поеме дъх между тях, накрая върна меха на Еций почти празен. Избърса уста с опакото на ръката си, но по брадата му останаха капки вино, червено като кръв.

— Значи аланите вече поддават? — попита той. — Такъв беше планът — сега обръщаме фланговете си навътре и ограждаме хуните като овце!

— Такъв е планът, но нашите войски по фланговете все още не са напреднали достатъчно — припряно обясни Еций. — А повече не можем да чакаме. Атила изсипва свои хора в центъра, за да пробият окопите пред артилерията. Веднага извикай резервните си войски!

Теодорих кимна, а един от офицерите, който яздеше редом с него, допря до устните си очукан меден рог. Щом зазвуча провлаченият вой — зов за вестготите, изведнъж се чу грохот, който внезапно спря устрема на легионите под тях, докато мъжете се обръщаха назад, за да видят какво ще последва. Еций обърна коня си и препусна към редиците на артилерията, където отново мина предпазливо по талпата, но този път нареди тя да бъде вдигната зад него.

Зад далечната страна на укрепения лагер дващест хиляди вестготи се спуснаха от мястото, където бяха стояли в нетърпеливо очакване. Строят им беше развърнат рехаво и неравно, затова пък онова, което им липсваше, се компенсираше от смелата им решителност. Започнаха да се строят точно пред дълбокия окоп, защитаващ батареята на артилерията, нареждаха се в редици от по осем души, готови за връхлитането на хунските конници, които виждаха да се стичат пред тях през разнасящия се дим. По команда на Теодорих бяха вдигнати дващест хиляди щита, а копията се насочиха хоризонтално за пронизване. Краката на воините бяха забити здраво в земята. Цялата маневра бе извършена почти толкова бързо и ефективно, колкото ако я бяха изпълнили римски войници. Точно когато заеха позициите си, те усетиха как земята потреперва тихо с дълбок тътен, който постепенно и застрашително се усилваше. Първи от облака се показаха трополящите копита на конете, после широките им гърди и накрая тъмните, мрачни лица на огромното множество хунски ездаци. Те препускаха във фронт от петстотин души, тъпчейки покосената редица на аланите, устремени към вестготите, зад които се намираше крайната им цел — смъртоносната артилерия.

Първите вестготи в защитната линия приклегнаха зад щитовете си, наведени напред със сгънати колене, и зачакаха. Пушекът беше твърде плътен и когато хунските конници започнаха да се виждат ясно, вече нямаше време да запратят срещу тях копията, а още по-малко — стрелите си, за да разреждат връхлитащата върху им орда. Трябваше да поемат удара на всички конници, изправени на стремената, в пълната им численост. Някоя пеша армия, била тя

варварска или римска, не бе успявала да устои на подобна атака. И никоя атака досега не бе осъществявана от толкова много конници.

Зад челните редици на вестготите хората във втората редица поеха въздух и също се наведоха напред, като опряха щитовете си о гърбовете на войниците пред себе си. В третата направиха същото и така — до най-задната редица. Никой от тези мъже не можеше да се разколебае и да отстъпи назад — никой нямаше да може да отскочи настрана от пътя на връхлитащата хунска конница. Това бе човешка стена, която трябваше да издържи, трябваше да устои на животните, които щяха се спуснат върху им, а всяко от тях тежеше хиляда фунта. *Трябваше да устоят. Другото беше немислимо.*

Хунската конница се стовари върху редиците струпани вестготи с оглушителен трясък. При удара конете се изправяха на задните си крака и цвилеха, а онези, които нападнаха най-първи, се набучиха на върховете на копията, които вестготите държаха насочени с тъпия край надолу, под ъгъл, който им позволяваше да пронизат безпрепятствено корема на животните. Умираха прави, а прекършените копия стърчаха от гърдите им — стотици коне, разпенени и плувнали в кръв, падаха върху същите войници, които ги бяха прободили, а ездачите им освирепели скачаха от гърбовете им и стоварваха мечовете си върху главите на вестготите в краката си. Зад тях конете от всяка следваща вълна неумолимо се блъсваха в тези пред тях, цвилеха ужасени и побеснели, а техните ездачи също скачаха и почваха да секат и да мушкат със сабите си.

Първата редица защитници се срина под страхотната тежест на връхлетелите коне, а след нея — и втората, и третата. Сечта беше страховита. Вестготите падаха неспир под яростта на стоварващите се върху им коне и ездачите им. Ала поради тежестта на конете защитниците на лагера успяха да лишат хуните от най-голямото им предимство — стремителността на нападението. Защото, когато първата им редица се наниза на забитите в земята копия на вестготите, телата се препречваха пред следващата и мъжете успяваха да направят едва крачка-две по-навътре в здравия строй на фалангата, преди и те да бъдат спрени. Умиращите коне се търкаляха по земята и смазваха и ездачи, и защитници. Резервите от вестготи поваляха мятащите се животни, събаряха хуните от гърбовете им и започваха ръкопашен бой. Вълна след вълна конници връхлитаха защитната линия, ездачите

скачаха посред битката и напредваха още няколко крачки, преди също да се окажат погълнати от клането. Сражението се превърна в хаос, вече никоя редица не пазеше строя си.

Вестготите се олюляха под мощната атака, но нямаше накъде да отстъпят от хунската ярост, освен в дълбокия ров зад гърбовете си. Затова стояха и отблъсваха всяка следваща вълна от нападащи конници. Над глъчката се чуваха гневните викове на Теодорих, който поставяше хората си на още по-голямо изпитание, като им крещеше или да останат на местата си, или да умрат. С нарастваща ожесточеност хуните продължаваха да се хвърлят в стената от тела по линията, но фалангата на упоритите вестготи продължаваше да се държи.

Зад окопа войниците при машините трескаво мятаха снаряди в редиците на готските и хунските пълчища пред тях. Макар и полумъртъв от изтощение, командирът на артилерията бе успял да увеличи до краен предел скоростта на стрелбата и далекобойността на огнените кълба катран и да ги задържи така. Толкова погълнати бяха артилеристите от работата си, че не поглеждаха към неспирната атака на хунската конница и самоотвержената отбрана на резервните войски от вестготи, което ставаше само на крачки от машините им. През цялото време, докато траеха адският грохот, крясъците и смъртта точно пред очите им, групите на артилеристите продължаваха да сипят разтопена смърт над врага от другата страна на равнината.

Изведнъж като от нищото се появи отряд хунски конници, които препуснаха по продължение на защитните окопи от страната на римската войска, по пътеката, утъпкана от центуриона, който крещеше на артилеристите заповедите за стрелба. Тъй като бяха видели смъртоносния прием, който вестготите устройваха на другарите им, тези ездачи заобиколиха десния фланг на своя конен отряд и минаха от далечния край на рова, където пробиха ескадрона, оставен там да го защитава. Сега вилнееха необезпокоявани от римската страна на артилерията и тъпчеха стрелковите групи, които, за да работят по-бързо, бяха свалили броните си и сега нямаха никакви оръжия, освен по един кинжал, с който да се защитават. Като се накланяха на конете си, хуните замахваха с мечовете си и с един удар обезглавяваха по няколко войници наведнъж. За миг артилеристите спряха в почуда,

след което се спуснаха към каруците със снаряжението, за да вземат щитовете и оръжия и да се защитават.

Еций препускаше по линията и яростно крещеше на войниците при катапултите да грабват мечове и да се сражават. Ала посред нападението той изведнъж спря коня си — пред него, точно там, където беше постът му, стоеше Магнус. Брадатото му лице бе разкривено от ужас и болка, а от една дълбока рана на мускула на лакътя над масивната му дясна ръка, там, където се бе забило острието на хунски конник, обилно шуртеше кръв. *Господи, помисли си Еций, как можях да го сложа тук? Бедният глупчо, прекалено тронав е, за да се защитава, дори няма ризница по мярка за него.* В този миг, сред целия ужас и хаос, който го заобикаляше, той почувства такова дълбоко разкаяние за този един-единствен мъж, каквото не бе изпитвал за хилядите воители, паднали в битка под негово командване през последните три десетилетия.

Магнус го гледаше глупаво, без да може да вземе щит или оръжие, докато кръвта шуртеше от дълбоката рана на ръката му. На Еций му се стори, че времето забавя хода си и спира, а оглушителната врява заглъхва някъде много далеч. Видът на ранения Магнус сякаш го бе приковал на място, заслепен от ярост и мъка, без да може да реагира дори когато срещу него се спусна друг хунски конник, чиито жълтеникави зъби проблеснаха в усмивка изпод тъмната сянка, хвърляна от шлема върху лицето му.

Докато ездачът се навеждаше, Магнус изви глава с все така тъпо изражение на лицето и замъгленият му поглед се прикова върху проблясващото острие. Внезапно върху лицето му се изписа ужас — беше разбрал какво ще се случи.

— Е-е-еций! — изрева той, вдигна здравата си ръка и посочи към нападателя.

Еций се извъртя и видя връхлитащия хун съвсем близо до себе си. Нямаше време да извади меча, нито да се отдръпне с коня встрани. Скочи от седлото и се изгърколи на земята точно когато хунът замахна с меча си в пълния устрем на нападението си. Страшният удар разсече ключиците и шията на коня, който умря на място. Преди Еций да успее да се хвърли настрана, тежкият труп на животното се строполи отгоре му и прикова краката му към земята.

Препъвайки се, Магнус отиде при приятеля си, наведе се, хвана задното копито на коня и го повдигна с едната си ръка. Огромната тежест помръдна, но съвсем слабо.

— Дърпай, Магнус! — викна Еций. — Дърпай с всичка сила!

Магнус хвана крака на животното по-здраво и задърпа. Напъна се, лицето му се изпълни с кръв от усилието, но успя бавно да отмести трупа от краката на Еций.

На петдесет крачки от тях нападателят изрева някакво проклятие и спря коня си, който, все още изпълнен с инерцията на галоп, заора земята с копита. Хунът погледна през рамо назад.

Като видя генерала на земята, цял в кръвта на убития кон, той се ухили, пришпори животното си и се спусна да нанесе последния удар.

Магнус вдигна очи към препускащия към тях конник и изведнъж най-примитивният, най-отчаяният инстинкт в мозъка му се събуди. Внезапно го изпълни силен копнеж — дали за живот, дали за отмъщение? Пусна копитото, което държеше с едната си ръка, запрепъва се напред, измина няколко крачки и с всичката сила, която му бе останала, се хвърли срещу връхлитащия кон. Като се движеше със завалените стъпки на пиян, но със силата на разярен бик, той се блъсна право в ребрата на хунския кон.

Животното изцвили от болка, строполи се на земята и разора пръстта с муцуна, докато задните му крака все още ритяха във въздуха. Всичко стана толкова бързо, че ездачът продължаваше да се държи на гърба на коня си, сам воден от собствения си неосъзнаван инстинкт. Инерцията запрати коня в катапулта на Магнус, който бе готов за стрелба и само чакаше да му сложат снаряда и дървеният чук да освободи поста. При удара ездачът изпусна коня, полетя над железния обръч на колелото и главата му се разби в платформата на машината, където се вдигаше пушек от горяща локва — останките от предишния снаряд.

Тялото на хуна освободи ремъка. Със силен трясък и гореща вълна метателният лост подскочи и излетя право нагоре, а ремъкът закачи главата на хуна и я изтръгна от раменете му като цвекло от леха. Главата полетя към вражеските редици с разкривено в ужасена гримаса лице — един горящ снаряд с изцъкдени очи; най-добрият изстрел на Магнус за целия ден. Когато Еций се освободи от смазващата тежест на коня си, скочи към Магнус и го видя проснат на

земята, зашеметен, с накривен шлем и с преbledняло лице заради изтеклата кръв.

Еций бързо откъсна парче от раздраното си наметало, превърза рамото на Магнус, захвана възела със счупен гвоздей от рудана и го изви, за да фиксира здраво турникета и да прекъсне притока на кръв към ръката.

— Засега това ще свърши работа, стари приятелю — каза той и стисна в ръката си грамадната му лапа. После вдигна поглед и забеляза хунски кон без ездач. Затича се към обезумялото животно, метна се на гърба му по хунския начин, който бе усвоил преди толкова много години, и като загуби само миг, за да се огледа, пришпори коня и се отдалечи в галоп, за да съживи защитата на катапултите.

V

Зад хунските линии Тургрид подкара коня си в галоп към Атила. Като погледна стареца, кралят поклати глава изумен. *На осемдесет години е, а като че е младеж*, помисли си той. *Все още може да изпревари който и да е конник на запад от Рейн и мечът му се къпе в римска кръв. Ето заради такива мъже Рим никога не ще ни надвие.*

Ала Тургрид нямаше подобни суетни мисли.

— Римските помощни войски отблъсват конницата! — доложи той с дрезгав глас. Очите му се бяха зачервили и сълзяха от взирането през дима към нападението на хуните. — Артилерията все още се държи!

Атила гневно смръщи вежди.

— Силата им е в артилерията. *Трябва да я унищожим!*

Заоглежда се наоколо, обхванат от чувство на безсилие. Имаше и други решения, но всички бяха свързани със загубата на хора, а той трябваше да завладее още много територии, преди да наближи Рим. Ако се стигнеше до задънена улица и двете страни изгубеха еднакъв брой войници, по-многочислената войска в крайна сметка щеше да спечели, защото, ако и двете страни загубеха по половин милион войници, това означаваше, че коалицията на римляните ще бъде унищожена, а от неговите пълчища ще са загинали само половината. Но цената... Спомни си как навремето бе учил за безполезната победа на Пир срещу римляните преди векове. Победата била гибелта на този велик генерал. Щеше ли да успее да спечели битката, понасяйки такива тежки загуби, и щеше ли да има сили да продължи към крайната цел? Такова сложно решение би затруднило дори най-опитния пълководец и мислите на Атила препускаха лудо, докато преценяваше възможностите.

Погледна зад себе си и забеляза отряд малки момчета, които се бяха струпали наблизо. Носеха лисичи шапки и гледаха битката с широко отворени очи. Бяха яхнали дребните си бойни коне по двама и по трима на седло, размахваха брадвичките си и приветстваха войниците, като че гледаха конно състезание в степта. Атила кимна на главатаря на момчетата и той препусна към него с лице, на което се

четеше въодушевление. Кралят не заговори веднага, оглеждайки крехките ръце и крака на младия си син, обръснатата му валчеста главица, миниатюрните лък и стрели, преметнати на гърба му. После, явно взел решение, се наведе от гърба на коня си и заговори на детето, което накрая кимна утвърдително. Когато Атила се изправи, момчето викна нещо на другарите си, които настървено нададоха радостен вик и се спуснаха напред в галоп, войнствено размахали секири над главите си.

Тургрид отново се доближи до Атила и го погледна строго.

— Момчетата трябва да се върнат обратно с обоза, далеч от опасностите — каза той. — Какво им каза?

Устата на Атила бе като тънка права линия на лицето му.

— Току-що пратих в боя тайното си оръжие.

Тургрид остана загледан в него за миг и после, като посочи с глава към момчетата, които се изгубиха в облака от дим и прах, каза с насмешка:

— Тайно оръжие ли? Не знаех, че имаме такова.

— И аз съм бил момче — викна Атила, докато се отдалечаваше с коня си. — Никой не копнее за победа така, както едно момче.

В окопите на артилерията битката между хунските конници и вестготите от резервните войски продължаваше с пълна сила. Всички линии, които разделяха двете войски, бяха заличени, строят във всички редици се беше стопил в едно общо действие. Ако хуните постигнаха победа тук, на този фронт, това щеше да означава, че са се вклинили между основната част на римската войска и техните съюзници вестготите на двата фланга, както и че ще успеят да спрат катапултите. Тази позиция беше решаваща за битката, затова и двете страни започнаха да наливат тук допълнителни сили. Хиляди нови конници удариха като гръм от хунската линия, а Еций заедно със старшите си офицери трескаво се гмурваше и изплуваше от задушливия дим над фланговете и тласкаше римските отряди да хвърлят сили в локалната схватка зад тях — на линията на артилерията. Схватките по фланговете започнаха да замират вследствие на изтощението и на двете страни и на заповедите на офицерите към войниците да се оттеглят. Ала борбата при артилерията ставаше все по-ожесточена и безредна и купчините

мъртви тела и ранени пред окопите на катапултите нараснаха до такива страховити размери, че се извисяваха дори над стената от трупове посред самото бойно поле.

Внезапно от хаоса наизскачаха десетки момчета, пазейки на ръце и колене, стискащи секири и захвърлени мечове. Спуснаха се за прикритие — кой зад трупа на кон, кой зад купчина безобразно разкривени тела на вестготи, и ту се хвърляха, ту се отдръпваха встрани от хаоса, потайни и предпазливи. Като пъргави маймунки се хвърляха в сражаващото се множество, промушваха се между краката на войниците, изплъзваха им се, предпазваха се с юмруци и мечове и най-накрая излязоха зад редиците на вестготите, до самия ръб на рова, пълен с кръв. Дори когато ги забелязаха, всички помислиха, че са от случайните натрапници, които се влачеха след войската на хуните — алчни за плячка, но безопасни. Неколцина разбойничета не представляваха нищо пред пълчищата хунски конници, които постепенно изтласкваха вестготите към стените на лагера.

Щом изпълзяха зад вестготите, момчетата наскочаха в защитния ров под катапултите, търкулнаха се по меката пръст и паднаха сред телата на мъртви и умиращи, покрили дъното на окопа, които сякаш ги сграбчваха с пръстите си. Те се изправиха, потиснаха ужаса си и се заизкачваха нагоре, пробивайки си път сред клането по продължение на окопа, след това се разпределиха под всеки от осемте катапулта в центъра. После с огромно облекчение се отърваха от зловещата пътека, по която бяха вървели досега, и се закатериха по отсрещната стена на рова, като забиваха секирите си и така постепенно я изкачиха. Точно под ръба на окопа всички момчета спряха, забиха дръжките на мечовете си в стената и стъпиха на люлеещите се остриета — като дървари, изправени на стъпенка, готови да секат ствола от самото дъно, над разширението на корените.

Щом командирът на артилерията извика: „Готови!“, хлапаците извадиха кинжали и започнаха трескаво да режат дебелия въжет, които държаха предната част на всяка машина здраво завързана за тежки колове, забити в земята. Като чува командата: „Тегли!“, те прибраха кинжалите си, макар въжетата да бяха прерязани едва наполовина, и извадиха секирите. Водачът на момчетата скришом надничаше над ръба на рова, следейки подготовката на артилерията, и с жестове препредаваше заповедите на центуриона към скритите

момчета. Тъкмо когато факлоносците запалиха снарядите и преди центурионът да успее да отвори уста, водачът на вълчетата извика с пискливия си глас:

— Удряй!

Редицата секири едновременно се стовариха върху полупрерязаните въжета и предната част на лафетите на всеки от катапултите, вече проскърцаваща от натоварването от сваления метателен лост, подскочи във въздуха. С ужасяващ трясък осемте машини се прекатуриха назад като гигантски насекоми и с тежестта си смазаха факлоносците и хората при руданите. Изведнъж редицата на артилерията лумна в пламъци. Центурионът, който стоеше посред това опустошение, се втренчи изумен в разбития център на батареята си и безмълвно произнесе: *Огън!*...

От едно близко възвишение зад линията на хуните Атила със задоволство оглеждаше унищожението на артилерията.

— Хитри маймунки! — каза удивен той и поклати глава. — Подобри са от конницата ми. Тургрид!

Старият генерал препусна към него и очите му просветваха зад забралото на шлема му.

— Слушам, кралю.

— Вестготите от резервните войски са се струпани при портите на римския лагер и все още бранят окопите пред артилерията, макар само собствените им безпомощни богове да знаят защо — катапултите са унищожени. Еций изтегля части от левия си фланг и ги праща в подкрепление. Тревожи се — щом премества войници, които се сражават, значи вече няма запасни войски. Виждаш ли как всички са струпани пред входовете на лагера и отблъскват нашите конници?

Тургрид кимна утвърдително, прозрял мислите на пълководеца си може би по-добре от самия него.

— Да, *къре*. Въжетата?

— Докато са струпани в гъста фаланга. Въжетата.

При сигнала на генерала вестоносец изсвири плачевен тон на изкривен овнешки рог с меден връх. Трептящият звук като благоуханен дим понесе посланието над хаоса и клането на бойното поле. Зад хунските редици се спуснаха огромен брой конници. Конете бяха изрисувани с фантастични образи, митични зверове, волути и други странни племенни мотиви. Тургрид бе възродил тази древна традиция,

която имаше за цел да всява страх и да отвлича вниманието на врага заради самата необикновеност на гледката. Всеки ездач беше украсен със същите цветове и мотиви като коня си — спираловидни форми, врязани дълбоко в кожените нагръдници и бронзовите шлемове на мъжете. Воините от двете страни на тази нова конна войска — алемани и готи — се отдръпнаха, като че срещаха врагове, а не съюзници. Добре беше, че тази конна кохорта извикваше ужас дори у най-закоравелите воители сред варварите, пред които те преминаха гордо. Защото тези ездачи не носиха пък или копие, а кинжал в пояса, щит в лявата ръка, а в дясната — навито здраво въже. Всеки варварски народ под господството на хуните беше изпитал смъртоносното ухапване на тези змии.

Войската от свежи конници се запъти в тръс към Атила, който ги заглежда критично.

— Добре че оставихме запасни части — каза той на Тургрид.

Старият човек кимна.

— Половин *тумен* — отвърна той, — пет хиляди мъже. Другата половина чакат, а още могат да се пренасочат от други места, ако е необходимо.

За последен път Атила отправи поглед към бойното поле, а после насочи меча си към крилото, където цял легион римски подкрепления от битката срещу гепидите се пренасочваше към изнемогващите вестготи пред артилерийския окоп.

— Воини! — викна Атила към мъжете, които нетърпеливо стояха строени пред него, а конете им пръхтяха и тъпчеха припряно на място — Победата е пред вас — държете я в ръцете си! Стегнете сърцата си, укрепете мишците си и се хвърлете в боя, докато врагът все още се олюлява под напора ни! Разкъсайте бойните им редици! Нападнете аланите, разбийте вестготите! Стремете се към бърза победа над Рим, като ударите дълбоко в най-важните му органи. Когато се прережат жилите, крайниците падат, счупят ли се костите, тялото не може да стои изправено! Покажете хитрината си, хуни, покажете силата си! Отмъстете за ранените си другари със смъртта на врага и нека достойните се наслаждават на погрома над нашите противници!

Мъжете изреваха, а конете им трепереха под тях.

— Чуйте ме! — викна Атила — Онзи, който ми донесе главата на Теодорих, краля на вестготите, ще получи ковчеже със злато за всеки

човек в домакинството си!

Конниците понечваха да тръгнат напред, а после отстъпваха назад и едвам потискаха настървението си, изпълнени от непреодолимо желание да се спуснат към скупчените римски пълчища, които виждаха да се присъединяват към вестготите в далечината пред тях.

— ... А онзи, който ми донесе главата на Еций, пълководеца на римляните...

Изведнъж всички утихнаха в очакване.

— ... с него ще нахраня вълка си довечера!

Вълкът, който неспокойно подтичваше до коня на Атила, погледна мъжете свирепо с присвитите си жълти очи.

— Чухте ли ме? — викна Атила — Трябва да ми доведете Еций жив. Тръгвайте!

Рогът още веднъж изсвири пронизително, мъжете изреваха и конницата с въжетата се втурна напред, като прескачаше изровената, осеяна с трупове земя в широко разгърнат фронт, право към редиците на римляните.

Долу, в най-ожесточената борба пред окопа и бушуващите пламъци на прекатурените катапулти, хуните, които все още се биеха с вестготите, наостриха уши, щом чува воя на рога. Без миг колебание, те започнаха бавно, подредено отстъпление: на кон — за онези, чиито животни бяха живи, и пеш, за онези, които бяха загубили конете си в жестоката битка при рова. Изтощените вестготи стояха и наблюдаваха как врагът се оттегля със смесица от облекчение и объркване. Земята пред тях беше застлана с коне и хора, с купчини тела — някои неподвижни, други — стенещи и превиващи се в агония. Бяха се струпали безразборно едни върху други като зидовете на разкривена бариера там, където бяха нападали при непрестанните вълни от атаки на хунските конници, и бяха запълнили калния ров, където ги бе запратил устремът на жестоките хунски нападения. Пред тях всичко беше страдание и смърт, а оцелелите бяха опръскани с толкова много кръв, че дори дългогодишни приятели не можеха да се разпознаят. Треперещи от изтощение, те едва се държаха на крака след преживяния ужас.

Празнините в редиците на вестготите започнаха да се запълват от също толкова оредели подкрепления от римските легиони, останали

без дъх след усиленото препускане от предишното си разпределение по левия фланг. С пристигането на римските войски съсипаните вестготи си позволиха малко скромна надежда и от разбитите им редици се чуха откъслечни радостни викове. Надеждите им вече се бяха засилили, когато вой на хунските рогове извести отстъплението на врага. Ала в движението на хуните имаше решителност и подреденост, които караха Еций да ги следи с напрегнато подозрение. Досега стратегията на Атила беше да оказва непрестанен натиск с огромните си пълчища във всяка точка на обединения му фронт, особено в центъра. Защо сега даваше време на римляните да се прегрупират и да възстановят редиците си?

Пред портите на лагера, зад унищожената артилерия, Флоренций препусна с коня си с почерняло от пушека лице. Дървеният му крак бе направен на трески от неприятелски меч, но самият той не беше ранен. Спря коня си и го заобръща ту в едната, ту в другата посока, като се опитваше да намери по-добър изглед към гледката пред себе си през гъстата мъгла.

Наблизо се чу викът на вестоносец.

— Генерал Еций! — викна той дрезгаво — Отстъпват! Отблъснахме ги! Хунските конници отстъпват!

Еций мина няколко крачки по-напред с коня си, за да може да вижда по-добре, а Флоренций препусна към него. Като се взря в мъглата, старият центурион поклати глава.

— Отстъпват, господарю, мога да те уверя в това, но нещо не ми се нрави тая работа. Хуните не бяха победени, съвсем не. Защо им е да отстъпват?

— Съгласен съм — отвърна Еций. — Познавам зова на рога. Кажи на офицерите да държат войниците си в строя.

Принц Торисмунд се спусна към двамата мъже на бойния си кон, по чиято муцуна имаше капки кървава пяна.

— Генерал Еций — възкликна той задъхан — Врагът отстъпва! Отблъснахме ги от окопите на катапултите и сега отстъпват! Веднага заповядай нападение, докато кървят и се придвижват безредно — това може да е повратният момент за нас!

Флоренций не обърна внимание на принца и отново присви очи към вражеската линия.

— Господарю, хуните се оттеглиха съвсем малко. Виждаш ли ей там онзи ескадрон? Нови резерви.

Еций кимна утвърдително.

— Половин *тумен*, мога да се обзаложа...

Торисмунд изсумтя, раздражен от непознатата хунска дума.

— Резерви ли? Няма да са им достатъчни сега, когато легионите ти са подсилени с вестготи. Генерале, нека дадем знак на войските си да нападнат, докато врагът се оттегля!

Флоренций доближи коня си до този на Еций.

— Господарю — каза той тихо, — не знам дали това е битката, която ще сложи край на цивилизацията. Но това е най-голямото сражение, което някога съм виждал, а аз доста съм видял. Нямаме видимост към нито един от фланговете ни. Едва виждаме какво става на двайсет крачки под носа ни, по дяволите. Поведеш ли двайсет хиляди мъже в нападение, за което самият ти не си убеден как ще свърши, може би ще пратиш всеки един от тях на смърт.

— Генерал Еций! — извика Торисмунд още по-нетърпеливо. — Врагът се оттегля. Заповядай нападение!

Еций подкара коня си още няколко крачки напред, Флоренций го бе изправил нащрек. В ума му отекна предупреждението, което самият той бе отправил към Теодорих преди началото на битката: *Обричаш се на сигурна смърт, ако атакуваш свежа хунска конница лице в лице...*

Докато се взираше напрегнато нататък, над полето се разнесе лек ветрец, който за миг вдигна пушека. Кратък беше този миг, но достатъчен, за да види навитите възета, които всеки от конниците носеше със себе си. Начаса разбра какво е намислил Атила, сякаш бе чул заповедта му с ушите си. Никога преди не беше виждал хуните да си служат с тази тактика в открита битка, а неговите войници със сигурност никога не бяха обучавани да се защитават срещу нея.

Той рязко обърна коня и изрева на офицерите си:

— Разпръснете войските!

Торисмунд и останалите мъже за малко не се нахвърлиха върху него от изумление, а радостните възгласи от отстъплението на хуните замряха в гърлата им. Но голямата част от войските продължаваха да напредват, защото вкусаха промяна във вятъра, усещаха, че устремът сега е на тяхна страна и може скоро да грабнат победата. Докато първата редица хуни постепенно се оттегляше, резервите от вестготи и

римските подкрепления, които току-що се бяха присъединили към тях, напредваха със същата бързина и нетърпеливо покриха площта от бойното поле, която бяха загубили по-рано, когато ги притиснаха към окопа пред артилерията.

— Не успяха да пробият с първата вълна конници — разнесе се презрителен вик от редиците на вестготите, — няма да ни пробият и с втората!

Хор от одобрителни викове се надигна от войниците около мъжа.

От челната редица един римлянин подхвърли в ръка очукания си окървавен щит и го размаха във въздуха.

— Ха! Ще ми падне оня як жълт дявол там отпред! Само гледайте! Дайте ми копие — отгук ще го прониза!

— Нямаме копия! — викнаха в отговор от няколко редици по-назад — Ще трябва да се сближите с меча ти!

Вълна от смях и дюдюкания мина през цялото поле, защото шегата бързо мина по всички редици.

— Спрете и се разпръснете! — викна Еций зад легионерите.

Войниците по краищата замръзнаха на място и погледнаха нагоре към генерала, който профуча покрай тях с коня си.

— Не нападайте конниците! — викна той. — Разпръснете се!

— Да се разпръснем ли...? — чува се недоволни гласове, но въпросът беше заглушен от надигащата се врява от хилядите мъже, които завикаха ужасени, виждайки врага да се спуска в нападение.

Във всеобщото объркване заповедите на Еций към войниците да се разпръснат бяха подхванати едва от неколцина от офицерите, които също прозряха опасността, но късно. Не можеха да открият тръбачите, за да разпространят заповедта по-бързо, тъй като някои бяха избити по-рано при набега на хунската конница, а в отчаянието си останалите бяха захвърлили роговете и бяха грабнали оръжие. Съюзените легиони оставаха строени в сбитите редици, които бяха образували при защитата на рова пред артилерията, а виковете станаха още по-силни, когато всички отчаяно се втурнаха напред.

Двете линии бързо се приближаваха една срещу друга. Изведнъж римляните в челните редици, които най-добре виждаха опасността пред себе си, почнаха да се препъват и да се колебаят.

— Имат въжета! — извика един войник, ала вече бе твърде късно. — Назад!

Но съюзните войски бяха твърде нагъсто, за да могат да се движат в друга посока, освен напред. Хунските конници препускаха срещу тях и знаеха, че няма защо да се страхуват от копия или стрели, защото римляните и вестготите вече бяха метнали или счупили всички свои оръжия преди часове. Както препускаха, десет крачки преди да стигнат предната линия на римляните, хуните в челото внезапно спряха и метнаха въжетата право в сгъстените редици пеши войници срещу тях. Хиляда клупа паднаха като огромна мрежа над главите на изумените войници и с безпогрешни ловки движения хуните рязко дръпнаха въжетата и ги затегнаха.

Римляните, върху чиито рамене паднаха примките, бяха щастливци — техните шии бяха прекършени мигновено, когато конете на хуните се дръпнаха назад с голяма сила. Онези, върху чиито тела въжетата паднаха по-надолу, под раменете, и здраво притиснаха ръцете им към тялото, нападаха по лице в кървавата кал и бяха повлечени като огромни мятаци се риби към линията на хуните и стъпкани под копитата на вражеските коне. Докато първата редица конници теглеха гърчещия се улов с победни викове, друга редица се спусна напред, а след нея — и трета и всяка хвърляше смъртоносните си въжета сред тълпата смаяни войници от обединените войски. Един центурион се обърна и устата му зейна, за да извика още веднъж неистово заповедта за отстъпление, но викът му беше секнат от въже, което дойде от другата му страна и бе дръпнато така рязко, че наполовина преряза гърлото му.

Нямаше спасение. Сподавени крясъци изпълниха въздуха, когато легионът се обърна и се втурна в отстъпление. Войниците в задните редици, които не бяха разбрали за опасността, продължаваха да напират напред и умножаваха бъркотията, защото мъжете почнаха да се препъват и да падат един върху друг, да пълзят несръчно върху нападалите си другари, уморени и смазани от тежестта на собствените си брони, които ги теглеха надолу, без да могат да си послужат с уменията и мечовете си срещу враговете. Неприятелите напредваха неумолимо, забавени единствено от купчините тела, които се трупаха в краката им — едни, които самите те бяха издърпали от редиците на римляните, и други, които бяха изпотъпкани от собствените им подплашени другари в суматохата. Хунските коне обезумели танцуваха със смазващите си копита върху жертвите си, оплискваха и мъртвите, и

живите с тъмночервена лепкава течност и осеяха земята със смес от човешки вътрешности. Един конник спря за миг смъртоносното преследване, наведе се отстрани на коня си и вдигна от земята римски шлем, за който краят на въжето му се беше закачил. Издигна трофея победоносно над потъналия в кръв офицер и откъснатата глава се изтърколи от шлема на земята, което предизвика подигравателния смях на другарите му.

На хълма, близо до десния фланг на римляните, Еций гореше от ярост и безсилие, защото не можеше да накара войските си да го чуят.

— Разпръснете войските! — крещеше той и препускаше напред-назад зад линията, спускаше се между бойните редици и удряше мъжете с плоското на меча си. Торисмунд следваше Еций, а Флоренций, който се оглеждаше около себе си с острия си поглед, се спусна към единствения ужасен тръбач, който седеше неподвижен на коня си, омагьосан от кървавото зрелище.

— Ти ли си единственият оцелял тръбач в армията? — викна старият центурион и сивите му очи замяха искри. — Свири команда за разпръсване! Разпръсни ги, за бога!

Войникът се сепна и вдигна рога към устните си. Насечените звуци на командата зазвучаха непрекъснато един след друг в последователен ритъм. Ужасените вестготи недоумяващо гледаха Еций, който връхлиташе между редиците им на коня си и ги караше да му обърнат внимание, като ги удряше с меча си. Ала римляните, поне онези, които се бяха били под неговото командване в Галия, изправиха рамене и сякаш получиха сила от присъствието му.

— Къде, по дяволите, е Теодорих? — кресна Еций. — Разпръснете се! Римляни, вестготи, разпръснете се! Раздалечете се един от друг! Оставете въжетата да паднат между вас, после ги хванете! Теодорих, разпръсни хората си! Подреди войниците си, дявол да те вземе!

Най-после войниците разбраха. Бързо пренаредиха редиците си, този път в развърнат строй, в който всеки мъж беше на шест или на осем крачки от съседа си. Хунските конници също вече бяха възстановили редиците си и почваха ново нападение срещу обединения фронт.

Този път обаче римляните бяха подготвени. Държаха мечовете си в ножниците им и смело стояха в строй, когато свистящите въжета

полетяха към тях като ято крилати змейове и в последния миг всеки от войниците отскочи встрани, а в новия строй всеки имаше място да направи това. Като хванаха въжетата със свободните си ръце, ги дръпнаха рязко, преди хунските коне да са се окопитили, за да почнат да ги теглят. Внезапно неколцина изненадани ездачи бяха повалени от конете си, а други пуснаха намотаните въжета и така останаха изложени на врага, без защита. Яростни викове се надигнаха от редиците на обединените войски, когато изтощените римляни и вестготи намериха нови сили в тази тактика; всички се хвърлиха напред, прескачайки телата на падналите си другари, право в челните редици на слисаните хунски конници.

След кратко време конницата беше спряна: челните ѝ редици бяха обезвредени от нападенията върху конете и ездачите, като всяко от мятащите се животни беше задушено от рояк войници. Сега предните редици на хунската конница на свой ред отчаяно се обърнаха назад за отстъпление, но попаднаха в ужасна суматоха, когато се сблъскаха със задните си редици, които продължаваха да настъпват напред. Конете и ездачите им падаха под същите остри копита, които бяха разбили римските редици преди малко, и само с цената на огромни усилия хуните успяха да обърнат в обратна посока силата на всеобщата инерция, която ги тласкаше напред, и да продължат в отстъпление там, където обединената пехота все още не можеше да ги настигне, и накрая спряха, за да възстановят строя си.

И римляни, и вестготи се свлякоха на колене от изтощение. Един гърлен, безсловесен триумфален рев разтърси равнината — животински вик на отчаяние, облекчение и въодушевление, задето отново бяха отбили нападателите си, задето отново бяха отблъснали най-доброто оръжие, което Атила бе хвърлил срещу им. Ала викът им беше и пропит от мъка и чувство за безсилие, защото въпреки този миг на победа, потвърждение на благоразположението на Бог, загубите на враговете от първия им набег бяха незначителни. А хуните седяха върху запъхтените си, разпенени коне и ги гледаха гневно, на един хвърлей разстояние с копие, ала римляните нямаха копия, които да метнат.

Еций спря с коня си напред клането и се огледа наоколо, за да се възползва от краткия отдих и да прецени положението. Досега беше успял да отрази всяко нападение на врага, но колко от хората си бе

загубил? На всички страни, чак от входовете на лагера зад него до средата на полето, земята бе застлана с покривка от ранени и мъртви. Отдалеч тази покривка изглеждаше почти жива поради агонизиращите движения на коне и хора в предсмъртните им мъки, а на някои места дори конник не би могъл да си проправи път между нападалите, без да стъпи върху крак или ръка и да разплиска кървава локва.

Хунските конници не възобновяваха нападението, а чакаха предпазливо извън обсега на врага, след като другарите им с въздетата бяха отблъснати. Но не всичко бе утихнало. Откъм фланговете вятърът довяваше глъчката от яростното сражение, което все още кипеше под зноя на късния следобед. Еций препусна към един уморен до смърт трибун, който вървеше пеш, залитайки покрай купчината тела, и търсеше останките от кохортата си.

— Трибуне, от левия фланг ли идваш? Как е сражението там?

Той го погледна с празни очи и Еций забеляза струйка кръв, която капеше на земята в краката му, и счупена стрела, забита под нагръдника му.

— Идвам от десния фланг, господарю — дрезгаво отговори трибунът. Опитваше се да стои мирно, докато Еций се приближаваше към него, но лицето му бе разкривено от болезненото усилие. — Войските ми бяха пратени там като подкрепление, преди да притиснат вестготите. Това беше преди час. Сега не мога да ги намеря.

Изтощен, той падна на едно коляно и се подпря на копието, което бе забил в земята.

Еций присви очи към небето на изток, където буреносните облаци се кълбяха и препускаха един връз друг като черна заплаха.

— Скоро ще се стъмни — каза той на младия воин. — Задава се буря и няма да отмине, докато трае битката. Моли се Теодорих да издържи дотогава.

— Страхувам се, че няма да може, господарю.

Еций се загледа мрачно в приближаващите облаци.

— Вече нямам запасни войски, а хората ми тук не са в състояние да му помогнат. Как ти е името, трибуне?

Воинът преглътна с мъка и събра въздуха си.

— Квинт Валерий, господарю — изграчи гласът му. — Единайсети легион, първа кохорта.

Той млъкна за малко, а после устните му се изкривиха в болезнена усмивка.

— Това е първата ми битка, господарю. Баща ми уреди да ме вземат в армията за една година, но реших, че може да кандидатствам за ново назначение, когато изтече срокът.

Еций извърна лице, за да не гледа ужасното страдание на трибуна. Мъж, който умира доблестно, не иска другите да виждат болките му. И мъж, който не знае, че умира, не би искал да вижда известие за смъртта си в нечий очи.

— Трибуне Квинт Валерий — каза Еций най-последно. — Ще докладвам за мъжеството, което прояви днес. Твоите синове и внуци ще се гордеят с теб.

Трибунът с мъка се изправи на крака, като се подпираше с почти цялата си тежест върху копието, като че му беше патерица.

— Благодаря ти, господарю. Ще съобщя на крал Теодорих да се държи със собствени сили. Казаха ми, че иска още подкрепления.

С голяма мъка той се отдалечи, накуцвайки, към далечния екот на нестихналата битка, като криволичеше с усилие между телата на шест хиляди мъже, които тази сутрин гордо вървяха под знамената на неговата кохорта. За кратко време Еций го проследи с поглед и после препусна обратно към редиците на вестготите и римляните. Войниците лежах омаломощени от премеждието си с конниците с въжетата, проснати по земята, в несъзнателна хармония с мъртвите си другари. Живите бяха неразличими от мъртвите, ранените — от здравите. На едно възвишение сред войските, заобиколен от нападали войници, стоеше несломимият Флоренций, подпирайки се на два пехотински меча, които използваше като патерици, без дървения си крак. Както гледаше към димната завеса с кървясали очи и почерняло лице, той погледна към Еций, който препусна към него и скочи от коня си.

— Флоренций! — каза той. — Мислех, че съм те изгубил!

Флоренций го погледна и изпръхтя.

— Трудно е да не изостанеш, когато конят ти падне под тебе и крака ти го отсече гот. Макар че плати с врата си за крака ми — каза той и като вдигна единия от мечовете си, заразглежда кървавите следи по острието.

— Не бих искал да съм на мястото на врага, който си мисли, че те превъзхожда, старче — каза Еций.

Флоренций изръмжа.

— Синът ти може да остане разочарован — отвърна той. — Още не сме станали хуни.

— Това не е краят на битката — каза Еций, като гледаше тази касапница.

— Така е. Най-добре събери войските, в случай че врагът реши отново да нападне.

Еций тръгна сред съсипаните мъже и почна внимателно да ги подканя да се изправят на крака. Когато призивите му не предизвикаха никаква реакция, той започна да ги побутва с ботуша си, а след това да ги потупва по гърбовете и хълбоците с тъпата страна на меча си.

— Ставайте, войници! Хуните може да опитат друга хитрост преди залез-слънце, но ако успеем да им устоим само още веднъж, няма да се бият след смрачаване.

Омаломощни и стенещи, войниците се заизправяха на треперещите си крака. Еций остана изумен колко много хора останаха да лежат, без да помръднат, неспособни да се повдигнат за нищо на света. Бавно, мъчително, мъжете започнаха отново да оформят строя. Разтрепераните им ръце стискаха щитовете, а подпухналите кървясали очи иззад наличниците на шлемовете гледаха как хунските воители, възседнали конете си, тръгват напред на малки групи, като безразсъдно се втурват в нападение и после в последния миг се връщат назад, крещейки обиди и надавайки пронизителни викове.

— Господи, никога ли не се отказват? — изстена един полумъртъв легионер, олюлявайки се на краката си, към свой изтощен другар, който превързваше рана от стрела в рамото си. — Убиеш един, а на негово място изникват трима.

— Да — отвърна другият, — но ги удържахме тия дяволи! Нали така? Не ги ли удържахме току-що тия негодници?

Първият войник изръмжа в знак на уморено съгласие, но не искаше да признае, че има повод за триумф, дори неохотно.

— Още една такава победа — отвърна той, — и всички ще измрем.

Тургрид препусна към Атила, който седеше неподвижно на гърба на коня си на един нисък хълм и гледаше към бойното поле.

— Спряха конниците с въжетата, *къре*. Останалите войски все още се сражават на всички други фронтове, но са изтощени и вече не напредват. След час ще падне мрак. Трябва да организираме отстъпление.

Атила изруга.

— Тургрид, трябва да събера *кешига* — кралските телохранители. Намери Орест и петстотин мъже с коне. Римският лагер е много голям, а пътят зад него е дълъг.

Тургрид го погледна изпитателно.

— Пътят зад него ли? Къде ще отиде? Ордата не може да се сражава повече, нито днес, нито утре, и провизиите ни са привършени. Съветът ми, *къре*, е да...

— Нека ордата се върне обратно или да върви по дяволите, ако иска! Армията ми може и да не е в състояние да се сражава повече, но Еций няма да преживее тази нощ, за да се радва на победата. Трябва да събера стражата!

— Тази борба сякаш не е вече за Европа. Само лична битка ли е това, твоята собствена вражда с мъж, който беше твой приятел, който не ти е навредил с нищо?

Атила спря рязко и впери гневен поглед в стария генерал.

— Флавий Еций нанесе толкова голяма вреда, че дори не може да бъде измерена — вреда, която не може да бъде разбрана от никого, освен от един крал — изсъска той. — Получи предложение да участва в управлението на света, но го отхвърли и причини това... опустошение! Съдбата — нашата *обща* съдба — е осуетена! Волята на боговете е потъпкана! Има ли по-голямо зло от това? Еций трябва да бъде унищожен! Да получи прошка значи да бъде оневинен. Ти хун ли си или римлянин?

Тургрид срещна погледа му, без да трепне.

— Хун съм, велики кралю. Винаги ще си остана хун.

В гласа му нямаше нито капка колебание.

Атила кимна припряно, обърна коня си и препусна, а Тургрид остана загледан след него. Тежестта на многото му години надвисна върху му като тъмен облак и той изведнъж се почувства ужасно стар. Плещите му се отпуснаха и за миг лицето му се сгърчи в отчаяние.

Но само за миг.

Старецът изведнъж се изправи и устните му се стегнаха в обичайната си решителна линия. Той слезе от коня си и го отпрати в тръс обратно към хунския лагер. За миг го проследи с поглед, докато животното се присъединяваше към стадата коне без ездачи, които се движеха бавно в същата посока, по-далеч от непрестанния тътен на битката. После бързо свали тежкия шлем и офицерската ризница, замислен за половинвековната защита, която му бяха осигурявали те, за безбройните резки по тях, за петната вражеска кръв — и стара, и нова, — която се бе пропила толкова дълбоко в кожата, че беше цялата на черни петна. С годините тази ризница бе станала легендарна сред хунските войници, които препускаха под негово командване.

Най-накрая свали вълненото си наметало и отличителния знак на ранга си, който носеше като фибула до врата си — бронзова игла, изработена от древен варварски майстор, подарена му от крал Руа преди много десетилетия за мъжество, проявено в битка, която не бе свалял нито за ден оттогава.

Всичко това той разпръсна по земята, смеси вещите с разкъсаните дрехи, строшени оръжия и нечистотии, които покриваха полето в продължение на хиляди крачки във всички посоки. Остана само с дрехите си на обикновен войник от лагера, с ботушите си за езда и с един грубо издялан вълчи зъб, който висеше като проблясващ талисман на каишка на врата му.

— Аз съм хун — повтори той, стиснал жълтия зъб между пръстите си. — А хунът винаги изпълнява дълга си.

Старият мъж се наведе да вдигне римски легионерски шлем, захвърлен на земята, постави го на главата си и тогава тръгна сам към центъра на бойното поле. Макар да бе заобиколен от стотици хиляди сражаващи се мъже, никой не го видя как изчезва в плътния облак от дим и прах от нестихващата битка.

VI

Най-после падна мрак и с него се надигна вятър, който доведе измяна и брожения в небесата. Облаци с черни брони се строиха в бойни редици, забравили късните си войни и липсата на дисциплина. Когато луната тихо занаяпредва по небето, те се спуснаха по следите ѝ и я нападаха като неми убийци. От черната бездна дойдоха първите разпилени капки, а след тях — още, докато накрая гръмотевичните облаци се струпаха над полето и водата се заизсипва като жилещ дъжд, който измиваше мъртвите и разхлаждаше живите.

Вестоносец в безупречни одежди препускаше сам от разбитите римски линии и носеше копие с бяло знаме, развяно от вятъра.

— Примирие! — прокълтя гласът на вестоносеца на полето, което беше почти напълно утихнало, откакто и последните войници бяха оставили сражението с падането на нощта. — Генерал Еций предлага примирие през часовете на мрак, за да бъдат събрани мъртвите и ранените. Приемате ли?

Никакъв отговор не дойде от неспокойните редици на хуните — само обиди и предизвикателните подмятания се надигнаха като буря сред воините.

Вестоносецът пристъпи няколко крачки напред с високо издигнато бяло знаме, като се молеше то да се забелязва добре в тъмнината и дъжда, а собствените му незащитени гърди да не се виждат изобщо. Опитвайки се да потисне страха, той извиси още повече мощния си глас:

— Попитях, приемате ли?

След миг Атила излезе няколко крачки пред войските си, а дребният му боен кон пръхтеше и риеше земята с копита. Това беше четвъртият му кон за този ден. Два бяха покосени, докато той беше на гърба им, а третият се подхлъзна върху паднал римлянин и кракът му се счупи. В ръката си кралят държеше факла.

— Римляни — викна Атила на подигравателно изопачен латински, — примирие ще има, докато съберете боклуците си от полето!

Когато преводачите преведоха думите му на хунски и на готски, хунските редици избухнаха в смях. Атила отправи гневен поглед в посоката на врага, запрати факлата си срещу гласа на невидимия вестносец, обърна коня си и се върна при ордата.

Обширните Каталаунски поля сега принадлежаха само на носилките и на събирачите на трупове.

ДЕВЕТА ГЛАВА

КАТАЛАУНСКИТЕ ПОЛЯ, ГАЛИЯ, НОЩТА НА 20 ЮНИ 451 Г.

I

Еций седеше отпуснат на стол близо до одъра на Тургрид, а ръцете му висяха между коленете. Макар болката да пулсираше в дясната му ръка под лакътя, където го бе одраскала стрелата, изтощението най-сетне го бе оборило и главата му клюмаше напред. Маслото в лампите пращеше и всичко бе утихнало, освен непрестанното трополене на дъжда по платнището, което служеше за покрив на палатката, и далечните нощни звуци на лагера — виковете на часовите, неспокойното пръхтене на конете.

Изведнъж Еций се сепна от звука на приближаващи се гласове. Младият трибун Антоний с подгизнало от дъжда наметало и окаляна ризница влетя в палатката, без дори да изчака стражата да доложи за него, какъвто бе обичаят. Еций стреснато се изправи и го погледна с присвити очи, като прокара ръка през втвърдените си от мръсотия коси. Движенията на трибуна бяха енергични, но Еций с разочарование видя, че изражението на лицето му е мрачно. Явно му носеше новини, които бяха важни — но лоши. Какво ли не би дал Еций, за да може тази нощ да е в Арелате, с Присцила. Какво ли не би дал да е на мястото на Тургрид — заспал под завивката, изпълнил вече всичките си задължения. По дяволите, дори раната, която бе получил, може би си струваше.

— Генерал Еций! — изрева трибунът твърде високо за тясната палатка.

Когато Еций го погледна гневно, офицерът се покашля и продължи със съвсем малко по-умерен тон:

— Ти ми нареди да ти докладвам на всеки следващ час. Нощният взвод приключи с преброяването. Новините не са добри, господарю.

— Тихо, Антоний — изръмжа Еций, — не виждаш ли, че тук има болен?

Изражението на трибуна постепенно се промени — така го учуди видът на човека, легнал на одъра.

— Хун? В покоите ти, господарю?

— Да, така изглежда. Какви са новините, трибуне?

Офицерът се забави с отговора, докато се окопити, и като погледна парче пергамент, което държеше в ръката си, започна да се мести от едно място на друго, за да вижда по-добре на мъждукащата светлина.

— Близо сто хиляди мъртви и ранени от наша страна, господарю. Според изчисленията ни хуните са загубили два пъти по толкова, което би трябвало да са добри новини, но...

Еций го прекъсна пренебрежително:

— Но имат още два пъти по толкова войници. Нали?

— Да, господарю, бих казал и още повече.

Еций сви рамене.

— Нищо ново не ми съобщаваш.

Антоний изправи гръб.

— Хората ни са изтощени до крайност. Да разпространя ли заповед за отстъпление?

— Отстъпление ли? Да не си полудял? — попита Еций с равен глас. — Нареди да не отстъпват. Това е най-голямата победа, която Западната империя някога е постигала.

Трибунът го гледаше невярващо.

— Победа? Победа ли? Моля за извинение, господарю, но може би не ме чухте — хората ни са изтощени до крайност!

— Да, а хуните са спрени. Това е най-важното. Цели два дни лагеруват в тази проклета равнина, без да могат да минат през нас, да ни заобиколят или да ни стъпчат по пътя си. Атила за пръв път се изправя пред такова препятствие. Ние сме римляни и той знае, че можем да устоим още два или три дни, ако трябва.

— Още три дни! Дотогава всички ще умрем!

Еций въздъхна.

— Не се безпокой, трибуне. Няма да се стигне дотам. Неслучайно пълчищата на Атила са орда, а ние — легиони. Неговите хора живеят, за да грабят. Това, което за теб е поражение, за мен е

победа. И колкото по-дълго се задържим пред него, препречили пътя му напред, толкова по-сигурна става тази победа.

— Но, господарю — възпротиви се трибунът, — тяхната сила е в числеността им!

Еций сви рамене, изправи се и отиде до писалището си.

— Не, трибуне, в тяхната численост е *нашата* сила.

— Един милион вражески воители са *нашата* сила?

— Да, разбира се — каза търпеливо Еций. — Те не разполагат със снабдителен коридор като нас. С един милион войници — трябва да се движат, за да се хранят. Не могат да спрат, дори за един ден. Те изсмукват земята, през която минават, в разстояние от няколко мили — изсмукват я за часове и изгарят онова, което не могат да изядат на място. Не е необходимо да *избиеш* ордата, за да постигнеш победа, трябва само да я спреш. Гладът ще свърши останалото. Ако не могат да се справят с нас, трябва да се върнат обратно или да измрат от глад. Дори в този момент, докато се готвят за битка, мога да се обзаложа, че не са яли вече три дни.

— Но, господарю, с всички загуби, които понесохме...

Точно в този момент ветеранът трибун Пелий се втурна в палатката с още вести. Еций го погледна изненадано.

— Не са ли на пост стражите ми тази нощ? Тази палатка се превръща в цирк...

Но Пелий го прекъсна:

— Господарю, лагерът на хуните се раздвижва. Строяват редиците си, подготвят се за тръгване...

— Ще ни нападнат! — викна Антоний.

Пелий го погледна с презрение.

— Не, господарю — отвърна той. — Според нас се оттеглят. Вестта е тръгнала вече сред войниците!

И тримата млъкнаха и се заслушаха. Отвън долитаха звуците на оживление — странни звуци, така различни от тягостната тишина и стенанията на ранените, които слушаха вече часове наред. Дочуваха се дори далечни радостни викове и възгласи в лагера. Флоренций влезе, клатушкайки се, подпрян на патерици, а отрязаният му крак висеше безполезен без подпората на дървената протеза с медната топка накрая. Зад него се дотътри сенатор Карпилио в прекалено големи за краката му военни ботуши.

— Генерал Еций — обяви Флоренций, — потвърдено е. Хуните се подготвят да вдигнат лагера си!

Карпилио пристъпи напред и здраво хвана ръката на Еций.

— Браво, синко! Когато сгодих за теб единствената си дъщеря, не знаех, че ще стана тъст на спасителя на западната цивилизация.

Еций кимна.

— Явно твоето пристигане ни донесе добър късмет, сенаторе. Може би утре ще можеш да погледаш как врагът се оттегля.

Карпилио пристъпи назад и поклати пръст, но широката усмивка не изчезна от лицето му.

— А, нека не бързае. Победата все още не е сигурна. Имаме още много работа, преди ордата да бъде унищожена...

Изведнъж с подивяло лице в палатката нахлу принц Торисмунд. Сред римските трибуни принцът приличаше досущ на някой победен варварски вожд. Коженият му елек беше разтворен и откриваше гърдите му, превързани с мръсна дрипа, в която кръвта от раната му бе попила и вече засъхваше в кафяво петно. Косата му бе вързана хлабаво на опашка, ръцете му бяха голи, а широките вълнени панталони висяха подгизнали и окаляни от колената надолу, като че ли се бе влачил по пътя редом с воините си. Хвърляше гневни погледи наоколо и като огледа тясната палатка на трибунала, решително закрачи към Еций с войнствено вдигната брадичка.

— Баща ми е мъртъв! — Гласът му секна и той погледна Еций право в очите.

Еций го гледаше спокойно. Протегна ръка, за да я сложи на рамото му.

— Синко...

Ала Торисмунд гневно блъсна ръката му.

— Заклали са го посред битката, като куче са го заклали онези дяволи от хунската конница, а твоят лагер ликува.

Той погледна ядно към Карпилио.

— Дори стражите ти не са на пост пред палатката и се наливат с греяно вино в двора на началника на снабдяването. Това ли е римската защита, която ни обеща? Това ли е прословутата римска дисциплина? Това ли е обещанието, че римляните ще застанат в челните редици и ще защитават империята си?

За миг Еций продължи да го гледа безмълвно, а после му направи знак да седне.

— Крал Теодорих беше смел мъж, принце — каза той спокойно. — Крал, който нямаше равен на себе си, с чест...

Торисмунд ритна ядно сгъваемия стол и той се разби в кола, на който се крепеше палатката. Върху хората вътре се изсипа порой от дъждовни капки.

— Беше и верен съюзник — отвърна той с обвинителен тон.

— ... и смъртта му е тежка загуба за вестготите и за Рим — спокойно продължи Еций.

Карпилио излезе напред.

— Името му ще се слави вечно, млади принце, защото приносът му за тази римска победа е огромен!

Разгневен, Торисмунд се извърна към стареца.

— *Допринесъл*, значи! Ако не беше вестготската армия, нямаше да има никаква победа, сенаторе. Тази победа беше на вестготите, пълна победа на вестготите, но още не е приключило всичко!

Еций го погледна.

— Какво искаш да кажеш, принце?

Торисмунд се нахвърли върху него озверял.

— Искам да кажа, че Атила е жив и докато това е така, смъртта на баща ми не е възмездена. Трябва да унищожим хуните веднъж завинаги!

— Няма да направим подобно нещо — спокойно отвърна Еций.

— Хуните отстъпват.

— Това е лъжа. Не сме ги победили... само ги спряхме!

Еций бавно поклати глава.

— Щом ги спряхме, означава, че сме ги победили. Хуните все още са опасни, като мечка в капан, а нашите сили са изчерпани. Нападнем ли сега, ще загубим предимството, което извоювахме. Може и победата да загубим.

Торисмунд го гледаше невярващо.

— Не искаш да ги нападнеш? Отказваш да отмъстиш за баща ми? Ако позволиш на Атила да воюва още един ден, дали твоят император ще те остави *тебе* да живееш?

— Послушай генерала, момко — сърдито го прекъсна Карпилио. — Радвай се на онова, което си спечелил, вместо да скърбиш за

загубеното.

— Но...

— Отказвам да излагам на риск живота на хората си, когато това не е необходимо — студено каза Еций. — Какво ще направи императорът, не е от значение за това решение. Аз се грижа за доброто на хората си и за доброто на Рим.

— За бога! — изкрещя Торисмунд. — Щом римляните не искат да нападнат тия жълти псета, аз сам ще го направя!

В палатката се разрази буря от викове и обиди, защото всички почнаха да говорят един през друг. Еций обаче стоеше отстрани и внимателно наблюдаваше лицето на вестгота. Най-накрая, когато той отново заговори, всички замълчаха.

— Значи ще нападнеш хуните без Рим? — повтори Еций — И като какъв ще го направиш? Ти ли си сега кралят на вестготите?

Торисмунд се забави за миг с отговора, като за първи път показва следа на несигурност.

— Моята армия ме провъзгласи за крал...

— А! — възкликна Еций. — А братята ти в Толоса? Познавам поне четирима от тях. Всички те имат някакви претенции към вестготския престол. И всички те са във вашата столица, живеят в двореца и са в по-добра позиция да предявят правата си, не е ли така?

— Думите ти са обидни, римлянино — избухна Торисмунд. — Да не би да оспорваш правото ми да предвождам армията си? Съмняваш се в моята способност да...

— Не — прекъсна го Еций. — Но всеки миг, в който се задържаш тук да търсиш отмъщение срещу хуните, дава време на братята ти в Толоса да вземат властта.

— Смяташ ли, че не съм мислил за това? — разгорещено възкликна Торисмунд. — Ако тръгна веднага, може да пристигна в Толоса, преди да получат известие за смъртта на баща ми. Но направя ли го, ще предам коалицията. Бил ли е някога мъж изправен пред такъв проклет избор между това да поеме властта над кралство и да изпълни дълга си за вяност докрай?

— Да — спокойно отвърна Еций.

— Толкова по-зле за него — злобно отвърна Торисмунд.

— Аз поемам пълна отговорност за твоите действия — отвърна Еций. — Тръгвай за Толоса. Осигури си престола и остани съюзник на

Рим. В Бъдеще ще имаме възможност да си бъдем полезни един на друг.

Торисмунд го погледна подозрително.

— Освобождаваш ме от задълженията към теб?

— Това би искал баща ти.

— Баща ми би искал смъртта му да бъде отмъстена, а не пренебрегната.

Еций се спря за миг, понасяйки гневния поглед на младия принц. След това извърна глава.

Без нито дума повече Торисмунд се обърна и с горди крачки излезе под дъжда, като остави поразените съветници в палатката.

Настъпи дълга тишина, нарушавана само от трополенето на дъждовните капки по прогизналото платнище. Най-сетне Карпилио заговори:

— Флавий, проумяваш ли какво направи току-що? Ако вестготите си тръгнат, войските ни ще останат два пъти по-малко.

— По-лошо — отвърна Еций с каменно изражение. — Числеността ни вече е два пъти по-малка с жертвите и ранените. Питай ето този млад преброител.

Лицето на Антоний се изкриви.

— Не точно наполовина, господарю, но положението е сериозно.

— С това не съм съгласен — каза Еций, преди някой друг да е продумал. — Основната част от вестготите ще тръгнат едва сутринта. Но хуните тръгват сега.

— Тази игра с времето не ми се нрави — промърмори Карпилио.

— А какво искаш да направя?

— Аз ли? — погледна стреснат Карпилио. — Ще ти кажа какво искам да направиш. Трябва... ами...

— Ще ти спестя усилието — прекъсна го Еций. — Дори с половината си войски ще се изправя и ще ги погледна с достойнство, както ще направи всеки римлянин в този лагер. Онези мъже седят уморени навън в калта пред палатките си, превързват раните си и искат чаша галско вино, за да отпразнуват отстъплението на хуните, но ако хуните утре се върнат, всеки един от тях ще се изправи и ще се бие до смърт. А вие, офицери — и той посочи към мъжете, които седяха около него на масата в средата на палатката, — вие, офицери, стоплени и нахранени, без рани, вие ще направите ли нещо по-малко от тях? —

Всички го гледаха безмълвно. — Ще се поколебаете ли да запазите духа си и отново да се впуснете в сражение? Ще измените ли на доверието им?

Останалите сведоха очи.

— Няма! За бога, няма! — изръмжа яростно старият сенатор.

— Тогава, независимо дали е игра на време, или не, това е моята игра — каза Еций заплашително, — защото това е единствената игра, която мога да играя. И вие или ще застанете до мен с цялото си сърце, или ще бъдете обявени за врагове на Рим, ще измъкна пияните си стражи от играта им на зарове и ще им заповядам да ви арестуват, независимо дали сте трибуни, разузнавачи или сенатори. Ясно ли е?

Офицерите го гледаха тревожно, но не казваха нищо. Еций продължи:

— На сутринта или ще празнуваме отстъплението на хуните, или отново ще се бием. С половината си войски, ако е необходимо. Флоренций, сенаторе, вие останете. Останалите, отивайте да поспите.

Мъжете излязоха. Навън ликуването продължаваше и ставаше все по-оглушително, но в притихналата палатка се чуваше само един звук. Еций се разтревожи, макар да не се изненада, щом чу, че мъчителното дишане на Тургрид става още по-накъсано от преди.

II

В лагера на хуните цареше неописуема врява, докато войниците шумно прибираха нещата си, офицерите крещяха заповеди да докарат каруците и навсякъде се чуваше неспирният тропот на копита. Нощта беше тъмна като в рог, проливният дъжд превръщаше земята в тресавище, но всеки мъж беше буден и вършеше нещо. В далечния край на лагера си, в здравата си шатра от намазнена кожа, съвсем малко по-голяма от онези, които използваша младшите офицери в армията му, Атила разярен слагаше бойните си доспехи, с лице, потъмняло от гняв. Докато ядосано мърмореше нещо под носа си, той се препъваше из тясното пространство на палатката, събираше нещата си от ъглите и буташе несръчните ръце на мудния оръженосец, който се опитваше да му помогне да се облече. Това беше третият оръженосец, когото му се налагаше да търпи за деня. Другите двама, както и конете му, паднаха в битката.

При входа на палатката се чу изсвирване. Момчето скочи, отиде дотам и повдигна парчето, което служеше за врата. След кратък, проведен шепнешком разговор оръженосецът се върна при Атила, който поставяше единия си нараменник. Уплашено, момчето наруши мълчанието.

— Къре, генерал Орест е събрал петстотин стражи извън лагера. Очакват заповеди.

Атила изръмжа:

— Да разбирам ли, че генерал Тургрид не е намерен?

— Не, господарю. Вероятно лежи мъртъв или ранен някъде на бойното поле.

— Може би. Търсих, пуснах вълци, но в проклетия дъжд можем да открием човек толкова, колкото и мръсна монета в локва. Чудесно време е избрал да се метне на коня си и да влезе битката, за да търси слава. Ако това е направил.

Оръженосецът помисли за момент.

— Ще продължиш ли търсенето, господарю?

— Не мога повече да се бавя. Нощта изтича. Ела ми помогни да приключим с това.

Пристегна кожената си ризница, постави шлема и после бързо огледа меча си. Смръщи се, обърса го в гамашите си от козя кожа и ядно го пъкна в ножницата. После отиде до грубата сгъваема маса, която беше единствената мебел в палатката, освен niskия дървен стол. Спря пред прекрасния сандък от гладка кост и абанос с толкова изящна изработка, че не се вписваше в скромната обстановка. Той внимателно отвори капака и извади съдържанието му — древния, разпадащ се Меч на династията. Издигна го към светилника, поставен на носещия пилон на палатката, внимателно го разгледа на треперливата светлина, а сетне предпазливо го пъкна в друга ножница на гърба си, близо до колчана със стрели.

Любопитството на оръженосеца надви притеснението му от присъствието на великия мъж.

— И двата меча ли ще вземеш, къре? — попита тихо той.

Атила кимна и изсумтя.

— Този... — каза, посочвайки по-новия меч в скромната ножница — ... е за битка, като всеки друг меч. Ако го счупя, ще вдигна друг от земята и ще продължа да се сражавам. Него лесно мога да забравя. Но този... — и той внимателно докосна ефеса на другия меч зад гърба си — ... е мечът, който вдъхновява хората ми. Той е символ на начина ни на живот — благословията и бдителността на боговете, мечът на нашата съдба. Докато съм жив, ще остане при мен.

После здраво пристегна ремъка на колчана си през рамо, отново нагласи шлема си и излезе от палатката под поройния дъжд.

Пред него се разкри гледка, която би накарала и корав мъж да заплаче. Огромната армия се готвеше да тръгне на поход, да се оттегли, но не защото бе победена, а принудена от инерцията. Също както дървена топка, хвърлена от дете срещу каменния зид на алея, не можеше да спре, а трябваше да продължи да се движи. Ако пътят ѝ напред се препречи, трябва да се отклони и да продължи своето неумолимо прокълнато движение в друга посока. Събираха палатките и ги навиваха на вързопи, а каруците минаваха, натоварени догоре с оръжия и всякакви вещи. Кралят крачеше сред хаоса с мрачно лице. Всичко пред него замираше, хората отстъпваха и издърпваха конете и воловете встрани от пътя, за да може да мине. Зад гърба му отново наставаше оживление, отново се надигаха викове и ругатни. Той

крачеше, обвит в пашкул от ядно мълчание, от този кошер, в който кипеше трескава работа, до най-отдалечения край на хунския лагер.

Там, в мрака, в пълна тишина и безупречен строй, го очакваха петстотин воители на кон. Това не бяха обикновени войници — всеки един от тях беше избран от личната стража на краля. Това бяха корави ветерани с твърд поглед, въоръжени до зъби, а конете им неспокойно риеха пръстта с копита. Това не бяха ненадеждни остготи или обикновени наемници от вандалите или алеманите. Всеки един беше хун от знатен род. Всеки един беше воювал с Атила години наред, както бащите им бяха воювали с неговия баща, а дядовците им — редом с неговия дядо. Всеки един беше готов да умре за него. Те наблюдаваха в мрачно мълчание как Атила се качва на единствения кон без ездач.

— Какво е положението, Орест? — попита хунът.

Алеманът сръга коня си, за да излезе пред другите.

— Половината армия вдига лагера и се готви за тръгване — отговори той.

— Това го виждам и чувам. Безпокои ме другата половина.

— Останалите са на бойните си позиции, господарю. Само чакат знак от теб.

Атила огледа кохортата воители, които стояха пред него. Без да помръдват, те също го гледаха с проблясващи очи изпод шлемовете си, в които се отразяваха далечните светлини на лагера, а лицата им лъщяха, мокри от дъжда. Тук-таме в тъмнината блясваха редици бели зъби, когато някой от воителите се ухилваше свирепо. Всичко това Атила забеляза с един поглед.

— Знакът ще бъде даден от римския лагер в рамките на четири часа. Нареди на караула да поглежда натам и да следи за огнена стрела.

— Вече им е наредено, къре.

Атила кимна доволен и като издигна меч над тавата си, извика в мрака:

— Към Рим!

Събраните воители нададоха свиреп рев и всичките петстотин конници се впуснаха напред като едно същество, изчезвайки в мрака.

Въпреки късния час Еций все още стоеше буден в палатката си, надвесен над карта на бойното поле заедно с Флоренций и Карпилио. Тримата тихо разговаряха. Чуваше се непрестанно кашляне — толкова

тихо и равномерно, че почти се сливаше с постоянните шумове като настойчивото тропане на дъжда и виковете на часовете, на които след време човек се научава да не обръща внимание и дори му липсват, след като са утихнали. Едва когато дъждът за кратко намалее и потоци мъжете в необичайна тишина, звуците от страданията на стария хун най-после проникнаха в мислите на Еций. Той престана да изучава картата и отиде при Тургрид, чиито очи бяха отворени. Хунът жадно поемаше въздух, задъхваше се и се олюляваше от недостига на кислород, и от крайчеца на устата му потече струйка кръв. Със свито сърце Еций разбра, че това са последните мигове живот за този човек.

Старецът вдигна поглед, протегна ръка и немощно хвана ръкава на Еций. Устните му се движеха безшумно.

— Спокойно, Тургрид, спокойно... спокойно — прошепна Еций, като се отпусна на стола до одъра на хуна. — Сутринта ще се почувстваш добре, след като си си починал. Заспивай, старче.

Тургрид енергично заклати глава.

— Не... Флавий, ти трябва да...

— Не се опитвай да говориш. Само почивай.

— Флавий... — изстена Тургрид, — трябва да гледаш... да гледаш...

Еций се усмихна, разбрал какво иска да му каже старецът.

— Какво, това ли да гледам?

Той поразтвори туниката си на гърдите и извади вълчия зъб, окачен на кожена връв на врата му.

— Разбира се, винаги ще си го поглеждам, стари приятелю, винаги.

Ноздрите на Тургрид потръпнаха в агония, а гласът му трепереше.

— Не! — възрази той — Не... Гледай... на изток...

След тези думи Тургрид се задъха и замлъкна, както си поемаше въздух. Остана да лежи неподвижно и само струйката кръв, проточила се от устата му, проблясваше на светлината на лампата.

Карпилио, който се бе приближил миг преди това, протегна ръка и склопи очите на стареца, обърнати и премрежени в смъртта, безцветни като лунен камък. Еций стоеше загледан в стария хун, застинал на място, макар и не с изражение на скръб, а с разширени очи, като че ли от уплаха.

— „Гледай на изток“ — повтори Карпилио, докато отдръпваше ръката си. — Бедният старец. И все пак, той е хун. Не мога да кажа, че ми е мъчно за него.

Флоренций, който също се бе приближил с куцане до одъра, сви рамене.

— Мислеше ни доброто, но дойде твърде късно. Да ни каже да гледаме на изток, да внимаваме за ордата. Но сега тя се оттегля.

Еций продължаваше да седи, загледан в лицето на стареца, и най-накрая, когато вдигна поглед, по лицето му започна да се редува цяла гама от чувства — той изведнъж разбра какво е имал предвид Тургринд.

— Не — Бавно продума Еций. — Не това искаше да каже.

Флоренций тихо се изсмя.

— Прости ми, господарю, ала точно това искаше да каже. Но от изток вече няма опасност за нас.

— Не! — повтори Еций, този път по-разпалено. — „Гледай на изток“ — той дойде да ме предупреди. Това означава... това означава: „Пази си гърба!“

И изведнъж скочи, като събори стола, забрави мъртвеца пред себе си и слисаните мъже в палатката.

— Флоренций! — изрева той.

— Да, господарю?

— Дойде ли обозът от Аурепия в лагера?

Флоренций се върна при масата и се разрови между няколко мокри от дъжда съобщения, разхвърляни върху нея. След малко откри онова, което му трябваше.

— Трябваше да пристигне преди два часа, господарю, но не е успял. Сигурно се е забавил заради бурята.

— Пътищата все още са добри. Съгледвачите ни свободно пътуват по тях, не може бурята да го е забавила — спря за миг Еций, размишлявайки. — Това не ми харесва. Няма какво да ги е забавило. Нещо се случва зад бойните ни линии.

— Невъзможно е, господарю. Това е голям обоз, със стражи и ескорт. Могат да се защитават добре, освен от най-сериозни атаки. А бежанците няма как да са нанесли някаква вреда...

— Не за тях мисля — рязко го прекъсна Еций. — Помниш ли какво говорихме снощи? За това, че Атила цели не само да спечели битката, а да унищожи нашата цивилизация?

— Помня — отговори Флоренций. — Но той се провали и в двете.

— Човек не се отказва лесно от такава цел. Атила със сигурност не би се отказал, никога. Намери главния отговорник по снабдяването. Кажи му веднага да провери защо обозът закъснява.

— Главния отговорник по снабдяването? — повтори Флоренций.

— Да. Върви!

— Господарю — продължи Флоренций, — днес той беше убит в битката.

— Убит! — викна Еций — Тогава прати помощника му.

— И той е мъртъв.

Еций гневно закри из палатката.

— По дяволите! Флоренций, нареди на хората да оседлят конете. Сам ще отида да разбера какво се е случило с онзи обоз. Като предпазна мярка...

— Да оседлят конете — имаш предвид личната ти охрана? Предполагаш, че с обоза се е случила някаква беда и възнамеряваш лично да напуснеш лагера през нощта само с един отряд от стражата ти, за да разбереш какво става, генерале?

Еций се замисли.

— Не. Нека не е личната ми охрана. Конната кохорта на отговорника по снабдяването, която трябваше да придружи обоза, ако днес не бяха влезли в боя. Петстотин конници. Да бъдат готови, преди следващият часови да застъпи на лост.

— И аз ще дойда с теб.

Еций погледна стареца, който седеше пред него на един крак и се опитваше да запази равновесие, и се усмихна.

— Днес ми служи добре, стари приятелю, и загуби крака си повторно. Подготви кохортата и иди да си отдъхнеш.

Флоренций поклати глава и излезе от палатката под проливния дъжд.

— Петстотин мъже — промърмори той. — За обоз, който просто е спрял да пренощува някъде.

III

Най-после дъждът спря и свеж хладен вятър започна да прояснява небето. Плътни облаци, пропити с влага, припряно се плъзнаха под пълната луна и предизвикаха бързата смяна на светлина и тъмнина. От хълма, където той и хората му бяха спрели с конете, Еций виждаше гористата равнина и черните лунни сенки на облаците, които препускаха по повърхността на земята и я шареха с непостоянни,менящи се сиви, бели и черни краски, като че ли битката от предния ден се бе пренесла в небесата. Той мрачно се зачуди на чия страна е застанал Бог тази вечер, но после бързо прогони тези мисли от ума си. Беше яздил десет мили в мрака с петстотин конници, които бяха вперили погледи в него и чакаха заповедите му.

Еций се взря в звездите през постоянно движещите се пролуки ясно небе.

— Още два часа до изгрев-слънце. Светлината е твърде непостоянна, за да можем да направим каквото и да било дотогава.

После си наложи да погледне надолу и прехапа устни, за да не заплаче от гняв и безсилие.

Пред тях се разкриваше гледка на пълно опустошение. От двете страни на пътя имаше преобърнати каруци с тлеещите останки от провизиите, които превозваха. Триста мъже лежах мъртви и всичко наоколо беше потънало в тишина, защото дори леко ранените, които можеха да преживеят още някоя дъждовна нощ, очевидно са били умъртвявани там, където са паднали: нападателите бързо са прерязвали гърлата им, оставяйки непокътнати броните и ценностите им. Навсякъде се валяха останки от провизии. Това не беше нападение на изгладнели бежанци, които са търсели храна и плячка. Това беше клане.

Воините на Еций насляха от конете си, но вместо да се разпръснат, за да огледат пораженията и да потърсят оцелели, те се скупчиха близо един до друг и предпазливо се заоглеждаха наоколо. Дори животните бяха наплашени и потрепераха. Еций даде знак, че му трябва факла. Подадох му я — една от малкото останали да горят сред препускането в дъжда — и той клекна, за да огледа следите,

оставени в калта. Водачът на кохортата, който набързо беше определен за поста от един трибун, след като висшестоящите офицери бяха загинали, стоеше ужасен. Той обърна с крак тялото на един римлянин и рязко се дръпна, защото главата му остана там, където си беше на земята, а тялото се преобърна.

— Какво е ставало тук? — възкликна той шепнешком. Гласът му проряза тишината като острие, което някой изтегля от ножница в затворена стая, и неколцината мъже, застанали наблизко, се обърнаха към него подплашени. — Кой е сторил това?

Еций се изправи и го изгледа спокойно. В очите му за миг се мярна лек израз на презрение.

— Ако не знаеш, синко, не заслужаваш да си начело на кохорта.

Офицерът запремига изненадан, после продължи да настоява:

— Хуните ли? Но те са разположени срещу армията ни и са тръгнали в отстъпление. Те не са десет мили зад нашата позиция...

Изведнъж със свистене и тъп удар в гърлото на мъжа се заби една стрела. Той се свлече на колене и кръвта избликна от раната му. Луната изчезна зад един тъмен облак и всичко потъна в мрак.

— Наведи се! — прокълтя гласът на Еций и той запрати факлата настрана, но вече беше твърде късно. Във въздуха засвистяха стрели и когато войниците се хвърлиха по корем, в ушите им закълтяха крясъците на ранените им другари. И както лежах в калта, слисани и ужасени, изведнъж земята затрепери от тропота на копита, които като че се стоварваха върху им от всички посоки в мрака. След малко черните силуети на препускащите конници изскочиха от околните дървета и се спуснаха в лагера, който току-що бяха разбили.

Когато свистенето на дъжда от стрели се усили, Еций разбра, че няма как да избягат, и скочи на крака.

— Ставайте и вадете оръжията си — викна той. — Забравете за конете! Стройте се!

Нападението срещу римската кохорта стана изневиделица; мъжете не можеха да се движат достатъчно бързо в тежките си брони и същевременно да извадят оръжието си. Подплашените коне се отскубнаха от слезлите ездачи и побягнаха, а хуните свирепостта си развилнях из разбития конвой. В тъмнината и объркването си римските войници нямаше как да се защитят от мълниеносната атака,

защото нападателите сякаш се спускаха върху тях от всички страни: бяха навсякъде, но недосегаеми.

В мъглата от гняв и безсилие, която ги обгръщаше, римляните вдигнаха щитовете си високо над лицата си и така сами си пречеха да виждат и без това неуловимите в бързината си нощни сенки. Можеха единствено да стискат здраво щитове над главите си и да ги притискат върху раменете си, за да се предпазват от мечовете и секирите, които яростните хуни стоварваха върху им, и да се свиват, за да не ги пронизат стрелите, които се рояха като разярени стършели. Върху своите дребни коне хуните ту се спускаха, ту се разминаваха един с друг, ту умело отскачаха встрани от тромавите удари на римляните, а в тъмнината очите им виждаха зорко като очите на котки, връхлитаха като глутница вълци върху стадо овце. Те сякаш бяха навсякъде — посичаха римляните на място, удряха високо издигнатите щитове и безмилостно тъпчеха всичко по пътя си.

Посред жестокия погром, потънал в същото злокобно мълчание като улисаните си в убийствата хора, Атила беше слязъл от коня си и крачеше гордо, с високо издигната сабя. Като стигна до центъра на сражението, той скочи върху една преобърната каруца и изрева с все сила:

— Еций! Флавий Еций е мой!

Гласът му стигна до всички уши.

За миг черните облаци се раздалечиха и разкриха луната, която освети клането почти като дневна светлина; Атила забеляза обекта на омразата си съвсем наблизко. Еций също бе слязъл от коня си и обърнал му гръб, се подготвяше да се защити от хунския воин, който летеше в галоп към него. Устата на хуна беше разкривена в гримаса, а бойната му брадва издигната високо. Еций спокойно го очакваше, вдигнал високо меч с двете си ръце, готов да нанесе удар.

Атила внезапно хвърли меча си и с едно-единствено бързо движение взе лъка от гърба си, издърпа стрела от колчана, опъна тетивата и стреля. Гримасата застина на лицето на хунския конник, той изсумтя, пусна брадвата, падна от коня си и се стовари в краката на Еций със стрела, забита в челото. При тази гледка всичко на бойното поле замря и хунските конници мълчаливо спряха конете си на място, някои както се бяха надвесили над повалените си римски противници. Оцелелите римски войници се събраха в кръг близо един до друг, с

лица, отчаяно обърнати към хуните, които ги бяха наобиколили. Треперещите им от умора ръце все още държаха щитовете издигнати пред лицата им, а броните им бяха опръскани с кръв и очукани от многобройните понесени удари в мрака. Еций мълчаливо гледаше простреляния хун в краката си. Очите на мъртвеца все още бяха широко отворени от почуда. После генералът бавно се обърна.

Гласът на Атила отново прокълтя, този път триумфално, а не заповедно:

— Казах, че Флавий Еций е мой!

Хунският вожд стоеше изправен, захвърлил лъка си и извадил меч. За миг двамата мъже останаха загледани един в друг — римлянинът — олюлявайки се от изтощение, а хунът спокойно поклащайки се. Наблизо дебнеше вълчицата на Еций Луцила, ръмжеше приглушено и се готвеше да скочи върху вълка на Атила, който стоеше срещу нея.

Атила присви очи и се усмихна.

— Благодаря ти, че дойде да „спасиш“ обоза си. Спести ми усилието да претърсвам лагера ти, за да те намеря.

Еций го гледаше настойчиво.

— Нима щеше да се промъкнеш в лагера ми?

Атила се усмихна повторно.

— Странно разбиране имаш за „промъкване“. Когато дам знак, лагерът ти ще бъде заличен от лицето на земята.

Еций хвърли бърз поглед към тъмното небе. Все още нищо не предвещаваше настъпването на изгрева. Болката от раната в ръката му гореше нетърпимо и той едва се държеше на крака от изтощение. И все пак трябваше да печели време.

— Невъзможно — каза Еций. — Ти си полудял.

— Докато твоите хора са пияни и празнуват моето „отстъпление“!

Еций го гледаше гневно.

— Имаме примирие до изгрев-слънце. Онези хунски крале, които познавах някога, нямаше да изменят на уговореното, Руа притежаваше чест.

Атила се изсмя грубо.

— Чест ли? Колко удобно! Римляните плячкосват всичко в продължение на хиляда години, а когато най-накрая ги нападат на

собствената им територия, почват да говорят за чест. Дадох ти възможност за избор, Флавий. Можеше да владееш Галия, можеше да има мир. Но ти отказа заради „честта“ и ни въвлече в тази война. Честта на Рим е унищожението на света.

Еций се спусна срещу него и Атила излезе напред да го посрещне. Двамата започнаха ожесточена, безмълвна схватка. Мечовете им отново и отново се срещаха в поредица от мълниеносни удари и отбивания в хунски стил. Римляните трескаво следяха ожесточеността и умелостта на своя предводител, а хуните, които се извисяваха над тях върху конете си, нито за миг не отместваха поглед от пленниците. Встрани от предводителите двата вълка се давеха, вкопчени здраво един в друг, и се търкаляха в покрилата земята кръв, премятайки се един върху друг толкова бързо, че изглеждаха като едно същество. Ръмжаха яростно и ръфаха гърлата си, а уплашените коне се отдръпваха настрана.

Двамата мъже отскочиха един от друг, невредими, но плувнали в пот. Гърдите им се надигаха с тежкото дишане на изтощението. Погледите им се впиха един в друг, докато наблизко вълците им яростно се биеха.

— Честта съществува извън императорите и армиите — задъхваше се Еций. — Честта на един мъж — пред Бог и... собствения му народ!

И докато изричаше последната дума, се стрелна напред — ловко и настървено, но хунът беше твърде бърз. Атила отскочи встрани и приклегна ниско, готов за борба. Еций изгуби равновесие и щом Атила разбра каква възможност му се открива, се стовари с цялата си тежест върху залитащия мъж и го повали в калта. Двамата се затъркаляха на земята и най-накрая спряха. Войниците наоколо — хуните и техните пленници, се наведоха да разберат какъв е изходът от битката и може би — какво ще стане със собствения им живот. Гледката смрази римляните. Сред кръв и мръсотия, сред купчини мъртви тела лежеше Еций, а Атила седеше върху него, опрял нащърбения си кинжал о гърлото му. За кратко не се чуваше нито звук, само тежкото дишане на двамата. Тогава погледът на хуна падна върху вълчия зъб, който висеше на врата на Еций. Атила го гледаше изненадан.

— Хванал си стареца!

С мъка Еций поклати глава.

— Той... ми върна услугата. Поне *той* притежаваше чест.

В този миг светът се взриви.

С оглушителни крясъци стотици конници наизскачаха от гората. Римляни и хуни се смразиха от ужас и преди да могат да реагират, воините бяха върху им, посичаха хуните, преди те да успеят да избягат с конете си на сигурно място, а когато се спуснаха панически да търсят спасение, изпотъпкаха римляните в краката си. Никой не знаеше дали това нападение е вражеско, или не. След миг въздухът отново се изпълни с крясъците на разгневени и умиращи войници и всичко се разпадна в ужасяваща суматоха.

Когато в мига на нападението Атила изненадан вдигна глава, Еций бързо се преобърна настрана и отхвърли и кинжала, и тялото на хуна. Дватамата скочиха на крака, но сега силата на инерцията беше в полза на римлянина. Преди Атила да успее да реагира Еций направи онова движение, с което самият Атила го бе заблудил преди толкова много години в момчешкото им сбиване. Завъртя се бързо и се оказа зад него, опрял меча си в гърба му.

Атила замръзна, както и всички останали участници в сражението — стана ясно, че животът на краля виси на косъм. По земята лежах мъртви и умиращи хуни и кръвта им се сливаше с тази на римляните, които преди малко те самите бяха избили. Вълчицата Луцила, с разкъравено ухо и празна орбита на едното око, приклепна пред Атила, ръмжаща и готова да се нахвърли върху него. Вълкът на Атила лежеше мъртъв на няколко крачки от тях. Настъпи миг на ужасна тишина. Всички очи бяха вперени в двамата водачи.

Еций заговори пръв — тихо, почти нечуто за никой друг, освен за пленника му.

— Обърни се. Бавно.

Атила го направи, с високо вдигната брадичка и гневен поглед.

— Хвърли меча си — продължи Еций.

Вместо начаса да се подчини, Атила бавно протегна свободната си ръка към колчана на гърба си и извади древния ръждясал меч, насочил счупеното му острие напред. Сега държеше двата меча в двете си ръце.

— Кой от двата да хвърля? — злобно изсъска той.

Еций мълчаливо поглеждаше ту към единия, ту към другия меч и преценяваше положението. Той веднага осъзна значението на всяко от

двете оръжия. Без да се колебае повече, посочи с тава към обикновения меч, зацапан с кръв.

— Само този.

Атила го пусна в калта и после прибра ръката, в която държеше счупения меч, до тялото си. Преди да заговори, един мъж тръгна към тях — водачът на нападателите, които току-що се бяха появили. Той пристъпи до Еций, вперил гневен поглед в Атила.

— Значи това е човекът, който уби баща ми — каза Торисмунд.

Еций кимна утвърдително.

— Това е пълководецът на хунската армия. Баща ти загина в честна битка с врага.

— Кръвта на баща ми иска своето — изръмжа Торисмунд. — Ще изпълня отмъщението си!

Той изтегли меча си от ножницата и пристъпи към Атила, но внезапно спря, сам усетил острието на меч, опряно в гърба му. Настъпи тишина. Торисмунд бавно се обърна и погледът му се плъзна по острието на меча по цялата му дължина до ефеса, по ръката, която го държеше здраво, и накрая се спря върху суровото лице на Еций.

— А сега *ти* пусни меча си, принце — тихо заповяда Еций.

Челюстта на Торисмунд се стегна и той остана неподвижен за миг, докато обмисляше възможностите си, но като се огледа наоколо, видя, че е заобиколен от хората на Еций, всички с извадени оръжия. Хвърли ядосан меча си до Атила.

— Принце — погледна Еций към Торисмунд, — присъствието ти тук вече не е необходимо. Продължи по пътя си. Кралството ти те очаква.

Торисмунд не помръдваше. Еций се извърна към него, разгневен.

— Върви!

Торисмунд понечи да се възпротиви, но щом видя изражението на лицето на Еций, тръгна мълчаливо. За кратко настана оживление, когато той и вестготите му яхнаха конете си и тропотът от копитата им отекна по пътя към Толоса.

Атила предизвикателно изпъчи гърди.

— Ето — каза той със заповеден глас, — младият принц си отиде. Вече можеш да ме убиеш ти, Флавий.

Еций бавно поклати глава.

— Няма да го направя. Върни се при хората си. Чакаат те да ги поведеш обратно на изток.

Атила го гледаше с ледено недоверие.

— Ще пуснеш смъртния си враг да си върви?

— Хунът никога не забравя дълга си. Сега дългът ми е изпълнен.

— Ти *не* си хун! — изсъска Атила — Ти си римлянин, враг. Убий ме!

— Не. Веднъж ти ми спаси живота. Както аз спасих живота на Тургрид. Той каза, че ще ми бъде роб.

— Казал го е риторично.

— Не и Тургрид — отвърна Еций. — Той загуби живота си. За едната риторика ли е било?

Атила се наклони към върха на острието, но Еций ловко го отдръпна, а после го пусна да увисне до тялото му. Атила го гледаше гневно.

— Ако си ми роб — изръмжа хунът с ярост в гласа, — направи каквото ти заповядвам — убий ме!

— Така ли ще изплатя дълга си? Като те убия?

— Това е волята ми! — изсъска Атила.

Еций огледа задъхания, отчаян мъж пред себе си.

— Тогавя се отказвам от дълга си и презирам честта си. Римлянинът не е ничий роб.

— Ако ме пощадиш, ще спасиш тялото ми, но ще убиеш душата ми!

Еций сви рамене и се обърна.

— Пощадявам онова, което е във властта ми. Душата ти е твоя работа.

Всичко беше притихнало, нищо не помръдваше. Всеки беше замръзнал на място и спущаше този необикновен разговор. Най-накрая Атила наруши тишината, като пристъпи там, където Луцила лежеше в калта, главата ѝ се тресеше в предсмъртни болки и коремът ѝ се повдигаше с мъка. Той я побутна с крак, тя изръмжа срещу него и понечи да го захапне, но нямаше сили да се изправи. Атила се извърна с гневен поглед към Еций.

— Вълчицата ти умира — изрече Атила. — Трябва да я избавиш от мъките ѝ.

— Ще го направя — отвърна Еций.

— Така трябва да постъпиш и с мен. Заслужавам поне същата чест, както това животно.

Еций се изсмя подигравателно.

— А сега *ти* заговори за чест. Много бързо си сменяш възгледите, когато острието на меча е насочено към *теб*.

Атила отново се притисна към острието, но Еций го отдръпна.

— Ти беше хун — изръмжа Атила. — Знаеш, че така е прието при нас, хуните, това е хунската традиция!

— Но не и римската...

— *Плюя* на римската традиция! Предпочитам да умра и цялата ми армия да загине с мен, отколкото да живея дори един ден заради традицията на Рим, във властта на Рим!

— Значи имам още по-добро основание да те оставя жив — каза Еций с равен глас, — като доказателство за мощта — и *честта* — на Рим.

За миг Атила здраво стисна очи, опитвайки се да изключи от ума си немислимото, поражението на една мечта, разочарованието на един милион мъже на бойното поле и на неизброимите милиони хора зад тях. После отвори очи и мълчаливо вдигна поглед към небето. Пълната луна все така се гонеше с буреносните облаци. Тази гонитба все още създаваше изменчиви сенки, а бялата светлина светеше хладно — безжизнено и безплодно, мъртвешки бледа — и после се губеше в мрака. Всичко изглеждаше както преди. Но нещо се беше променило, нещо огромно, и светът никога повече нямаше да бъде същият.

От храсталака изскочи ято подплашени гарвани с безредни пронизителни крясъци. Политнаха в пустото небе, току-що започнало да светлее от бледия изгрев, и след като покръжиха малко, политнаха към далечината с подигравателно грачене.

След миг ескадрон конници пристигнаха като гръм през поляната от гората по пътя, който щеше да ги отведе обратно към лагера на хуните. Както винаги, те и сега бяха силни, яздеха бързо и се носеха като решителни воители, белязани от жестоки битки. Но в същото време бяха различни. Такива, каквито допреди малко не бяха, но каквито щяха да са до края на живота си.

За първи път те бяха победени.

IV

Утрото изгря тъжно и сиво и добави зловец привкус към ужасите от предишния ден и облекчението през нощта. Римските войници вече не празнуваха. Бяха се строили внимателно по хребета на възвишението, което гледаше към бойното поле. Пред тях все още се издигаше черен дим от тлеещите останки на фургоните и се виждаха мазни горящи локви от запалителните снаряди. Трудно беше за тези мъже дори да погледнат натам, още по-малко да стоят в сгъстени редици, без да ги порази всеобхватността на опустошението.

До края на равнината, до далечния хоризонт, земята беше осеяна с хиляди тела на коне и хора — войници и придружителите на армията, които бяха смесени неузнаваемо едни с други, безжизнени и изстинали. Сред тях крачеха мишелови и с мънистените си очи хищно поглеждаха към богатата плячка, сдърпваха се едни други над отделни жертви, макар да бяха заобиколени от още стотици хиляди. Диви кучета подтичваха с извити гърбове и с подвити между краката опашки и търсеха месо, но се снишаваха, да не би някой да нападне тях самите.

Санитарните отряди продължаваха бавно да обхождат полето. Всички живи или поне онези, които все още имаха достатъчно сила да помахат с ръка или с пресипнал глас и с уста, пълна с кал, да повикат за помощ, бяха събрани през нощта. Сега събираха мъртвите и почти безжизнените без особени грижи или внимание. Изтощението и отчаянието ги правеха безчувствени и те само повдигаха и поставяха телата едно върху друго на купчини, като дървени трупи от плът и кръв.

Близко до една такава купчина стар свещеник тихо шепнеше заупокойни молитви и бавно, скръбно описваше във въздуха кръстния знак. Веднага щом свърши, един едър войник с дрипа, завързана пред лицето му, грубо го избута настрана, плисна върху телата запалима течност и ги запали с факла. Над полето отново се надигнаха стълбове черен дим с отровна смрад. Мъжете, строени в редици, присвиваха очи към далечината — по-опитните ветерани с твърди лица, а младите, наскоро мобилизирани, благодаряха наум на мръсния пушек, който се

беше понесъл и над тях, защото скриваше истинската причина за влагата, изпълваща очите им, и под неговото прикритие можеха да дадат воля на сълзите си, без да се срамуват.

Недалеч огромно шарено множество се движеше бавно по дълбоко набраздения от колите път. Това бяха хилядите конници и талиги от ордата на Атила. Грамадната върволица се проточваше чак до хоризонта, макар тилните редици все още да не бяха се вдигнали от лагера. Римляните мълчаливо стояха и наблюдаваха придвижването им. Еций и Карпилио седяха на конете си малко встрани от войската, но наблюдаваха изтеглящите се със същото уморено тържество като войниците си.

— Постигна велика победа — тихо каза Карпилио. — Спаси Западната империя. Името ти ще се помни за вечни времена.

Еций унило поклати глава.

— Има още много врагове.

— Много си черноглед, синко. Сега, когато надви хуните, не останаха други варварски племена, които могат да се опитат да предизвикат мощта на Рим. Никой няма да посмее.

— Може да си прав — отвърна Еций замислен. — Но не всички врагове на Рим са извън стените му. Добре знаеш това.

Карпилио се замисли за миг и после сви рамене.

— Фортуна е благосклонна към нас. На нея оставям да се грижи за сигурността ни в императорския двор, както на бойното поле срещу Атила.

— Тогава поставяш живота си в ненадеждни ръце, защото Фортуна е много своенравна богиня — отговори Еций. — Повериш ли кораба си на ветровете ѝ, те ще те понесат, накъдето духат, а не където ти трябва да отидеш. Аз не искам да имам нищо общо с опасните ѝ игри. Осланям се на собствените си ръце и думи, а ако се проваля, то ще е заради моите недостатъци, а не заради прищевките на Фортуна.

Карпилио го погледна с лукава усмивка.

— Ами ако нашата изменчива богиня застане на страната на Атила в отговор на това, че я пренебрегваш? Отритнатата жена не обича *никой* мъж. Тя обича врага.

— Толкова по-зле за нея, защото знам, че Атила също я презира. Ако някой някога е разчитал единствено на своите собствени възможности, то това е той.

— Тогава заслугата ти е още по-голяма, щом го победи. В такъв случай нека бедната Фортуна изсипе презряната си благословия върху мен, защото аз я очаквам с разтворени обятия. Да вървим. Първо закуска, а после у дома. Остава още много път. Жена ти те очаква. Внуците ми също.

Еций се усмихна, сякаш за първи път от години.

— Така е. Повече нямам работа тук.

И като пришпориха конете си, двамата с Карпилио препуснаха напред, обърнали гръб на хунската армия в далечината.

На един нисък хълм в равнината, точно срещу наблюдателния пункт на римляните, друг мъж също наблюдаваше придвижването на изтеглящата се върволица. Атила спря коня си в края на обширното бойно поле и застана неподвижен и умислен, като неспокойно поглаждаше по меча, който държеше в дясната си ръка. Като се взираше към другия край на равнината към редиците на римляните, той напрегнато присвиваше очи, за да различи офицерите, застанали под знамената на всеки легион, и напрягаше взор, за да разпознае противника си. Тогава, в най-далечния край на строя, с периферното си зрение успя да различи двама ездаци, преди да се скрият от погледа му, препуснали с конете си. Единият беше облечен с римска тога, която лекият вятър развяваше зад гърба му, а той самият седеше прегърбен на седлото като старец, непривикнал да чувства боен кон между бедрата си. Но другият, погледнат от това разстояние, с неговата свободна и непринудена стойка върху седлото, можеше да мине за хун. Ала Атила знаеше, че не е. Той фокусира очите си върху него и в този кратък миг се почувства остарял и уморен, много по-стар от възрастта си, а западният вятър, който рошеше дългите му коси, му напяваше песента на поражението, а не на устрема и успеха. Той беше победен, но си наложи да язди изправен върху седлото, а лицето му оставаше предизвикателно, погледът — хладен.

Изведнъж погледна надолу. Нещо се отъркваше в крака му. Там стоеше малко хунско момче, може би осемгодишно. Обръсната главица, лисича шапка, миниатюрен пък — всички атрибути на неговия ескадрон на Вълчетата. Мъникът дърпаше крачола на Атила с вперени в него очи.

Атила протегна лявата си ръка, хвана ръката на момчето и го издърпа. Намести го на гърба на животното точно пред себе си.

Детето погледна встрани и видя меч, който Атила все още стискаше в дясната си ръка. После отново извърна глава и мълчаливо вдигна поглед към краля. Той го изгледа със същия сериозен поглед, а после бавно посегна към колчана на рамото си и извади счупения ръждясал Меч на хуните. Подаде го на момчето и то го пое здраво в дясната си ръка, точно както бе направил кралят. После се извърна и хвърли яростен поглед към римския неприятел.

Кралят пришпори коня си и заедно с момчето пое по дългия път надолу по обраслия с трева хълм, за да се присъедини към върволицата талиги и коне, виеща се по пътя чак до хоризонта на изток.

ПОСЛЕСЛОВ НА АВТОРА

В нашата епоха, когато науката като че ли ни дава всякакъв вид познание, от подробностите на генетиката до хронологията на зараждащата се вселена, е учудващо колко малко знаем за хуните — един народ, който почти е успял да детронира западната цивилизация преди хилядолетие и половина. Подобно на много номадски конни племена, те не са оставили писмени сведения и почти никакви материални следи от своите преходи. Дори за произхода им съществуват спорове, макар повечето антрополози вече да са постигнали съгласие помежду си. Изглежда, хуните за първи път се появяват в степите на днешна Монголия или Западен Сибир и за няколко поколения постепенно се преместват в западна посока, като покоряват или унищожават други племена по пътя си, смесват кръвта си с тяхната и усвояват нови обичаи. Скоро след пристигането си в земите на съвременна Унгария предците на Атила за пръв път привличат вниманието на Рим.

Но знанията дори на римляните за този необикновен народ са малко. Описанията, които те дават за физиката на хуните, изглеждат правдоподобни, макар и преувеличени, но разказите им за хунските обичаи често пъти само повтарят сведения за повечето варварски черти на някои известни от по-рано източни племена, като скитите или дори амазонките, които вероятно представляват само мит. Данните дори за важни събития, като рождената година на Атила, също са несигурни — според някои учени тази дата е чак през 406 г., докато други (повечето от тях европейски) изчисляват, че това е станало още през 395 г. (годината на раждането на Еций, което предположение използвах в този роман). И така, с толкова много бели полета в нашите извори, за един романист, който се стреми да пише за хуните, влязъл в техния лагер (с различен поглед от онзи в разказите, основани на външните „наблюдения“ на римляни и гърци), работата изглежда безнадеждна.

Разбира се, написаното от мен е роман, а не научно изследване и аз действително съм си позволил малки своеволия по отношение на някои от известните ни исторически сведения, които, надявам се, читателят ще приеме като незначителни. Има вероятност старинните хунски думи, които съм включил в текста, да не са съвсем точни. Някои от тях представляват транслитерирани на гръцки или латински език хунски думи от пътешественици в древността, а други са думи, известни от древните форми на монголския и тюркския език, както и от някои славянски езици, които е възможно да произлизат от хунския език или представляват заемки от него. Имената на добре известни топоними, като Рим и Рейн, са предадени на съвременен английски език, защото прецених, че ако използвам латинските наименования, те биха звучали дразнещо и претенциозно. Мерните единици, като ярдове и мили, са използвани като цяло в съвременното им значение, за да се избегне излишно усложняване, което би се получило при употреба на архаичните.

Речта, която Атила произнася пред войниците си, отеква в навечерието на битката при Шалон, но аз я разделих и поставих в устата му част от нея по-рано — при прекосяването на река Рейн. Описанието на пратеничеството на Плинт при хуните е смесица от няколко подобни срещи между ромеите и двора на Атила. А вестносецът на Хонория, Марк — изглежда, всъщност е бил евнух на име Хиацинт, но връзката на това име с тропическото цвете го прави неподходящо за този роман. (За успокоение на заинтересуваните читатели, Хонория в крайна сметка излиза от тъмницата, омъжва се за уважаван римски сенатор на име Херкулан и изживява остатъка от живота си без значими събития.)

Може би най-същественото своеволие, което си позволих, е не в онова, което включих в тази книга, а това, което пропуснах. Концентрирах се в най-голяма степен върху взаимоотношенията между Еций и Атила и събитията, довели до кулминационната битка при Шалон, и все пак личната история на всеки от мъжете е по-значима от тази битка. Сред основните събития от живота на Атила, които нямаше как да опиша, са разорителните му походи по Дунава и изоставената от него обсада на Орлеан преди Шалон, както и забележителният му живот и смъртта му след тази решителна битка. Невключените събития от живота на Еций са борбата с най-големия му

политически противник — *наместника* на Римската империя в Африка Бонифаций, нахлуването на вандалите в Африка, както и друг период от детството му, в който той вероятно е бил заложник, този път при готите. Макар сами по себе си тези събития да са изключително интересни, се наложи да бъдат жертвани в името на приемливия обем на романа.

От всички древни автори, писали на тази тема, навярно най-ценните сведения принадлежат на остготския историк Йорданес от VI в. Неговият труд *Гетика*, историята на готите, се основава на по-ранен исторически текст, който е загубен за нас, от римския политик и монах Касиодор, живял едно поколение след битката при Шалон и вероятно познавал и разговарял с много от участниците в нея. В *Mulomedicina* на римския управител Вегеций, живял през пети век, откриваме живописни сведения за необикновената порода на хунските коне, както и за грижите, полагани за тях, и за обучението им. Гръцкият писар Приск ни е оставил чудесен подробен разказ за нощното пиршество, устроено от Атила, на което самият той е присъствал и към което се придържах за пресъздаването на епизода с вечерята в книгата *Consolatio Phitosophiae* от Боеций — римски благородник, живял скоро спец Еций, е въплъщение на вълнуващите му усилия да помири древното наследство на класическата философия с християнството. Всъщност моят преразказ на мита за Орфей, който би се сторил малко странен на занимаващите се с гръцка митология, е взет направо от Боеций и следователно се предполага, че отговаря на версията, която била известна на римляните по времето на Еций. Амиан Марцелин в своята *История на късната Римска империя* предоставя безценна информация за бойната тактика на римляните и въоръжението им в последните векове на Западната империя, макар че често е крайно неточен при описанията на хуните (и е един от първите, прокарали неверния слух, че хуните готвят месото на седлата си).

Читателите, които биха желали да разберат още за живота на Атила и Еций, могат да се допитат до *Възход и падение на Римската империя* от Гибън, *Хуните* на Е. А. Томпсън и магистърската теза на Ото Дж. Менхен-Хелфен *Светът на хуните*, които не е трудно да се намерят.

Издание:

Автор: Майкъл Къртис Форд

Заглавие: Мечът на Атила

Преводач: Яна Василева

Година на превод: 2009

Език, от който е преведено: английски

Издание: първо

Издател: ИК Унискорп

Град на издателя: София

Година на издаване: 2009

Тип: роман

Националност: американска

Редактор: Мариана Христова

Художник: Максим Ячев

Коректор: Милка Белчева

ISBN: 978-954-330-188-1

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/4411>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.